

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**İŞİTME ENGELLİ BİREYLERİN MANEVİ
İHTİYAÇLARI VE AİLELERİNİN TANRI ALGISI İLE
PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ DÜZEYLERİNE DEĞER
ODAKLI MANEVİ GÜÇLENME VE BAKIM
PROGRAMININ ETKİSİ**

Doktora Tezi

Fatma ULU DİKİLİTAŞ

Ankara-2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**İŞİTME ENGELLİ BİREYLERİN MANEVİ
İHTİYAÇLARI VE AİLELERİNİN TANRI ALGISI İLE
PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ DÜZEYLERİNE DEĞER
ODAKLI MANEVİ GÜÇLENME VE BAKIM
PROGRAMININ ETKİSİ**

Doktora Tezi

Fatma ULU DİKİLİTAŞ

TEZ DANIŞMANI: Prof. Dr. Öznur ÖZDOĞAN

Ankara-2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Fatma ULU DİKİLİTAŞ

İŞİTME ENGELLİ BİREYLERİN MANEVİ İHTİYAÇLARI VE
AİLELERİNİN TANRI ALGISI İLE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ
DÜZEYLERİNE DEĞER ODAKLI MANEVİ GÜÇLENME VE BAKIM
PROGRAMININ ETKİSİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Öznur ÖZDOĞAN

Tez Jürisi Üyeleri

<u>Adı ve Soyadı</u>	<u>İmzası</u>
1. Prof. Dr. Öznur ÖZDOĞAN	
2. Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ	
3. Doç. Dr. Gökhan ATİK	
4. Prof. Dr. Mehmet Cem ŞAHİN	
5. Doç. Dr. Elif KARA	

Tez Savunması Tarihi: 04/08/2022

Ankara – 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (04/08/2022)

Fatma ULU DİKİLİTAŞ

İmzası

ÖNSÖZ

Yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan pozitif psikoloji akımının etkisiyle insanların olumlu yönlerine odaklanan ve yaşadıkları psiko-sosyal sorunların çözümüne yönelik yapılan araştırmaların sayısı günümüzde artmıştır. Bu olumlu yönelim, göreceli olarak daha hassas yapıya sahip engellilerin bütüncül sağlıklarını elde etmelerine katkı sunmaktadır. Bireylerin manevi yönünün desteklenmesinin, bu hassas gruplara önemli katkıları olduğu araştırmalar tarafından da ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda araştırmada hassas gruplardan biri olduğu düşünülen işitme engelli bireylerin manevi gereksinimlerini incelemek, ailelerine manevi bakım içerikleri hazırlamak ve uygulamak; bu manevi bakımın işitme engelli bireylerin ailelerinin psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı düzeyleri üzerindeki etkililiğini araştırmak amaçlanmıştır. Araştırmada temel olarak; “İşitme engelli bireylerin manevi gereksinimleri nelerdir?”, “İşitme engelli bireylerin ailelerine hangi manevi bakım içerikleri uygulanabilir?”, “Bu manevi bakım içeriklerinin uygulanması işitme engelli bireylerin ailelerinin psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı düzeylerini nasıl etkiler?” sorularına yanıtlar aranmıştır.

İşitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçlarının belirlendiği ve onların ailelerine Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının uygulandığı bu araştırma giriş, kuramsal çerçeve, yöntem, bulgular ve tartışma, sonuç ve öneriler olmak üzere temelde altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın problemi, konusu, amacı, önemi, hipotezleri, varsayım ve sınırlılıkları açıklanmıştır. Araştırmanın kuramsal çerçeve bölümünde işitme engelli bireyler, aileleri ve manevi başa çıkma ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede maneviyatın ne olduğuna dair açıklayıcı bilgiler sunulmuş, maneviyat ile din arasındaki ilişki ele alınmış, manevi güçlenme ve bakım ile ilişkili olabilecek araştırmalara değinilmiştir. Ardından araştırma konusuyla ilişkili engellilik, işitme engellilik ve aile kavramları açıklanmış; işitme engelliler ile ilgili genel özellikler belirtilmiş; işitme engelliliğin boyutları ele alınmış, engelli ailesi olmakla ilgili başlıca sorunlar belirtilmiştir. Daha sonra manevi başa çıkma ve işitme engellilik arasındaki ilişki bağlamında engelli çocuğa sahip olma ile manevi başa çıkma konusu ele alınmış, işitme engelli bireylerin manevi gereksinimlerine yer verilmiş ve

ailelerinin dinî manevi başa çıkmalarına yönelik açıklamalar yapılmıştır. Son olarak araştırma kapsamındaki değişkenler olan psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı kavramları literatür eşliğinde detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Yöntem bölümünde öncelikle araştırmanın modeli ve çalışma grubuna dair bilgilere yer verilmiştir. Ardından verilerin toplanması ve çözümlenmesi kapsamında araştırmaya dâhil edilme ve araştırmadan dışlanma kriterleri, araştırmada kullanılan teknikler, veri toplamada faydalanılan ölçme araçları, araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği, uygulama yapılacak yer ve zamanın belirlenmesi, araştırmanın aşamaları ve verileri analiz etmede takip edilen süreçte yer verilmiştir.

Araştırmanın bulgular ve tartışma bölümünde işitme engelli bireyler ile gerçekleştirilen ikili görüşmeler, alanyazın taramaları ve alan uzmanlarının katkılarıyla işitme engelli bireylerin manevi gereksinimlerine dair bulgulara ve bunlara ilişkin tartışmalara yer verilmiştir. Bunun yanında, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir durumu, engellilik durumu, meslek gibi katılımcılara dair betimleyici bilgilere yer verilmiştir. Son olarak uygulanan manevi güçlenme ve bakım programının psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı düzeyleri üzerindeki etkililiğini ortaya koymak amacıyla, ön test, son test ve izleme testi olarak uygulanan ölçme araçlarına dair istatistiksel bulgular ve bunlara ilişkin tartışmalar ortaya konulmuştur.

Araştırmanın sonuç bölümünde öncelikle çalışmanın manevi gereksinimleri tespit bölümünde elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Bu bağlamda alanyazın taraması, ikili görüşmeler ve alan uzmanlarının görüşleri üzerinden işitme engelli bireylerin manevi gereksinimlerinin neler olduğuna dair genel sonuçlar bu bölümde ele alınmıştır. Ardından araştırma kapsamında uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı puanlarını artırmadaki etkililiğine dair sonuçlar sunulmuştur. İşitme engelli bireylerin ailelerine uygulanan programının içeriklerinin katılımcıların psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı düzeyleri üzerindeki etkililiğinin sonuçları genel hatlarıyla verilmiştir. Araştırmanın son bölümünde ise araştırmacılara ve uygulamaya yönelik önerilerde bulunulmuştur.

TEŞEKKÜR

İşitme engelli bireylerin dünyasını tanımaya başladığım andan bu yana onların dünyasını daha fazla keşfetmek ve yaşamlarına daha çok dokunmak istedim. Bu bireyleri tanıdıkça ve onların dünyasına dair bilgiler edindikçe bu alanda yapılan çalışmalara pek çok yeni çalışmanın eklenmesi gerektiğini fark ettim. Bu amaçla işitme engelli bireylerin ve ailelerinin yaşamlarına katkı sağlamak amacıyla bu çalışmayı gerçekleştirdim.

Tez yazma sürecinin getirdiği tüm zorlukları hafifleten, güven ve sevgiye ihtiyacım olduğunda kabullenici şefkatiyle bana her daim destek olan, bilgi ve bilgeliğiyle bana ışık tutan, eksiklerimi tamamlayan, yol gösteren, yeteneklerimi keşfeden, iyi hissettiren, yaşamım boyunca öğrencisi olacağım ve onun öğrencisi olmaktan onur duyduğum, kim olduğumu öğrenme yolculuğumda her zaman yanımda hissettiğim kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Öznur ÖZDOĞAN'a en derin teşekkürlerimi sunarım. Bilgisi ve tecrübesi ile güç veren, akademik desteğinin yanı sıra sanatsal gelişmeye de katkı sunan, daima iyi olmamı isteyen değerli hocam Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ'e ve araştırmanın başından sonuna kadar bana yol gösteren, ufuk açıcı önerilerde bulunan, desteklerini daima üzerimde hissettiğim, enerjisi ile girdiği ortamı aydınlatan değerli hocam Doç. Dr. Gökhan ATİK'e teşekkürlerimi sunarım. Sürecin en başından beri varlığı ile güç veren, çözüm odaklı yaklaşımları ile yol gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Cem ŞAHİN'e teşekkür ederim. Uzakta olsa da varlığını daima yanımda hissettiğim değerli hocam Prof. Dr. Abdülvahit İMAMOĞLU'na, çalışmalarıyla ışık olan değerli hocalarım Doç. Dr. Mualla YILDIZ'a, Dr. Öğretim Üyesi Fatma Zeynep Belen'e, Dr. Öğretim Üyesi Elif KARA'ya, işitme engelli bireylerin dünyasını anlamam noktasında katkı sunan Dr. Öğretim Üyesi Bahtiyar MAKAROĞLU'na, manevi desteği için Dr. Öğretim Üyesi Mustafa BAŞKONAK'a teşekkür ederim. Bunun yanında araştırmaya yaptıkları akademik katkılardan dolayı burada isimlerini yazamadığım alandaki bütün hocalarıma teşekkür ederim. Tez yazma sürecinde beni yalnız bırakmayan değerli arkadaşlarım Dr. Mehmet Vehbi POLAT, Dr. Funda ELDEMİR ve Mihrican ODABAŞI'na teşekkür ederim.

Manevi bakım uygulamalarının yürütülmesinde yardımları olan İlkemiz Özel Eğitim Merkezi yönetim kurulu başkanı Mehmet KARA ve kurum müdürü Ayşe KARA'ya, desteklerinden dolayı arkadaşlarım Belin YAVUZ, Salih ÖZCAN, Gökhan KIZILIŞIKOĞLU ve Hasan Hüseyin TÜFEKÇİ'ye teşekkür ederim.

Dünyaya geldiğim andan bu yana benim için emek harcayan, benimle gurur duyduğunu hissettiğim babama; her daim bana destek olan, olgunluğu ve bilgeliği ile bana hayatı öğreten canım anneme; kardeş olmanın anlamını bana hissettiren, mutsuz anlarımda beni güldürmeye çalışan kardeşim Seda ULU'ya, bana hep güvenen ve daima varlığını hissettiren kardeşim Saliha ULU'ya, güven veren duruşu daima yanımda olan kuzenim Seyit Bahadır OLUĞ'a, her zaman koşulsuz destek veren, tez yazma sürecinde daima motive eden kuzenim Melek YILMAZ'a, Selim, Göktuğ ve Gökçe'ye en içten şükranlarımı sunarım.

Fatma ULU DİKİLİTAŞ

Ankara, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar	viii
ŞEKİLLER	x
KISALTMALAR	xi
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	5
1.3. Hipotezler	6
1.4. Araştırmanın Önemi.....	10
1.5. Varsayımlar	12
1.6. Sınırlılıklar	12
İKİNCİ BÖLÜM	13
KURAMSAL ÇERÇEVE.....	13
2.1. Engellilik	13
2.1.1. Engelli Kavramı.....	13
2.1.2. İşitme Engelli Bireyler.....	15
2.1.3. İşitme Engellilerin Sınıflandırılması	17
2.1.4. Türkiye’de İşitme Engelliler.....	19
2.1.5. İşitme Engelli Bireylerin Yaşadıkları Sorunlar	19
2.2. Tanrı Algısı	23
2.2.1. Engelli Bireye Sahip Ebeveynlerin Tanrı Algısı	26
2.3. Psikolojik iyi oluş.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
2.3.1. Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Psikolojik Özellikleri.....	29
2.3.2. Psikolojik İyi Oluşun Boyutları.....	31
2.4. Başa Çıkma	33
2.5. Manevi Başa Çıkma	35
2.5.1. Maneviyat	38

2.5.2. Engelli Bireye Sahip Ailelerde Manevi Başa Çıkma	41
2.6. İlgili Araştırmalar	46
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM YÖNTEM	52
3.1. Araştırmanın Modeli	52
3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu	53
3.2.1. Nitel Boyuttaki Çalışma Grubu	53
3.2.2. Nicel Boyuttaki Çalışma Grubu	53
3.3. Veri Toplama Araçları	55
3.3.1. Nitel Boyuttaki Veri Toplama Aracı	55
3.3.2. Nicel Boyuttaki Veri Toplama Araçları	56
3.4. Veri Toplama Süreci	58
3.4.1. Nitel Boyuttaki Veri Toplama Süreci	58
3.4.2. Nicel Boyuttaki Veri Toplama Süreci	58
3.5. Deneysel Uygulama	59
3.6. İşitme Engellilerin Manevi İhtiyaçları ve DOMAB Programı Arasındaki İlişki	59
3.7. Verilerin Analizi.....	61
3.7.1. İşitme Engelli Bireylerin Manevi İhtiyaçlarının Analizi.....	61
3.7.2. Tanrı Algısı Ölçeği ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Verilerinin Analizi	61
3.8. Araştırmanın Etik Boyutu	62
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	63
BULGULAR.....	63
4.1. Araştırmanın Nitel Bulguları.....	63
4.1.1. İşitme Engelli Bireylerin Manevi İhtiyaçları.....	63
4.2. Araştırmanın Nicel Bulguları	88
4.2.1. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ve Tanrı Algısı Ölçeği Öntest Puanlarının Karşılaştırılması	88
4.2.2. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Öntest-Son Test ve Son Test- İzleme Testi Puanlarının Karşılaştırılması	92
4.2.3. Tanrı Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması	94

BEŞİNCİ BÖLÜM	102
TARTIŞMA	102
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	111
5.1. Sonuçlar.....	111
5.2. Öneriler	112
5.2.1. Araştırmacılara yönelik öneriler	113
5.2.2. Uygulamaya yönelik öneriler	113
KAYNAKÇA	115
EKLER.....	146
EK 1: Görüşme Soruları	146
EK 2: Araştırmada Kullanılan Ölçekler ve Kullanım İzinleri	148
Ek 3. Etik Kurul İzni.....	151
Ek 4: Aydınlatılmış Onam Formu	152
Ek 5: Aile Kişisel Bilgiler Formu	154
Ek 6: Veli İzin Formu	155
Ek 7: Resmi İzin	156
Ek 8: Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı	157
ÖZET.....	229
ABSTRACT	232

TABLÖLAR

Tablo 2.1.	Ulusal Veri Sistemine Kayıtlı İşitme Engelli Birey Sayısı ve Oranı	19
Tablo 3.1.	Deney ve Kontrol grubundaki Ebeveynlerin Demografik Özelliklere Göre Dağılımı	54
Tablo 3.2.	İşitme Engellilerin Manevi İhtiyaçları ve DOMAB Programı	59
Tablo 4.1.	Duygu Durumuna Yönelik Elde Edilen Temalar	64
Tablo 4.2.	Çevreyle İlgili Elde Edilen Temalar	69
Tablo 4.3.	İşitme Engelli Bireylerin Yaradan’la İlişkisine Yönelik İhtiyaçları	75
Tablo 4.4.	Değerleri Yaşamaya Yönelik İhtiyaçlar	79
Tablo 4.5.	Deney ve Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Psikolojik İyi Oluş Puanlarının Karşılaştırılması.....	88
Tablo 4.6.	Deney ve Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Sevgi Yönelimli Tanrı) Puanlarının Karşılaştırılması	88
Tablo 4.7.	Deney ve Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) Puanlarının Karşılaştırılması	89
Tablo 4.8.	Deney ve Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Uzak/Umursamaz Tanrı) Puanlarının Karşılaştırılması	90
Tablo 4.9.	Deney ve Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Korkutan ve Cezalandıran Tanrı) Puanlarının Karşılaştırılması	90
Tablo 4.10.	Deney ve Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular) Puanlarının Karşılaştırılması.....	91
Tablo 4.11.	Deney ve Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı Puanlarının Karşılaştırılması.....	92
Tablo 4.12.	Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Psikolojik İyi Oluş Puanlarının Karşılaştırılması	92
Tablo 4.13.	Deney Grubundaki Ebeveynlerin Psikolojik İyi Oluş Puanlarının Karşılaştırması	93

Tablo 4.14. Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Sevgi Yönelimli Tanrı) Puanlarının Karşılaştırılması.....	94
Tablo 4.15. Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) Puanlarının Karşılaştırılması.....	94
Tablo 4.16. Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Uzak/Umursamaz Tanrı) Puanlarının Karşılaştırılması.....	95
Tablo 4.17. Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Korkutan ve Cezalandıran Tanrı) Puanlarının Karşılaştırılması	95
Tablo 4.18. Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular) Puanlarının Karşılaştırılması.....	96
Tablo 4.19. Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı Puanlarının Karşılaştırılması	96
Tablo 4.20. Deney Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Sevgi Yönelimli Tanrı) Puanlarının Karşılaştırılması.....	97
Tablo 4.21. Deney Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) Puanlarının Karşılaştırılması.....	98
Tablo 4.22. Deney Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Uzak/Umursamaz Tanrı) Puanlarının Karşılaştırılması.....	98
Tablo 4.23. Deney Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Korkutan ve Cezalandıran Tanrı) Puanlarının Karşılaştırılması	99
Tablo 4.24. Deney Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular) Puanlarının Karşılaştırılması.....	100
Tablo 4.25. Deney Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı Puanlarının Karşılaştırılması	101

ŞEKİLLER

Şekil 4.1.	Manevi İhtiyaçlar Teması	64
Şekil 4.2.	İşitme Engelli Bireylerin Duygu Durumuna İlişkin Manevi İhtiyaçları	65
Şekil 4.3.	İşitme Engelli Bireylerin Çevreye Yönelik Manevi İhtiyaçları	70
Şekil 4.4.	İşitme Engelli Bireylerin Yaradan'la İlişkisine Yönelik Manevi İhtiyaçları	76
Şekil 4.5.	İşitme Engelli Bireylerin Değerleri Yaşamalarına Yönelik Manevi İhtiyaçları	80

KISALTMALAR

%	: Yüzde
DOMAB	: Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım
f	: Frekans
F	: F testi
İe.	: İşitme engelli
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
p	: Anlamlılık değeri
R	: Etki yüzdesi
sd	: Serbestlik derecesi
SPSS	: Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı
t	: t testi
WHO	: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Araştırmanın bu bölümünde problem durumu, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, varsayımlar ve sınırlılıklara ilişkin bilgiler yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Günümüzde toplumsal yaşam içerisinde bireyler çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedir. Yaşlı, genç, çocuk, kadın ve çeşitli yönleriyle özel gereksinimli bireylerin yaşadıkları sorunların niteliği ve niceliği daha yüksek olabilmektedir (Lee, Neil, & Friesen, 2021). Bu bağlamda özellikle de engelli bireyler temel yaşam aktivitelerini yerine getirme konusunda yetersizlikler yaşamakta ve bu ihtiyaçlarını genellikle başkalarına bağımlı olarak yerine getirebilmektedirler. Bu durum onlarda yetersizlik duygusunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Curran, Walters, & Robinson, 2007). Yetersizlik durumu ise bireylerde başta psiko-sosyal özellikler olmak üzere sosyal dışlanma dahil yaşamın bütün yönleriyle yaşam kalitesinin azalmasına neden olmaktadır (Hurst, 2018).

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization-WHO) raporuna göre bir milyardan fazla insan engellidir. Bunlardan 466 milyon kadarı ise işitme engelli statüsündedir (Aydın, 2021). Türkiye’deki toplam işitme engelli sayısı 179.867 olup, işitme engelli bireylerin diğer engel türleri arasındaki oranı yaklaşık %8 kadardır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021). Bu oranın oldukça dikkat çekici olduğu ve böyle bir sosyal gerçeklik karşısında işitme engelli bireyler ile ilgili çalışmaların yapılması gerektiği söylenebilir.

Engellilik hali, günlük yaşamda diğer bireylere nazaran –engellilik düzeyine bağlı olarak- çeşitli güçlükleri içermektedir. Bu durum, engelli bireylerin fiziksel yaşamlarını ve yaşam kalitelerini etkilediği kadar, sosyal ve psikolojik yaşamlarını da etkilemektedir (Abdi ve diğ., 2019). Bu etkileme düzeyi bazen ciddi boyutlara ulaşabilmekte; engelli bireylerin toplumun dışında kalmalarına, psikolojik açıdan ise kaygı, depresyon, dışlama, umutsuzluk, empati eksikliği gibi önemli sorunların

ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Krishnan ve diğ., 2020). Engelli bireylerin -engel durumuna göre- sahip oldukları fiziksel kısıtlılıklar, sosyal yaşama diğer bireylerle aynı düzeyde katılamamaları ve bunun getirdiği sosyal ve psikolojik etkiler hem bu bireyler hem de başta ailelerinden başlamak üzere önce yakın çevrelerine, nihayetinde bütün topluma önemli bir maliyet (örneğin, üretime yeterince katılamama, ilave bakım ve rehabilitasyon ihtiyacı gibi) oluşturmaktadır (McDermott & Varenne, 2018). Engelli bireylerin topluma kazandırılması, yaşadıkları psiko-sosyal sorunların azaltılması ve önlenmesi, bu kişilerin toplumsal, ekonomik ve psikolojik maliyetlerinin azaltılması bakımından çeşitli manevi gelişim, destek ve rehabilitasyon programlarının uygulanmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Thapliyal & Ahuja, 2021).

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de nüfus bakımından engelli oranının nispeten dikkat çekici düzeyde olduğu söylenebilir. Bu oranın düşürülmesinde rehabilitasyon uygulamalarının, destek eğitimlerinin ve sosyal hizmetlerin önemli olduğu söylenebilir (Shakespeare, 2022). Engelli bireylere yönelik yapılacak olan çalışmalar ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre nitelik ve nicelik bakımından farklılıklar gösterebilmektedir. Engellilere yönelik yapılan çalışmalar birçok ülkede başta kamu kurum ve kuruluşları olmak üzere, sivil toplum kuruluşları ve çeşitli sosyal ağlar tarafından gerçekleştirilmektedir (Cortese, Truscott, Nikidehaghani, & Chapple, 2021). Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak, engelli bireylere yönelik yapılan yatırımlar, bu bireylerin toplumsal yaşama dâhil edilmesi, eğitim başta olmak üzere iş yaşamında da yer alabilmelerine ilişkin çalışmalar farklılık göstermektedir (Hurst, 2018). Sosyo-ekonomik düzeyin düşük olduğu ülkelerde engelli bireylere yönelik çalışmalar oldukça sınırlı gerçekleşmekte iken, gelişmiş sosyo-ekonomik özelliklere sahip ülkelerde engelli bireylerin yaşadıkları yetersizlik alanlarının mümkün olduğunca azaltılmasına ve normal gelişim gösteren bireylerle eşit yaşam standartlarına sahip olmalarına ilişkin çalışmalar yapılmaktadır (Çolak & Kahrman, 2021).

Engelli bireylere yönelik yapılacak olan çalışmalar öncelikle bu bireylerin toplumsal katılımını desteklemek, psiko-sosyal gelişimlerini yakından takip etmek, eğitim düzeylerini artırmak, ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak ve yetersizlik

yaşadıkları alanlara yönelik modern tarzda uygulamalarla bu yetersizliklerin etkilerinin en aza indirilmesi şeklinde olabilir (Bailey, Hastings, & Totsika, 2021). Bununla birlikte engelli bireylerin toplumsal katılımında ve yaşam standartlarının artırılmasında aile özelliklerinin de önemli olduğu görülmektedir (Lee, Neil, & Friesen, 2021). Dolayısıyla bu bireylerin yaşam standartlarının artırılabilmesi için ailelerle birlikte çalışılması ve engelli bireylere olduğu kadar ailelere yönelik de eğitimlerin verilmesi önemlidir.

Engelli bireylerin sahip oldukları yetersizlik alanları belirlenerek bu yetersizlik alanlarına uygun şekilde fiziksel, sosyal, psikolojik ve eğitsel özelliklerin geliştirilmesi gerekmektedir (Sharifi Ardani, Yarmohamadian, & Ghamarani, 2022). Bu bireylerin, başta toplumsal yaşama katılımlarının sağlanması olmak üzere, toplumsal üretim süreçlerine de dâhil edilmeleri, yetersizlik duygularını azaltarak öz yeterliklerinin artırılması gibi önemli sonuçlar ortaya çıkarabilir. Engelli bireylerin yaşadıkları sorunların yalnızca kendileri ya da aile desteği ile aşılması çoğu zaman mümkün olmayabilir. Bu durumda engelli bireylere yönelik kurumsal ve sosyal çalışmaların yapılması gerekmektedir (Hoyle, Laditka, & Laditka, 2021).

Engelli bireylerin fiziksel yetersizliklerine karşılık bu ihtiyaçlarının karşılanması yanında, aynı zamanda psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması önemlidir (Salvatore & Wolbring, 2021). Mevcut fiziksel özelliklerin yetersiz kalması bireyin öncelikle bu yetersizlik alanına yönelik manevi çalışmaların yapılmasını önemli hale getirmektedir. Çünkü engelli bireylerin sahip oldukları bir yetersizlik alanı, yaşamının bütün alanlarını olumsuz etkilemektedir (Göçmenler, 2021). Dolayısıyla yetersizlik duygusundan ziyade kişinin sahip olduğu yeterlilik durumlarını ön plana çıkararak engelli bireye özgüven ve öz yeterlik başta olmak üzere başarı duygusunun tattırılması oldukça önemlidir (Ge, Chen, Tang, & Cong, 2021). Bu başarı duygusu sayesinde engelli bireylerin sosyal ilişkiler kurabilmeleri, kurdukları olumlu sosyal ilişkileri sürdürebilmeleri, topluma entegre olabilmeleri gibi özelliklerinde gelişmeler sağlanabilir. Günümüzde engellilerle ilgili yapılan çok sayıda araştırma, engelli bireylerin engellilik özelliklerine karşılık, gerçekleştirilen eğitim ve uygulamaların başarılı olduğunu ve bireylerin psiko-sosyal açıdan

desteklenmesinin olumlu etkiler meydana getirdiğini göstermektedir (Murphy, De Laine, Macaulay, Hislop Lennie, & Fader, 2021).

Engelli bireylerle ilgili olarak dünyanın çeşitli bölgelerinde çok sayıda çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalarda engelli bireylerin engel durumlarının bireyde meydana getirdiği etkilerin azaltılması ve yaşam doyumlarının artırılmasına yönelik programların etkili olduğu vurgulanmıştır (Hoyle, Laditka, & Laditka, 2021). Engelli bireylere yönelik uygulanan bu programlarda özellikle bireylere manevi bakım hizmetlerinin sunulduğu ve bu hizmetlerin etkinliğini koruduğu belirlenmiştir. Uluslararası alanda manevi başa çıkma ya da manevi bakım ile ilgili çalışmalar yaygın olmasına rağmen, Türkiye'de manevi bakım hizmetlerinin profesyonel olarak engelli bireylere sunulmasına yönelik çalışmalar oldukça sınırlıdır (Ge, Chen, Tang, & Cong, 2021). Dolayısı ile Türkiye'de engellilere yönelik manevi bakım ve destek programlarının yeterince geliştirilmediği ve engellilerin topluma kazandırılmasına yönelik çalışmaların sınırlı olduğu söylenebilir (Kavas ve Kavas, 2014).

Uluslararası alanda yapılan manevi bakım ve güçlendirme çalışmalarının engelli bireylerdeki etkileri ve yaygınlığı incelendiğinde, Türkiye'de de bu yönde yapılabilecek çalışmaların engelli bireylerin toplumsal yaşama kazandırılmasında önemli role sahip olabileceği görülmektedir (Matthews, Puplampu, & Gelech, 2021). Son zamanlarda Türkiye'de, engelli bireylere yönelik verilen eğitimlerin ve bu bireylerin topluma kazandırılmasına yönelik çalışmaların önemli olduğuna ilişkin çalışmalar ve raporlara yer verildiği söylenebilir. Dolayısıyla engelli bireylerin çok yönlü gelişimlerinin desteklenmesi, öncelikle ihtiyaçlarının belirlenerek çok yönlü eğitim programlarının hazırlanmasını gerektirmektedir (Shakespeare, 2022).

Engelli bireylerin ihtiyaçları genel olarak aileleri tarafından karşılanmaktadır. Bu süreçte özellikle ebeveynler bakımlarını üstlenerek, engelli çocukları ile ilgilenmektedirler. Bu durum ebeveynlerin yaşam standartlarında önemli değişikliklere neden olup, hayata karşı olumsuz bakış açısına sahip olabilmektedirler. Hatta ebeveynler çocuklarının engel durumunu kendilerinin hataları ve Tanrı'nın cezalandırması gibi yaklaşımlarla değerlendirerek, psiko-sosyal sorunlar yaşayabilmektedirler. Bu durum engelli bireylere olduğu kadar bu bireylerin ebeveynlerine yönelik de manevi bakım çalışmalarının yapılmasını zorunlu hale

getirmektedir. Dolayısıyla araştırma kapsamında işitme engelli çocuğa sahip ebeveynlerin manevi ihtiyaçlarına odaklanan DOMAB programının uygulanması ile bu ihtiyaçların önemli düzeyde karşılanabileceği ve ebeveynlerde psikolojik iyi oluş ile sevgi yönelimli Tanrı algısının gelişmesine katkı sağlanması beklenmektedir. Bu bağlamda engelli bireylerin değerlerine ve bu değerlerin gelişimi ile birlikte manevi ihtiyaçların gelişimine odaklanan eğitim programlarından olan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programı'nın bireylerdeki etkilerinin incelenmesi, engelli bireyler açısından önemli bulgular ortaya çıkarabilir. DOMAB programı farklı yetersizlik ve yaş gruplarının özelliklerine uygun şekilde tasarlanabilmesi sayesinde etkili bir program olarak değerlendirilmektedir. DOMAB programının engelli bireylerin ihtiyaçlarına yönelik geliştirilmesinin yanında öncelikle bu bireylerin ihtiyaçlarının belirlenmesi ve ebeveynlerine yönelik olarak programın güncellenmesi önemlidir.

Sonuç olarak, yabancı literatürde yaygın olmasına rağmen Türkiye’de manevi güçlenme ve bakım konusunda yapılan araştırmaların sınırlı olduğu görülmüştür (Aksoy, 2015; Bahadır, 2018; Çamdibi, 2014; Fromm, 2017b; Göcen, 2014; Hökelekli, 2017; Holloway, 2019; Kavas ve Kavas, 2014; Merter, 2016; Özdoğan, 2010; Özdoğan, 2012). Bu bakımdan işitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçlarını belirlemek ve bu ihtiyaçları gidermek için gerekli araştırma ve uygulamaların yapılması gerekmektedir. Diğer taraftan bu bireylerin manevi ihtiyaçlarının karşılanacağı temel kaynağın aile ortamı olduğu için ailelere yönelik manevi bakım ve güçlenme çalışmaları yapılmalıdır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Engellilik durumu bireylerde konuşma, işitme, görme ya da fizyolojik birtakım yetersizliklere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Engelli bireyler, gelişimi normal devam eden bireylere göre temel yaşam becerilerini yerine getirmede eksiklikler yaşamaktadırlar. Bu engellilik durumu engelli bireylerin ailelerinin, bu bireylerle ilgili sorumluluklarını artırmaktadır. Engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılama ve gelecekleri ile ilgili endişeler, engelli bireyleri olduğu kadar ailelerinin yaşamlarını da olumsuz etkilemektedir.

Engelli bireylere sahip ebeveynlerin çoğu zaman karşılaştıkları baskılar ve gerilimlerin yanında, çocuklarının özel sorunları ve gereksinimleri nedeniyle karşı karşıya kaldıkları pek çok stres kaynağı vardır. Bu bağlamda aileler, işitme engelli bireylerin ailede oluşturduğu stres gibi psiko-sosyal sorunlarla da başa çıkmak durumundadırlar.

Engelli bireylerin yer aldığı ailelere bakıldığında, ailenin gereksinimleri, sorumlulukları ve aile içi rol dağılımının farklılık arz ettiği görülmektedir. Aileler çocuklarıyla ilgili yaşadıkları zorluklarla baş etme durumunda kalırken, aynı zamanda engelli olmanın sonucu olarak toplumdaki olumsuz tutum ve algılarla da baş etme durumunda kalmaktadırlar.

Literatür incelendiğinde engelli bireylerin stres, kaygı, depresyon, ilgisizlik, dışlanma, kendini değersiz hissetme gibi sorunlar yaşadıkları ve bu sorunlarla ilgili din, maneviyat, manevi bakım, manevi destek gibi çeşitli konularda ihtiyaçlarının olduğu ifade edilmektedir. Engelli bireylerde ihtiyaçlar yalnızca yetersizliklere bağlı fizyolojik ihtiyaçlar olmayıp, bu sorunların eşlik ettiği duygusal, psikolojik ve sosyal sorunlarla baş etme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla engelli bireylerin öncelikle manevi ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bu ihtiyaçlara yönelik çözümlerin geliştirilerek, belirli bir program çerçevesinde uygulanması ve engellilerin manevi ihtiyaçlarının karşılanması önem taşımaktadır.

Bu araştırmada, işitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçlarının belirlenerek bu ihtiyaçlara yönelik, Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının işitme engelli bireylerin ailelerine uygulanması ve programın işitme engelli çocuğa sahip ebeveynlerin Tanrı algısı ve psikolojik iyi oluş düzeylerine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki probleme yanıt aranmış ve hipotezler test edilmiştir;

1. İşitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçları nelerdir?

1.3. Hipotezler

Araştırmada test edilen hipotezler aşağıda verilmiştir;

H0.1: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin, Psikolojik İyi Oluş Ön Test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.1: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Psikolojik İyi Oluş Ön Test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.2: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Sevgi Yönelimli Tanrı) ön test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.2: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Sevgi Yönelimli Tanrı) ön test puanları arasında anlamlı farklılık vardır

H0.3: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) ön test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.3: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) ön test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.4: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Uzak/Umursamaz Tanrı) ön test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.4: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Uzak/Umursamaz Tanrı) ön test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.5: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Korkutan ve Cezalandıran Tanrı) ön test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.5: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Korkutan ve Cezalandıran Tanrı) ön test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.6: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular) ön test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.6: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular) ön test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.7: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı ön test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.7: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı ön test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.8: Deney grubundaki ebeveynlerin Psikolojik İyi Oluş Ön Test-son test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.8: Deney grubundaki ebeveynlerin Psikolojik İyi Oluş Ön Test-son test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.9: Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Sevgi Yönelimli Tanrı) ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.9: Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Sevgi Yönelimli Tanrı) ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.10: Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.10: Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.11: Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Uzak/Umursamaz Tanrı) ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.11: Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Uzak/Umursamaz Tanrı) ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.12: Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Korkutan ve Cezalandıran Tanrı) ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.12: Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Korkutan ve Cezalandıran Tanrı) ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.13: Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular) ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.13: Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular) ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.14: Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.14: Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı ön test-son test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.15: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Psikolojik İyi Oluş Son Test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.15: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Psikolojik İyi Oluş Son Test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.16: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Sevgi Yönelimli Tanrı) son test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.16: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Sevgi Yönelimli Tanrı) son test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.17: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) son test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.17: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) son test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.18: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Uzak/Umursamaz Tanrı) son test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.18: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Uzak/Umursamaz Tanrı) son test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.19: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Korkutan ve Cezalandıran Tanrı) son test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.19: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Korkutan ve Cezalandıran Tanrı) son test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.20: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular) son test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.20: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular) son test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

H0.21: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı son test puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H1.21: Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı son test puanları arasında anlamlı farklılık vardır.

1.4. Araştırmanın Önemi

Ruh ve bedeni ile bir bütün olan insanın, bedensel ihtiyaçları yanında manevi ihtiyaçları da vardır. Bunlara maneviyat, anlam yaratma, kabul ve özsaygı, arkadaşlık, sosyal ve psikolojik destek örnek verilebilir (Turner, 2004). Bu kişilerin sağlık, gıda, barınma, eğitim gibi ihtiyaçlarının kabul edilip karşılanması ne kadar gerekli ve önemli ise, manevi yönlerinin de tanınması, bu anlamdaki ihtiyaçlarının varlığının kabul edilmesi, kültürüne, inanç ve değerlerine bağlı olan birey olabilmesi için önemlidir. Çünkü manevi gereksinimleri karşılanan kişiler yaşam deneyimlerinde kendini daha güçlü, bağımsız ve özgüvenli hissederler (Koenig, 2004). Bu bakımdan araştırma, işitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bu ihtiyaçlara yönelik program içeriklerinin uygulanması açısından önemlidir.

Bireylerin manevi gereksinimlerinin karşılanmasında en önemli faktörlerden biri ailedir. Ailelerin çocuklarının manevi ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bilgi, beceri ve yeterlik düzeyleri hem çocuklarının ihtiyacının karşılanmasında hem de ailelerin içinde bulundukları zorluklarla baş etmelerinde etkilidir. Bu durum ailelerin öz yeterlik algısının gelişmesine, psikolojik iyi oluşlarına ve yaşam kalitelerinin yükselmesine katkı sağlayacaktır. Ailelerin manevi gereksinimlerinin desteklenmesi psikolojik iyileşmesinde önemli bir faktördür. Aileye manevi ihtiyaçlar konusundaki bilgi, beceri ve yaklaşımların kazandırılması da gereklidir (Ewen, 2004). Dolayısıyla bu araştırma manevi güçlenme programı ile ailenin işitme engelli bireylere yönelik bilgi, beceri, yeterlik ve yaklaşımları geliştirmeyi amaçlaması bakımından önemlidir.

Bireylerin manevi gereksinimleri ve psikolojik durumları aynı zamanda Tanrı algısı ile de ilişkilidir. Nitekim bireylerde Tanrı algısının mutluluk, güven, yaşam kalitesi, sosyal ilişkiler, benlik algısı ve saygısı gibi özellikleri olumlu yönde etkileyerek kaygı, depresyon, stres, umutsuzluk ve dışlanma gibi olumsuz duyguların azaltılmasına katkı sağlayabileceği belirtilmektedir (Seligman, 2021; Shakespeare, 2022). Tanrı algısı, inanan insanın yaşantısını, kendine ve dünyaya bakış açısını belirleyebileceği için önemlidir. Bireyin Tanrı ile olan ilişkisi çok hassas ve derin bir konudur. İnsanın mutluluğu, fiziksel ve zihinsel sağlığını etkilemektedir. Tanrı algısı oluşurken bireye öğretilen dini temsiller o bireyin Tanrı'ya yönelik algısının olumlu

veya olumsuz yönde gelişmesini etkileyebilir (Güler, 2007). Dolayısıyla bu çalışmanın, ailelerin Tanrı'ya karşı olumlu yönde algısının güçlendirilmesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Bireylerde, manevi ihtiyaçlarla psikolojik özellikler arasında önemli düzeyde ilişkilerin olduğu söylenebilir. Bu bağlamda olumlu Tanrı algısına sahip bireylerin benlik algısı, öz yeterlik, mutluluk düzeyi ve psikolojik iyi oluş düzeyleri diğer bireylere göre yüksektir. Psikolojik iyi oluş aynı zamanda destekleyici ve ödüllendirici ilişkilere sahip olma, başkalarının mutluluğuna katkıda bulunma, başkaları tarafından saygı görme gibi sosyal ilişkilere dayalı bazı özellikleri içerir. Psikolojik iyi oluş, amaçlı ve anlamlı bir hayata sahip olma, kişinin günlük aktivitelere ilgi duyması ve bir işle meşgul olması gibi özellikleri de kapsamaktadır (Telef, 2013). Esendir'e (2016) göre, manevi bakım ve güçlenme çalışmaları kapsamında, bilgilendirme seminerleri gibi faaliyetlerin yapılması gerekmektedir. Araştırma, manevi güçlenme programının geliştirilmesi, uygulanması ile bireylerde Tanrı algısının olumlu yönde geliştirilmesi ve ailelerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin arttırılması açısından önemlidir. Ayrıca araştırmanın önemi ile ilgili olarak aşağıdaki ifadeler yer verilebilir;

1. İşitme engelli çocuğa sahip ailelere Özdoğan'ın (2010b) geliştirdiği DOMAB programında yer alan değerlerden oluşan tema odaklı grup toplantılarının yapıldığı ilk çalışma olması,
2. İşitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçlarının belirlenmesi,
3. Ailelere, çocuklarının manevi ihtiyaçlarını tanımaları konusunda destek olması,
4. Manevi güçlenmenin engelli bireyin içinde bulunduğu sıkıntılı süreçte hayatına anlam verebilmesi ve psikolojik iyi oluş düzeyini olumlu yönde etkilemesi,
5. Manevi güçlenme programının birçok fiziksel ve zihinsel rahatsızlığı önlemesi,
6. Din psikolojisi açısından uygulanan manevi güçlenme programlarının farklı alanlardaki kapsayıcılığını ve uygulanabilirliğini göstermesi,

7. Uygulama yapılacak hedef kitle olan işitme engelli bireyler ve ailelerinin yaşam kalitesine katkı sağlaması,
8. İşitme engelliler eğitimi alanına katkı sağlaması ve bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara yön göstermesi,
9. Toplumda özel gereksinimli bireyler ve ailelerine yönelik manevi güçlenme programlarının etkililiğinin ortaya çıkarılması ve konuyla ilgili farklı programların hazırlanabilmesine katkı sağlaması,
10. İşitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçlarının karşılanmasında ailenin etkisi ve rolünün ortaya çıkarılması,
11. İşitme engelli bireylerin maddi ve fizyolojik gereksinimlerine karşılık manevi ve psikolojik gereksinimlerinin karşılanmasında ailenin aktif bir role sahip olmasının sağlanması bakımından önemlidir.

1.5. Varsayımlar

1. Araştırmaya katılan deney ve kontrol grubundaki bireylerin araştırmaya gönüllü olarak dahil oldukları,
2. DOMAB programı oturumlarına içtenlikle katılım sağladıkları ve ölçeklere samimi şekilde yanıtlar verdikleri varsayılmıştır.

1.6. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın sınırlılıkları aşağıda sıralanmıştır:

1. Araştırmanın uygulama aşaması Covid-19 pandemi sürecinde uygulandığı için, bu dönemdeki şartlarla sınırlıdır.
2. Araştırma, 2022 yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı, Ankara İl merkezindeki İlkemiz Rehabilitasyon Merkezi'nde bulunan katılımcılar ve bu katılımcıların özellikleri ile sınırlıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde engelliler, işitme engelli bireyler ve aileleri, psikolojik iyi oluş, Tanrı algısı kavramları kuramsal temelleriyle açıklanmıştır. Bu kavramların maneviyatla ilişkisi kurulmuş ve başlıklarla ilişkili olarak ulusal ve uluslararası alan yazında gerçekleştirilen araştırmalara yer verilmiştir.

2.1. Engellilik

2.1.1. Engelli Kavramı

Engelli kavramı, bir bireyin, normal gelişim gösteren akranlarına göre bazı davranışları yerine getirmesini zorlaştıran ya da tamamen engelleyen fizyolojik, biyolojik ya da psikolojik eksiklikleri ile ilişkilidir. Engelli kavramına yönelik literatürde çok sayıda tanımın olduğu tespit edilmiştir (Çolak & Kahrıman, 2021; Tannous ve McGrew, 2021; Thapliyal & Ahuja, 2021). Buna göre engellilik kavramına ilişkin yapılan tanımlardan bazıları aşağıda verilmiştir;

- Dünya Sağlık Örgütüne göre engellilik, bireylerin sağlığında bozulma ve bedensel etkinliklerinde medyana gelen kısıtlama olarak tanımlanmıştır (Gürek, 2016).
- 5378 sayılı Engelliler Hakkındaki Kanunda (2005) ise bireylerin ruhsal, fiziksel, duygusal ve zihinsel yetilerinde farklı oranlarda ortaya çıkan kayıpları nedeniyle topluma diğer vatandaşlarla eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarını kısıtlayan, tutum ve çevresel faktörlerden etkilenen bireyler olarak tanımlanmaktadır.
- Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde engelli kavramı, sağlıklı bireylere nazaran sosyal hayatta tam ya da etkin bir şekilde katılmaya engel olan uzun süreli bozukluklara (fiziksel, duygusal, zihinsel ve algısal) sahip kişiler olarak tanımlanmaktadır (BM, 2020).

Bireylerin herhangi bir hareket yeteneğinde meydana gelen kısıtlanma durumu olarak ifade edilen engellilik, farklı nedenlerden ortaya çıkabilmektedir. Engellilik doğum öncesinde, doğum anında ve sonrasında meydana gelen olumsuzluklar olmak üzere üç kategoride ele alınmaktadır (Tınar, 2018). Doğum öncesi nedenlerin ilki kalıtsal rahatsızlıklardır. Özellikle annede var olan bazı rahatsızlıklar, kalıtım yolu ile çocuğuna geçebilmektedir. Bunun yanı sıra akraba evlilikleri de çocukların engelli doğmasındaki önemli nedenlerden biridir (Matthews, Pupilampu & Gelech, 2021). Doğum öncesi engelliliğe neden olan diğer faktörler ise annenin kontrollerini yaptırmaması, anne ve baba arasındaki kan uyumsuzluğu, annenin geçirdiği kaza, gebelik yaşı, uzman görüşü alınmadan kullanılan ilaçlar, annede var olan kronik rahatsızlıklar olarak ifade edilebilir (Salvatore & Wolbring, 2021; Vurgun, 2015). Bunun yanında doğum sırasında meydana gelen rahatsızlıklar doğumun yeri, zamanı ve şekli yeni doğan bebekler için oldukça önemlidir. Özellikle doğumun uzman bir sağlık ekibi tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Doğumun uzman kişilerce yapılmaması, erken doğum, bebeğin düşük kiloda doğması, doğum esnasında meydana gelen travmalar bebeğin engelli olmasına neden olabilmektedir (Baykan, 2000; Tannous ve McGrew, 2021). Doğum sırasında meydana gelen hatalardan kaynaklı da bireylerde çeşitli engellilik durumları ortaya çıkabilmektedir. Doğum sonrasında ise daha çok bebeklerin ateşli hastalık geçirmesi, sağlık kontrollerinin ve aşılarının düzenli olarak yapılmaması gibi faktörlere bağlı olarak bebeklik döneminde engellilik ortaya çıkabilmektedir. Bununla birlikte yaşamın ilerleyen dönemlerinde kazalar, yaralanmalar ve zehirlenmeler de engelliliğe neden olabilmektedir (Çolak & Kahriman, 2021; Vurgun, 2015).

Türleri bakımından engellilik, genel olarak yedi kategoride değerlendirilebilir. Buna göre engelli bireyler (Burnett ve Baker, 2001; Buhalis vd., 2005):

- Fiziksel açıdan hareket güçlüğü bulunan kişiler,
- Görme yetisini kaybeden ve görme güçlüğü çeken kişiler,
- Duyma yetisini kaybeden ya da duyma güçlüğü çeken kişiler,
- Konuşma yetisini kaybeden ve konuşmakta zorlanan kişiler,
- Mental açıdan engelli olan ve öğrenme zorluğu yaşayan kişiler,

- Uzun süreli tıbbi sağlık sorunu yaşayan bireyler
- Yaşlılığa bağlı ortaya çıkan engel durumlarına sahip bireyler olarak sınıflandırılmaktadır.

Yukarıdaki sınıflandırmadan da anlaşılacağı üzere bireyler farklı engellilik türlerine sahip olabilmektedir. Bu engellilik durumları bireylerin yetersizlik duygusu yaşamasına, kendini yalnız hissetmesine; depresyon, endişe, özgüven eksikliği gibi çeşitli durumlara bağlı olarak yaşam kalitesinin azalmasına neden olabilmektedir (Abdi ve diğ., 2019; Ge, Chen, Tang & Cong, 2021; Ramahi, Fteiha & Khalili, 2021). Araştırma kapsamında işitme engelli bireylere yönelik çalışmalar yapılması bakımından, işitme engelli bireylere ilişkin değerlendirmelerin yapılması, bu bireylerin özelliklerinin ve ihtiyaçlarının tanımlanması önemli görülmektedir (Cortese, Truscott, Nikidehaghani & Chapple, 2021).

2.1.2. İşitme Engelli Bireyler

İşitme engelli birey; işitmesini kısmen ya da tamamen kaybetmesinden dolayı konuşmada, dili kullanmada ve iletişimde güçlük çeken, işitme yetersizliği nedeniyle eğitim performansı ve sosyal uyumu olumsuz yönde etkilenen ancak erken teşhis, erken müdahale, erken ve uygun eğitim hizmetleri ile güçlükleri aşabilecek birey olarak tanımlanabilir (Baak, 1995; Cortese, Truscott, Nikidehaghani & Chapple, 2021). Türkiye’de faaliyet gösteren beş işitme engelli derneğin oluşturduğu ve 2007’de kurulan İşitme Engelliler Federasyonu’na (İEF, 2017) göre, Türkiye’de resmi kayıtlara göre farklı derecelerde yaklaşık üç milyon işitme engelli bulunmaktadır. Dolayısıyla toplam nüfus içinde değerlendirildiğinde yaklaşık %5 gibi bir oranda engelli bireyin olduğu söylenebilir. Engelli bireylerin sayılarının fazla olması, toplumda bu bireylere yönelik sosyal, bilimsel, gelişimsel ve ihtiyaçları karşılamaya yönelik çalışmaların yapılmasını daha önemli hale getirmektedir (Salvatore & Wolbring, 2021).

Çocukluk dönemindeki işitme kayıpları erken teşhis ve erken müdahale yapılmadığı takdirde dil performans düzeyinde gerilik, akademik başarısızlık, davranış sorunları gibi potansiyel sorunların görülme olasılığına işaret etmektedir (Abdi ve diğ., 2019; Tüfekçioğlu, 2003). İşitme engelli bireyler, literatürde

belirlenen; öz güven eksikliği, düşük benlik saygısı, sosyal izolasyon, içe kapanıklık ve kaygı düzeyi yüksekliği gibi bazı güçlükler yaşamaktadır (MEB, 2015). Bu güçlükleri gidermek için çocuğu bütünüyle değerlendirmek önemlidir. Çocuğun bütünüyle değerlendirilmesi ise gelişim dönemleri, çocuğun psikolojisi, fizyolojik özellikleri, gelişimsel özellikleri, bilişsel-sosyal ve dil gelişimi gibi çeşitli özelliklerine hâkim olmayı gerektirmektedir (Koçak, 2015). Fakat bu çocukların manevi faaliyetlerin dışında bırakıldığı ve manevi ihtiyaçlarının karşılanmadığı görülmüştür (Gören, 2015). Dolayısıyla işitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçlarına yönelik eksikliklerin de olduğu görülmektedir.

İşitme engellilik genellikle medikal ve kültürel olarak iki model ile tanımlanmaktadır. Medikal modele göre işitme engellilik, bireyin işitme sisteminin düzgün bir şekilde çalışmaması ve sorunun düzeltilmesi ile ilgilenmektedir (Reynolds, 2022). Bu modelde işitme engeli bulunan bireyler kısmen ya da tamamen sağır olarak değerlendirilir (İnan ve diğ., 2013). Kısmen sağır olan bireyler dudak okuma, konuşma gibi teşvik edici faaliyetlere yönlendirilir. Bu bireylerde işaret dili kullanımı reddedilir (Tannous ve McGrew, 2021).

İkinci modelde ise kültürel bir tanımlayıcı bulunmaktadır. Sağır toplumun üyeleri de sağırdır. Buna göre herhangi bir sorundan işitme güçlüğü çeken bireyler kendilerini işitme engelli bir topluma ait olarak değerlendirir (Thapliyal & Ahuja, 2021). Bu bireyler kendileri gibi işitme engeli olan bireylerle aynı kültüre ve dilsel gerçeklere sahip olduklarını vurgularlar (Munoz-Baell ve Ruiz, 2000).

İşitme kaybı fizyolojik açıdan ele alındığında kaybın ölçülebilir boyutu ile ilişkilendirilmektedir (Darıca ve Şipal, 2011). İşitme engeli bulunan bireylerde sesleri duyma ya da anlama kısmen ya da tamamen bozulmuştur. İşitme kaybının en temel nedenleri genetik, çevresel, yapısal ve patolojik unsurlardan kaynaklı olabilmektedir. Bireylerde görülen bu kayıp çok hafiften çok ileriye doğru farklılık gösterebilmektedir. İşitme engelli bireylerde görülen bu kayıplar, gündelik yaşam içerisinde sözel dil işlevlerini tam olarak kullanamamasına neden olmaktadır (Reynolds, 2022).

İşitme kaybı bireylerin dil ve iletişim becerilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle hayatın ilk birkaç yılı çocukların konuşmaları ve dil gelişimleri için kritik dönem olarak adlandırılmaktadır (Çolak & Kahrıman, 2021). Bu dönemde işitme kaybı olan çocukların işitsel uyaranlardan yoksun kalması dil ve konuşma gelişimleri açısından ilerleyen dönemleri olumsuz yönde etkilemektedir (Pimperton ve Kennedy, 2007). Çocuğun bu olumsuz etkiden korunabilmesi için doğumdan sonra ilk 3 ay içerisinde tanılanması ve olası bir işitme kaybı durumunda, 6 aya kadar da işitme cihazı kullanmaya başlaması gerekmektedir. Erken dönemde özellikle konjenital işitme kayıplarına müdahale edilirse işitme cihazları ile birlikte işitme kaybı olan çocukların dil ve konuşma gelişimleri olumlu yönde desteklenebilir (Connor ve diğ., 2006).

Doğuştan duyma yetisini kaybetmiş olan bireylerin dil yapılarında herhangi bir sorun olmamasına rağmen konuşma yeteneklerinin de olmadığı görülmektedir (Salvatore & Wolbring, 2021). Bunun en önemli nedenlerinden birisi de insanların dışardan gelen seslere tepki vererek kendilerini organize etmeleridir. Sosyal bir varlık olan insanların en temel iletişim yöntemi dildir (Waddington ve Priestley, 2021). Dil yetisini kullanamayan bireyler diğer bireylere nazaran toplumdan daha fazla izole olurlar ve sorun yaşayabilirler. Karşısındakini duyamayan birey, iletişim sorunu yaşar ve bundan kaçmak için, içe dönük bir hayat sürer. Bu durumda birey, kendisi gibi olanlarla iletişim kurar ve sosyal ilişkiler geliştirir (Sarigül, 2016; Tannous ve McGrew, 2021).

Bireylerde işitme engelinin tespit edilmesi için doğumdan hemen sonra işitme testleri yapılmaktadır. Fakat bebeklik döneminde yapılan testler güvenilir sonuç vermeyebilir. Özellikle üç yaşından sonra oyun odyometresi ile yapılan testler daha güvenilir sonuçlar verebilmektedir. Duyma eşiğine yönelik yapılan testler nihai sonuçları genel olarak beş yaşından sonra daha doğru bilgiler vermektedir (Ilkım, 2017).

2.1.3. İşitme Engellilerin Sınıflandırılması

Literatür incelendiğinde işitme engelliler farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Buna göre işitme kaybı derecesine, yerine ve ortaya çıkma

zamanına göre sınıflandırılmaktadır (Alanazi, 2021). İşitme engelli bireylerin işitme kaybının derecesine göre sınıflandırılması aşağıdaki gibidir:

Normal işitme (-10 dB- 15 dB HL), çok hafif düzeyde işitme kaybı (16 dB-25 dB HL), düşük derecede işitme kaybı (26 dB- 40 dB HL). Bu grup içerisinde yer alan bireylerde herhangi bir işitme testi yapılmadığı sürece işitme kaybı tespiti oldukça zordur (Cortese, Truscott, Nikidehaghani & Chapple, 2021). Ayrıca bu bireylerde konuşma ve dil gelişimi sorunu çok nadir görülür. Orta derecede işitme kaybı (41 dB- 55 dB HL); Bu grup içerisinde yer alan bireyler gündelik konuşma şiddetini çok az duymaktadır ve anlamakta zorlanırlar (Lee, Tan & Kok, 2022). Orta- ileri derecede işitme kaybı (56 dB-70 dB HL); Bu grup içerisinde yer alan bireyler sadece yüksek düzeydeki konuşmaları duyabilmektedir. Bu noktada bireylerin işitme cihazı kullanması önerilmektedir. İleri derecede işitme kaybı (71 dB-90 dB HL); Bu grup içerisinde yer alan bireyler sadece çok yakındaki yüksek sesleri duyabilmektedir. Bu bireylerde konuşma esnasında lisan ve ses bozuklukları bariz bir şekilde görülebilir. Çok ileri derecede işitme kaybı (91 dB HL ve üzeri); Bu grupta yer alan bireyler ise dışardaki sesleri ve konuşmaları duyamazlar. İşitme cihazları çok işe yaramaz. Bu bireylere genellikle dudak okuma eğitimi verilmelidir (Sevinç, 2002).

İşitme kaybının oluş zamanına göre iki türü bulunmaktadır. Bu kayıp çocukların dil kazanmadan öncesi ve sonrası olarak ifade edilmektedir. Oluş yerine göre ise beş tür işitme kaybı bulunmaktadır (Iskandar & Supena, 2021). İletim tipi kayıp, bazı hastalıklardan kaynaklı olarak dış ve orta kulakta meydana gelen işitme kaybıdır. Gelen sesin algılanmasında herhangi bir sorun yoktur. Sesin karşı tarafa iletilmesinde sorun yaşanmaktadır. Duyusal sinirsel tip işitme kaybı, iç kulaktan beyne giden sinirlerin hasar görmesi sonucunda ortaya çıkan işitme kaybıdır. Bu işitme kaybında bireyin anlama yeteneği hasar görür (Işık, 2013). Karma tip işitme kaybı, hem iletişim hem de duyusal sinirsel tip işitme kaybının bir arada görülmesidir (Sevinç, 2002). Merkezi tip işitme kaybı, merkezi sinir sisteminde meydana gelen hasar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Orta ve dış kulak işlevini yerine getirirken sadece merkezde sorun vardır. Bu nedenle birey dışardan gelen sesi algılayamaz ve seslere anlamlı tepki veremez. Psikolojik işitme kaybı, bireyin herhangi bir sorundan kaynaklı işitme yetisini kaybetmiş gibi davranması ya da bu duruma inanması

sonucunda ortaya çıkmaktadır. İşitme organının işlevsel herhangi bir bozukluğu bulunmamaktadır (Bradfield, 2022; Işık, 2013).

2.1.4. Türkiye’de İşitme Engelliler

2021 yılında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın yaptığı çalışmada ulusal veri tabanında yer alan işitme ve dil konuşma engeli bulunan bireylerin oranları incelenmiştir (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2021).

Tablo 2.1. Ulusal Veri Sistemine Kayıtlı İşitme Engelli Birey Sayısı ve Oranı

Engel Türü	Kişi Sayısı	%
İşitme	179.867	7.97
Dil ve Konuşma	33.686	1.49

Tablo 2.1 incelendiğinde işitme engeli bulunan bireylerin sayısı 179.867 olurken dil ve konuşma yetisini kaybedenlerin sayısı 33.686 olarak gösterilmiştir. İşitme kaybı olan bireylerde aynı zamanda dil ve konuşmada da sorunlar gözlemlenmektedir. Hallahan ve Kaufman (1989) işitme kaybı bulunan bireylerin aynı zamanda dil ve konuşma yetilerinde de ciddi sorunların gözlemlendiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla işitme kaybının yaşanması ile dil, iletişim, sosyal gelişim, bilişsel gelişim ve duygusal gelişim gibi özellikler arasında ilişkilerin olduğu söylenebilir.

2.1.5. İşitme Engelli Bireylerin Yaşadıkları Sorunlar

İşitme engelli bireyler, işitme duyusunu kısmen ya da tamamen kaybetmiş olabilirler. Bu engel durumları bireylerin temel yaşamsal faaliyetlerini yerine getirmelerini önemli ölçüde zorlaştırmaktadır. (Trovato & Folchi, 2022). Bu yetersizliğe sahip olan kişiler çevreden gelen uyarıların yeterince farkında olmamakta, muhatap olduğu kişilerin duygu ve düşüncelerini tam olarak anlayamamakta, dolayısıyla da kendini ifade etme konusunda önemli sorunlar yaşamaktadır (Cramer & Steinbach, 2021).

İşitme yetersizliği yaşayan bireylerin yaşadıkları olumsuzluklar, iletişim sorunları, fiziksel sorunlar, ebeveynlik ile ilgili sorunlar, eğitim ve istihdam ile ilgili sorunlar şeklinde farklılıklar gösterebilir. İşitme engelli bireylerde görme gibi farklı bir engel türü de yoksa görsel olarak jest, mimik ve beden hareketleri ile iletişim kurmaya çalışmaktadırlar (Ashori & Karimnejad, 2021). İşitme engelli bireylerin iletişimde kullandıkları en önemli araçlardan biri de işaret dilidir. Bu bireylerin çevresinde bulunan kişilerle iletişimde, karşı tarafın İşaret dilini bilmemesi iletişim sürecinde önemli sorunlara neden olabilmektedir. Bu bireylerde işitme temel problem olduğu için karşıdaki kişinin duygu ve düşüncelerini yeterince anlayamazlar (Unido, Lucero & Vargas, 2021). Dolayısıyla iletişim problemleri ortaya çıkabilir. İşitme duyusunun kaybı bireylerde aynı zamanda fiziksel sorunlara da neden olabilmektedir. Bu bağlamda bireyin işitme organında tahribat meydana geldiğinde denge sorunu ortaya çıkmakta; atlama, ileri ya da geri yürüme gibi hareketlerde sorunlar yaşanabilmektedir (Holmström, 2022).

İşitme engelli bireylerin öncelikle aile içerisindeki iletişimlerinde sorunlar yaşanmaktadır. Çocuğun işitme engelli olması anne ve baba tarafından bazen ya da çoğu zaman yeterince anlaşılmamasına ve ihtiyaçlarının karşılanmamasına neden olabilir. Bununla birlikte işitme engelli birey anne ya da baba olduğunda bu kişinin çocukları ile olan iletişimi sorunlu hale gelebilir (Trovato & Folchi, 2022). Çünkü çocukla iletişim kurmak, zaman geçirmek, çocuğu anlamak ve bir ebeveyn olarak çocuğa mesajlar vermekte güçlükler yaşayabilir. Ebeveynin yetersizliği çocukların da psikososyal gelişimleri bakımından bazı yetersizlikler ile karşılaşmalarına neden olabilir. Çünkü işitme engelli bireyin çocukları bu bireylerden psikososyal açıdan yeterince istifade edemeyebilirler (Iskandar & Supena, 2021).

İşitme engelli bireylerin karşılaştıkları önemli sorunlardan biri de eğitim ve istihdam sorunudur. Bu kişilerin eğitimi özel eğitsel araç ve gereçlerin kullanılmasını gerektirmektedir (Lee, Tan & Kok, 2022). Ayrıca işitme engelli birey, normal gelişim gösteren bireylerin eğitim aldığı sınıflarda öğrenim görmekte zorlanmaktadır. Çünkü onların öğrenme hızı daha yavaş olup diğer öğrencilere göre daha fazla ilgiye ihtiyaçları bulunmaktadır (Holmström, 2022). Bu bakımdan işitme engelli bireylerin eğitimi için eğitim öğretim ortamlarının, eğitim programlarının özel olarak

tasarlanmış ve geliştirilmiş olması önemlidir. Aksi takdirde işitme engelli bireyin ihtiyacı olan eğitim öğretim sürecine dahil edilmesi mümkün olmayacaktır (Ramadhon & Ardisal, 2021). İşitme engelli bireylerin eğitim öğretim zorluklarının yanında mesleki alanda da istihdam edilmeleri önemli bir sorun olarak değerlendirilebilir (Başkonak, 2016). İşitme engelli olmaları nedeniyle her meslek grubu ve her pozisyon için bu bireylerin istihdam edilmesi uygun olmayabilir. İşitme engelli bireylerin istihdamına yönelik kamusal alanda politikalar uygulansa da özel kurum ve kuruluşlar bakımından onların istihdam edilme durumu oldukça sınırlıdır (Alanazi, 2021). İşitme engellilerin istihdam edilmesi ile ilgili hazırlanmış olan 4857 sayılı kanun kapsamında belirli sayılarda işçi çalıştıran işletmelerin belirli oranlarda engelli istihdam etme zorunlulukları bulunmaktadır. Bu oranlar işitme engellilerin istihdamı ile ilgili faydalı olsa da hem istihdam şekilleri hem de işitme engelli bireylerin sayıları bakımından bu istihdam oranlarının yeterli olmadığı söylenebilir. Ayrıca işitme engelli bireylerin eğitimi ile ilgili karşılaşılan sorunlara bağlı olarak sosyal yaşamda ve sağlık hizmetleri ile ilgili alanlarda bu hizmetlerden yeterince istifade edemedikleri görülmektedir (Holmström, 2022).

İşitme engelli bireylerle ilgili yapılan çalışmalar ve ilgili literatür incelendiğinde bu bireylerin yaşadıkları sorunlar aşağıdaki şekilde ifade edilebilir (Başkonak, 2016; Bradfield, 2022; Iskandar & Supena, 2021; Lee, Tan & Kok, 2022; Trovato & Folchi, 2022);

- Okuma ve yazma gibi temel eğitim sorunları,
- Üniversite ve mesleki alanda eğitim alma ile ilgili sorunlar,
- Sosyal çevre ve sınıf arkadaşları ile iletişimde yaşanan sorunlar,
- İşaret dili kullanarak iletişim kurma zorunda kalmaları,
- Sağlık hizmetlerinden faydalanma sırasında başkalarının yardımına ihtiyaç duyulması,
- Dil ve iletişim becerilerindeki yetersizliklere bağlı olarak ortaya çıkan özgüven problemleri,
- Sosyal ortamlarda bulunmada güçlük çekme,
- Evlenme ya da aile ortamı ile ilgili sorunlar yaşama,
- Toplumsal değerleri öğrenmede zorluklar,

- Özbakım becerilerinin kazanılmasında sorunlar yaşama,
- Sosyal çevresinden dışlanma,
- Yasal ve temel haklarından yeterince istifade edememe,
- Çalışma yaşamı ve istihdama katılmada zorluk yaşama,
- Günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmede zorluk çekme.

İşitme yetersizliği olan bireylerin yaşadıkları olumsuzluklar genel olarak değerlendirildiğinde sorunların önemli bir kısmını psikososyal ve manevi ihtiyaçlarının oluşturduğu görülmektedir (Ashori & Karimnejad, 2021). Dolayısıyla engellilik durumu bireylerde yetersizlik, dışlanma ve yaşamdan memnuniyet düzeylerinde negatif etkiler meydana getirmektedir. Bu etkilerin azaltılması bireylerin yaşam memnuniyeti, mutluluk ve sosyal katılım gibi özellikleri üzerinde olumlu etkilerin ortaya çıkmasını sağlayabilir (Ramadhon & Ardisal, 2021). Bu bakımdan işitme engelli bireylerin psikolojik özelliklerine yönelik çalışmaların yapılması önemli görülmektedir. Çünkü kendini yeterli hisseden ve yetersizlik duygusu yaşamayan bir birey olarak psikolojik iyi oluş düzeyinin yükseltilmesi ve fiziksel yetersizliğine bağlı olarak yaşadığı sorunlarla başa çıkmasının kolaylaştırılması sağlanabilir (Unido, Lucero & Vargas, 2021).

İşitme engelli bireylerde psikolojik iyi oluş düzeyinin artırılması; yaşadıkları sorunlarla başa çıkmaları, zorlukların üstesinden gelmeleri, tatmin duygusunun geliştirilmesi ile mümkün olabilir (Bradfield, 2022). Aynı zamanda bireylerde manevi güçlenme sağlanarak bireylerin sosyal çevreyle olan etkileşimleri arttırılabilir, özgüven duygusu geliştirilebilir, fizyolojik yetersizliklerinin Tanrı tarafından dışlanma ve ceza gibi bir nedenle ilişkili olmadığı algısı geliştirilebilir (Cramer & Steinbach, 2021). Bu bağlamda bireyin başta özgüveninin geliştirilmesi, Tanrı ile ilişkilerin sevgi yönelimli olarak dönüştürülmesi psikolojik iyi oluşuna katkı sağlayacaktır. Nitekim yapılan çeşitli araştırmalar bireylerin Tanrı algısındaki olumlu eylemlerin psikolojik iyi oluşları ile ilişkili olduğunu göstermektedir. (Holmström, 2022).

2.2.Tanrı Algısı

Bütün dinlerde Tanrı kavramı bulunmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca Tanrı daha çok her şeye yön veren ve yaratılanların üstünde bir güç olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, 2014). Bu nedenle Tanrı bir yandan evreni yaratan bir varlık olarak ifade edilirken bir yandan da belirli kurallar koyan ve ilahi bir güce sahip bir varlık olarak değerlendirilmektedir (Sinanoğlu, 2005).

Tanrı algısı kavramı ilk kez Rizzuto tarafından 1970 yılında Tanrı kavramından bağımsız bir şekilde ele alınmıştır. Buna göre Tanrı algısı daha çok bireyin Tanrı'yı zihninde nasıl hayal ettiği ile ilişkilendirilmiştir. Bireylerin inandığı Tanrı'ya ait bilgileri zihninde birleştirerek ortaya çıkarttığı temel varsayıma göre Tanrı algısı oluşmaktadır (Rizzuto, 1979; Wan, Hall-Lew ve Cowie, 2022).

Tanrı algısı sadece dinle ilişkilendirilmeyen farklı disiplinleri de içerisinde barındıran bir yapıya sahiptir. Çünkü Tanrı algısı bireyin sadece din ve Tanrı arasındaki ilişkiyle sınırlı olmayıp aynı zamanda bireyin içinde yaşadığı topluma, evrene ve doğaya ait farklı ilişkileri de kapsamaktadır. Bireyin içinde yaşadığı toplumun normları, bilim, siyaset ve sanat gibi farklı düşünce yapılarının da Tanrı algısı üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle Tanrı algısını tanımlarken disiplinler arası bütün unsurları dikkate almakta fayda vardır (Tannous ve McGrew, 2021).

Bireylerde var olan Tanrı algısı, genel olarak sevgi ve korku olmak üzere iki duygu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle Tanrı algısı daha çok bireyin Tanrı'ya karşı geliştirmiş olduğu duygu ve düşünceler olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle Tanrı algısı bilişsel tutarlılık teorileri ile ilişkilendirilmektedir (Deutsch, 2006). Bilişsel tutarlılık teorisine göre bireyin genel benlik algısına uymayan bir bilgi bilişsel bir uyumsuzluk oluşturmaktadır. Uyumsuzluğun ortaya çıkması aynı zamanda bireyde birtakım rahatsızlıklara neden olmakta, birey bu huzursuzluğu azaltmak için benlik imgesi ile tutarlı bir bilgiye sahip olabilmek için farklı bilişsel çarpıtmalardan yararlanmaktadır. Bireyin benlik imgesi aynı zamanda bireyin Tanrı imgesini oluşturmaktadır (Cecero vd., 2004).

Bireyin Tanrı'ya yönelik duygu ve düşünceleri onun Tanrı algısını şekillendirmektedir. İster inansın ister inanmasın insanların her zaman zihinlerinde bir Tanrı imgesi yer almaktadır. Bu nedenle bireyin zihninde var olan Tanrı algısı oluşurken içinde yaşadığı çevre, sahip olduğu inanç, kişisel özellikleri, aileden bireye aktarılan bilgiler Tanrı algısının olumlu ya da olumsuz yönde oluşmasına katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda herhangi bir dine inanan bireyin o din içerisinde tasvir edilen Tanrı'ya ilişkin zihninde bir Tanrı imgesi oluşmaktadır (Güler, 2007). Bu nedenle bireyde Tanrı algısının oluşmasında çeşitli değişkenlerin etkili olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Goldman, (2001) Tanrı algısına yönelik olarak çocukluk dönemindeki içsel yaşantıların önemli olduğunu vurgulamıştır. Buna göre çocukların içsel yaşantılarında Tanrı daha çok genellemelerden ibarettir. Çocuğun bu dönemdeki zihinsel algısı fiziki çevre ile ilgili duyular doğrultusunda gelişmektedir. Bu dönemde Tanrı ile ilgili anlatılan her şey çocuğun zihninde belirli bir döneme kadar genellemeye tabi tutulacaktır.

Bireylerin zihinsel süreçleri kapsamında geliştirmiş olduğu Tanrı algısı; deneyimleri, duyguları ve bilgileri ile şekillenmektedir. İnandığı din ve Yaratıcısı etkin olan bireyin yaşamı nasıl anlamlandırdığı da Tanrı algısı için önemlidir. Kim olursa olsun herkes yaşadığı hayatta din ve Yaratıcı hakkında bazı bilgilere sahiptir (Wan, Hall-Lew ve Cowie, 2022). Çünkü her birey inanç oluşturduktan sonra kendisine ve dünyaya karşı bir bakış açısı oluşturmaktadır (Dinvar, 2011). Bu nedenle bireyde Tanrı algısı oluşturulurken herhangi bir dine inanıp inanmaması çok da önemli değildir.

Psikolojik bir yapı olarak görülen Tanrı imgesi, bireyin Tanrı'ya karşı ne hissettiği ve Tanrı'nın onlar hakkında nasıl hissettiği ile ilgilidir. Tanrı imgesi, Tanrı kavramı ile karşılaştırıldığında öncelikli olarak Tanrı imgesinin bilinçdışı bir fenomen olduğu görülmektedir. Bu nedenle Tanrı kavramı, bireyin Tanrı anlayışına atıfta bulunmaktadır (Grimes, 2007). Bu bağlamda Tanrı algısı bireyin doğumu ile başlayan ve hayatı boyunca farklı süreçlerden geçen bir olgu olup, önce anne ve baba ile şekillenirken sonrasında farklı yaşamlarla ilişkilendirilerek biçimlenir (Magda, 2014). Buna göre Tanrı algısı bireyin Tanrı hakkındaki bilişsel ve teolojik anlayışını kapsamaktadır (Hoffman, 2005).

Tanrı algısı, zihinde yer alan özellikler ve kurulan ilişkiler doğrultusunda bireyin dünya görüşü ve yaptığı seçimleri doğrudan etkiler (Bader, Froese, 2005). Bu yüzden insanları ve Tanrı'yı tanıma problemleri bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Tanrı algısının net bir şekilde anlaşılabilmesi için Tanrı'ya inanan bireylerin kişilik yapısının da çözümlenmesi gerekmektedir. Bütün dinlerde Tanrı her zaman en değerli ve en özel varlık olarak temsil edilmektedir (Fromm, 1995). Literatüre bakıldığında Wulff (1997) Tanrı algısını şekillendiren altı faktörün olduğunu ifade etmiştir. Bunlar;

- Anne-baba ilişkileri,
- Diğer önemli bireyler ve gruplarla olan ilişkiler,
- Benlik ve benlik saygısı,
- Tanrı konusundaki öğretiler ve Tanrının insanla olan ilişkisi,
- Dini uygulamalar,
- Bireyin Tanrı ile olan ilişkisi şeklinde sıralanmaktadır.

Yukarıda yer alan bilgiler doğrultusunda Tanrı algısının bebeklik döneminden itibaren şekillenmeye başladığı ve bireyin hem kendisi hem de çevresinin etkili bir faktör olduğu söylenebilir. Aynı zamanda bireyin diğer insanlarla kurduğu ilişki, dünya görüşü ve analiz etme tarzı da Tanrı algısı üzerinde etkilidir. Tanrı algısına örnek verilecek olursa “adil olmayan Tanrı” algısına sahip bir birey, yaşadığı olumsuz durumlar karşısında öfke ile hareket eder ve başkalarının hak ve hukukuna saygı göstermez (Wan, Hall-Lew ve Cowie, 2022). Ancak “merhametli ve affedici bir Tanrı” algısına sahip birey çevresinde bulunan bireylere karşı merhametli ve sevecen bir tavırla yaklaşabilir. Bu düşünce sistemini destekleyen Schoenfeld (1987) olumlu Tanrı algısına sahip bireylerin çevresinde bulunan diğer insanları da olumlu sıfatlarla desteklediğini tespit etmiştir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde Tanrı algısının iki duygu üzerinde yoğunlaşmakta olduğu görülmektedir. Bunlar sevgi (olumlu) ve korku (olumsuz) yönelimli Tanrı algısıdır. Sevgi yönelimli Tanrı algısı, bireylerin Tanrı'yı sevmelerini, Tanrı'ya bağlanmalarını ve sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlamaktadır. (Edwardsen ve Gjærum, 2021). Buna karşılık korku yönelimli Tanrı

algısı, bireylerin Tanrı'dan korkmasını, korktuğu için Tanrı'ya yönelik sorumluluklarını yerine getirmesini, getirmedğinde hem dünyada hem de öldükten sonra cezalandırılacağını düşünmesini gerektirmektedir. Korku yönelimli Tanrı algısı aynı zamanda Tanrı'nın kötülük yapan ya da buyrukları yerine getirilmediğinde insanları cezalandıran konumunda olduğunu belirtmektedir (Erdoğan, 2014).

2.2.1. Engelli Bireye Sahip Ebeveynlerin Tanrı Algısı

Her ebeveyn sağlıklı bir bebek dünyaya getirmek için mutluluk ve heyecan duyar. Ancak bebek doğduktan sonra yaşanan olumsuzluklar ve çocuklarda görülen yetersizlikler sonucunda engelli bebeğe sahip olan ebeveynlerde bu mutluluk ve heyecanın yerini üzüntü, şok ve keder alabilmektedir. Evde engelli bir çocuğun varlığı, zaman içerisinde, bakım veren bireylere ciddi bir sorumluluk yüklemektedir. Özellikle anneler bu sorumluluklar altında hayatlarını idame ettirmektedir (Fırat, 2000).

Engelli çocuğu olacağı bilgisine sahip olan ebeveynler genellikle ilk başta şok olma, reddetme, üzüntü, öfke, suçluluk, anlık duygusal krizler, hayal kırıklığı, öz güven ve öz saygıda azalma gibi çeşitli tepkiler sergileyebilmektedir. Bu nedenle bu bireyler başta kendisini sonra da çevresindekileri sorgulayabilmektedir. Engellilik kalıtsal olabileceği gibi sonradan da karşılaşılan bir durum olduğu için bu durum bireyde farklı duyguların yaşanmasına neden olmaktadır (Haile ve diğ., 2021). Genellikle olumsuz duygulara eşlik eden süreç içerisinde bireyin olumsuz duygularla başa çıkabilmesi bazı manevi kavramlardan destek alması ile mümkündür. Bu manevi kavramlardan birisi de Tanrı algısıdır. Adler (2014) algıyı, basit bir fiziki olayı aşan, insanın iç yaşamı ile alakalı, geniş ve kapsamlı bir sonuca varmasına yardımcı olan bir fonksiyon olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda bir şeye inanmanın vermiş olduğu güven duygusu, dini inanışta Tanrı algısını ve inancını desteklemektedir. İnanç bireylerin deneyimleri, duygu ve düşünceleri ile şekillenen ve aynı zamanda duygu, düşünce ve davranışları yönlendiren bir sistemdir.

Bireylerin geliştirmiş oldukları Tanrı algısı hem psikolojik hem de sosyal yaşamlarına katkı sağlamaktadır. Özellikle de sevgi ve güven yönelimli Tanrı algısına sahip bireylerin hayata bakış açılarının daha umutlu olduğu bu nedenle de

yaşama tutunma ve inançlarına bağlılık düzeylerinin daha yüksek olduğu bilinmektedir. Güler (2007) yaptığı çalışmada, bireyin sahip olduğu Tanrı algısının bireylerin tutum ve davranışları üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Bu bağlamda özellikle engelli çocuğa sahip ebeveynlerin çocuklarının gelişimsel özellikleri ve sosyal hayata katılım yönünden kısıtlanmasından duydukları üzüntü, stres, sıkıntı ve mutsuzlukla baş etmelerini sağlamak için olumlu Tanrı algılarını destekleyecek faaliyetlere yer verilmesi gerekmektedir.

2.3. Psikolojik İyi Oluş

Psikoloji literatüründe bireyin iyi olma hali genellikle hedonik ve Eudamonik olmak üzere iki yaklaşım ile açıklanmaktadır (Ryan ve Deci, 2001). Hedonik yaklaşıma göre bireyin hoşnut olması en büyük iyilik ve en büyük haz olarak değerlendirilmektedir. Hedonik yaklaşımda iyi olma durumu daha çok öznel yorumlarla ilişkilendirildiği için psikoloji alanında bu durum “öznel iyi oluş” olarak ifade edilmektedir. Öznel iyi olma bireylerde olumsuz duygular yerine olumlu yani pozitif duyguların deneyimlenmesi sonucunda yaşam doyumunu temsil etmektedir (Ryff, 1989). Eudamonik yaklaşımda ise mutluluğun gizli ve güçlü yanlarını fark etme, potansiyelini bilme ve becerilerini geliştirme, amaç belirleme ve yaşam anlamından meydana geldiği vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda “psikolojik iyi olma” ile ilişkilendirilmektedir.

Pozitif psikoloji, bireylerde algılanan eksiklikleri düzenlemek yerine iyi oluş düzeylerini ve mutluluklarını artırmayı hedeflemektedir (Carr, 2016). Bu bağlamda özellikle psikoloji alanında son yıllarda olumlu duygular, kişilik özellikleri, psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumu gibi kavramlara yönelik çalışmalar artmıştır (Fava ve Ruini, 2014).

Literatür incelendiğinde olumlu psikoloji ile ilgili farklı tanımların olduğu görülmektedir. Bu açıdan ele alındığında özellikle Maslow (1968), Rogers (1961), Jung (1933) ve Allport bu konuda sırasıyla; kendini gerçekleştirme, tam fonksiyonda bulunma, bireyselleşme ve olgunlaşma kavramlarına dikkat çekmişlerdir. Ayrıca Erikson (1959) psikolojik gelişim kuramına göre, bireylerin kişilik özelliklerinin de

psikolojik iyi oluş üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Belirtilen kendini gerçekleştirme, olgunlaşma, bireyselleşme ve kişilik özelliklerinin psikolojik sağlığın tarifi için önemli olduğu söylenebilir (Ryff ve Keyes, 1995).

Psikolojik iyi oluş kavramı günümüzde mutluluk, doyum, iyimserlik gibi bireyin doğrudan iyi oluşunu etkileyen bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda bu kavram iyi oluş kavramından türemiştir. Psikolojik iyi oluş bireyin kendisine yönelik olarak algılarının olumlu yönde olması ve çevresindeki bireylere karşı kendi verdiği kararlardan memnun olması, çevresindeki bireylerle samimi ve güvenilir olması ile ilişkilendirilmektedir. Kısacası psikolojik iyi oluş bireyin iyi olma hali ve etkili bir işleyişin birlikte ifade edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Kahraman, 2016; Yalçın, 2015; Polatçı, 2011; Statham ve Chase, 2010; Özen, 2010; Huppert, 2009; Ryff ve Singer, 2008; Magee, Kling, Wing ve Ryff, 1999; Keyes, Shmotkin ve Ryff, 2002; Diener, Sapyta ve Sulh, 1998). Ryff (1995) ise psikolojik iyi oluş kavramını Aristo'nun tanımladığı en büyük iyilik "Eudaimonia" ile alakalı görüşünden esinlenerek, bireyin gerçek potansiyeline erişmesi için sarf ettiği çaba olarak tanımlamaktadır. Bireyin iyi oluşu aynı zamanda yaşam kalitesi, kişisel ve sosyal hedefleri ile ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle psikolojik iyi oluşun aynı zamanda dinamik bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Hamurcu (2011) psikolojik iyi oluş kavramını bireyin hem kendisine hem de çevresine karşı olumlu duygular geliştirmesi, hayatında da bir anlam oluşturarak çevresinde bulunan diğer bireylerle kurduğu ilişkilerden tatmin olması olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda bireylerin hayat felsefeleri doğrultusunda belirledikleri amaçlara yönelebilmesi, yaşam felsefesini kavrayabilmesi ve hayatı ile ilgili ciddi kararlar alma yeteneğini belirleyen bir fonksiyonel terim olarak ifade etmiştir (Wan, Hall-Lew ve Cowie, 2022).

Psikolojik iyi oluş düzeyi yüksek olan bireyler hem özel hem de çalışma hayatlarında daha destekleyici, mutlu ve memnunnlardır. Cenkseven (2004) bireylerin psikolojik iyi olma hallerini, içinde bulundukları dönem içerisinde kendisinden beklenen görevleri doğru bir şekilde yerine getirmeleri ile ilişkili olduğunu savunmaktadır. Psikolojik iyi oluş, bireyin topluma uyumu ve toplumun da bireyi destekleyici tutumuna bağlı olarak şekillenebilmektedir (Çankır ve Yener, 2017). Bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerini etkileyen bir başka faktör ise gelir

düzeyidir. Gelir düzeyi düşük olan bireylerin ağır sorumluluklara sahip olmasından kaynaklı psikolojik iyi oluş düzeylerinin de düşük olabileceği söylenebilir. Aynı zamanda yaş, cinsiyet ve kültürel özellikler de bireylerin psikolojik iyi oluş düzeyleri üzerinde etkili olan faktörlerdendir (Ryff, 1995).

İnsanlar hayatları boyunca çok fazla olumsuz durumla karşı karşıya gelebilir. Yaşanan olumsuzlukların doğru bir şekilde yönetilmesinde psikolojik iyi oluş oldukça önemlidir. Eğer yaşanan olumsuzluğun yoğunluğu artar ya da zamanı uzun süre hissedilirse işte o zaman bireyin gündelik işlevlerini yerine getirme yetisi azalır ve psikolojik iyi olma hali zarar görür (Huppert, 2009).

Psikolojik iyi oluş düzeyi yüksek olması bireylerin hayatına olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Bu katkılar; daha iyimser olma, hayata karşı olumlu tutum sergileme, sağlıklı yaşam, sosyal ilişkilerde daha sağlıklı iletişim kurabilme, iş hayatında başarılı olma, gelir düzeyinde artış olarak ifade edilebilir. Yapılan araştırmalarda psikolojik iyi oluş düzeyleri yüksek olan bireylerin daha sağlıklı beslendikleri ve daha çok fiziksel aktivitede bulundukları tespit edilmiştir. Bu nedenle de kronik rahatsızlıklar arasında yer alan tansiyon, diyabet gibi rahatsızlıklara daha az düzeyde yakalandıkları tespit edilmiştir (Richman, Kubzansky, Maselko, Kawachi, Choo ve Bauer, 2005; Huang ve Humphreys, 2012). Bu bağlamda psikolojik iyi oluş bireylerin hayata daha olumlu bakmalarına ve olumlu duygular neticesinde fiziksel hastalıklara yakalanmamalarına yardımcı olmaktadır.

2.3.1. Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Psikolojik Özellikleri

Bireyler doğumdan itibaren başlayan ve yaşamın sonuna kadar devam eden bir kimlik inşası süreci yaşamaktadırlar. Kimliğin oluşturulması bireylerde aile ilişkileri, sosyal çevre, genetik özellikler ve psikolojik özelliklerle ilişkilidir (Ashori & Karimnejad, 2021). Sosyokültürel çevresi ile uyumlu olan ve gelişimi normal aşamalarda devam eden bireylerin kimlik oluşumu ve psikososyal özellikleri olumlu gelişmekte iken, bazı yetersizliklere sahip bireylerde bu özellikler olumsuz olabilmektedir (Ramadhon & Ardisal, 2021).

Gelişimsel sorunlar yaşayan ya da çeşitli nedenlerle özel gereksinimleri bulunan bireylerin yanında bu bireylerin birlikte olduğu ebeveynleri de önemli sorunlar yaşamaktadırlar (Bradfield, 2022). Ortopedik engellilik, görme engelliliği, işitme yetersizliği, zihinsel yetersizlik, dil ve konuşma yetersizliği, zedelenme-sapma gibi yetersizlik durumları yaşayan bireylerde yaşanan yetersizlik türlerinin farklı olması nedeniyle bunların etkileri de farklılık gösterebilmektedir (Trovato & Folchi, 2022). Örneğin ortopedik engele sahip bireyler yaşamsal aktivitelere katılımda sorunlar yaşamakta iken, işitme engelli bireyler başkalarını anlama ve kendini yeterince ifade etmede zorluklar yaşamaktadırlar.

Engelli bireylerin ebeveynleri de yaşanan engel türlerine göre farklılık gösteren zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu zorluklar arasında ebeveynlerin engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere bakım hizmetlerini gerçekleştirmek için kendi sosyal yaşam aktivitelerinde kısıtlanmalar yaşaması yer almaktadır. (Iskandar & Supena, 2021). Ayrıca engelli çocuğa sahip ebeveynler engel durumundan kendilerini sorumlu tutarak suçluluk psikolojisi yaşayabilirler. Çocuklarının bakımları ile yoğun bir şekilde ilgilendikleri için, ebeveynleri yaşamlarında sosyal, ekonomik ve psikolojik sınırlamalar ortaya çıkmaktadır (Bakırtaş ve İmamoğlu, 2022). Ebeveynler kendilerini yalnız, dışlanmış ve cezalandırılmış hissetmektedirler. Bu bağlamda yapılan araştırmalarda engelli bireylerin ebeveynlerinin karşılaştıkları zorluklardan bazıları aşağıda verilmiştir (Alanazi, 2021; Bradfield, 2022; Lee, Tan & Kok, 2022; Yumuşak, 2014);

- İlgilenilmeme,
- Yalnızlık,
- Resmi kurumlarla iletişim ve randevu alma,
- Maddi zorluklar,
- Başkalarından yardım isteme,
- Cezalandırılmışlık duygusu,
- Akrabalarla ilişkilerde sorun yaşama,
- Bakıcı veya bakım hizmetleri alamama,
- Kamusal alanda sosyal yaşamı kolaylaştıran unsurların (engelli merdiveni gibi) yetersizliği,

- Toplumda bu bireylere karşı ön yargılar,
- STK'ların yetersiz veya işlevsiz olması,
- Temsil edilme sorunu,
- Yetkililere ulaşamama,
- Engelli olan çocukları için kendini yetersiz hissetme,
- Kaygı, depresyon ve umutsuzluk yaşama,
- Manevi ihtiyaçların yeterince karşılanamaması,
- Günlük düzenli sosyal aktivitelere katılım sağlayamama,
- Sosyal haklardan yeterince faydalanamama,
- Eğitim ve ulaşım sorunları yaşama.

Görüldüğü üzere engelli bireylerin ebeveynlerinin yaşadıkları çok sayıda sorundan söz etmek mümkündür. Bunların yanında bireylerde Tanrı algısının olumsuz yönde gelişmesi ve psikolojik özelliklerinin olumsuz yönde etkilenmesi gibi etkiler de görülebilmektedir (Iskandar & Supena, 2021). Dolayısıyla yetersizlik ve engellilik durumları yalnızca engelli bireyi değil bu bireyin yakın çevresinde bulunan bireylerin de yaşam kalitelerini bütün yönleriyle olumsuz etkilemektedir. Bu bakımdan engelli bireylerle birlikte bu bireylerin ailelerine yönelik maddi ve manevi gelişim programlarının uygulanması önemli görülmektedir (Özdoğan, 2012).

2.3.2. Psikolojik İyi Oluşun Boyutları

Ryff (1989) tarafından geliştirilen psikolojik iyi oluş modelinde toplam 6 boyutun olduğu tespit edilmiştir. Literatürde genel olarak bu 6 boyut üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda psikolojik iyi oluşun alt boyutları aşağıdaki şekilde ifade edilebilir;

1. Öz kabul,
2. Bireysel gelişim,
3. Hayat amacı,
4. Özerklik,
5. Çevresel hakimiyet,
6. Diğerleriyle olumlu ilişkiler.

Yukarıda yer alan psikolojik iyi oluşun alt boyutları değerlendirildiğinde Ryff'in kullanmış olduğu model ile pozitif işlevsellik alanında çalışma yapan kuramcıların ortak yönlü bir şekilde hareket ettikleri söylenebilir (Halisdemir, 2013).

Özkabul: Bireylerde görülen iyi oluşun en önemli kriterleri arasında yer almaktadır. Öz kabul daha çok zihnin sağlığı, olgunluğu ve kendini gerçekleştirme ile ilişkilendirilmektedir. Bireyin kendisini kabul ederek uygun davranışları göstermesi psikolojik işleyişin en temel özelliğidir. Öz kabulde bireyler kendi duygularının farkında olduğu kadar genel motivasyon kaynakları hakkında da yeterli düzeyde bilgi sahibidir (Ryff ve Singer, 2008).

Bireysel Gelişim: Bireylerin kendi potansiyellerinin farkında olması, kendilerini gerçekleştirmek için harcadıkları çaba ile ilişkilendirilmektedir. Bu da olgunlukla bağlantılıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde bireysel olarak büyüme “sürekli olarak gelişimi ve oluşumu” kapsamaktadır (Ryff ve Singer, 2008).

Hayat Amacı: Psikolojik iyi oluş açısından hayat amacı bireyin hayatındaki rasyonel planlamaları ve varoluşsal yaşam amaçlarını kapsamaktadır. Bireylerin psikolojik açıdan iyi olabilmeleri için birtakım inançlara sahip olması gerekmektedir. Çünkü birey edindiği bu inançlar ile hayatın bir anlamının ve amacının olduğu duygusuna sahip olmaktadır. Bir amacı ve gayesi olduğuna inanan kişiler için hayat anlamsız bir serüven değildir. Diğer taraftan amaç edinmemiş kişiler ise yaşamlarına anlam katacak inançları olmadığından, hayatın boş olduğunu düşünürler (Akın ve Akın, 2015).

Diğerleriyle Olumlu İlişkiler: Bireylerin çevresinde bulunan diğer insanlar ile güzel ve güvenli bir ilişki kurması aynı zamanda empati ve sevgi kapasitesini de etkilemektedir. Başkaları ile samimi ilişki kurmak olgunluk ölçütü olarak ifade edilmektedir. İnsanlar, çevresinde bulunan diğerleri ile olumlu ilişkiler kurduğu müddetçe stres seviyesi düşmekte ve mutlu olmaktadır. Bu da bireylerin beden ve ruh sağlığını olumlu yönde desteklemektedir (Ryff ve Singer, 2008). Bireylerin çevresindekilere karşı güven duyması ve kurduğu ilişkiye önem vermesi, psikolojik iyi oluşun önemli boyutlardan birisidir. Buradan da anlaşılabileceği üzere psikolojik iyi

oluş, bireyler arasında ilişkiler ve sosyal yönleriyle ilgilenmektedir (Keyes ve diğ., 2002).

Çevresel Hakimiyet: Bu boyut bireyin ruhsal yapısı doğrultusunda çevresini düzenlemesi olarak ifade edilmektedir. Bireylerin çevrenin sağladığı olanakları en iyi şekilde değerlendirerek sosyal etkinliklere katılımı onların psikolojik yönden iyi olmalarını önemli ölçüde etkilemektedir. Ryff ve Singer (2008) bireylerin çevrelerini kendi istekleri doğrultusunda yönlendirebilmesini ve kontrol altında tutmasını yaşam boyu gelişimleri ile ilişkilendirmişlerdir.

Özerklik: Özerk yapıda olan bireyler genel olarak inançlardan, geleneklerden, normlardan ve toplumsal baskılardan etkilenmezler. Bu bireyler kendini gerçekleştirmiş oldukları için davranışlarında bağımsızdır ve özgürce kendilerini yönlendirebilirler. Aynı zamanda bu bireyler içsel kontrol odağına hakimdir. Bu nedenle de kendi kararlarını verirken diğer insanlardan etkilenmezler (Ryff ve Keyes, 1995).

2.4.Başa Çıkma

İnsanlar günlük yaşamlarında çok sayıda sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bazen doğal felaketler, bazen sağlık durumları, ekonomik sorunlar, aile içi ya da sosyal problemler yaşayabilir. Karşılaşılan bu sorunlar kişiyi zor durumda bırakmakta ve kişi üzerinde sosyal, psikolojik ve fizyolojik olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Bu etkilerin en aza indirilmesi bireyin sahip olduğu başa çıkma stratejileri ile ilişkilidir. Kişi yaşadıklarını anlamlandırma, kaybettiği kontrolü yeniden kazanma ve teselli bulma arayışı içine girmektedir. Bu süreçte problem çözme gücü azalmakta, kendi ya da olaylarla ilgili yaptığı değerlendirmeler olumsuz duygular nedeniyle negatif yönlü olabilmektedir. Bu süreçte kişinin içinde bulunduğu olumsuz duygular atmosferinden kurtulmak ve bu duyguların meydana getirdiği olumsuz etkilerle başa çıkabilmek için duyguların düzenlenmesi ve kontrolün sağlanması önemlidir. En genel tanımıyla başa çıkma, bireyin içerisinde bulunduğu zor durumlarda gösterdiği anlam arayışı şeklinde ifade edilebilir (Lazarus ve Folkman, 1984).

İnsanların yaşamın zorluklarına karşı sergiledikleri tutumlar yüzyıllar boyunca filozofların, din adamlarının ve araştırmacıların ilgi alanına konu olmuştur. Psikoloji biliminin kuruluşundan itibaren de psikologlar insanların yaşamındaki kritik olaylara verdikleri tepkileri araştırmışlar ve bu süreçlerde başvurdukları yöntemleri değerlendirmişlerdir. Son dönemlerde yapılan bilimsel çalışmaların yoğunlaşması bu konu ile ilgili çeşitli teorilerin ortaya çıkmasına imkan sağlamıştır. Bu bağlamda başa çıkma teorileri psikolojik ve dini açıdan incelenmiştir (Folkman ve diğerleri, 1991).

Kuramsal olarak yapılan ilk çalışmalardan biri 1966 yılında Richard Lazarus tarafından gerçekleştirilmiş olup psikolojik stres ve başa çıkma süreci konusunda bir kitap hazırlanmıştır. Ortaya atılan bu fikir sonucunda 1970-80'li yıllarda başa çıkma ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmış ve ansiklopedik nitelikte temel kitaplar yayınlanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda 1994 yılında Aldwin tarafından "Stress Coping and Development" başlıklı "Stresle Başa Çıkma ve Gelişim", 1996 yılında ise Zeindler Endler tarafından "The Handbook of Coping" başlıklı "Stresle Başa Çıkma" kitabı kaleme alınmıştır. Yine bu dönemde ölçekler geliştirilmiş ve kişilerin kendilerine sıkıntı veren olayları kontrol etme süreçlerindeki duygu, düşünce ve davranışlarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Ayrıca bu bağlamda nitel araştırma yöntemleri de kullanılmış ve bireylerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla nicel bulgulara ek olarak derinlemesine araştırmalar yapılmış ve kuramsal gelişmeler desteklenmiştir (Pargament, 2001).

Baş a çıkma ile ilgili olarak yapılan ilk çalışmalarda problem merkezli ve duygu merkezli baş a çıkma stratejileri öne çıkarılmış, 2000'li yıllardan itibaren ilişki merkezli baş a çıkma stratejileri geliştirilmiştir. Bu bağlamda bireyin zorluklarla baş a çıkmasında bireysel çabanın ötesinde grupla etkileşimin öneminden bahsedilmiştir. Dolayısıyla bu tür bir baş a çıkmada bireyin empati duygusunun geliştirilmesi ve sosyal destek algısı önemli görülmüştür (Wong, Wong ve Scott, 2006).

Baş a çıkma sürecinde psikologlar tarafından dinin rolü ile ilgili olarak bazen yüzeysel bazen de derinlemesine incelemeler yapılmıştır. Örneğin Freud (1991) baş a çıkmayı, tehlikeler karş ısında çaresiz kalan kişinin, tehlikelere karş ı koruyacak arayış yöntemleri olarak değerlendirmiştir (Chang, Tugade & Asakawa, 2006). Buna

karşılık Jung (1933) yaptığı klinik gözlemler doğrultusunda hastaların son çare olarak dini başa çıkmayı kullandığını belirtmiştir. Varoluşçu yaklaşıma göre dini başa çıkma süreci, dinin kişiye manevi yardım eli uzattığı ve bireyi rahatsızlıktan koruduğu şeklinde ifade edilmiştir (Zeidner & Endler, 1995).

2.5. Manevi Başa Çıkma

Günümüzde yapılan pek çok teorik ve pratik araştırmada dinin doğal bir savunma olmasının ötesinde başka anlam ve değerler taşıdığı da görülmüştür. Bu kapsamda 1997 yılında Pargament tarafından yayınlanan "Din ve Başa Çıkma Psikolojisi" başlıklı kitap önemli düzeyde etkili olmuştur. Yapılan çalışmalar doğrultusunda dinin başa çıkma sürecindeki rolüne ilişkin bazı görüşler şu şekilde ifade edilebilir (Dewe, 2004; Folkman ve diğ., 1991; Krohne, 2002; Matthieu & Ivanoff, 2006; Pargament, 2001):

Dinin kaygıyı azaltmanın ötesinde kişinin yaşamına anlam kazandırma, samimiyet katma ve olgunlaştırma gibi önemli fonksiyonları olduğu vurgulanmıştır (Macy, 2007).

Din mevcut durumu bastıran bir örtü olmanın ötesinde birey üzerinde önemli etkiler meydana getirmektedir. Dini inançların getirdiği özellikler sayesinde birey, yaşamındaki çeşitli zorluklarla yüzleşerek onları tanıma cesareti kazanmaktadır. Dolayısıyla bireyler, yaşamın getirmiş olduğu zorluklarla başa çıkarak manevi gelişme sağlamaktadır (Pargament, 2001).

Yapılan araştırmalar doğrultusunda bireyin istenmeyen olaylarla karşılaşması durumunda dini başa çıkmanın, mevcut durumu kabullenmenin ötesinde bu sorunlarla aktif bir şekilde başa çıkılması gerektiği yönünde motivasyonlar sunulmuştur (Carpenter, 1992).

Özellikle son dönemlerde insanların olayları değerlendirme yöntemleri ve bu olaylara karşı psikolojik ve fiziksel tepki verme şekilleri incelenmiş, dini başa çıkmanın yaygın olduğu görülmüştür. Dini başa çıkmaya daha az önem verilen önceki dönemlere göre son zamanlarda bireyin psikolojik sağlığı ve dini başa çıkma arasında yapılan ilişkilendirmeler artış göstermiştir. Yine bu bağlamda pratik alanda dinin fizyolojik ve psikolojik sorunlarla başa çıkmada etkili olduğu hem doktorlar

hem de psikologlar tarafından üzerinde durulan konular arasında yer almıştır (Pargament, Falb, Ano ve Wachholtz, 2013).

Dünya genelinde dini başa çıkma ile ilgili çok sayıda kapsamlı ve deneysel araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bunlardan bazıları manevi başa çıkmanın teorik temelleri üzerine odaklanmakta iken bazıları da başa çıkma düzeylerinin ölçülmesi ile ilgili araştırmalar olmuştur (Moos, 1992). Özellikle son çeyrek asırda manevi başa çıkma ile ilgili bilimsel araştırmalarda önemli artışlar yaşanmış olmasına rağmen günümüzde bu çalışmaların henüz başlangıç aşamasında olduğu da belirlenmiştir. Dolayısıyla manevi başa çıkma ile ilgili yeni ve çeşitli yönleri ele alan çalışmaların yapılabileceği vurgulanmaktadır (Lazarus, 1993). Geleceğe yönelik yapılabilecek araştırmalar tek boyutlu ve tek soru içeren ölçeklerin kullanılması, farklı örneklemeleri kapsayan araştırmaların sınırlı olması, mevcut çalışmaların üniversite öğrencileri ya da yaşlılarla ilgili yapılmış olması ve toplumdaki çeşitli grupları kapsayan çalışmaların sınırlı kalması, son olarak boylamsal araştırmaların yeterince yapılmamış olması nedeniyle önem taşımaktadır (Banyard & Graham-Bermann, 1993). Bu bakımdan yapılacak çalışmaların, literatüre katkı sağlayacak özellikte çok boyutlu ölçeklerle gerçekleştirilmesi, toplumdaki farklı gruplarda bulunan bireylerin manevi başa çıkma özelliklerinin incelenmesi ve özellikle de boylamsal çalışmaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Zeidner & Endler, 1995).

İnsanlar hayatları boyunca yaşamın her alanında birtakım zorluklarla karşı karşıya kalabilir. Bu zorlukların çözümü için bazen kutsal olan bazen de kutsal olmayan bazı tekniklerden yararlanılmaktadır (Kleber, Brom & Defares, 1992). Dinin oldukça önemli bir konuma sahip olmasından dolayı karşılaştıkları zorluklar karşısında insanlar din ile alakalı bazı stratejiler geliştirebilmektedir (Waddington ve Priestley, 2021). Örnek verilecek olursa sevdiği birinin trafik kazası sonucunda iyileşebilmesi için Allah'tan yardım istemek ve şifa için dua etmek bireylerin dini boyutta zorluklarla başa çıkabilmeleri için izledikleri bir yol olarak gösterilebilir. Bireylerin başa çıkma sürecinde dini kullanma boyutları daha çok hayatlarında ne dine kadar değer verdikleri ile ilişkilidir (Sağır, 2014).

Dinin insanlar üzerinde oldukça etkili bazı potansiyelleri bulunmaktadır. Özellikle varoluşsal problemleri çözme ve tahmin etme noktasında insanlar dini

pratiklerden faydalanabilir. Öyle ki bu konu üzerinde çok sayıda araştırma yapılmış ve dinin bireylerin varoluşsal çabaları üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Hökelekli (1998) insanların çaresiz kaldığında Allah'tan yardım istediğini ve onunla yakınlık kurduğunu ifade etmiştir. Buradan da anlaşılabacağı üzere insanlar hayatları boyunca zorluklarla mücadele ederken Yaradan' dan yardım isteyebilir. Çünkü insan yaşadığı sorundan kurtulmak için bir kurtarıcıya ihtiyaç duyar (Matthieu & Ivanoff, 2006).

Manevi başa çıkmada çok sayıda unsurdan bahsetmek mümkündür. İnsanların karşılaştıkları zorluklarda ya da başa çıkmaları gereken bazı durumlarda kullandıkları başa çıkma yöntemleri Pargament (2005) tarafından şu şekilde sıralanmıştır; şükür, affetme, dua, itaat, sabır, alçakgönüllülük, tevekkül. Bu durumlar daha çok insanların manevi açıdan iyi oluşları ile açıklanabilir. Özellikle evrensel düzeyde bu duruma bakıldığında İslam ve Hristiyanlık gibi dinlerde manevi iyi oluş ve psikolojik iyi oluş birbirini destekler niteliktedir (Abu Raiya, Pargament, Mahoney ve Stein, 2008; Corry, Mallett, Lewis ve Abdel-Khalek, 2013; Erdoğan, 2014; Plante ve Sharma, 2011). Bu açıdan değerlendirildiğinde manevi başa çıkma stratejilerinin kullanılması psikolojik iyi oluş ile açıklanabilir.

İnsanlar sıkıntılı ya da stresli olduklarında bu durumdan kurtulmak için aşkın bir varlıktan yardım isteyebilir. Bunun için de dini inançlarını ve uygulamalarını yaşadığı sorunları çözmek için kullanır. Bireylerin kullanmış olduğu bu stratejiler manevi başa çıkma ile açıklanmaktadır (Cırhinlioğlu, 2014). Manevi başa çıkma stratejisi insanların, onu Yaradan' la olan ilişkisine bağlı olarak ortaya çıkan doğal bir durumdur (Biggs, Brough & Drummond, 2017). Bu nedenle insanlar geçmişten günümüze kadar geçen her dönem içerisinde dini, stresi azaltmak için etkin bir araç olarak kullanmıştır. Hangi din olursa olsun bütün dinler ona inananlara yardımcı olmak ve duygusal olarak onların iyi olmasına katkıda bulunmak için bazı unsurları içermektedir (Demir, 2013). İnsanların dini, yaşadığı sorunla ya da stresle baş etmede etkin bir şekilde kullanması olarak ifade edilen manevi başa çıkma, dini olmayan tutumlardan ayıran en temel özellik insan kontrolünde olmamasıdır. İnsan, sorunun çözümü için dua eder ve sonucunu ilahi güçten bekler (Karakaş, 2014).

Dinin başa çıkma sürecinde bireye sağladığı katkılar çok yönlüdür. Çünkü din bireylerin karşılaştıkları sorunlara yönelik olarak yaşanan durumu anlamlandırma ve yorumlama imkanı sunmaktadır (Maximo, 2019). Aynı zamanda manevi olarak bir güce bağlanma, sığınma, yaşanan felaketin neden olduğu korku ve endişenin azaltılması gibi alanlarda destek sağlar. Bu durumlar karşısında bireyler dini inançları ve değerleri doğrultusunda hayata daha sıkı sıkıya tutunur. Dini öğretiler aynı zamanda bireylere bir arınma ve olgunlaşma imkanı sunmaktadır (Hökelekli, 2010). Günümüzde manevi başa çıkma, bireylerin dua etme ya da farklı dini ritüeller eşliğinde benliklerinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda manevi başa çıkma bireyin huzur bulmasına ve kişisel gelişime yönelmesine, Tanrıya yakınlık hissinin artmasına ve diğer bireylerle yakın ilişki kurmasına olanak sağlamaktadır. Bunlara ek olarak bireyin yaşama anlam katmasında manevi başa çıkma etkin rol oynamaktadır (Cirhinlioğlu, 2014; Gladding ve Crockett, 2019).

Pargament ve arkadaşları (1998), manevi başa çıkmayı iki şekilde ele almışlardır. Bunlar olumlu ve olumsuz başa çıkmadır.

a. Olumlu Manevi Başa Çıkma: Bu başa çıkma modelinde bireyler maneviyatı ön planda tutmaktadır. Aynı zamanda hayatı anlamayı ve Tanrı ile güvenli bir ilişkiyi temel almaktadır. Bu başa çıkma tarzını kullanan bireyler daha çok yardımsever, dindar, Yaratıcı ile iş birliği içerisinde olan, manevi destek arayan, manevi bağlanma, farklı din adamlarından yardım isteme ve bağışlanma gibi davranışları sergileme eğilimindedir (Chang, Tugade & Asakawa, 2006).

b. Olumsuz Manevi Başa Çıkma: Olumsuz başa çıkma modelinde olumlunun aksine, bireylerin Tanrı ile olan ilişkileri çok zayıftır. Ayrıca dünyanın güvenli bir yer olmadığına dair bir inanç geliştirilmiştir. Olumsuz başa çıkma stratejilerini kullanan bireyler manevi huzursuzluk, cezalandırıcı dini yaklaşım, Tanrının gücünden şüphe duyma gibi tutumlara sahiptir (Choi ve diğ., 2019).

2.5.1. Maneviyat

İnsanların herhangi bir dini seçmesi ve buna bağlı olarak hayatını sürdürmesi bireyin bütün hayatını derinden etkileyen bir durumdur. Bu nedenle insan hayatı için oldukça önemli bir konu olan din ve maneviyat kavramlarına yönelik araştırmalar

yapılmaktadır (Düzgüner, 2021). Din ve maneviyat kavramları birbiri ile sıklıkla karıştırılan iki yakın kavramdır. Bu nedenle araştırmanın bu bölümünde maneviyat kavramına ilişkin literatürde yer alan tanımlara yer verilmiştir.

Maneviyat Latince “*spiritus*” kelimesinden gelmektedir. Geniş anlamında bakıldığında nefes alma, canlı olma anlamına gelen maneviyat, bireylerin kendisi ve çevresiyle olan ilişkisini, evrendeki konumunu, hayatı anlama biçimini ve kendisini kabul etme çabalarını içermektedir. Maneviyat aynı zamanda bireyin Tanrı ile olan bağı, doğa ile olan bağlantısı, içselliği, anlam arayışı, içsel olarak huzuru bulma, gündelik hayatı aşan ve bireye anlam katan her şey olarak tanımlanmaktadır (Emmons, 2008; Mask, 2004; Quattlebaum, 2002). Maneviyat olgusu tanımlanırken sadece sözlük anlamı ile ele alınmamalı aynı zamanda dini boyutta yer alan bir terim olarak da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle maneviyat kavramı araştırmacılar farklı bakış açıları ile tanımlamaya çalışmıştır. Maneviyatta meydana gelen anlam farklılaşmasının en önemli nedeni maneviyatın ortaya çıkışında etkili olan etmenlerdir (Düzgüner, 2016).

Maneviyat olgusu bireylerin kendisini yaratan ile kurduğu bağı temsil etmektedir. Yaratıcı’nın “*Ben size kendi ruhumdan üfledim*” (Kuran-ı Kerim) cümlesinden de anlaşılacağı üzere insanın özünde ilahi bazı özellikler bulunmaktadır. İnsan her ne zaman Yaratıcısı ile bağ kurarsa o zaman daha da güçlenir. Bu anlamda bireyin kendisine sorması gereken bazı sorular vardır. Bireyin içinde bulunan cevhere ulaşabilmesi için sorması gereken sorular; “*Kimim, neden varım, yaratılma sebebim nedir, topluma nasıl fayda sağlayabilirim?*”. Bu soruların cevaplarını birey doğrudan kendisi vermelidir (Özdoğan, 2010a:10). Bireyin vermiş olduğu bu cevaplar maneviyatı ile ilişkilendirilebilir. Eğer manevi yönden birey kendisini olumlu yönde geliştirmişse sorulara içtenlikle cevap vererek var olma sebebini açıklayabilir.

Maneviyat bireyin Yaratıcı ile kurduğu iletişim olarak görülebilir. Bu nedenle maneviyat olgusunun kaynağı ilahi olarak ifade edilir. Bu açıdan ele alındığında birey hayatı ve özü arasında güçlü bir bağ kurarsa daha güçlü olur (Özdoğan, 2010a). Maneviyat aynı zamanda bireylerin özünde var olan ve onların güçlü olmasına yardımcı olan, yaşanan sorunların çözümünde ve anlam vermede katkı sağlayan

ilahi bir kaynaktır (Yağlı & Özdoğan, 2019). Haugh (1998) maneviyatı açıklarken 4 boyutunun olduğunu ifade etmiştir. Buna göre maneviyatın boyutları;

1. Bilişsel boyut: Bireyin olayları ve durumları yorumlama biçimi, geçmişi kabullenme, şu ana dair verilen değer ve geleceğe taşınan umut olarak ifade edilmektedir.
2. Davranışsal boyut: Bireylerin tek başına ya da toplulukla yaptığı dini ritüellerdir.
3. Duygusal boyut: Bireylerde içsel birtakım duygularda yaşanan değişim.
4. Gelişimsel boyut: Bireylerin yaşam deneyimlerinin maneviyat doğrultusunda bütünleşmesidir.

Birbiri ile her ne kadar yakın ilişkili kavramlar olsa da din ve maneviyat kavramı tarihsel süreç içerisinde bazı durumlarda bir arada bazen de farklı şekillerde ele alınmıştır. Maneviyat ve din kavramları yakın döneme kadar dini inançlar ve uygulamalarla ele alınmıştır. Ancak zaman içerisinde insan ve kutsal arasında farklı yaklaşımların benimsenmesi bu konuda bazı değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Aydınlanma dönemi ile birlikte ortaya çıkan küreselleşme ve sekülerleşme doğrultusunda yaşanan değişimler din ve maneviyat kavramlarına yeni anlamlar yüklemiştir (Düzgüner, 2016; Huss, 2014; Zinnbauer vd., 1997). Yaşanan değişim sonrasında maneviyat olgusunun kutsal metin ve geleneksel ibadetlere atıf yapan dini merkezli bir anlayıştan kişisel bir deneyimi temel alan bir kavrama evrildiği söylenebilir.

Postmodernizm ve sekülerleşme ile birlikte bireyselleşmenin daha çok doğal karşılandığı günümüzde insanlar dinin kurumsal yönünden bağlarını koparmaya başlamıştır. Bu dönemde insanların dini ritüellerden uzaklaşarak kendi görüşleri doğrultusunda inançlarını yaşamaya başlaması, maneviyatın dinden bağımsız bir zemin oluşturmaya katkı sağlamıştır (Meydan, 2015).

Maneviyat tıpkı din gibi bireyin tecrübesine dayalı bir durumdur. Dinin maneviyattan geniş olduğunu savunanlara göre bireylerin dini etkinliklere aktif bir şekilde katılmalarına neden olan faktörlerden biri de maneviyattır (Düzgüner, 2021). Bu nedenle maneviyat dinin motive edici yönünü temsil etmektedir. Bu da

maneviyatın, dinin deneyime dayanan ve kurumsallaştırılan yönü olarak ifade edilebilir. Maneviyatın dinden daha kapsayıcı olduğunu savunanlar ise maneviyatın dini geleneklerden ve kurumsal yapısından bağımsız olduğunu savunmaktadır. Din ve maneviyatı birbirinden farklı veya birbirine zıt olarak kabul edenler dini kurumsal bir yapıyla ilişkilendirirken maneviyatın bireyselliğine vurgu yapmaktadır (Yapıcı ve Koçak, 2017).

Maneviyat, dinin en önemli bileşenleri arasında yer almaktadır. Maneviyat, dini inanç ile sınırlandırılmayan daha geniş bir anlama sahiptir. Maneviyat, kesin olarak bir dinle bağlantısı olabileceği gibi herhangi bir dinle bağlantısı olmadan da ortaya çıkabilmektedir. Bu açıdan ele alındığında bireylerin manevi boyutları deneyimlerken kesin olarak bir dini inanca sahip olmasına gerek yoktur (Şirin, 2019; Çetinkaya vd., 2007). Özdoğan (2006a), insanların sahip oldukları manevi yönü besleyen bazı değerler olduğunu vurgulamıştır. Bunlar; şükür, azim, sabır, dua, adalet ve özveri gibi değerlerdir. İnsanların bu değerlere sahip olurken herhangi bir dine bağlı olmalarına gerek yoktur. Daha çok kişisel deneyimlerle ilişkilendirilerek bireyin manevi boyutu ele alınabilir.

Maneviyat ve din birbiri ile iç içe geçmiş kavramlar olarak literatür içerisinde yer almaktadır. Maneviyat ve din fenomenlerinin kavramsal olarak bazı noktalarda benzerlik ve farklılık göstermesi iki kavram üzerinde çok yönlü bir araştırma yapılmasına neden olmuştur. Bu nedenle literatürde din ve maneviyat kavramları bazı araştırmacılar tarafından eş anlamlı kullanılmış, bazıları tarafından da maneviyatın dindarlığı tam olarak açıklayamaması gerekçesiyle farklı anlamlarda kullanılmıştır (Hill ve Pargament, 2015; Rio ve White, 2016).

2.5.2. Engelli Bireye Sahip Ailelerde Manevi Başa Çıkma

Maneviyat her insanda vardır ve doğuştan gelir. Aynı zamanda maneviyat insan bilincinin temelini oluşturmaktadır. Maneviyat insanların olgunlaşmasına, acıları öğrenmesine, düşmanlığın kayıtsız sevgiye dönüşmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda maneviyat, bireylerin sevgi, şefkat, sabır, hoşgörü, affetme gibi değerleri yaşaması olarak ifade edilebilir (Özdoğan, 2010b).

Son yıllarda maneviyat konusunda ortaya çıkan ilgi, engellilerde ve işitme engellilerde de bu konuyu gündeme getirmiştir. Dinlerin bu konudaki tutumu özellikle önemlidir. Çünkü bireyler genellikle manevi ihtiyaçlarını, kurumsal yapılarla temsil edilen manevi hizmetlerden karşılama gereksinimi duyabilirler. Ancak işitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri en önemli kurum ailedir. Buna göre aileler bu ihtiyaçlara yönelik değerleri doğru bir şekilde anlamalıdır. Manevi bakım, bireyin daha çok geçmiş yaşantısında edindiği bilgi ve birikimlerden yola çıkarak kendi ruhuna dokunma, deneyimleri sonucunda yaşadıklarını anlamlandırma ve iyileşme sürecine katkı sağlayan bir olgu olarak tanımlanmaktadır (Özdoğan, 2017). Karşılanmamış manevi ihtiyaçlar sonucunda bazı belirtiler ortaya çıkabilir. Bunlara anksiyete, üzüntü ve depresyon, doğrudan çaresizliğin ifade edilmesi, ümitsizlik, intihar fikri ve ötenazi isteği, tedirginlik, öfke ve agresiflik (Raphael vd., 2009) gibi sorunlar örnek olarak gösterilebilir. Bu durum ise engelli bireylerin ailelerine ek bir yük getirmektedir (Bilgin, 1997). İşitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçlarının karşılanması için ailelere eğitim verilmesi gerekmektedir. Bu eğitim programlarından biri de Özdoğan'ın (2019) geliştirdiği Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programıdır. Program, bireyin yaşamının aşkın boyutlarının anlaşılmasını sağlayarak bireyi olgunluğa ulaştırmayı hedeflemektedir. Bireyin var olan kapasitesini en üst düzeye çıkarmayı amaçlarken değerleri de bireye kazandırır. Değer ideali, insanın bütün çabası ve irade gücünün kaynağıdır. İnsan değer üretici olmasaydı, sırf biyolojik bir varlık olarak kalacaktı. Bu nedenle DOMAB programı bireyin olumlu Yaradan algısını ve psikolojik iyi oluş düzeyini yükseltecektir (Özdoğan, 2005). Koç (2018) değer eksenli terapi pratiklerinin bireylerin kendini gerçekleştirme düzeylerini yükseltirken; kaygı, depresyon, psikiyatrik semptom, umutsuzluk ve yalnızlık düzeylerini ise düşürdüğünü ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle engelli bireylere sahip ebeveynler için manevi bakım ve manevi başa çıkma oldukça önemlidir.

Toplumun en önemli birimi olarak kabul gören aile olgusu tarih boyunca sosyolojik ve psikolojik açıdan birçok konuda incelenmiştir. Özellikle aile içerisinde engelli bir bireyin olması ve bu durumun topluma olan etkileri de her geçen gün araştırmalar arasında yer almaktadır.

Engelli bir çocuğa sahip olmak ailenin birçok yönden etkilenmesine neden olmaktadır. Çocuklarda meydana gelen engel ister doğuştan ister sonradan olsun, aile içerisinde durumu kabul etmeme, inkar, kızgınlık, kaygı, mucize arama ve reddetme gibi tutumlar görülmektedir. Aileler aynı zamanda çocuklarının geleceğinden endişe duymakta ve buna bağlı olarak kendilerine olan güvenlerinde ve öz saygılarında azalmalar görülebilmektedir. Engelli çocuğa sahip olan anne babalara yönelik olarak yapılan bir araştırmaya bakıldığında özellikle annelerin babalara nazaran günlük yaşam işlevselliğinden uzak oldukları tespit edilmiştir (Emerson, 2003).

Engelli yakına sahip olan bireylerin yaşadıkları güçlükler engelli bireyin engel düzeyine, türüne ve tanısına göre farklılık gösterebilir. Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin karşılaştıkları sorunlar, bazı ebeveynler tarafından atlatılması zor bir durum olarak algılanırken bazıları için imtihan, kader ya da başa çıkılması gereken bir güçlük olarak algılanabilir. Bu farklılığın temelinde engelli bireylere sahip ebeveynlerin zorluklarla başa çıkarken kullandıkları stratejiler, tutumlar, savunma mekanizmaları ve yaşam biçimleri etkilidir (Arıkan, 2001).

Engelli çocuğun dünyaya gelmesiyle birlikte ailelerde büyük bir endişe başlar. Bu endişe belirli bir süre sonra yerini gelecek kaygısına bırakır. Çünkü çoğu aile, çocuğunun gelecekte tek başına hayatını idame ettiremeyeceğini düşünmektedir. Bu da aileler için büyük bir kaygıya neden olmaktadır. Özellikle kendilerinden sonra çocuklarına kimin bakacağı, nasıl olacağı, hayatını nasıl devam ettireceğine yönelik düşünceler bu kaygıların temelini oluşturmaktadır (Yıldırım, 2007). Günümüzde engelli çocukların toplum içerisinde çok yer almaması, sosyalleşememesi ve ayrıştırılması gibi bazı sorunlar da ebeveynlerin kaygı düzeyini arttıran diğer unsurlardır.

Öncelikli olarak engelli çocuğa sahip ebeveynlerin sürece uyum sağlaması beklenmektedir. Bunun için Akkök (1997) yaptığı çalışmada uyum sağlama sürecini dört tepki biçimi ile ele almıştır. Bunlar;

1. Aşama Modeli: Bu model içerisinde öncelikli olarak engelli bir çocuğa sahip olan ebeveynin bu durumu ilk öğrendiği anda vermiş olduğu tepkilere odaklanmaktadır. İlk başlarda inkar, şok gibi duygusal karmaşadan sonra

durumu yavaş yavaş kabullenmeye başlar. Bu süreç sonrasında aile hayatın nasıl devam edeceğine dair planlamalar yapmaya başlar. Bu evre, aşama aşama geçildiği için ‘aşama modeli’ ile açıklanmıştır. Bu modelde bireyler her aşamayı atlatırken var olan bütün kaynakları olumlu bir şekilde kullanmaya çalışmaktadır.

2. Sürekli Üzüntü Modeli: Bu model içerisinde ebeveynler, engelli çocukları olacağını öğrendikten sonra hem çocukları için hem de çevrelerindeki bu duruma nasıl tepki göstereceğinden çekindikleri için sürekli olarak üzülmeye duruma uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bu model daha çok dışsal denetim odağı bulunan bireylerde yaygın bir şekilde görülmektedir.
3. Bireysel Yapılanma Modeli: Bu modelde mantık daha ağır basar. Aileler ilk başta şoku atlattıktan sonra yaşamı doğru bir biçimde şekillendirebilmek için plan yapmaya başlar. Bu süreç içerisinde özellikle toplumun değer yargıları ile çelişmeyen bir yapı ortaya koymaya çalışırlar.
4. Çaresizlik, Güçsüzlük ve Anlamsızlık Modeli: Bu modelde aileler çevrelerinin tepkileri ile algılarını oluşturmaya çalışırlar. Özellikle de yakın çevrenin engelli çocuğa karşı geliştirmiş olduğu duygulara benzer nitelikte tepkiler geliştirilir.

Maneviyat, engelli çocuklara sahip aileler için hayatı anlamada ve hayat boyu devam eden mücadelelerde destek sağlamaktadır (Tarakeshwar ve Pargament, 2001). Aileler, anlam yükleme noktasında bilişsel şemalarıyla ilişki kurarak bazen iyimser yani Tanrı ile iyi ilişkiler kuran başa çıkma tutumları sergilerken bazen de kötümser yani Tanrı ile zayıf ilişkilerin olduğu başa çıkma stratejilerine başvurabilir (Jeffrey ve Thurman, 2007). Olumlu başa çıkma stratejilerini kullanan ebeveynler engelli çocuğu Tanrı’nın kendilerine verdiği bir hediye olarak görürken ikincisinde daha çok Tanrı’nın aileyi cezalandırdığı düşüncesi hakimdir. Her iki başa çıkma stratejisi ele alındığında olumsuz başa çıkmanın engelli aileler içerisinde daha çok strese ve kaygıya neden olduğu bu nedenle de psikolojik iyi oluşlarını olumsuz yönde etkilediği söylenebilir (Tarakeshwar – Pargament, 2001). Özdoğan’ın (2012) dediği gibi maneviyat her insanda bulunan bir unsurdur. Bu nedenle engelli çocuğa sahip ailelerde maneviyat önemli bir yer tutmaktadır.

Her anne baba çocuğunun sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesini ve güzel duygularla hayatına devam etmesini ister. Ancak bu durum her zaman bu şekilde gerçekleşmeyebilir. Engelli çocuğa sahip olacağını öğrenen ailelerde bu beklentiler ve hayaller yerini üzüntüye ve hayal kırıklığına bırakır. Engelli çocuğa sahip olacağını öğrenen aileler, derin bir üzüntüye kapılır ve doğum öncesindeki beklentiler gerçek ile uyuşmadığı için bu üzüntü daha da derinleşebilir. Bu durum aynı zamanda anne ve babanın stres düzeyini artırarak çocuklarının engellilik durumlarını kabul etme sürelerini de güçleştirmektedir (Eripek, 1993). Aileler üzerinde artan bu stres zamanla sosyal hayatın olumsuz yönde etkilenmesine neden olur. Bu nedenle ailelerin stresle başa çıkmak için bazı stratejiler geliştirmesi gerekir. Yaşanan stresten huzursuz olan kişiler, bu rahatsızlıktan kurtulmak için bir şeyler yapmaya yönelirler. İşte bu noktada bireyin karşılaşılan sorunlarla uğraşma süreci, başa çıkma ile ifade edilmektedir (Atkinson, 2015). Engelli çocuğa sahip olan aileler, yaşanan huzursuzluktan kurtulmak için manevi başa çıkma stratejilerinden yararlanabilmektedir. Bu bağlamda bireylerin dini ritüeller doğrultusunda yaptığı bütün uygulamalar manevi başa çıkma ile ilişkilendirilebilir (Ayten, 2012). Yekta ve arkadaşları (2015) yaptıkları çalışmada engelli çocuğa sahip ebeveynlerin manevi başa çıkma konusunda daha çok olumsuz başa çıkmayı kullandıklarını tespit etmiştir. Çünkü engelli çocuğa sahip olmanın temel nedeni Tanrı tarafından cezalandırılma düşüncesidir.

Günümüzde engelli çocuğa sahip olmak hem toplumsal hem de bireysel açıdan olumsuz bir durum olarak algılanmaktadır. Bu da aileler üzerinde ciddi baskıya neden olmaktadır. Stresli durumlar, olumsuz dini başa çıkma sürecinde Tanrı tarafından cezalandırılma, reddedilme ve çatışmalarla dolu bir dini anlayışın sonucunda ortaya çıkmakta ve insanları olumsuz yönde etkilemektedir. Müslüman ailelerde engelli çocuğa sahip olmak, aileler tarafından daha çok günah işlemiş olmanın sonucunda cezalandırılma, suçluluk gibi olumsuz manevi başa çıkma kavramları ile açıklanmaya çalışılmaktadır (Kula, 2000; Kara, 2008; Kula, 2011; Erdoğan, 2013; Cavkaytar, 2014; Karagöz 2017). Bu da engelli çocuğa sahip ailelerde daha çok olumsuz manevi başa çıkma stratejilerinin yaygın bir şekilde kullanıldığını göstermektedir.

Engelli çocuğa sahip ailelerin bu durumu öğrendikten sonra verdikleri tepkiler genel olarak şok, inkar, acı ve depresyondur. (Sungur, 2002; Raina ve ark, 2005; Kaya, 2010). Kabul sürecinin uzamasının engelli çocuğu olumsuz etkilediği, özellikle engelli çocukların benlik algılarını ve kardeş ilişkilerini olumsuz etkilediği üzerinde durulmaktadır (Bayhan, 2001; Demirbilek, 2013).

2.6. İlgili Araştırmalar

Araştırmanın bu bölümünde engelli bireylere ve ailelerine yönelik manevi başa çıkma, Tanrı algısı ve psikolojik iyi oluş düzeyleri ile ilgili yapılan araştırmalarda ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir.

Niyazibeyoğlu (2021), iç-dış başarı ve maneviyat ilişkisini incelediği araştırmada, Ankara ili Keçiören ilçesi Atatürk İmam Hatip Lisesi'nde öğrenim gören öğrencilerin değerler üzerine farkındalık düzeylerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Katılımcıların ihtiyaçları belirlenerek bu ihtiyaçlara yönelik manevi güçlenme ve bakım içerikleri oluşturulmuş, 15 hafta uygulanan program sonrasında deney grubundaki öğrencilerin değerler konusundaki farkındalık düzeylerinde artış meydana geldiği belirlenmiştir.

Dağcı (2020), tarafından yapılan araştırmada, huzurevi yaşlılarının manevi gereksinimlerinin belirlenmesi ve Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının umut, psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı düzeyleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmada huzur evinde bulunan yaşlıların olumlu düşünme, affetme, tövbe, niyet, tevekkül, sabır, mutluluk, barış ve sosyalleşme gibi ihtiyaçlarının bulunduğu belirlenmiştir. Bu ihtiyaçlara yönelik manevi bakım programı uygulanmış, araştırma sonucunda uygulanan içeriklerin huzurevindeki yaşlıların manevi ihtiyaçlarını karşılamada yeterli olduğu, sevgi yönelimli Tanrı algısı düzeylerini artırdığı, bununla birlikte psikolojik iyi oluş ve umut düzeylerinin artmasına katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Başar (2021), gebelik sürecinde kadınlara yönelik olarak hastanede manevi bakım uygulamalarına ilişkin İzmir ilinde gerçekteştirdiği araştırmada, gebelik sürecindeki kadınların manevi ihtiyaçlarını belirlenmiş ve bu ihtiyaçlara yönelik Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programı uygulanmıştır. 8

hafta boyunca uygulanan manevi bakım programı sonucunda deney grubundaki katılımcıların Tanrı algısı ve manevi başa çıkma özelliklerinde olumlu yönde gelişmeler meydana geldiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Polat (2021), öğretmenlerin tükenmişlik algılarının iyileştirilmesinde manevi güçlenme programının etkililiğini incelediği araştırmada, 2018-19 eğitim öğretim yılında 7 hafta boyunca 70 öğretmenle uygulama yapmıştır. Araştırma sonucunda deney grubundaki öğretmenlerde tükenmişlik duygusunun azaldığı, sabır, şükür ve başa çıkmanın olumlu yönde etkilendiği belirlenmiştir.

Sapp (2017), yaptığı araştırmada Columbus Devlet Üniversitesi'ndeki öğrencilerin katılımı ile dindarlık, maneviyat ve başarı arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırma sonucunda başarıda ders notları ile birlikte maneviyat ve değer gibi özelliklerin de dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir.

Wood ve Hilton (2012) tarafından yapılan araştırmada akademik başarıyı etkileyen faktörler değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda maneviyatın öğrencilerin karşılaştıkları zorluklarla baş etmelerinde ve öğrencilere değer kazandırmada etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Çapan (2021), engelli çocuğa sahip ailelerin psikolojik iyi oluş ve tükenmişlik düzeylerini incelediği çalışmasında psikolojik iyi oluş düzeylerinin düşük olduğunu tespit etmiştir. Çağlar ve arkadaşları (2005) yaptıkları çalışmada ise engelli çocuğa sahip ailelerin yaşam düzeyleri ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan araştırma sonucuna göre ailelerin normal çocuğa sahip ailelere göre sağlık, düşünce, algı düzeylerinin düşük olduğunu tespit etmişlerdir. Aynı zamanda ailelerin engelli çocuklarına daha çok zaman ayırmak zorunda kalması özel yaşamın kısıtlanmasına neden olmaktadır. Yaşanan kısıtlılıklar genel olarak uyku düzeni, fiziksel inaktivite, problemlere karşı verilen tepkiler, sosyal yaşamdan uzaklaşma olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda engelli çocuğu olan ailelerin içinde bulundukları bu durum onları psikolojik yönden olumsuz yönde etkilemektedir.

Odabaş (2020), engelli bireye sahip annelere yönelik verilen manevi bakım desteğinin iyilik ve umut düzeylerine olan etkisini incelediği çalışmasını 202 engelli

annesi ile yapmıştır. Yapılan araştırma sonucunda annelerin iyi oluş düzeyleri ile umut düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca annelerin uygulama öncesindeki manevi bakım puanlarının uygulama sonrasında arttığını tespit etmiştir. Yine uygulamanın annelerin psikolojik iyi oluş düzeylerine ve umut düzeylerine olumlu bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Erdal (2019), yaptığı çalışmada engelli çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeyleri ile Tanrı algıları arasındaki ilişkileri incelemiş, araştırma sonucunda annelerin Tanrı algı düzeylerinde yaşanan artışın umutsuzluk düzeyini ters yönde etkileyerek düşürdüğü tespit edilmiştir.

Çınar (2018), yaptığı çalışmada yaşlı ve engelli bireylere yönelik manevi bakımın önemini incelediği çalışmada özellikle engelli bireylerin manevi gereksinimlerinin yüksek olduğunu ifade etmiş ve maneviyatın bütüncül sağlık anlayışı ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Bireyin engelinden dolayı yaşam kalitesinin düşük olması manevi danışmanlık gereksinimini artıran önemli bir faktör olarak değerlendirilmiştir.

Dilmaç ve arkadaşları (2018), yaptığı çalışmada bireylerin dini başa çıkma tarzları ile psikolojik iyi olma düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Bu bağlamda bireylerin başa çıkma becerilerinde yaşanan artışın aynı zamanda psikolojik iyi olma düzeylerini artıracığı söylenebilir. Dini başa çıkma, bireylerin karşılaştıkları zorluklar karşısında kendilerinde var olan Tanrı imgesini kullanarak ve dini değerleri doğrultusunda destek alarak baş etme çalışmalarıdır.

Kara (2018), engelli çocuğa sahip annelere yönelik yaptığı manevi destek çalışmada annelerin stres altındayken dini düşüncelerinde yıkım ve olumsuz anlamlandırma yaşadıkları, bu olumsuz anlamlandırmanın ise stresi artırdığı belirlenmiştir. Araştırma kapsamında anneler engelli çocuğa sahip olmayı günahkar olma ve suçluluk gibi kavramlarla açıklamışlardır. Annelere yönelik yapılan oturumlar sonrasında anneler kendilerini bu konuda daha iyi hissettiklerini beyan etmişlerdir. Bu bağlamda da annelerin manevi açıdan güçlendikleri tespit edilmiştir.

Doğan (2016), engelli çocuğa sahip ebeveynler ile sağlıklı çocuğa sahip ebeveynlerin dini başa çıkma, umut ve sabır düzeylerini karşılaştırdığı çalışmada; engelli çocuğa sahip ailelerde Allah'a yönelme ve dini yalvarma alt boyutları puanlarının sağlıklı çocuğa sahip ebeveynlere nazaran daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan iki grup arasında dini başa çıkma, umut ve sabır puanları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir.

Canarslan ve Ahmetoğlu (2015), engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaşam kaliteleri ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada annelerin fiziksel, psikolojik, sosyal ve çevresel yönden babalara nazaran daha çok sorun yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Bu da annelerin psikolojik iyi oluşlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Gören (2015), down sendromlu çocuğa sahip annelerin destek ihtiyaçları ve destek kaynaklarını belirlemek amacı ile yaptığı araştırmada, annelerin manevi bakıma gerek duyduklarını tespit etmiştir. Bunun yanı sıra derdini paylaşma, iş yükü destek ihtiyacı, sağlık, bakım konusunda bilgilendirme noktasında desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bireylerin, karşılaştıkları sorunları çözüme kavuşturabilmek ve manevi destek alabilmek için problem odaklı başa çıkma yöntemlerini kullanması gerekmektedir. Özellikle olumlu dini başa çıkma yöntemleri örnek olarak gösterilebilir.

Koç (2012), yaptığı çalışmada engelli bireylere yönelik olarak verilen manevi danışmanlık hizmetlerinde genellikle ikna edici bir iletişim biçiminin tercih edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü engelli bireyler zaman zaman içinde bulundukları dezavantajlar nedeniyle moral ve motivasyon açısından negatif düşüncelere kapılmaktadır. Bu bireylerin içine düştükleri karamsarlıktan kurtulması manevi danışmanlık hizmetleri ile mümkündür.

Öztürk (2011), engelli çocuğa sahip ailelerin gereksinimleri ve aile yüklerini belirlemek amacı ile yaptığı çalışmada annelerin kendilerini genel olarak yetersiz hissettiklerini tespit etmiştir. Özellikle zihinsel engelli çocuğa sahip olan ailelerin daha çok aile yüküne sahip oldukları ve annelerin en çok manevi yönden destek almak istedikleri tespit edilmiştir.

Doğan (2007), yaptığı çalışmada herhangi bir kaza sonrasında meydana gelen engellilik, kısıtlılık, sakatlık ya da yetersizlikten dolayı bireylerin psikolojik açıdan sıkıntıya girebildiğini belirterek onların bu sıkıntıdan kurtulmak için hastanelerde rehabilitasyon hizmetlerine başvurdıklarını ifade etmiştir. Kısıtlı ya da engelli hale gelen bireyler normal hayata uyum sağlayabilmek, ailelerinin yaşadığı acıyı hafifletebilmek için manevi bakım programlarından da yararlanabilmektedir. Bu rehabilite şeklinin etkili bir yöntem olduğu vurgulanmaktadır.

Gaventa (2006), manevi danışmanlığın en önemli rolünü açıklarken öncelikli olarak insanların üzücü deneyimlerinde inançları ile ilgili sorulara yardımcı olduğu ifade etmektedir. Engelli çocuğa sahip ailelerde ise yaşanan bu durumu kavramaya, yaşadığı olayın hayatındaki anlamını belirlemeye çalışmaktadır (Patton, 2014). Engelli bireyler genel olarak “*Neden ben, niçin böyle bir durumla karşılaştım, Tanrı bana yaptığım hataların bedelini mi ödetiyor?*” gibi sorular sormaktadır. İşte bireyler bu sorulara cevap verirken öncelikle psikoloji bilmeli ve dini bilgi sahibi olmalıdır (Gaventa, 2006; Blake ve Rateliff, 1993).

Kula (2005), yaptığı çalışmada özellikle bedensel engeli bulunan bireylerin yaşadıkları sorunların üstesinden gelme noktasında manevi başa çıkma etkinliklerine sık sık başvurdıklarını ve bunun etkili bir yöntem olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde özel gereksinimli bireylerin fiziksel ve psikolojik sağlıkları üzerinde din ve maneviyatın önemli bir etkisinin olduğu ifade edilmiştir (Fry, 2000).

Dini başa çıkma olumlu ve olumsuz olarak ortaya çıkabilmektedir. Pargament ve arkadaşları (2001), yaptıkları çalışmada olumlu dini başa çıkmanın bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerini olumlu yönde etkilediğini ve olumsuz dini başa çıkmanın daha düşük iyilik hali ile ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Acar (2014), Kur’an kursuna devam eden bireyler üzerinde yaptığı çalışmada, dini başa çıkmanın psikolojik iyi oluşu olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Engelli çocuğa sahip aileler genel olarak çevrelerinde sosyal destek arama çabası içerisinde hareket etmektedir. Özellikle yakın çevreden gelen bu destek aynı zamanda engelli çocuğa sahip ailelerin psikolojik iyi oluşlarını olumlu yönde etkilemekte ve stresle başa çıkma düzeylerini olumlu yönde desteklemektedir. Çünkü

sosyal destek, bireylerin duygu odaklı başa çıkmanın bir boyutu olarak ele alınmakta ve yaşanan sorunların çözümü için oldukça önemli bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Dine sığınma, manevi destek arama gibi durumlarda yaşanan stresle başa çıkmada önemli bir etkiye sahiptir. Yapılan araştırmalarda manevi desteğin stresle başa çıkmayı olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir (Aslan, 2010; İşcan ve Malkoç, 2017; Özbay ve Aydoğan, 2013).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, deney ve kontrol gruplarının oluşturulması, verilerin çözümlenmesi, araştırma süreci, verilerin çözümlenmesi ve yorumlanmasına yönelik bilgiler yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. Bu kapsamda nitel ve nicel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır.

Araştırmanın ilk aşamasında işitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik araştırma türünde tasarlanmıştır. Fenomenolojik araştırmalar, bireylerin yaşamış oldukları olgu/olaylara ilişkin öznel yaşantılara odaklanmaktadır. Bu araştırma 14-18 yaş grubundaki işitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçlarının belirlenmesi bakımından fenomenolojik araştırma türünde tasarlanmıştır.

Araştırmanın nicel boyutunda yarı deneysel araştırma deseni kullanılmıştır. Deneysel desen, bir uygulamanın ya da yöntemin etkililiğini test etmek amacıyla bir kişi ya da gruba yönelik uygulama öncesi ve sonrası ölçümlerin alınmasını ifade eden araştırma türleridir. Deneysel araştırmalar çeşitli şekillerde gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda tek denekli, çok denekli, gerçek deneysel, yarı deneysel ve zayıf deneysel desenler şeklinde deneysel araştırma türleri bulunmaktadır. Gerçek deneysel desenler, birbirleriyle eşleştirilen ve deneklerin gruplara seçkisiz olarak atandığı bir deney bir kontrol grubundan oluşan araştırma türleridir (Erkuş, 2013). Diğer bir ifadeyle deneysel desen işlemin bağımlı değişkenler üzerindeki etkisinin test edilmesinde araştırmacıya istatistiksel güç sağlayan, sonuçların birbiriyle kıyaslanabilmesi için biri deney diğeri de kontrol grubu olmak üzere, birbirine denk en az iki grubun yer aldığı, bulguların neden sonuç ilişkisinde yorumlanmasını sağlayan güçlü bir desendir (Büyüköztürk, 2012; Karasar, 2013). Deneysel desen türlerinden yarı deneysel desen ile araştırmanın

yöntemi tasarlanmıştır (Büyüköztürk ve diğ; 2013). Araştırmada deney ve kontrol grupları seçkisiz atanarak ön testler bakımından eşleştirilmiştir.

Deneysel desenler, eğitimsel alanda yapılan araştırmalarda en çok kullanılan desenlerden biridir. Deneysel desenler, değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkilerini keşfetmeyi amaçlayan araştırma desenleridir. Bu yöntemle ihtiyaç duyulmasının temel nedeni, herhangi bir şeyin (yeni bir öğrenme yöntemi, yeni bir program vb.) etkililiğini belirlemek ve önerilerde bulunmaktır (Anderson, 2000; Ekiz, 2003; Büyüköztürk, 2001; Creswell, 2003; Ekiz, 2003).

3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunun seçilmesinde amaçlı örneklem tekniği kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Amaçlı örneklem tekniği çeşitlerinden ölçüt örneklem ile katılımcılar belirlenmiştir. Ölçüt örneklemdeki temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan tüm durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmaya katılımcıların dahil edilmesinde öğrencilerin işitme engelli olması ve 14-18 yaş aralığında olmaları ölçüt olarak alınmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında gerçekleştirilen deneysel uygulamada grupların denkliği bakımından, işitme engelli öğrencilerin ebeveynleri de amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırmanın gönüllü katılımcılardan oluşması, araştırmada doğru ve zengin veri elde etme açısından önemlidir. Bu bağlamda katılımcıların gönüllü katılımı sağlanmıştır.

3.2.1. Nitel Boyuttaki Çalışma Grubu

Araştırmanın nitel boyutundaki çalışma grubu, Ankara İlinde yaşayan, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde işitme engelli tanısı almış olan 14-18 yaş arası 20 öğrenciden oluşmaktadır.

3.2.2. Nicel Boyuttaki Çalışma Grubu

Araştırmanın nicel boyutundaki çalışma grubunu 2021 yılında Ankara İlinde yaşamakta olan, Mili Eğitim Bakanlığına bağlı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde öğrenim gören, işitme engelli tanısı almış bireylerin ebeveynleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Ankara ilinde yaşayan 14-18 yaş arası işitme engelli tanısı almış çocuğu olan 32 öğrencinin ebeveynleri oluşturmaktadır.

Bu kapsamda araştırmaya deney grubu için 32, kontrol grubu için de 32 olmak üzere toplamda 64 ebeveyn dahil edilmiştir.

Tablo 3.1. Deney ve Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

		Deney		Kontrol			
		<i>n</i>	%			<i>n</i>	%
Cinsiyet	Kadın	21	65,6	Kadın	19	59,4	
	Erkek	11	34,4	Erkek	13	40,6	
Yaş	31-40	18	56,2	31-40	17	53,1	
	41 ve üzeri	14	43,8	41 ve üzeri	15	46,9	
Eğitim Durumu	İlkokul	24	75,0	İlkokul	18	56,3	
	Ortaokul	4	12,5	Ortaokul	8	25,0	
	Lise	2	6,3	Lise	5	15,6	
	Üniversitesi	2	6,3	Üniversitesi	1	3,1	
Meslek	Ev hanımı	21	65,6	Ev hanımı	17	53,1	
	İşçi	5	15,6	İşçi	11	34,4	
	Memur	4	12,5	Memur	2	6,3	
	Turizm	2	6,3	Özel sektör	1	3,1	
				Serbest meslek	1	3,1	
Gelir Düzeyi	3000 az	30	93,8	3000 az	17	53,1	
	3000-5000 arası	2	6,3	3000-5000 arası	11	34,4	
				Diğer	4	12,5	
Medeni Durum	Evli	31	96,9	Evli	32	100,0	
	Boşanmış	1	3,1				
Çocuk Sayısı	1	8	25,0	1	13	40,6	
	2	15	46,9	2	18	56,3	
	3	9	28,1	3	1	3,1	
Engel Durumu	Var	2	6,3	Yok	32	100,0	
	Yok	30	93,8				
Engel Türü	Böbrek	2	6,3	Yok	32	100,0	
	Yok	30	93,8				
Eğitim Alma Durumu	Hayır	32	100,0	Hayır	32	100,0	

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımları Tablo 4.5’te verilmiştir. Buna göre;

Deney grubundaki katılımcıların %65’inin kadın, %34,4’ünün erkek olduğu; yaş bakımından %56,2’sinin 31-40 yaş, %53,1’inin 41 ve üzeri yaşında olduğu; eğitim düzeyi bakımından %75’inin ilkokul eğitim düzeyine sahip oldukları, %65’inin ev hanımı olduğu, gelir düzeyi bakımından %93,8’inin 3000TL’den az

gelire sahip olduğu, medeni duruma göre %96,9'unun evli olduğu belirlenmiştir.  ocuk sayısı bakımından %25'inin 1  ocuk, %46,9'unun 2  ocuk, %28,1'inin 3  ocuk sahibi oldukları, en gel durumu bakımından ise %93,8'inin engel durumunun olmadığı belirlenmiştir. Eğitim alma durumu bakımından katılımcıların tamamının eğitim almadığı belirlenmiştir.

Kontrol grubundaki katılımcıların %59,4'ünün kadın, %40,6'sının erkek olduğu; yaş bakımından %12,5'inin 20-30 yaş, %40,6'sının 31-40 yaş, %46,9'unun 41 ve üzeri yaşında olduğu; eğitim düzeyi bakımından %56,3'ünün ilkokul eğitim düzeyine sahip oldukları, %53,1'inin ev hanımı ve %34,4'ünün işçi olduğu, gelir düzeyi bakımından %53,1'inin 3000TL'den az ve %34,4'ünün 3000-5000 arası gelire sahip olduğu, medeni duruma göre tamamının evli olduğu belirlenmiştir.  ocuk sayısı bakımından %40,6'sının 1  ocuk, %56,3'ünün 2  ocuk, %3,1'inin 3  ocuk sahibi oldukları, en gel durumu bakımından ise tamamının engel durumunun olmadığı belirlenmiştir. Eğitim alma durumu bakımından katılımcıların tamamının eğitim almadığı belirlenmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada nitel ve nicel veri toplama araçları kullanılmıştır. Araştırmanın nicel verileri deneysel uygulama öncesi ve sonrasında yapılan  ntest, sontest ve izleme testlerinden oluşmaktadır. Araştırmanın nitel kısmında ise işitme engelli tanısı almış öğrencilerle görüşmeler yapılmıştır.

3.3.1. Nitel Boyuttaki Veri Toplama Aracı

Araştırmada işitme engelli öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Görüşme amacıyla kullanılan formda öğrencilerin cinsiyeti, yaşı, işitme cihazı-implant kullanma durumları, Türkçe konuşunca yakın çevredekilerin anlama durumu, ailede başa işitme engelli olup olmadığı, ailede işaret dili bilen olup olmadığı, işitme-konuşma sorunları yaşama süresi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu: Araştırmada 14-18 yaş grubundaki işitme engelli öğrencilerle yapılan görüşmeler için 20 soru hazırlanmıştır. Bu sorular işitme engelli öğrencilerin manevi ihtiyaçlarının belirlenmesi amacına yöneliktir. Sorular uzmanlara gönderilmiş, gelen dönütler doğrultusunda sorularda değişiklikler

ve düzeltmeler yapılarak güncellenmiş ve son hali verilmiştir. Soruların hazırlanmasında, öğrencilerin gelişim düzeylerine ve araştırmanın amacını yansıtmasına dikkat edilmiştir. Bu kapsamda araştırmada kullanılan görüşme formundaki örnek sorulardan bazıları şu şekildedir;

- İşitemiyor olmak nasıl bir duygu?
- Yaşadığın problemler karşısında kimlerden destek alırsın?
- Yaradan ile olan bağın nasıl?
- Böyle (işitemiyor olmak) olmanı nasıl anlamlandırıyorsun?

3.3.2. Nicel Boyuttaki Veri Toplama Araçları

Araştırmada nicel verilerin toplanmasında demografik bilgi formu, Tanrı Algısı Ölçeği ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği kullanılmıştır. Demografik bilgi formunda katılımcıların yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, meslek, gelir düzeyi, medeni durum, çocuk sayısı, engel durumu olup olmadığı ve daha önce aile eğitim programına katılıp katılmadığı şeklinde bilgilere yer verilmiştir.

Tanrı Algısı Ölçeği: İşitme engelli bireylerin ailelerinin Tanrı tasavvurlarına dair bilgi sağlamak amacıyla “Tanrı Algısı Ölçeği” kullanılmıştır. Tanrı Algısı Ölçeği, Güler Aydın (2007) tarafından bireylerin olumlu, olumsuz Tanrı algılarını belirlemek amacıyla geliştirilmiş 22 maddelik bir ölçektir. Ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .83 bulunmuştur. Ölçeğin maddeleri hiç, kısmen, biraz, oldukça, tamamen olarak düzenlenmiştir. Beşli likert tipi bir ölçek olan Tanrı Algısı Ölçeğinde ölçek maddeleri korku yönelimini ve sevgi yönelimini karşılayacak şekilde hazırlanmıştır. Sevgi ifadeleri düz puanlanırken, korku ifadeleri ters yönde puanlanmaktadır. Buna göre 1, 4, 5, 6, 9, 11, 12, 13, 17, 19, 20 ve 22 numaralı ifadeler düz diğerleri ters puanlanmaktadır. Faktör yapısı incelendiğinde, ölçeğin beş faktörden oluştuğu bulunmuştur. Bu faktörler Sevgi Yönelimli Tanrı (1, 5, 6, 12, 13, 17, 20, 22 numaralı maddeler), Tanrıya Yönelik Olumlu Duygular (4, 9, 11, 19 numaralı maddeler), Uzak/Umursamaz Tanrı (3, 10, 16, 21 numaralı maddeler), Korkutan ve Cezalandıran Tanrı (8, 15, 18 numaralı maddeler), Tanrıya Yönelik Olumsuz Duygular (2, 7, 14 numaralı maddeler) şeklindedir. Tüm faktörler toplam varyansın % 55,6’ sını açıklamıştır (Güler, 2007). Aydın (2011), Çınar (2015), Yıldırım (2018), ve Çifçi (2019) tarafından yapılan çalışmalarda bu ölçek ile elde

edilen ölçümlere ilişkin geçerlik ve güvenirliklerinin yeterli düzeyde oldukları tespit edilmiştir.

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği: Psikolojik İyi Oluş Ölçeği, Diener ve arkadaşları (2009-2010) tarafından mevcut iyi oluş ölçümlerini tamamlayıcı, sosyo-psikolojik iyi oluşu ölçmek için geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Telef (2011; 2013) tarafından yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam açıklanan varyansın %42 olduğu saptanmıştır. Ölçek maddelerinin faktör yükleri .54 ile .76 arasında hesaplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinde uyum indeksi değerleri RMSEA = 0.08, SRMR = 0.04, GFI = 0.96, NFI = 0.94, RFI = 0.92, CFI = 0.95 ve IFI = 0.95 olarak bulunmuştur. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Psikolojik İyi Oluş Ölçeklerinin alt boyutlarından özerklikle .30, çevresel hakimiyetle .53, bireysel gelişimle .29, diğerleri ile olumlu ilişki .41, yaşam amaçlarıyla .38, öz-kabulle .56 ve toplam Psikolojik İyi Oluş ile .56 düzeyde ilişki bulunmuştur. Ayrıca İhtiyaç Doyum Ölçeğinin alt boyutlarından özerklikle .30, yeterlikle .69, ilişkili olmayla .57 ve toplam ihtiyaç doyumu ile .73 düzeyde ilişki saptanmıştır. Ölçeğin güvenirlik çalışmasında elde edilen Cronbach alfa iç-tutarlık katsayısı .80 olarak hesaplanmıştır. Test tekrar test sonucuna göre ölçeğin birinci ve ikinci uygulama arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişki olduğu görülmüştür ($r = 0.86, p < .001$). Psikolojik İyi Oluş Ölçeğinin madde toplam korelasyonlarının .41 ile .63 arasında değişiklik gösterdiği ve t değerlerinin anlamlı olduğu saptanmıştır ($p < .001$). Psikolojik İyi Oluş Ölçeği'nin maddeleri kesinlikle katılmıyorum (1) ile kesinlikle katılıyorum (7) şeklinde 1–7 arasında cevaplanmaktadır. Bütün maddeler olumlu şekilde ifade edilmektedir. Puanlar 8 (tüm maddelere kesinlikle katılmıyorum cevabı verilirse) ile 56 (tüm maddelere kesinlikle katılıyorum cevabı verilirse) arasında değişmektedir. Yüksek puan kişinin birçok psikolojik kaynak ve güce sahip olduğunu gösterir. Ölçek iyi oluşun yönleri ile ilgili ayrı ayrı ölçümler sağlamasa da, o önemli olduğuna inandığımız farklı alanlarda olumlu işlevler ile ilgili genel bir bakış sağlamaktadır (Diener ve arkadaşları, 2010).

3.4. Veri Toplama Süreci

3.4.1. Nitel Boyuttaki Veri Toplama Süreci

Araştırmanın nitel verileri için veri toplama süreci, 2019-2020 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde öğrenim gören 14-18 yaş arası işitme engelli öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ortalama 2019 Ağustos ve Ekim aylarında gerçekleştirilmiş, 90 dakika sürmüştür ve her öğrenciyle görüşme birer kez yapılmıştır. Görüşmeler haftada 2 öğrenci olacak şekilde gerçekleştirilmiştir.

3.4.2. Nicel Boyuttaki Veri Toplama Süreci

İşitme engelli bireylerin ailelerinden, biri deney grubu diğeri kontrol grubu olmak üzere iki grup oluşturulmuştur. Uygulama sürecinde ise etkisi test edilecek deneysel işlem (Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı) deney grubuna uygulanmış, kontrol grubuna herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Ailelere çevrimiçi olarak her biri 45 dakikalık 13 oturumdan oluşan “Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı (DOMAB)” uygulanmıştır. Programın uygulanması haftada bir (pazar günleri) olmak üzere toplam 13 hafta sürmüştür. Son olarak gruplardaki bireylerin bağımlı değişkene ait ölçümleri aynı araç ya da eş formu kullanılarak uygulama bittikten sonra tekrar edilmiştir. İzleme testi olarak, Tanrı Algısı Ölçeği ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği son testin uygulanmasını takip eden 3 ay sonunda tekrar uygulanmıştır.

Haftada bir gerçekleştirilen oturumlardan önce haftanın temasına dair sunum tez danışmanı ile paylaşılmış ve tez danışmanın tavsiyeleri doğrultusunda sunumda gerekli değişiklikler yapılarak, oturumlar uygulanmıştır. Web tabanlı çalışmalarda oturumların süresi hassas bir konudur. Çünkü oturum süresinin uzunluğu katılımcıların dikkatlerini vermelerini zorlaştırabilir (Burton & Goldsmith, 2002). Dolayısıyla tema odaklı grup toplantılarının süresinde hassas davranılarak, katılımcılara sürenin 45 dakika olacağı belirtilmiş ve sürenin aşılmamasına dikkat edilmiştir.

3.5. Deneysel Uygulama

Araştırmada deneysel uygulama amacıyla Pargament'in geliştirdiği "Dini Başa Çıkma Kuramı" çerçevesinde, değerleri doğru anlama ve yaşamayı içeren "Manevi Güçlenme Programı" Özdoğan (2019) tarafından geliştirilmiş olan program kullanılmıştır (Ek 4). Program, yaşamın aşkın boyutlarının anlaşılmasını sağlayarak bireyi olgunluğa ulaştırmayı hedeflemektedir. Program kadın mahkûmlara, onkoloji tedavisi gören hastalara, şehit ailelerine ve öğretmenlere uygulanmış, uygulama sonrası Tanrı algısı, psikolojik iyi oluş, yas süreci, tükenmişlik ve kendini gerçekleştirme ölçeklerinin puanları yükselmiştir. Programın uygulanmasıyla gerçekleşen manevi bakım, fiziksel ve psikolojik sağlığı desteklemekte, birey Yaratıcı'yla kurduğu sağlıklı bağ ile yaşadıklarını anlamlandırmakta ve programın manevi güçlenmeyi sağladığı ortaya konulmuştur. Program işitme engelli bireylerin ve ailelerin ihtiyaçlarına göre uzman görüşü ile gözden geçirilmiştir. Daha sonra pilot uygulaması yapılmış ve son şekli verilerek asıl uygulaması yapılmıştır.

3.6. İşitme Engellilerin Manevi İhtiyaçları ve DOMAB Programı Arasındaki İlişki

Araştırmada öncelikle işitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçlarının belirlenmesi, sonrasında ise bu ihtiyaca yönelik olarak bir program tasarlanması ve bu programın manevi ihtiyaçları karşılayacak niteliklere sahip olması amaçlanmıştır. Bu amaçla Öncelikle işitme engelli bireylerin ihtiyaçları araştırma kapsamında belirlenmiştir belirlenen ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçlara karşılık geliştirilen programın ihtiyaçları karşılayabilme durumu Tablo 3.1'de gösterilmiştir.

Tablo 3.2. İşitme Engellilerin Manevi İhtiyaçları ve DOMAB Programı

İşitme Engelli Bireylerin İhtiyaçları	DOMAB Programı Özellikleri
• Öğrenme ve deneyim	• Öğrenme ve deneyim
• Hayata olumlu bakış açısı	• Olumlu düşünme
• Sabır	• Sabır
• Başarı ve hırsı yenme	• Azim ve hırs
• Yaratıcının koruması	• Yaradan'a sonsuz güven
• Yaradan sevgisi	• Yaradan sevgisi

Tablo 3.2. (devam) İşitme Engellilerin Manevi İhtiyaçları ve DOMAB Programı

İşitme Engelli Bireylerin İhtiyaçları	DOMAB Programı Özellikleri
• Aile içi iletişim	• Sevgi
• Empati	• Düşünce tarzını değiştirme
• Sosyalleşme	• Değerleri hayata aktarma
• Özgürlük	• Manevi güçlenme
• Öz farkındalık	• Yaşadıklarını anlamlandırma
• Dışlanmama	• Affetme
• Kabullenme	• Umut
• Güçlüklerle başa çıkma	• Manevi başa çıkma
• Şükür	• Şükür

Yapılan araştırmada Engelli bireylerin manevi ihtiyaçları öğrenme ve deneyim elde etme, hayata olumlu bakış açısı elde etme, sabretme, başarı, Yaraticının koruması, özgürlük, Yaradan sevgisi, aile içi iletişim, empati, sosyalleşme, hırs yenme, dışlanmama, öz farkındalık, güçlüklerle başa çıkma, kabullenme ve şükür şeklinde ortaya çıkmıştır. Bunlar genel olarak manevi ihtiyaçlar şeklinde olup duygu durumuna yönelik, çevreye yönelik, Yaradan’la ilişkiye yönelik ve değerleri yaşamaya yönelik ihtiyaçlar şeklinde belirlenmiştir.

Engelli bireylerin ortaya çıkan bu ihtiyaçlarına karşılık araştırmada ebeveynlere uygulanması planlanan DOMAB programının özellikleri ise bireylere sorumluluklar kazandırma, sabır, dini baş etme, adım ve hırs, Yaradan’a güven, Yaradan sevgisi, düşünce tarzını değiştirme, değerleri hayata aktarma, manevi güçlenme, öfke ve sabır ilişkisi kazandırma, yaşadıklarını anlamlandırma, affetme, olaylarla başa çıkma, olumlu düşünme, umut ve şükür şeklindedir. Görüldüğü üzere araştırmada ortaya çıkarılan, engelli bireylerin ihtiyaçları ile ebeveynlere uygulanan DOMAB programı arasında benzerlikler olduğu ve programın bireylerin ihtiyaçlarını karşılama yeterliliğinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

3.7. Verilerin Analizi

3.7.1. İşitme Engelli Bireylerin Manevi İhtiyaçlarının Analizi

Araştırmada nicel ve nitel veri analiz yöntemleri kullanılmıştır. Bu bağlamda işitme engelli bireylerin ihtiyaçlarının belirlenmesi aşamasında elde edilen veriler nitel veri analiz yöntemleri ile analiz edilmiştir. Nitel veriler içerik analizi ve betimsel analiz olmak üzere iki farklı şekilde analiz edilebilmektedir. Nitel veriler için analizlerde, verilere ilişkin kod ve temaların önceden belirli olmaması nedeniyle içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinde, katılımcıların görüşleri derinlemesine incelenmektedir. Bu analizde amaç, ulaşılan bulguları detaylı bir şekilde düzenleyerek ve yorumlayarak okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Gerçekleştirilen görüşmeler yazıya geçirilerek ve içerik analizine göre ihtiyaç belirleme yapılmıştır. Nitel verilerin transkripti yapıldıktan sonra, veriler analiz edilerek kodlamalar yapılmış ve bu kodlamalardan temalar ortaya çıkarılmıştır. Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik oldukça önemlidir. Nicel araştırmalardan farklı olarak, nitel araştırmalara araştırmacının farklı zamanlarda doğrudan temas etmesi araştırma veri toplama ve analiz süreçlerinde yanlılığın ortaya çıkmasına neden olabilir. Veri çeşitlemesi ve araştırmacı çeşitlemesi gibi çeşitli yöntemler kullanılarak araştırma sürecinin güvenirliği sağlanmaya çalışılmaktadır. Yapılan kodlama ve ortaya çıkan temalar, farklı araştırmacı tarafından da incelenmiş verilere ilişkin kod ve temaların uyumu değerlendirilmiştir. Dolayısıyla araştırmacı yanlılığının süreci etkilemesi önlenmeye çalışılmış, verilerin analizinde geçerlik ve güvenirlik kriterleri sağlanmaya çalışılmıştır.

3.7.2. Tanrı Algısı Ölçeği ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Verilerinin Analizi

Nicel boyutunda verilerin analizi işitme engelli bireylerin ailelerinin Tanrı tasavvurlarına dair bilgi sağlamak ve psikolojik iyi oluş düzeylerini belirlemek amacıyla “Tanrı Algısı Ölçeği” ve “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği” uygulanarak ön test-son test ve izleme testi verileri SPSS24 programında analiz edilmiştir. Analizlerde işitme engelli bireylerin ebeveynlerine ilişkin elde edilen verilerin yüzde ve frekans dağılımları verilmiştir. Ayrıca verilerin normallik dağılımları incelenmiş olup,

Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Buna göre verilerin analizinde parametrik istatistiksel tekniklerden bağımsız örneklem *t* testi, bağımlı örneklem *t* testi yapılmıştır.

3.8. Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırmaya başlamadan önce Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'ndan etik onay kurul kararı alınmıştır. Daha sonra ise Ankara ili, Altındağ ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı İlkemiz Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'nde araştırmanın gerçekleştirilmesi için Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izin alınmıştır.

Araştırmada deney grubuna uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) Programı, deney grubunda psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısının gelişmesine katkı sağlaması bakımından, deneysel uygulamalar ve araştırma tamamlandıktan sonra kontrol grubuna DOMAB programı ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Bilgilendirme, kontrol grubundaki katılımcıların tamamı davet edilerek, Ankara il merkezindeki bir konferans salonunda yapılmıştır. Program bütün ayrıntılarıyla anlatılmış ve program içerisinden örnek bazı uygulamalar yapılmıştır. Toplu halde yapılan bu bilgilendirme süresi 2 oturum halinde ve 4 saat sürmüştür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1. Araştırmanın Nitel Bulguları

Araştırmanın bu bölümünde işitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçlarının belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda ortaya çıkan verilerin analizi ile ulaşılan bulgulara yer verilmiştir.

4.1.1. İşitme Engelli Bireylerin Manevi İhtiyaçları

Araştırmanın bu bölümünde işitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda veri analizinde elde edilen temalara bu başlık altında yer verilmiştir. Araştırma nitel yöntemlerden olan yorumlayıcı fenomenolojik desene göre tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Ankara’da bulunan bir özel eğitim merkezindeki 20 katılımcıdan oluşmaktadır. Veri analizi sürecinde “NVivo14” programı kullanılmıştır. Analiz sürecinde kodlama işlemi tamamlandıktan sonra oluşan kodlar temalara dönüştürülmüştür. Temalar arasındaki bağlantılar ve ilişkiler göz önünde bulundurularak ana temalar elde edilmiştir. Yapılan bu analiz aşaması sonucunda duygu duruma yönelik, çevreye ilişkin, Yaradan’la ilişkiye yönelik, değerleri yaşamaya ilişkin olmak üzere dört ana tema oluşmuştur. Araştırmanın bu bölümünde işitme engelli bireylerin manevi gereksinimlerine dair bulgular elde edilmiştir. Katılımcıların duygu, düşünce ve deneyimlerinin özünü anlamak amacıyla her tema doğrudan alıntılar ile açıklanmıştır. Araştırmada verilerin analizi ile elde edilen ana tema ve alt temalar Şekil 4.1’de verilmiştir.

Şekil 4.1. Manevi İhtiyaçlar Teması

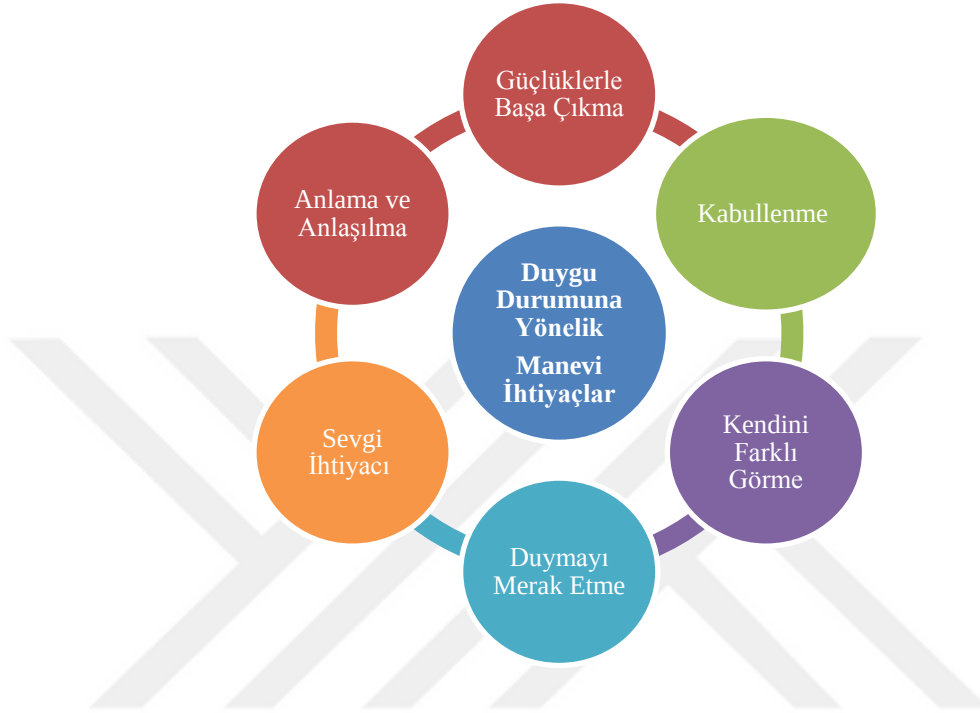
4.1.1.1. “İşitme engelli bireylerin manevi gereksinimleri nelerdir? Birinci alt probleminin “Duygu durumuna ilişkin manevi gereksinimleri nelerdir?” alt boyutuna yönelik analiz sonuçları aşağıda ifade edilmiştir.

Tablo 4.1. Duygu Durumuna Yönelik Elde Edilen Temalar

Temalar	<i>f</i>	%
Anlama ve Anlaşılma	34	33,00
Güçlüklerle Başa Çıkma	20	18,86
Kabullenme	15	14,15
Kendini Farklı Görme	14	13,20
Duymayı Merak Etme	12	11,32
Sevgi İhtiyacı	4	3,77

Tablo 4.1 incelendiğinde işitme engelli bireylerin duygu durumuna yönelik en çok ifade ettikleri görüşlerden “Anlama ve Anlaşılma” ($n = 34$, %33.00) alt teması oluşturulmuştur. Daha sonra en sık belirtilen görüşlerden “Güçlüklerle Karşılaşma” ($f = 20$, %18.86) alt teması elde edilmiştir. Buna göre işitme engelli çocukların duygu durumuna yönelik en çok ihtiyaç duyduğu şeyler anlamak, anlaşılma ve güçlükleri aşmak istemeleri olarak ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle bu bireylerin iletişim problemi yaşadıkları ve güçlüklerle karşılaştıkları söylenebilir. Diğer taraftan bu

bireylerin en az belirttikleri görüşlerden “*Sevgi ihtiyacı*” ($n = 4$, %3.77) alt teması elde edilmiştir. Buna göre çocukların en az ihtiyaç duydukları duygu durumu sevgi ihtiyacı olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle bu bireylerin çoğunun sevgi ihtiyacını karşıladığı söylenebilir.

Şekil 4.2. İşitme Engelli Bireylerin Duygu Durumuna İlişkin Manevi İhtiyaçları

Şekil 4.2’de duygu durumuna yönelik yedi tema oluşturulmuştur. Buna göre **Anlama ve anlaşılma** alt temasıyla ilgili örnek görüşler aşağıda belirtilmiştir.

“Anlamakta zorlanıyorum. Duymadan neyi anlayabilirsin ki. Küçükken yeni kelimeler duyunca anlamıyordum. Her şeyi sonradan öğreniyorsun, bu çok büyük bir zorluk.” (K-5, S-2).

“Anne ve babam tarafından bazen anlaşılammamak. Emir su getirir misin diyorlar, yakınlarında olmama rağmen, hı, efendim diyorum. Bazen onlar da beni anlamadıkları için ya cevap vermiyorlar ya da hiç konuşmuyorlar. Bu durum da beni ister istemez üzüyor.” (K-6, S-2).

“Önceden engelli olduğumu bilmiyordum. Sonradan işitme kaybı sorunum olduğunu anladığımda moralim bozuldu. Kendimi kötü hissettim. Neden ben diğer

insanlardan farklıyım, cihazla robot gibi ses geliyor. Hep merak ettim, insanlar cihaz olmadan nasıl duyuyor? Sen engellisin, konuşmuyorsun diye hep dışlanmış hissettim. Engelimden dolayı normal insanlarla arkadaşlık kuramıyorum. Normal arkadaşlarımla ödev, iş dışında sohbet edemiyorum. Kendimi affedemiyorum. Küçükken korkaktım, güvenim yoktu, hiç konuşamıyordum. Öğretmen bana bir sunup yap dediğinde korkuyorum, tahtaya çıkmak istemiyorum. Tiyatro bittiğinde diğer arkadaşlarım konuşma yaptı. Ben söylemek istediklerimi söyleyemedim, pişman oldum. Engelli olmaktan dolayı kendimden nefret ettim. Babaannem ‘‘Engelleri aşabilirsin.’’ dedi. Kendimi düzelttim ben de. Bol bol kitap okuduğum için, film izlediğim için sorunları aşılabiliyorum.’’ (K-4, S-1).

‘‘...Okulda öğretmen ödev yaptığımda güzel yapmıyor dedi, beğenmedi, anlamıyor dedi. Duymuyorum diye anlamam için Türkçe bağılıyor. Ben nasıl duymuyorum, duyuyorum ama bazen anlamıyorum. Tekrar ediyorlar. Karşıdan karşıya geçerken şoför bana kızıyor duymadığımı anlamıyor.’’ (K-2, S-1).

‘‘Okulda arkadaşları anlamıyorum. Evde anlıyorum. Okulda öğretmen ödev yaptığımda güzel yapmıyor dedi, beğenmedi, anlamıyor dedi. Duymuyorum diye anlamam için Türkçe bağılıyor. Ben nasıl duymuyorum, duyuyorum ama bazen anlamıyorum. Tekrar ediyorlar. Karşıdan karşıya geçerken şoför bana kızıyor duymadığımı anlamıyor. Çocukken okulu hiç sevmiyormuşum, okula gitmek istemiyormuşum, annem öyle dedi. Okul sıkıcı oluyor, kavga oluyor, beni ağlatıyorlar üzüyorlar.’’ (K-2, S-2).

‘‘Sipariş verirken en çok kelimeleri hızlı söylediğim ve konuştuğum için yanlış anlaşılabilirim bu durumun benim üzerimde tutarsız ve kabalığa varan tutumlarıma ve ani inişli çıkışlı tavır vermeme sebep olabiliyor. Normalde asabi bir insan değilim ama asabi gözükebiliyorum. İlk cihaz kullanmaya başladığım zamanlar 10. sınıfa geçiş döneminde idim benim için açıkçası tam bir hayal kırıklığı olmuştu ünlü bir bilim adamının sözünü kendime ilke edinip empati yapmayı öğrendim ; ‘‘ Görme yetisi ile doğup görememek dünyanın en kötü şeyi olsa gerek ‘‘ bu söz bende bazı etken olaylara daha geniş bakmamı sağlıyor örneğin; engelli bir insan görüp ona yardım etmek kendimi onun yerine koyup acaba ben de böyle bir

durum olsa ne olurdu yada onun yerine kendimi öyle hayal edip empati yapabiliyorum.” (K-6, S-2).

“Duyamadığım zaman arkadaşlarımın bana bağırması, cihazımı sormaları. Kulağındaki ne diyorlar. Doğuştan duymuyorum, küçükken beynime miknatis taktılar, onunla duyuyorum diyorum. Annem içerden seslendiği zaman bağırarak konuşması, bişey olduğunda yardım isteyememek. Dışarda birisi bişey söylediğinde duymamak anlamamak. Arkamdan biri geldiğinde duymamak. Cihazım bozulduğu zaman zaten dışarı çıkmam.” (K-12, S-2).

Güçlüklerle Başa Çıkma temasıyla ilgili örnek ifadeler;

“Sinemada yerli filmler altyazılı yok mutlu olmamı engelliyor” (K-17, S-4).

“Mesela TV’de izlemek istediğim bir şey olup cihazım bozulduğunda izleyememek beni mutsuz etmişti. İşitememek mutlu olmamı engeller.” (K-18, S-4).

“...Başka bir eve gittiğimde kapı zili farklı olduğunda duyamıyorum. Alışık olmadığım bir ortamda zorluk çekiyorum. İletişim kurmakta zorlanıyorum. Mesela şeker yerine seker diyorum. İnsanlarla konuşurken heyecanlanıyorum, utanıyorum. Anlamayacaklar diye korkuyorum... Ben konuşmayı başarmak istiyorum... (K-14, S-2).

“Bir problem yaşadığımda anneme giderim. En yakın arkadaşım söyleyirim. En yakın arkadaşım da işitme engelli. O yüzden en güvendiğim arkadaşım o. Normal insanlardan destek almak zor. (K-14, S-3).

Kabullenme temasıyla ilgili örnek ifadeler;

“Bazen duymadığım zamanlar oldu cihazımın pili bittiğinde. Dışarı çıktığımda ani panikleme oluyor. Arabalardan karşıya geçerken özellikle korkuyorum, sürekli sağa sola bakma, gözetleme gereği duyuyorum. Kötü etkiliyor, duymamak hoşuma gitmiyor. Özellikle aile ortamında ve yabancı bir ortamda pil bittiğinde avuçlarım terliyor, güvensizlik oluyor. Kendimi öne çıkarmak istemiyorum, insanlar ‘‘Bu duyamıyor.’’ demesinler diye. Kalabalık ortamları hiç sevmiyorum, odaklanamıyorum, başım ağrıyor sürekli ses olunca. Benim çok yakın arkadaşım var. Beni biliyor, beni iyi idare ediyor. Onun yanında rahat hissediyorum, aynı şekilde ailem de öyle. Önceden böyle olmaktan utanıyordum. Bu benim ihtiyacım. Bu

durumu kabullendim. Beni tanısinlar, bilsinler istiyorum. Konuşurken aniden pilim biterse yarım kalmışlık oluyor çünkü. Bilirlerse cihaz kullandığımı, problem olmaz.” (K-19, S-1).

Kendini Farklı Görme temasıyla ilgili örnek görüşler;

“...Farklı dünyanın insanları ile aynı çatı altında olmak gibi. İşitemiyor olmamdan dolayı farklı ve özel hissediyorum...” (K-6, S1).

“İşitme engelli olduğum için bazen arkadaşlarım yanlış konuşuyorsun diyor, anlamıyoruz diyorlar... Niye böyle yapıyorlar anlamıyorum kendimi farklı, değişik hissediyorum.” (K-2, S-1).

“Cihaz olmasaydı hiçbir şey duyamazdık. Cihazı ilk taktığımda her şeyi duymaya başladım. Kendi sesimi, annemin seslenişini, Tv'yi. Cihaz takmak çok değişik geldi. Konuşmayı öğrenmek iletişim kurmayı öğrenmek bunların hepsini sonradan öğreniyorsun. Soruyorum anneme sen nasıl duyuyorsun diye, sonuçta onlarda cihaz yok bende var, hep merak ettim diğer insanlar nasıl duyuyor. Böyle olduğum için hep farklı hissediyorum, nereye gitsem farklı hissediyorum.” (K-5, S-1).

“Sokakta gezerken insanlar bana bakar, utanıyorum, hatta yazın kafama şapka taktığım olmuştu görünmesin diye. Spor faaliyetlerine ücretsiz katılabiliyorum işitme engelli olduğum için bu beni mutlu ediyor açıkçası. Mesela okulda hep soruyorlar neden cihazın var. Bazen ben birşey dediğimde onlar duymuyor bazen ben duymuyorum. Bir kere bana seslenmişler duymamışım bağırmışlardı bana. Diğer insanlardan çok farklı hissediyorum kendimi. Saçımı yaparken cihazımın mıknatısı düşüyor sabahları bu yüzden sürekli ağlıyorum sinirleniyorum.” (K-13, S-1).

“...Okulda duymadığımda terleme, panikleme, isyan duyguları yaşadım. Korkuyordum, geriliyordum. Zaman zaman, özellikle kulağım iltihaplandığında. Dışarıda temkinliydim, kendime dikkat ediyorum. Ailem sürekli dikkat et der. Dışarıda ihtiyaçlarımı yanımda taşıyım. En büyük ihtiyacım pil. Pil iki haftada bitiyor. Çocuklar garip bir şekilde bakıyorlardı. Farklı görüyor, empati kurmuyorlar, yaralıyorlardı. Dışlamalar olmuştu. Çocuklar ‘‘Masumum’’ derler fakat o kadar masum değiller. Örneğin boya istediğimde ‘‘Sen cihazlısın.’’ diye vermiyorlardı. (K-19, S-2).

“Annemden, babamdan, kardeşimden, en yakın arkadaşımın destek alırım. Benim durumumdan dolayı alay ettiklerinde bana ‘‘Sen onlara bakma, onlar da bir gün seninle alay ettiklerinin cezasını çekecekler.’’ Küçükken sınıfta arkadaşlarım alay ettiğinde ben anneme söylüyordum, annem de öğretmenlere söylüyordu.” (K-12, S-3).

Duymayı Merak Etme temasıyla ilgili örnek ifadeler;

“...Dünyadaki güzel sesleri duyamadığım için. Cihazsız nasıl duyulur merak uyandırdı bende...” (K-1, S-1).

“Cihazdan memnunum, pillerden memnun değilim. Piller bozulduğunda kötü hissediyorum kendimi, piller de çok pahalı. Diğer insanlar nasıl duyuyor çok merak ediyorum pilim bitince dudak okuyarak karşımdakini anlıyorum. Böyle olmaya alıştım.” (K-3, S-1).

Sevgi İhtiyacı temasıyla ilgili örnek ifadeler;

“Sürprizlerden mutlu olurum. Hediye alınmasından, beklemediğim anda sevdiğim birini görmekten. Çevremdeki aile, akrabalarımı göremeyince başım falan ağrıyor, onları göreyim, mutlu oluyorum.” (K-9, S-4).

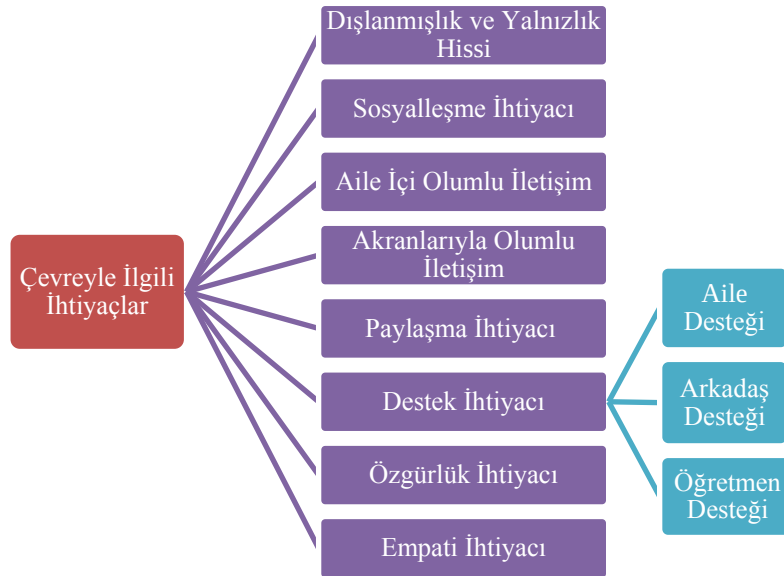
4.1.1.2. “İşitme engelli bireylerin manevi gereksinimleri nelerdir? İkinci alt probleminin “Çevre durumuna yönelik manevi gereksinimleri nelerdir? Alt boyutu analiz sonuçları aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 4.2. Çevreyle İlgili Elde Edilen Temalar

Temalar	f	%
Dışlanmışlık ve Yalnızlık Hissi	31	19,74
Aile Destek İhtiyacı	25	15,92
Sosyalleşme İhtiyacı	20	12,73
Aile İçi Olumlu İletişim	17	10,82
Akranlarıyla Olumlu İletişim	14	8,91
Paylaşma İhtiyacı	12	7,64
Arkadaş Desteği	11	7,00
Özgürlük İhtiyacı	8	5,09
Aile İçi Olumsuz İletişim	8	5,09
Akranlarıyla Olumsuz İletişim	6	3,82
Empati İhtiyacı	3	1,91
Öğretmen Desteği	2	1,27

Tablo 4.2'ye göre işitme engelli bireylerin çevreye yönelik en sık belirttikleri görüşlerden “*Dışlanmışlık ve yalnızlık hissi*” (f=31, %19.74) alt teması elde edilmiştir. Diğer en fazla belirtilen görüşlerden “*Aile Destek ihtiyacı*” (f=25, %15.92) alt teması ortaya çıkmıştır. Bu durumda işitme engelli bireylerin çevreye ilişkin en çok ihtiyaç duyduğu şeyler dışlanmışlık ve yalnızlık hissinin giderilmesi ve aile desteğidir. Buna göre bu bireylerin bu ihtiyaçlarının karşılanması için aile eğitim programlarının geliştirilmesi ve uygulanması gerektiği ifade edilebilir. Diğer taraftan bu çocukların en az ifade ettikleri görüşlerden “*Öğretmen desteği*” (f=2, %1.27) alt teması ortaya çıkmıştır.

Çevre temasında “*Dışlanmışlık ve yalnızlık hissi, destek ihtiyacı, sosyalleşme ihtiyacı, aile içi iletişim, akranlarıyla iletişim, sosyalleşme, paylaşma, empati*” alt temaları elde edilmiştir. Çevre teması altında işitme engelli bireylerin işitmeyen ve işiten dünyanın insanları ile iletişimlerine, paylaşımlarına dair ifadeler yer almaktadır. Dil probleminin iletişimde kısıtlılık ve anlaşılabilme arzusunı yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca işitme engelli katılımcıların işitenler tarafından dışlanma ve dalga geçilme gibi deneyimler yaşadıkları ve işiten dünyanın insanları ile ilişki kurmayı reddettikleri bulgusu elde edilmiştir. Katılımcıların bu yaşam deneyimleriyle ilgili aktarımlarından bazılarına aşağıda yer verilmiştir. Destek ihtiyaçları olduğu, sosyalleşmeye ihtiyaç duydukları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Şekil 4.3. İşitme Engelli Bireylerin Çevreye Yönelik Manevi İhtiyaçları

Dışlanmışlık ve Yalnızlık Hissi

“...Bir olay olduğunda bize hatalısın dediklerinde hatalı olmadığımızı anlatmakta zorlanıyoruz. Küçükken annem babam işitme engelli olduğu ve işaretlerle konuştuğu için çevreden canavar gibi konuşuyorlar dediler. Bir gün işitme engelli annem sınıfa beni almaya geldiğinde, işitme engelliler sesleri tam çıkaramaz, adımla seslendi, bütün sınıf güldü, bunu unutamıyorum. Çok gürültülü ortamlarda insanların konuşmalarını takip edemiyorum kelimelere odaklanamıyorum merak ediyorum normal insanlar nasıl anlıyorlar. Cümleleri yanlış söylüyorum, ekleri bilemiyorum. Bazı kelimeleri bilmiyorum. Mesela ‘limit’ bankada sorulduğunda anlamıyorum, ne olduğunu da soramıyorum, bu kadar kolay soruyu nasıl sorar diye düşünürler diye. Çözüm için daha çok kitap okumak ve normal insanlarla daha çok sohbet etmek. Birde Kore dizisi izlemek Türkçemi geliştiriyor araştırma yapıyorum, çok merak eden biriyim.” (K-4, S-5).

“Arkadaşlarım bazen beni yanlış anlayabiliyor, kelimeleri doğru telaffuz edemediğim için. Dışlanmışlık ve yalnızlık hissediyorum. Arkadaşlarıma öğretmenlerimin işitme engelli olduğumu söylemeleri arkadaşlarım tarafından dışlanmama sebep oluyor. Çünkü işitme engelli olduğum söylenmezse arkadaşlarım beni dışlamıyor. İşitme engelli olduklarımı bilmediklerinde, dışlarımdan dolayı konuşma bozukluğum var diyorum ve o zaman beni dışlamıyorlar...” (K-6, S-6).

“Bazen üzülüyor, bazen mutlu ediyorlar. Hiç cihaz konusunu açmıyorlar, cihazım yok diye hissediyorum. Duymadım zannedip bağırdıklarında üzülüyorum. Hoca çağırıyor diye uzaktan söyleyemiyorlar, gelip yanıma öyle söylüyorlar.” (K-12, S-6).

“...İşitme engelli olduğum için ben doğru duyduğum halde hep yanlış duyuyor dediklerini duyuyorum, üzülüyorum.” (K-19, S-6).

“İşitme engelli arkadaşlarımı çok iyi anlaşıyorum. Normal arkadaşlarım beni küçümsüyor. Yediklerini içtiklerini paylaşmıyor. Ödevlerini bana vermiyor ama diğer arkadaşlarına veriyorlar. Beni dışlıyorlar. Arkadaşlarım benim kalbimi kırıyorlar. Normalde küsmüyorum ama bilerek bana uzak davrandıklarında mecburen konuşamıyorum. Arkadaşlarım ben onları bıktırdığım için bir şey istemim

diye benden uzak duruyorlar. Normal insanlarla ilişkim engelim olduğu için pek iyi değil. Buluştuğumda normal insanlar sıkı sarılmıyor hoş geldin demiyor, mutlu olmuyorum. İşitme engellilerle ilişkimde sıkıntı çekmiyorum, sıkı sarılıyorlar hoş geldin diyorlar. Küçük çocuklar bile sen peltek gibi konuşuyorsun diye beni dışlıyor gibi, birde normal insanlar yüzüme değil kulağıma bakıyor.” (K-4, S-8).

“En büyük problemim anlaşılmamak ya da yanlış anlaşılmak. Mesela yüksek sesle konuştuğum için Osman ona bağırdığımı düşündü ve benimle kavga etti. Bazen arkadaşlarım farklı olduğum için deli gibi düşünüyorlar. Bana hep farklı olduğumu söylerler, söylerken de kırıcı oluyorlar.” (K-6, S-8).

Sosyalleşme İhtiyacı

“Gezmek, futbol oynamak, basketbol oynamak, yemeklerde beraber oturmak.” (K-7, S-10).

“Arkadaşlarımla birlikte oyun oynamak, sinemaya gitmek, gezmek, sohbet etmek.” (K-8, S-10).

Paylaşma İhtiyacı

“Benimle oynamalarını, benimle ders çalışmalarını, beni bir yere davet etmelerini isterim. Benimle kötü durumlarını paylaşmasını isterim.” (K-12, S-10).

Özgürlük İhtiyacı

“Ailemle arada bir problem yaşarım. Ailemin çevre korkusu olduğu için bir yere gitmeme izin vermeme, özgür bırakmama. Evden çıkmama izin vermeme. Problemleri çözmeme arkadaşlarım yrd oluyor. Ailemi arayıp izin alıyorlar.” (K-5, S-7).

“Sürekli iç içe değil de bazen serbest kalmak isterim. Yaşım ne kadar büyürse büyüsün, ailemin gözünde küçük kalıyorum. Arkadaşlarımla gezmek istediğimde süre koymasınlar.” (K-1, S-9).

Empati İhtiyacı

“...İşitme olmayan arkadaşlarımla aram pek iyi olmaz. bunun nedeni karşılarındaki şahıs ile empati yapamamaları ve alay konusu edinmeleri zaten eğer

ki gerçekten bu durumu yaşasalar idi böyle bir söylemde bulunmaz veyahut alay konusu edinmezlerdi maalesef ki ülkemize empati ve ilişki hakkında biraz bilgi verilmesi gerektiğini düşünüyorum.” (K-6, S-6).

“İşitme engelli değilmişim gibi davranmalarını beklerim. Onlar gibi olduğumu düşünmelerini beklerim. Bana güzel davranmalarını, iyi davranmalarını beklerim. Empatiyle yaklaşmalarını beklerim. Birinin ayağı kırık diye dalga geçer misiniz? Ama arkadaşlarım işitme kaybım var diye dalga geçiyor.” (K-6, S-10).

Aile İçi Olumlu İletişim

“Bazen annem bana yüksek konuşuyor, bu durum ilişkimizi olumsuz etkiliyor. Annemin sesini yükseltmesi beni mutsuz ediyor.” (K-6, S-5).

“Dikkatsizsin diyor. Annem sürekli ne yapmam gerektiğini hatırlatıyor. Benim yapamayacağımı düşünüyor. Garson olmak istediğimi söyledim, ‘Tepsiyi düşürürsün, yapamazsın.’ diyor. Konuşarak ve derdimi anlayabileceği şekilde anlatarak çözebilirim. Annemle zıtlaşmak çözemediğim en büyük problemdir.” (K-6, S-7).

“Ailemle televizyon izlerken ne diyor soruyorum aileme anlatamıyor iletişim zor geçiyor” (K-11, S-7).

“Sorumluluk alamadığım için ufak problemler yaşarız Problemleri çözmek için aklamdan yardım isterim. Çözemediğim problemim var o da sorumluluk.” (K-16, S-7).

Akranlarıyla Olumlu İletişim

“İşitme engelli arkadaşlarımla daha iyi anlaşıyorum. Ama bazen beni anlamıyorlar. İşitme farkımız olduğu için. Normal insanlarla daha zor. Onlar bazen benim hiç anlamadığımı zannediyorlar. Yavaş yavaş ve işaretlerle konuşmaya çalışıyorlar. Buna gerek yok.” (K-4, S-6).

“Arkadaşlarımın hiçbirini sevmiyorum (okuldaki). Bir an önce okul bitsin de kurtulayım diyorum. Ama rehabilitasyon merkezindeki Behice ve Emine bir de Buse ile iyi anlaşıyorum. Sohbet ediyoruz, dışarı çıkıp geziyoruz. Bazen kavga ediyoruz ama kardeş gibi hemen barışıyoruz, birbirimizden ayrılamıyoruz.” (K-9, S-6).

“İşitme engellileri ilişki iyi, işitme engellileri olmasak zor yaşayabilir. Cümlelerimi anlamıyorum. Sohbet etmek zor. Normal arkadaşlara işaret dili öğreniyorum, mutlu oldular. Normal arkadaşlar paylaşım, yardım biraz zor çünkü iletişim yaşıyorum.” (K-11, S-6).

“İşitme engelli arkadaşımla çok iyi anlaşıyoruz okuldakilerle hiç iyi anlaşılamıyorum. Nedeni benim arkamdan konuşmaları, bu kız işitme engelli hiç işimiz olmaz dediklerini duymuştum. İşitme engelli olmam normal arkadaşlarım için bir sorun.” (K-13, S-6).

“İşitme engelli arkadaşlarımla daha iyiyim. Normal arkadaşlarımda daha az anlaşabiliyorum. İşitme engelli arkadaşlarımla kötü olduğum zamanlarda dertleşiyorum. Sıkıntılarımı anlatıyorum. Normal arkadaşlarımla ödev konusunda konuşuyorum. Ama özel şeyleri anlatmıyorum. Çünkü onlara güvenmiyorum. İşitme engelli arkadaşıma güveniyorum.” (K-14, S-6).

“Arkadaşlarım tarafından bazen yanlış anlaşılıyorum. Onları anlamıyorum bazen tekrar tekrar anlat diyorum. İletişim zor. Küsmem genelde ama bazen küserim, küsünce barışmak zor geliyor, affetmek zor.” (K-2, S-8).

“Çevremdeki insanlardan iyi arkadaşlık bekliyorum üniversiteye gittiğimde öğretmenlerimle iyi iletişim olsun istiyorum işitme engelli arkadaşlarımla kendimi güvende hissediyorum. Normal arkadaşlarımdan hep beklentim oluyor. Acaba beni anlar mı, ben onu anlar mıyım, kaygılarım oluyor.” (K-4, S-10).

Aile Destek ihtiyacı

“İlerde dükkan açarsam babam yardım etsin.” (K-3, S-9).

“Ailem olmazsa yaşayamam. Duygularımı, düşüncelerimi hep ailemle paylaşıyorum. Ailem bana destek veriyor, ailem olduğu için şükrediyorum.” (K-4, S-9).

“Güzel davranmalarını, kızmamalarını, sevgiyle ve anlayışla yaklaşmalarını beklerim. Beni incitmeden ve düşünerek konuşmalarını beklerim. Bir şey istediğimde ‘‘Olur oğlum, yapalım.’’ demesini beklerim.” (K-6, S-9).

“Telefon almalarını beklerim. Aslında ben çok zorluklar yaşadım. Bir hafta, iki hafta duyamadığım oldu, ne oynayabiliyor ne dışarı çıkabiliyorsun, kendini yalnız hissediyorsun. Ailemden beni sevmeleri, benimle konuşmaları, bana hediye almalarını isterim. Benim yaşadıklarımı başkaları yaşamasin istiyorum.” (K-12, S-9).

Arkadaş Desteği

“Gerçek dost olmalarını, arkamda olan bir kişi, hiç bırakmayan.” (K-4, S-10).

“Normal arkadaşlar işaret dili öğrensin, dersler yardım etsin.” (K-11, S-10).

4.1.1.3. “İşitme engelli bireylerin manevi gereksinimleri nelerdir?” Üçüncü alt probleminin “Yaradan’la ilişkiye yönelik manevi gereksinimleri nelerdir?” Alt boyutu analiz sonuçları aşağıda belirtilmiştir.

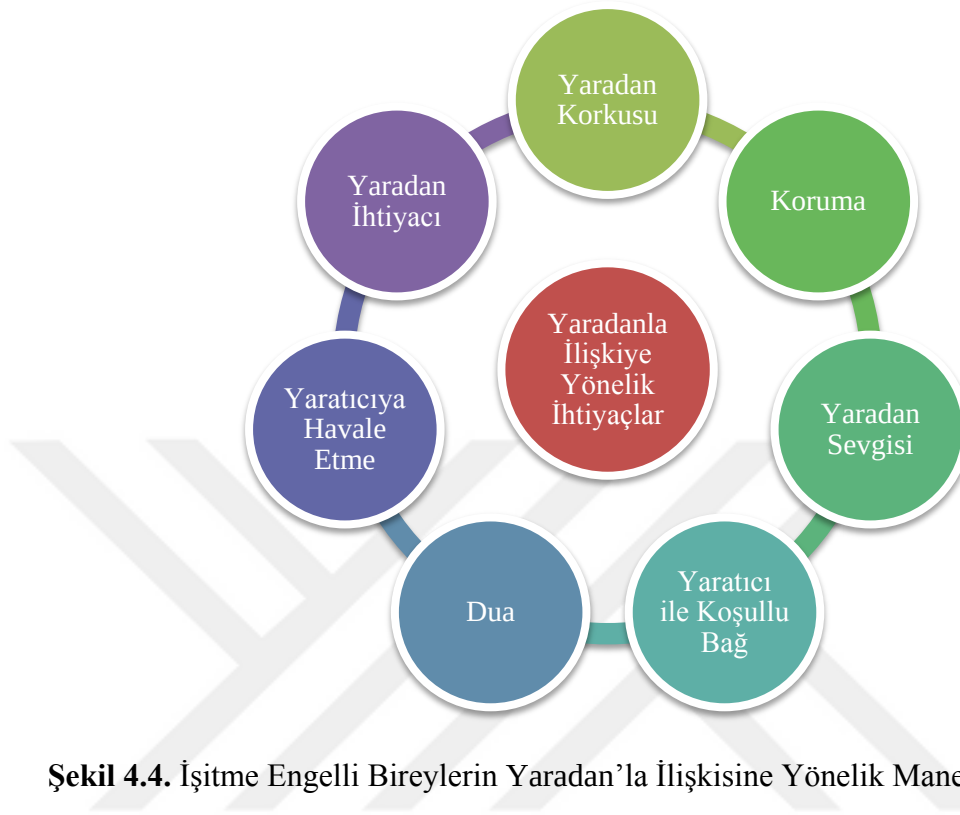
Tablo 4.3. İşitme Engelli Bireylerin Yaradan’la İlişkisine Yönelik İhtiyaçları

Temalar	f	%
Dua İhtiyacı	19	23,75
Yaradan Korkusu	15	18,75
Yaradan Sevgisi	14	17,50
Yaradan İnancı	12	15,00
Yaratıcının Koruması	12	15,00
Yaratıcı ile Koşullu Bağ	5	6,25
Yaratıcıya Havale Etme	3	3,75

Tablo 4.3 incelendiğinde işitme engelli bireylerin Yaradan’la ilişkilerine yönelik en çok ifade ettikleri görüşlerden “Dua ihtiyacı” (f=19, %23.75) alt teması oluşturulmuştur. Daha sonra en sık belirtilen görüşlerden “Yaradan korkusu” (f=15, %18.75) alt teması elde edilmiştir. Buna göre işitme engelli bireylerin Yaradan’la ilişkilerine yönelik en çok ihtiyaç duyduğu şey dua etmek olarak ifade edilebilir. Diğer bir ihtiyaç Yaradan korkusunu yenerek Yaratıcı ile sevgi odaklı bir bağ oluşturmak olarak açıklanabilir.

Diğer taraftan bu bireylerin en az belirttikleri görüşlerden “Yaratıcı ile koşullu bağ” (f=5, %6.25) ve “Yaratıcıya havale etme” (f=3, %3.75) alt teması elde

edilmiştir. Buna göre çocukların Yaratıcı ile koşullu bağ az kurmuşlardır. Diğer bulgu da durumlarını çok az kişi Yaratıcıya havale etmiştir.

Şekil 4.4. İşitme Engelli Bireylerin Yaradan'la İlişkisine Yönelik Manevi İhtiyaçları

Dua İhtiyacı

“...Ben bir dua ederim, duaya iman etmiş oluyorum, o duanın karşılığını da görürüm.” (K-1, S-11).

“Evet her akşam dua ederim. Şehitsiz bir ülkenin ya da az şehitli bir ülkenin olması askerlerimize mehmetçklerimizimize dua ederim, hastalığımla ilgili dua ederim. Şu anda Mehmetçiğimize dua ederdim. En çok kadir gecesi ramazan ayı bayramlarda dua edrim.” (K-1, S-12).

“Dua ederim. Güzel konuşayım, kulağım duysun diye dua ederim. Anneme, ablama, arkadaşlarıma dua ediyorum. Şimdi dua etsem konuşabilmek isterdim. Namazdan sonra, yatarken, her gün dua ederim.” (K-2, S-12).

“...İşitme engelli olmayıp normale dönmek için Allah'a çok dua ediyorum. Dersleri kendim çalıştığında başarabilirim. Ama kendi isteğimle duymayı

başaramıyorum. Şu an dua etseydim işitme engelli olmamayı isterdim. İşitme engelli olmaktan kurtulmak isterdim...” (K-4, S-12).

“Dua bir enerjidir aslında. Bir kuşun cıvılaması bana göre bir duadır. Nadiren dua ederim.” (K-6, S-12).

“...Dualarımda, üniversite sınavını kazanmak, borçlarımızı ödemeyi ve duyabilmeyi istiyorum.” (K-14, S-12).

Yaradan Korkusu

“...Allah’tan korkarım, severim de aynı zamanda. Bizi yaratmış, bize bu bedeni emanet vermiş. Verdiği için binlerce şükür. Şimşek çakar, deprem olur, doğal afetler olduğunda Allah’tan korkarım. Mesela alkolü, sigarayı içme der, yasaklar, uzak dururum...” (K-1, S-11).

“Allah’tan korkarım, hiç ölmedim ölümden sonra göreceğiz diye korkuyorum ya da cehenneme girerim diye...” (K-2, S-11).

“...Allah tan korkarım, mesela ölünce cayır cayır yanacağız, cehenneme gideceğiz, oruç tutmadıklarımız, namaz kılmadıklarımız için, cehennem...” (K-3, S-11).

“Allahın ve peygambere inanıyorum, Allah’ın kulu olduğuma inanıyorum. Beni Allah yarattı. Namaz kılıyorum, Kuran okuyorum. Küçükken annem hep en büyük Allah derdi. Ben Allahın beni sevdiğine inanıyorum, güveniyorum. Ama insanlar Allah en büyük ve ondan korkmam gerekiyor, dedi. Sonra Allahtan korkmayı öğrendim. Kuranı yırtarsam Allah beni affetmez diye düşündüm, Allahın affetmeyeceğini öğrendim...” (K-4, S-11).

“...Mesela kuşlar var ya. Beyaz güvercin görünce ‘‘Bu nasıl yaratılmış?’’ diye düşünüyorum, hayran oluyorum. Allah’ı göremiyorsun, görünmez bir şey yani. Mesela öldüğümüzde cennete mi cehenneme mi gideceğim diye düşünüyorum. Bir sürü yalan söylediğim oluyor, o yüzden cehenneme gideceğim diye korkuyorum.” (K-9, S-11).

“...Allah’tan korkarım, beni taş etmesinden korkarım...” (K-12, S-11).

“Allah’tan korkarım Allah’ın yüzü yok korkarım.” (K-17, S-11).

“...Allah’tan, ölümden korkarım. Kul hakkı yedim mi acaba diye düşünür, hesabını nasıl veririm diye korkarım. Cehennemden, ateşten, yanmaktan, derler ya cayır cayır yanacaksın diye. Bunlardan çok korkarım...” (K-19, S-11).

Yaradan Sevgisi

“...Allah’ın adını duyunca onu düşününce Allah’ın beni sevmesi geliyor aklıma. Ben de bu duruma sabrediyorum, şükrediyorum. Allah ile mutlu bir ilişkim var. Çünkü Allah bir şey yaratmış sonra da mutlu ediyor. Artık arkadaşlarım küçükken olduğu gibi alay etmiyor...” (K-12, S-11).

“...Allah’ı severim. İnanca bağlı. İnandığım için severim. Aşıksan inanırsın. Allah’a aşığım. İbadet yapmaya, aksatmamaya çalışırım, inançlı bir insanım...” (K-19, S-11).

Yaradan İnancı

“...Küçükken hiçbir bağım yoktu, bilmiyordum büyüyünce Allaha inandım ve bağlıyım. Kim yarattı, Allah beni yarattı o yüzden bağlıyım. Ben bu dünyaya iyiki gelmişim görüyorum yaşıyorum. Dua ederken fatiha, ihlas suresi ve kelime-i şahadet okuyorum. Kısa olduğunda ezberliyorum uzun olduğunda bakarak okuyorum. Ayet ve dualar okuduğumda kendimi iyi hissediyorum. Sebepsiz yere ağladığımda bir abdest alıp namaz kıldığımda iyi hissediyorum. Ben Allah’a inanıyorum başkası başka birine inanıyor olabilir, herkes kendi inancını yaşar.” (K-4, S-11).

Yaratıcının Koruması

“...Allah’ı severim. Allah bizi yarattı, cennet cehennemi, insanları her şeyi yarattı. Mesela beni işitme engelli yarattı. Allah beni korur.” (K-2, S-11).

“...Allah işitme engelliler korur, kaza vermez, işitme engelliler sever. Bazen namazda söylerim, Allah bizi affet” (K-11, S-11).

Yaratıcı ile Koşullu Bağ

“Önceden Allah ile bağım güzeldi. Daha sonra bu bağım zedelendi. Bir dua ettim kabul edilmedi, bir dua daha ettim yine kabul edilmedi. Sonra bir daha, bir daha derken dualarımın kabul edilmediğini gördüm. Sonra bağım kalmadı. Yaratıcının büyüklüğünü küçümsememek gerekiyor. Çünkü evren içinde evren atom

içinde atom var . yaradını düşününce bunlar aklıma geliyor.Yaradan'dan korkmam, severim.” (K-6, S-11).

“...Allah yolunda gidersem beni korur, gitmezsem korumaz.” (K-12, S-11).

“Fakirlere para verirsem Allah beni korur diye düşünüyorum. Dua edersem de korur.” (K-14, S-11).

Yaratıcıya Havale Etme

“Aslında her şeye şükretmek gerekiyor. Anlam veremediğim olmadı, bu Allah'ın verdiği bir şey. İşitme engelli olmasaydım normal nasıl duyacaktım diye hep merak ediyorum.” (K-9, S-15).

4.1.1.4. “İşitme engelli bireylerin manevi gereksinimleri nelerdir?”
Dördüncü alt probleminin “Değerleri yaşamaya yönelik manevi gereksinimleri nelerdir?” Alt boyutu analiz sonuçları aşağıda belirtilmiştir.

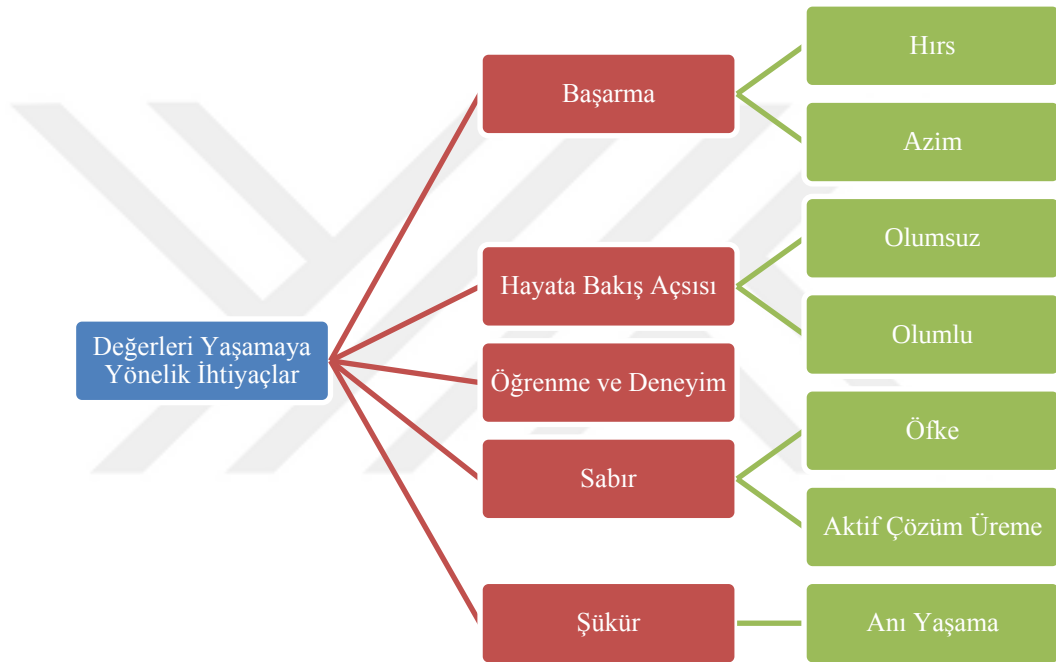
Tablo 4.4. Değerleri Yaşamaya Yönelik İhtiyaçlar

Temalar	f	%
Şükür	30	20,27
Başarma	25	16,89
Sabır	19	12,83
Öfke	19	12,83
Anı Yaşama İhtiyacı	14	9,45
Hırs	11	7,43
Hayata Olumsuz Bakış Açısı	10	6,75
Hayata Olumlu Bakış Açısı	8	5,40
Öğrenme ve Deneyim	5	3,37
Azim	4	2,70
Sabır ve Aktif Çözüm Üretme	3	2,02

Tablo 4.4 incelendiğinde işitme engelli bireylerin değerleri yaşamaya yönelik en çok ifade ettikleri görüşlerden “Şükür” ($f=30$, %20.27) alt teması oluşturulmuştur. Daha sonra en sık belirtilen görüşlerden “Başarma” ($f=25$, %16.89) alt teması elde edilmiştir. Buna göre işitme engelli çocukların değerleri yaşamaya yönelik en çok

ihtiyaç duyduğu şeyler şükretmek ve başarmak olarak ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle bu bireylerin şükretme ve başarma isteklerini doğru bir şekilde gerçekleştirmeye ihtiyaç duydukları söylenebilir.

Diğer taraftan bu bireylerin en az belirttikleri görüşlerden “Azim” ($f=4$, %2.70) ve “Sabır ve Aktif Çözüm Üretme” ($f=3$, %2.02) alt teması elde edilmiştir. Buna göre çocukların en az belirttikleri değerler azim ve sabretme olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle bu bireylerin çoğunun azim ve sabretme değerlerini doğru bir şekilde yaşamaya ihtiyacı olduğu söylenebilir.

Şekil 4.5. İşitme Engelli Bireylerin Değerleri Yaşamalarına Yönelik Manevi İhtiyaçları

Şükür

“...Şu an duamda Allah’a şükrederdim. Gördüğüm, yürüdüğüm için şükrederdim...” (K-14, S-12).

“...İşitme engelliyim ama çok şükür elim ayağım tutuyor diye şükrederim...” (K-3, S-13).

“...Diğer engellileri gördüğümde halime şükrediyorum. Kolum bacağım olduğu için şükrediyorum. İşitme engelli olmama şükrediyorum. Ya görme engelli

olsaydım aileme nasıl bakardım nasıl yardım ederdim diye şükrediyorum...”(K-4, S-13).

“...Başkalarının hayatlarına bakıp şükür ederim. Örneğin: yürüyemeyen eli ayağı tutmayan bir insanı gördüğüm zaman bende böyle olabilirdim deyip şükür ederim.” (K-6, S-13).

“Kolu, bacağı olmayan insanlara Allah yardım etsin derim iyiki kolum bacağım var derim...”(K-9, S-13).

“Şükür ederim ve duymadığım için görebiliyorum hep hareket edebiliyorum şükür ederim.” (K-10, S-13).

“...İnsanlar, acı acı şeyler yaşar. Ben bunları yaşamıyorum diye şükrederim...” (K-19, S-13).

“Kendimden çok kardeşim işitme engelli, onun için çok üzıldüm. Annem babam akraba evliliği değil, ikisi de Sivaslı. Akraba evliliği değil de, annem o dönemde kendine çok yüklenirmiş ona bağlıyorum. Bir de Allah sevdiği insana vermiş sıkıntıyı, yükü, ona bağlıyorum, üzülmiyorum, isyan etmiyorum. Kardeşimi de öyle teselli ediyorum. Bazen kardeşim cihazı takmak istemiyor. Ona böyle söylüyorum. Ben çok gözetlerim dışarıdaki insanları. Dışarıda daha zor hayatlar var, bizinkisi daha iyi diye şükrederim. Annem falan hep üzülüyordu, ben kendi kendime güçlü kalmaya çalıştım.” (K-19, S-15).

Anı Yaşama İhtiyacı

“...Derslerde dalarım, dün ne yaptım ne yapmalıydım diye geçmişe kayar aklım. İlerde neler yapabilirim onları düşünürüm.” (K-1, S-13).

“...Derslerde dalıp gidiyorum. Geçmiş düşünüyorum daha çok. Bazen geleceği de düşünüyorum. Üniversiteye gidebilecek miyim diye. Geçmişte yaşadığım sıkıntıları, zorlukları hatırlıyorum...”(K-4, S-13).

“Derslerde çok dalıp gittiğim oluyor, hiç gözlerimi kırpmadan. Arkadaşımın beni sattığını düşünüyorum, ağlıyordum sürekli, ne zaman öleceğimi düşündüğüm oldu.” (K-13, S-13).

Başarma

“Spor yapmayı çok seviyorum. Antrenman yapıyorum. Kendi mücadelemle başarmayı çok seviyorum. Kendimle gurur duymak istiyorum. Engelli olduğum halde başardığım için benimle gurur duysunlar istiyorum...” (K-4, S-14).

“Film izlemek, ailemle vakit geçirmek, ailemle tatile gitmek, bir amaç için çalışmak, başarılı olmak zaferler kazanmayı görmek bir şey için çabalarken...” (K-6, S-14).

Hırs

“...Başarılı olamayınca kendime sinirlenir, üzülürüm. Öfkelenince kimseye bir şey yapmam, kendim üzülürüm.” (K-3, S-19).

“Başarı için dua lazım. Başarılı olmadım sinirlenir saldırırım oraya buraya. Masa ve sandalye kırarım.” (K-8, S-19).

Azim

“Azim sabretmek başarmak bir işe yoğunlaşmaktır. Başarmak için çalışırım, uğraşırım motive ederim kendimi. Sporda başarılı olmak için kendimi olabildiğince zorluyorum odaklanıyorum, müzik sayesinde motive oluyorum...” (K-1, S-19).

“Olimpiyatlara hazırlanmak üniversite sınavına çalışmak çabalamak azim. Motive edici videolar izlemek. Düzenli çalışıyorum derslerde başarılı olmak için. Sporda başarılı olmak için de tekrar yapıyorum. Teknikleri öğrenerek kaslarımı güçlendirmeye çalışırım. Hayallerim beni bekliyor. Onlara ulaşmak için çabalıyorum. Ben bunu yapmak zorundayım. Antrenmanlarda başarısız olduğumda kızmıyorum hayırlısı olsun diyorum. Öfkelenmiyorum kabulleniyorum. Kazanana da öfkelenmiyorum. Çünkü ben elimden geleni yaptım ama o hak etti. Herkes başarılı olsun mutlu olsun isterim. Kıskanmam. Ben insanlarla savaşmak için yaşıyorum, başarılı olmak için mücadele ediyorum. Bana yapamazsın diyen engelinden dolayı sen bu mesleği yapamazsın diyorlar. Ben başarılı olup mutlu olmak için yaşıyorum. Engelli olduğum için savaşmak istiyorum. Bazı insanlar imtihan için yaşıyorum diyor, ben savaşmak için yaşıyorum engelim olduğu için. Engelliler beni görsün neler yapabileceğimi görsün istiyorum.” (K-4, S-19).

“Azim: çalışmak, başarmak ve zaferdir. Çalışır çabalarım. İşitme problemimden dolayı başarılı olamadığım durumlar oldu. Örneğin. Arkadaşlarım konuyu anlar iken ben anlayamıyordum.” (K-6, S-19).

“Azim aklıma gelince Allah gelir, Allah’ın bir ismi. Derslerde başarılı olmak için çok çalışmam lazım, çok çalışırsan Allah karşılığını verir ama çalışmazsan vermez tabi. Sporda da düzenli çalışarak, işitemediğim halde bile çalışmalara katılarak başarılı oldum. İşitememek başarıya bir engel. Başarılı olmak için gereken en önemli şey kulak, duymak. Bir keresinde sporda antrenmanlara gitmemiştim, düzenli çalışmamıştım, başarısız oldum, kendime çok öfkelenmiştim, sonra anladım başarı için hem de çok çalışmak lazım. Çok çalıştın olmadı o zaman da çalışıp taktir Allah’a bırakacağız. Başkalarına zarar vermedim ne olduysa kendime zarar verdim. Çevremdekiler hep benim iyiliğimi düşünüyor başarılı olmamı istiyorlar.” (K-4, S-19).

“Azim, çabalamak. Azim en son yapacağım iş ama çabalamamız gerekiyor. Üşengeç biriyim. Öyle çalışalım edelim yoktu. Kopya çekerdim. Kafama koymadığım için, inat etmediğim için başarılı olamıyorum. Ben hırsa karşıyım. Hırs yapınca canavarlaşıyor gibi oluyorsun, bencil oluyorsun. Kimsenin iyiliğini istemiyorsun. Ben bunu zarar gibi görüyorum. Çok çalışmadığım için kendime üzüldüğüm oldu ama öfkelenmedim. Bir de ailem sürekli ders çalış dediği için çalışma hevesimi kırdılar. İçimdeki isteği öldürüyorlar. Bu durum beni öfkeliendiriyor.” (K-19, S-19).

Sabır

“Sabır ders çıkarmaktır. Bir insan sana argo konuştu mesela ona sabredersin, bir insana sinirlendiğin zaman vurmaman gerektiğini düşünüp sabredersin. Bir problem ile karşılaştığımda çözmek için önce düşünürüm ailemden arkadaşlarımdan yardım alırım. Sabretmek zor bişeydir...” (K-1, S-18).

“Yanlış konuşmamak için, güzel konuşmak için sabrederim. Bir problem yaşadığımda içime atarım. Sabretmek zor...” (K-2, S-18).

“Sıkıntıları içime atarım, sabrederim, beklerim. Bir problem ile karşılaştığımda anneme söylerim. Sabretmek zor çok...” (K-3, S-18).

“Sabır içe atmaktır. Sabır kum saati gibidir. Kum Tanecikleri düşüp bittikten sonra sabır taşar. Sıkıntıları genelde İçime atarım. Bir problem ile karşılaştığımda sabır ile beklerim. Sabır etmek zordur, örneğin çok acıktığımda fazla bekleyemem zor gelir...” (K-6, S-18).

“Sabretmek şuraya taşmaması... birisi kötü söz söylediğinde içime atıyorum, içimde kalıyor iyi hissetmiyorum kendimi o zamanlar...” (K-13, S-18).

“...Çok sevdiğim insana karşı sabrederim. Mesela annemle tartışırken o konuşsun, beş saat susarım, içime atarım. Bazen dedeme karşı da öyle davranırım...” (K-19, S-18).

Öfke

“...Biri bana yüksek sesle bağırdığında öfkeleniyorum. Kendimi sakinleştirmek için çikolata yiyorum. Telefona bakıyorum. Koreli yakışıklı bir şarkıcı var. Ona bakıyorum.” (K-4, S-18).

“...Çabuk öfkelenirim. Karşımdaki kişinin olumsuz davranışı, anlayışsızlık. Öfkelendiğim zaman kendime zarar veririm, keserim. Kendimi sakinleştirmem çok zor, insan ne yapacağını şaşıyor çok öfkelenildiğinde. Çok fazla öfke patlaması yaşarım...” (K-5, S-18).

“...Öfkeli olduğumda çok sabır ederim. Sadece durup beklerim, yürürüm, koşarım. Çabuk öfkelenirim , ani duygu değişikliği yaşadığımdan dolayı. Beni anlaşılmamak öfkelenirir. Öfkelendiğim zaman önceden kavga ederdim. Şimdi yürümek, ortam değiştirmek daha iyi geliyor.” (K-6, S-18).

“...Sinirlediğimde cama falan vurup elimi yardığım olmuştur. Sinirlenince elim ayağım titriyor. Birinin bana çarpmasına sinirlenirim. İnsanların yalan söylemesi, havalara girmeleri, artistlenmeleri beni öfkelenendiriyor. Öfkeli olduğumda bir köşede otururum, parmaklarımla oynarım, telefonda müzik dinlerim. Kolay sakinleşmem, gece uyuyamam.” (K-9, S-18).

“...Öfkeli olduğumda bir yere vurmak isterim. Sinirimi bir yere vurarak çıkarırım.” (K-18, S-18).

“...Çabuk öfkelenirim. Bencillik ve rahat etme durumlarında hemen öfkeleniyorum. Çok öfkелendiğimde ağlarım, kendime zarar veririm, etrafa zarar veririm, eşyalara zarar veririm.” (K-19, S-18).

Sabır ve Aktif Çözüm Üretme

“...Bayrağımıza, vatanımıza küfür edilmesi, bir bayana el kaldırılması, şiddet, bir insanın annesine babasına küfür edilmesi, trafik kurallarına uyulmaması, haksızın haklı görülmesi. Bayrağın karşısına geçerim, kafamı dağıtırım, Çanakkale’yi, şehitlerimizi düşünürüm. Atatürk’ün ülkemiz için neler yaptığını düşünürüm. Bunlar beni sakinleştirir. Bir de müzik dinlerim, müziğe bayılırım.” (K-1, S-18).

“Bir problem karşılaştığımda hemen düzeltirim çözerim.” (K-17, S-18).

“Sabır, acele etmemektir. Sıkıntıları çözmeye çalışırım. Bir problem ile karşılaştığımda çözmeye çalışırım. Sabretmek zor...” (K-18, S-18).

Öğrenme ve Deneyim

“Allah, Rabbim bunu bana vermiş, küçükken Allah bana niye cihaz vermiş diye sorardım, annem ‘Oğlum o senin sınavın.’ derdi...” (K-12, S-11).

“...Armağan var, imtihan var. Allah senin bir insan çıkarır karşına, senin görmeni ister, tecrübe edinirsin, kendini korursun. Karşımıza çıkan insanlar ya armağan ya imtihan. Öylesine çıkan insanlar değil.” (K-19, S-11).

“Sınav, yani ne diyeyim. Anneme sordum, Allah’ım vermiş dedi, kabullendim.” (K-12, S-15).

“Sabır Allah bir imtihan veriyor bakalım dayanacak mı dayanamayacak mı, sabır beklemektir, sabredersen olur sabretmezsen olmaz. Sıkıntıları içime attığım oluyor, bazen de güvendiğim kişilerle paylaşıyorum...” (K-12, S-18).

Hayata Olumsuz Bakış Açısı

“...Yaşamın anlamsız olduğunu düşünüyorum. Çok fazla acı çektim, dışlandım keşke doğmasaydım bu dünyada diyorum. Bedenim ağırlaşıyor, zor yaşıyorum. Bir kere bile yaşamın anlamlı olduğunu düşünmedim. Bu dünya çok

anlamalı yaşamayı çok seviyorum hiç demedim. Bu dünya ne garip bir dünya diyorum. Bir kere bile anlam göremedim. Tatile gidiyorum döndüğümde mutlu olmuyorum. Sporda kazanıyorum buna rağmen anlamsız geliyor. Çünkü annem babam işitme engelli onlara bakmak zorundayım sürekli. O yüzden her zaman anlamsız. Bazı insanlar sahneye çıkarken bile mutlu oluyor, ben olmuyorum, içe kapanık biriyim, gergin oluyorum, midem ağırıyor.” (K-4, S-15).

“Şanssız oluşumu düşünüyorum. Bir şeyi başarmak istiyorsun ama imkansız. Genelde olumsuz düşünürüm.” (K-5, S-16).

Hayata Olumlu Bakış Açısı

“Diğer insanların bizim gibileri düşünmeleri lazım. Birinin ayağı sağlam olmuyor, benim kulağım işitmiyor, insanların bunları görmeleri lazım. Allahu Teala bu durumu bana vermiş, elim ayağım sağlam diyorum, diğer insanların geçtiği dalgaları takmıyorum. Atatürk’ü örnek alıyorum, peygamber efendimizi örnek alıyorum. Umutsuzluğa kapılmıyorum, şükrediyorum.” (K-1, S-15).

“Allah beni böyle işitme engelli yarattı. Kabullendim, alıştım. Annem destek oldu. Allah böyle istedi dedi, güzel güzel konuşmaya çalış dedi. Konuşmazsam annem üzülüyor.” (K-2, S-15).

“Kulağın var ama işitemiyorsun. Bu acı verici bir durum. Ama bu belli bir sebep için verildi, bunun mutlaka bir anlamı olmalı. Dilin olup konuşamamak, gözün olup görememek zor bir durum. Dayım işitme engelli, ona gülmüştüm, onunla alay etmişim. Sonra işitme engelli oldum. Hani derler ya ‘‘Gülme komşuna gelir başına.’’ diye. Bir de annemi suçluyordum. Çok fazla uçak yolculuğu yaptığım için işitme engelli olduğumu söylediler. O nedenle annemi suçladım. Ama sonra düşündüm kendi hatam. Dayımla dalga geçtiğim için işitme engelli oldum. Bu durumu ailem kabullenmemi sağladı babamın bir deyimi çok hoşuma gitmişti olmuşla ölmüşe çare yok, işine bak bence hayatı yaşamaya devam et.” (K-6, S-15).

“Ben doğuştan işitme engelliyim, şükürler olsun, işitme engelli olduğum için şikayetçi değilim. Görebiliyorum, az da olsa konuşabiliyorum, cihaz ile duyuyorum, dokunabiliyorum, yürüyebiliyorum. İşitme engelliyim memnunum hiç sıkıntı yaşamadım, Allah şükür babam hep destek oldu.” (K-11, S-15).

“İşitme engelli olduğum için çocukken kabul ettim çünkü ailem de işitme engelli bunu çok normal kötü bir şey değil. İşitemiyor olmak hastalık eksiklik falan yok işitmeyen insanlar özeldir.” (K-16, S-15).

“İşitemiyor olmak hastalık eksiklik falan değil bu çok normal bir durum. Doğduğumda zaman kabülüm çünkü ailem sağır” (K-17, S-15).

“Genelde olumlu düşünürüm. Kendimi olumsuz olacağını bilsem de olumlu kelimeler ile kendime özgüven sağlamaya çalışırım. Kaybedeceğimi bile bile çabalarım. Genelde şanslı olduğumu düşünürüm. Çünkü , bir çok yeteneğim var bir çok insanın sahip olmadığı yeteneklerim olduğu için şanslıyım.” (K-6, S-16).

Tüm işitme engelliler bir hedefe ulaşmak için pes etmesinler. Başarılı olmak için bizim birebir ders veren hocaya ihtiyacımız var. Videodan tam anlayamıyoruz çünkü. Bizde çabuk unutma çok oluyor. Normal insanlarla eğitim alırken zorlanıyoruz bize özel bir alan açılması gerekir. (K-5, S-20).

Görme engelliler için yol yapılmış, ama bizimle yavaş konuşmuyorlar. Otobüs şoförleri bizi anlamıyor. Bizim engelimiz bu ülkede önemsenmiyor. Arkadaşlarım çok çalışıyor ama barajı geçemiyorlar üniversite sınavında. Onlara ayrı sınav yapılmalı. Türkçeyi biz çok iyi bilmiyoruz ve sınav soruları zor geliyor. İşitme engelliler için ayrı üniversite sınav soruları olmalı. (K-14, S-20).

İşitme engellilerin özgüvenli olmaları için ortama çıkmaları, sosyalleşmesi lazım. Anne babadan bağımsız bir hayatın içine girmeleri lazım. Sosyal etkinliklere katılmamız lazım. “Benim cihazım var, benimle arkadaş olmazlar.” diyen çok arkadaşım var. Böyle düşünmemek gerekir, teknoloji ilerlemiş, cihaz olduğu için utanmamak, şükretmek gerekir. Normal insanlar engelli insanları sindiriyor, alay ediyorlar. Bu, engeli kabul etmemizi zorlaştırıyor diğer insanlar. Bizim hayatımız hep kendimizi anlatmaya çalışmakla geçti. Küçükken annem cihazın çalınır diye dışarıya oynamaya çıkarmazdı. Bu nedenle dışarıda oynayamazdım. Çekinme, utanma, söyleyememe oluyor. Küçükken sınıfta öğretmeni duyamadığımda söyleyemiyordum. Normal baksınlar, özel bakmasınlar diye bir çaba oluyor sürekli. Öğretmen ön sıraya oturtuyor, ön sırada cihazı olduğu için, duyamadığı için oturuyor demesinler diye oturmak istemiyordum. (K-19, S-20).

4.2.Araştırmanın Nicel Bulguları

Araştırmanın bu bölümünde psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı ölçeklerinden elde edilen verilerin analizi ile ulaşılan bulgulara yer verilmiştir.

4.2.1. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ve Tanrı Algısı Ölçeği Ön Test Puanlarının Karşılaştırılması

Tablo 4.5. Deney ve Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Psikolojik İyi Oluş Puanlarının Karşılaştırılması

Puanlar	Gruplar	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Psikolojik İyi Oluş Ön Test	Kontrol	32	30,9375	4,29506	-,921	62	,361
	Deney	32	30,1875	6,07713			
Psikolojik İyi Oluş Son Test	Kontrol	32	30,1875	6,07713	-5,640	62	,000
	Deney	32	37,5938	4,27188			
Psikolojik İyi Oluş İzleme	Kontrol	32	30,2188	5,61527	-5,355	62	,000
	Deney	32	37,2188	4,81084			

Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin psikolojik iyi oluş puanları bağımsız örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Psikolojik İyi Oluş Ön Test puanlarında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: -,921; *p* > ,05). Buna karşılık Psikolojik İyi Oluş Son Test (*t*: -5,640) ve izleme testlerinde (*t*: -5,355) deney ve kontrol grupları arasında anlamlı farklılık meydana geldiği belirlenmiştir (*p* ≤ ,05). Farklılığa ilişkin aritmetik ortalama puanları incelendiğinde farklılığın deney grubu lehine gerçekleştiği görülmüştür. Buna göre deney grubundaki ebeveynlere uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım programının (DOMAB) etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 4.6. Deney ve Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Sevgi Yönelimli Tanrı) Puanlarının Karşılaştırılması

Puanlar	Gruplar	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Sevgi Yönelimli Tanrı Ön Test	Kontrol	32	27,2188	4,36063	,386	62	,701
	Deney	32	26,7188	5,89825			
Sevgi Yönelimli Tanrı Son Test	Kontrol	32	27,2188	4,20241	-4,336	62	,000
	Deney	32	31,9688	4,55422			
Sevgi Yönelimli Tanrı İzleme	Kontrol	32	27,0625	4,00755	-4,647	62	,000
	Deney	32	32,1563	4,73225			

Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Sevgi Yönelimli Tanrı Ölçeği puanları bağımsız örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Sevgi Yönelimli Tanrı Ön Test puanlarında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: ,386; *p* > ,05). Buna karşılık Sevgi Yönelimli Tanrı Son Test (*t*: -4,336) ve izleme testlerinde (*t*: -4,647) deney ve kontrol grupları arasında anlamlı farklılık meydana geldiği belirlenmiştir (*p* ≤ ,05). Farklılığa ilişkin aritmetik ortalama puanları incelendiğinde farklılığın deney grubu lehine gerçekleştiği görülmüştür. Buna göre deney grubundaki ebeveynlere uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının Sevgi Yönelimli Tanrı algısının gelişmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 4.7. Deney ve Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) Puanlarının Karşılaştırılması

Puanlar	Gruplar	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular Ön Test	Kontrol	32	12,3125	2,63277	-,587	62	,559
	Deney	32	12,7188	2,89866			
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular Son Test	Kontrol	32	12,8438	2,79527	-4,231	62	,000
	Deney	32	15,5313	2,25738			
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular İzleme	Kontrol	32	12,7500	2,80552	-4,704	62	,000
	Deney	32	15,6875	2,14683			

Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular Ölçeği puanları bağımsız örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular Ölçeği Ön Test puanlarında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: -,587; *p* > ,05). Buna karşılık Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular Ölçeği Son Test (*t*: -4,231) ve izleme testlerinde (*t*: -4,704) deney ve kontrol grupları arasında anlamlı farklılık meydana geldiği belirlenmiştir (*p* ≤ ,05). Farklılığa ilişkin aritmetik ortalama puanları incelendiğinde farklılığın deney grubu lehine gerçekleştiği görülmüştür. Buna göre deney grubundaki ebeveynlere uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duyguların gelişmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 4.8. Deney ve Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Uzak/Umursamaz Tanrı) Puanlarının Karşılaştırılması

Puanlar	Gruplar	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Uzak/Umursamaz Tanrı Ön Test	Kontrol	32	17,6250	1,21150	,218	62	,828
	Deney	32	17,5625	1,07576			
Uzak/Umursamaz Tanrı Son Test	Kontrol	32	17,1563	1,08090	4,830	62	,000
	Deney	32	15,5625	1,24272			
Uzak/Umursamaz Tanrı İzleme	Kontrol	32	17,0625	,98169	5,547	62	,000
	Deney	32	16,5938	1,21441			

*Not: Katılımcıların uzak/umursamaz Tanrı alt boyutundan aldıkları puanlar ters çevrilerek hesaplanmıştır.

Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Uzak/Umursamaz Tanrı Ölçeği puanları bağımsız örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Uzak/Umursamaz Tanrı Ölçeği Ön Test puanlarında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: ,218; *p* > ,05). Buna karşılık Uzak/Umursamaz Tanrı Son Test (*t*: -4,830) ve izleme testlerinde (*t*: -5,547) deney ve kontrol grupları arasında anlamlı farklılık meydana geldiği belirlenmiştir (*p* ≤ ,05). Farklılığa ilişkin aritmetik ortalama puanları incelendiğinde farklılığın kontrol grubu lehine gerçekleştiği görülmüştür. Buna göre deney grubundaki ebeveynlere uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının Uzak/Umursamaz Tanrı algısının azalmasında etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 4.9. Deney ve Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Korkutan ve Cezalandıran Tanrı) Puanlarının Karşılaştırılması

Puanlar	Gruplar	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Korkutan ve Cezalandıran Tanrı Ön Test	Kontrol	32	13,2188	,94132	-1,023	62	,310
	Deney	32	13,4375	,75935			
Korkutan ve Cezalandıran Tanrı Son Test	Kontrol	32	13,2500	1,16398	11,980	62	,000
	Deney	32	10,1250	,90696			
Korkutan ve Cezalandıran Tanrı İzleme	Kontrol	32	13,1875	1,28107	11,797	62	,000
	Deney	32	9,9688	,86077			

*Not: Katılımcıların korkutan ve cezalandıran Tanrı alt boyutundan aldıkları puanlar ters çevrilerek hesaplanmıştır.

Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Korkutan ve Cezalandıran Tanrı Ölçeği puanları bağımsız örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Korkutan ve Cezalandıran Tanrı Ölçeği Ön Test puanlarında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: -1,023; *p* > ,05). Buna karşılık Korkutan ve Cezalandıran Tanrı Ölçeği Son Test (*t*: 11,980) ve izleme testlerinde (*t*: 11,797) deney ve kontrol grupları arasında anlamlı farklılık meydana geldiği belirlenmiştir (*p* ≤ ,05). Farklılığa ilişkin aritmetik ortalama puanları incelendiğinde farklılığın kontrol grubu lehine gerçekleştiği görülmüştür. Buna göre deney grubundaki ebeveynlere uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının korkutan ve cezalandıran Tanrı algısının zayıflamasında etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 4.10. Deney ve Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular) Puanlarının Karşılaştırılması

Puanlar	Gruplar	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular Ön Test	Kontrol	32	13,0625	1,07576	,465	62	,644
	Deney	32	12,9375	1,07576			
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular Son Test	Kontrol	32	13,1250	,97551	10,594	62	,000
	Deney	32	10,5313	,98323			
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular İzleme	Kontrol	32	13,1563	,95409	13,026	62	,000
	Deney	32	10,1250	,90696			

*Not: Katılımcıların Tanrı'ya yönelik olumsuz duygular alt boyutundan aldıkları puanlar ters çevrilerek hesaplanmıştır.

Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular Ölçeği puanları bağımsız örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular Ölçeği Ön Test puanlarında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: ,465; *p* > ,05). Buna karşılık Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular Ölçeği Son Test (*t*: 10,594) ve izleme testlerinde (*t*: 13,026) deney ve kontrol grupları arasında anlamlı farklılık meydana geldiği belirlenmiştir (*p* ≤ ,05). Farklılığa ilişkin aritmetik ortalama puanları incelendiğinde farklılığın kontrol grubu lehine gerçekleştiği görülmüştür. Buna göre

deney grubundaki ebeveynlere uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duyguların zayıflamasında etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 4.11. Deney ve Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı Puanlarının Karşılaştırılması

Puanlar	Gruplar	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Tanrı Algısı Ön Test	Kontrol	32	83,4375	6,87650	-,526	62	,601
	Deney	32	84,4688	8,69551			
Tanrı Algısı Son Test	Kontrol	32	83,6875	7,52817	-4,245	62	,000
	Deney	32	91,4375	7,07078			
Tanrı Algısı İzleme	Kontrol	32	83,9688	6,37781	-4,661	62	,000
	Deney	32	91,9688	7,31981			

Deney ve kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı Ölçeği puanları bağımsız örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Tanrı algısı Ölçeği Ön Test puanlarında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: -,526; *p* > ,05). Buna karşılık Tanrı algısı Ölçeği Son Test (*t*: -4,245) ve izleme testlerinde (*t*: -4,661) deney ve kontrol grupları arasında anlamlı farklılık meydana geldiği belirlenmiştir (*p* ≤ ,05). Farklılığa ilişkin aritmetik ortalama puanları incelendiğinde farklılığın kontrol grubu lehine gerçekleştiği görülmüştür. Buna göre deney grubundaki ebeveynlere uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının Tanrı algısı düzeylerinde etkili olduğu söylenebilir.

4.2.2. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Ön Test-Son Test ve Son Test-İzleme Testi Puanlarının Karşılaştırılması

Tablo 4.12. Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Psikolojik İyi Oluş Puanlarının Karşılaştırılması

Puanlar	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Psikolojik İyi Oluş Ön Test	32	30,9375	4,29506	,701	31	,488
Psikolojik İyi Oluş Son Test	32	30,1875	6,07713			
Psikolojik İyi Oluş Son Test	32	30,1875	6,07713	-,138	31	,891
Psikolojik İyi Oluş İzleme	32	30,2188	5,61527			

Kontrol grubundaki ebeveynlerin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği puanları ilişkili örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ön test son test puanlarında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: ,701; *p* > ,05). Ayrıca Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Son Test ve İzleme testi puanları arasında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: -,138; *p* > ,05). Buna göre kontrol grubundaki ebeveynlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin ön test ve son testlerde benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Tablo 4.13. Deney Grubundaki Ebeveynlerin Psikolojik İyi Oluş Puanlarının Karşılaştırması

Puanlar	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Psikolojik İyi Oluş Ön Test	32	31,7188	2,14377	-7,109	31	,000
Psikolojik İyi Oluş Son Test,	32	37,5938	4,27188			
Psikolojik İyi Oluş Son Test,	32	37,5938	4,27188	,674	31	,506
Psikolojik İyi Oluş İzleme	32	37,2188	4,81084			

Deney grubundaki ebeveynlerin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği puanları ilişkili örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ön test son test puanlarında anlamlı farklılık meydana geldiği belirlenmiştir (*t*: -7,109; *p* ≤ ,05). Buna karşılık Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Son Test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: ,674; *p* > ,05). Ön test ve son test puanlarına ilişkin aritmetik ortalamalar incelendiğinde meydana gelen farklılığın son test puanları lehine gerçekleştiği belirlenmiştir. Buna göre deney grubundaki ebeveynlere uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının psikolojik iyi oluş düzeylerinin gelişiminde etkili olduğu söylenebilir. Son test ve izleme testi puanlarının benzerlik göstermesi nedeniyle, aynı zamanda bu gelişimin sürdürülebilir/kalıcı olduğu anlaşılmaktadır.

4.2.3. Tanrı Algısı Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Tablo 4.14. Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Sevgi Yönelimli Tanrı) Puanlarının Karşılaştırılması

	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Sevgi Yönelimli Tanrı Ön Test	32	27,2188	4,36063	,628	31	,515
Sevgi Yönelimli Tanrı Son Test	32	27,2188	4,20241			
Sevgi Yönelimli Tanrı Son Test	32	27,2188	4,20241	,895	31	,378
Sevgi Yönelimli Tanrı İzleme	32	27,0625	4,00755			

Kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı Algısı Ölçeği (Sevgi Yönelimli Tanrı) puanları ilişkili örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Tanrı algısı (Sevgi Yönelimli Tanrı) Ölçeği ön test son test puanlarında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: ,628; *p* > ,05). Ayrıca Tanrı algısı (Sevgi Yönelimli Tanrı) Son Test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: ,895; *p* > ,05).

Tablo 4.15. Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) Puanlarının Karşılaştırılması

	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular Ön Test	12,312	32	2,63277	-,707	31	,485
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular Son Test	12,843	32	2,79527			
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular Son Test	12,843	32	2,79527	,828	31	,414
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular İzleme	12,750	32	2,80552			

Kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı Algısı Ölçeği (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) puanları ilişkili örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Tanrı Algısı Ölçeği (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) ön test son test puanlarında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: -,707; *p* > ,05). Ayrıca Tanrı algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) Son Test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: ,828; *p* > ,05).

Tablo 4.16. Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Uzak/Umursamaz Tanrı) Puanlarının Karşılaştırılması

	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Uzak/Umursamaz Tanrı Ön Test	32	17,6250	1,21150	1,477	31	,150
Uzak/Umursamaz Tanrı Son Test	32	17,1563	1,08090			
Uzak/Umursamaz Tanrı Son Test	32	17,1563	1,08090	,594	31	,557
Uzak/Umursamaz Tanrı İzleme	32	17,0625	,98169			

*Not: Katılımcıların uzak/umursamaz tanrı alt boyutundan aldıkları puanlar ters çevrilerek hesaplanmıştır.

Kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı Algısı Ölçeği (Uzak/Umursamaz Tanrı) puanları ilişkili örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Tanrı Algısı Ölçeği (Uzak/Umursamaz Tanrı) ön test son test puanlarında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: 1,477; *p* > ,05). Ayrıca Tanrı algısı (Uzak/Umursamaz Tanrı) Son Test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: ,594; *p* > ,05).

Tablo 4.17. Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Korkutan ve Cezalandıran Tanrı) Puanlarının Karşılaştırılması

	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Korkutan ve cezalandıran Tanrı Ön Test	32	13,2188	,94132	-,106	31	,917
Korkutan ve cezalandıran Tanrı Son Test	32	13,2500	1,16398			
Korkutan ve cezalandıran Tanrı Son Test	32	13,2500	1,16398	,626	31	,536
Korkutan ve cezalandıran Tanrı İzleme	32	13,1875	1,28107			

*Not: Katılımcıların korkutan ve cezalandıran Tanrı alt boyutundan aldıkları puanlar ters çevrilerek hesaplanmıştır.

Kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı Algısı Ölçeği (Korkutan ve Cezalandıran Tanrı) puanları ilişkili örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Tanrı Algısı Ölçeği (Korkutan ve Cezalandıran Tanrı) ön test son

test puanlarında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir ($t: -,106; p > ,05$). Ayrıca Tanrı algısı (Korkutan ve Cezalandıran Tanrı) Son Test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir ($t: ,626; p > ,05$).

Tablo 4.18. Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular) Puanlarının Karşılaştırılması

	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular Ön Test	32	13,0625	1,07576	-,297	31	,768
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular Son Test	32	13,1250	,97551			
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular Son Test	32	13,1250	,97551	-1,000	31	,325
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular İzleme	32	13,1563	,95409			

*Not: Katılımcıların Tanrı'ya yönelik olumsuz duygular alt boyutundan aldıkları puanlar ters çevrilerek hesaplanmıştır.

Kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı Algısı Ölçeği (Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular) puanları ilişkili örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Tanrı Algısı Ölçeği (Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular) ön test son test puanlarında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir ($t: -,297; p > ,05$). Ayrıca Tanrı algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular) Son Test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir ($t: -,1000; p > ,05$).

Tablo 4.19. Kontrol Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı Puanlarının Karşılaştırılması

	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Tanrı Algısı Toplam Ön Test	32	83,4375	6,87650	-,152	31	,880
Tanrı Algısı Toplam Son Test	32	83,6875	7,52817			
Tanrı Algısı Toplam Son Test	32	83,6875	7,52817	-,365	31	,718
Tanrı Algısı Toplam İzleme Testi	32	83,9688	6,37781			

Kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı Algısı Ölçeği puanları ilişkili örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Tanrı Algısı Ölçeği ön test son test puanlarında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: -,152; *p*>,05). Ayrıca Tanrı algısı son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: -,365; *p*>,05).

Tablo 4.20. Deney Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Sevgi Yönelimli Tanrı) Puanlarının Karşılaştırılması

	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Sevgi Yönelimli Tanrı Ön Test	32	26,7188	5,89825	-5,555	31	,000
Sevgi Yönelimli Tanrı Son Test	32	31,9688	4,55422			
Sevgi Yönelimli Tanrı Son Test	32	31,9688	4,55422	-1,139	31	,263
Sevgi Yönelimli Tanrı İzleme	32	32,1563	4,73225			

Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı Algısı Ölçeği (Sevgi Yönelimli Tanrı) puanları ilişkili örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Tanrı Algısı Ölçeği (Sevgi Yönelimli Tanrı) ön test son test puanlarında anlamlı farklılık meydana geldiği belirlenmiştir (*t*: -5,555; *p* ≤ ,05). Buna karşılık Tanrı Algısı Ölçeği (Sevgi Yönelimli Tanrı) Son Test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: -1,139; *p* > ,05). Ön test ve son test puanlarına ilişkin aritmetik ortalamalar incelendiğinde meydana gelen farklılığın son test puanları lehine gerçekleştiği belirlenmiştir. Buna göre deney grubundaki ebeveynlere uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının Tanrı Algısı Ölçeği (Sevgi Yönelimli Tanrı) düzeylerinin gelişiminde etkili olduğu söylenebilir. Son test ve izleme testi puanlarının benzerlik göstermesi nedeniyle, aynı zamanda bu gelişimin sürdürülebilir/kalıcı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4.21. Deney Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) Puanlarının Karşılaştırılması

	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular Ön Test	32	12,7188	2,89866	-5,464	31	,000
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular Son Test	32	15,5313	2,25738			
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular Son Test	32	15,5313	2,25738	-1,094	31	,282
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular İzleme	32	15,6875	2,14683			

Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı Algısı Ölçeği (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) puanları ilişkili örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Tanrı Algısı Ölçeği (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) ön test son test puanlarında anlamlı farklılık meydana geldiği belirlenmiştir (*t*: -5,464; $p \leq ,05$). Buna karşılık Tanrı Algısı Ölçeği (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) Son Test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: -1,094; $p > ,05$). Ön test ve son test puanlarına ilişkin aritmetik ortalamalar incelendiğinde meydana gelen farklılığın son test puanları lehine gerçekleştiği belirlenmiştir. Buna göre deney grubundaki ebeveynlere uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım programının (DOMAB) Tanrı Algısı Ölçeği (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) düzeylerinin gelişiminde etkili olduğu söylenebilir. Son test ve izleme testi puanlarının benzerlik göstermesi nedeniyle, aynı zamanda bu gelişimin sürdürülebilir/kalıcı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4.22. Deney Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Uzak/Umursamaz Tanrı) Puanlarının Karşılaştırılması

	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Uzak/Umursamaz Tanrı Ön Test	32	17,5625	1,07576	-2,875	31	,007
Uzak/Umursamaz Tanrı Son Test	32	18,5625	1,24272			
Uzak/Umursamaz Tanrı Son Test	32	18,5625	1,24272	-,442	31	,662
Uzak/Umursamaz Tanrı İzleme	32	18,5938	1,21441			

*Not: Katılımcıların uzak/umursamaz Tanrı alt boyutundan aldıkları puanlar ters çevrilerek hesaplanmıştır.

Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı Algısı Ölçeği (Uzak/Umursamaz Tanrı) puanları ilişkili örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Tanrı Algısı Ölçeği (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) ön test son test puanlarında anlamlı farklılık meydana geldiği belirlenmiştir (*t*: -2,875; *p* ≤ ,05). Buna karşılık Tanrı Algısı Ölçeği (Uzak/Umursamaz Tanrı) Son Test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: -,442; *p* > ,05). Ön test ve son test puanlarına ilişkin aritmetik ortalamalar incelendiğinde meydana gelen farklılığın son test puanları lehine gerçekleştiği belirlenmiştir. Buna göre deney grubundaki ebeveynlere uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının Tanrı Algısı Ölçeği (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) düzeylerinin gelişiminde etkili olduğu söylenebilir. Son test ve izleme testi puanlarının benzerlik göstermesi nedeniyle, aynı zamanda bu gelişimin sürdürülebilir/kalıcı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4.23. Deney Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Korkutan ve Cezalandıran Tanrı) Puanlarının Karşılaştırılması

	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Korkutan ve Cezalandıran Tanrı Ön Test	32	13,4375	,75935	12,953	31	,000
Korkutan ve Cezalandıran Tanrı Son Test	32	10,1250	,90696			
Korkutan ve Cezalandıran Tanrı Son Test	32	10,1250	,90696	,656	31	,516
Korkutan ve Cezalandıran Tanrı İzleme	32	9,9688	,86077			

*Not: Katılımcıların korkutan ve cezalandıran Tanrı alt boyutundan aldıkları puanlar ters çevrilerek hesaplanmıştır.

Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı Algısı Ölçeği (Korkutan ve Cezalandıran Tanrı) puanları ilişkili örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Tanrı Algısı Ölçeği (Korkutan ve Cezalandıran Tanrı) ön test son test puanlarında anlamlı farklılık meydana geldiği belirlenmiştir (*t*: 12,953; *p* ≤ ,05). Buna karşılık Tanrı Algısı Ölçeği (Korkutan ve Cezalandıran Tanrı) Son Test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: ,656; *p* > ,05). Ön test ve son test puanlarına ilişkin aritmetik ortalamalar

incelendiğinde meydana gelen farklılığın son test puanları lehine gerçekleştiği belirlenmiştir. Buna göre deney grubundaki ebeveynlere uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının Tanrı Algısı Ölçeği (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) düzeylerinin gelişiminde etkili olduğu söylenebilir. Son test ve izleme testi puanlarının benzerlik göstermesi nedeniyle, aynı zamanda bu gelişimin sürdürülebilir/kalıcı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4.24. Deney Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı (Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular) Puanlarının Karşılaştırılması

	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular Ön Test	32	12,9375	1,07576	8,001	31	,000
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular Son Test	32	10,5313	,98323			
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular Son Test	32	10,5313	,98323	1,852	31	,074
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular İzleme	32	10,1250	,90696			

*Not: Katılımcıların Tanrı'ya yönelik olumsuz duygular alt boyutundan aldıkları puanlar ters çevrilerek hesaplanmıştır.

Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı Algısı Ölçeği (Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular) puanları ilişkili örneklem t testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Tanrı Algısı Ölçeği (Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular) ön test son test puanlarında anlamlı farklılık meydana geldiği belirlenmiştir ($t: 8,001$; $p \leq ,05$). Buna karşılık Tanrı Algısı Ölçeği (Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular) Son Test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir ($t: 1,852$; $p > ,05$). Ön test ve son test puanlarına ilişkin aritmetik ortalamalar incelendiğinde meydana gelen farklılığın son test puanları lehine gerçekleştiği belirlenmiştir. Buna göre deney grubundaki ebeveynlere uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım programının (DOMAB) Tanrı Algısı Ölçeği (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) düzeylerinin gelişiminde etkili olduğu söylenebilir. Son test ve izleme testi puanlarının benzerlik göstermesi nedeniyle, aynı zamanda bu gelişimin sürdürülebilir/kalıcı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4.25. Deney Grubundaki Ebeveynlerin Tanrı Algısı Puanlarının Karşılaştırılması

	<i>n</i>	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	<i>t</i>	<i>sd</i>	<i>p</i>
Tanrı Algısı Toplam Ön Test	32	84,46	8,695	-4,992	31	,000
Tanrı Algısı Toplam Son Test	32	91,43	7,070			
Tanrı Algısı Toplam Son Test	32	91,43	7,070	-1,022	31	,315
Tanrı Algısı Toplam İzleme Testi	32	91,96	7,319			

Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı Algısı Ölçeği puanları ilişkili örneklem *t* testi ile karşılaştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Tanrı Algısı Ölçeği ön test son test puanlarında anlamlı farklılık meydana geldiği belirlenmiştir (*t*: -4,992; $p \leq ,05$). Buna karşılık Tanrı Algısı Ölçeği Son Test ve izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık meydana gelmediği belirlenmiştir (*t*: -1,022; $p > ,05$). Ön test ve son test puanlarına ilişkin aritmetik ortalamalar incelendiğinde meydana gelen farklılığın son test puanları lehine gerçekleştiği belirlenmiştir. Buna göre deney grubundaki ebeveynlere uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım programının (DOMAB) Tanrı Algısı Ölçeği (Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular) düzeylerinin gelişiminde etkili olduğu söylenebilir. Son test ve izleme testi puanlarının benzerlik göstermesi nedeniyle, aynı zamanda bu gelişimin sürdürülebilir/kalıcı olduğu anlaşılmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA

Bu araştırmada, işitme engelli bireylerin ailelerine uygulanan “DOMAB Programı’nın” Tanrı algısı ve psikolojik iyi oluş düzeylerine etkisi incelenmiştir. Bu bölümde kontrol ve deney gruplarında yer alan ailelerin; Tanrı algısı ve psikolojik iyi oluş düzeyleri ön-test, son-test, izleme testi puanlarına uygulanan istatistiksel analizler neticesinde ulaşılan bulgular, araştırmanın hipotezleri bağlamında literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırılarak tartışılmış ve söz konusu bulgulara ilişkin yorumlamalarda bulunulmuştur. Ayrıca aynı konuda yapılan daha önceki araştırma bulgularıyla da karşılaştırmalar yapılarak tartışılmıştır.

Araştırmada işitme engelli bireylerin öncelikle manevi ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik çalışma gerçekleştirilmiş ve görüşmeler yapılmıştır. Gerçekleştirilen görüşmeler doğrultusunda işitme engelli bireylerin dışlanmama, hayata olumlu bakış açısı geliştirme, özgürlük, aile içi iletişim kurabilme, güçlüklerle başa çıkabilme, kabullenme, sabır, şükür, azim/başarı, empati, sosyalleşme, Yaradan sevgisi ve Yaradan’la sağlıklı bir bağ kurabilme ihtiyaçlarının olduğu belirlenmiştir. Bu kapsamda araştırmada kullanılan Psikolojik İyi Oluş ve Tanrı Algısı ölçekleri uygulanarak ön testler bakımından birbirine denk işitme engelli çocuğa sahip 64 anne ve baba dahil edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen bu kişiler deney ve kontrol grubu olmak üzere rastgele iki gruba ayrılmıştır. Kontrol grubuna herhangi bir özel uygulama gerçekleştirilmemiş, deney grubuna ise 13 hafta süreyle Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım programı (DOMAB) uygulanmıştır. Bu program bireylerde dini baş etme, sorumluluk kazandırma, olumlu düşünme, manevi güçlenme, değerleri hayatı aktarma, düşünce tarzı geliştirme, Yaradan’a sonsuz güven, sabır, Yaradan sevgisi, yaşadıklarını anlamlandırma, umut ve şükür gibi özellikler kazandırmayı amaçlamaktadır.

DOMAB programı işitme engelli çocuğa sahip anne ve babalarda manevi güçlenmeyi sağlayarak Tanrı ile olumlu ilişkiler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Birey

her ne yaşarsa yaşasın Yaradan'ın insanları yaşantıları ile cezalandırmadığı aksine bireye Allah'ın olaylar vasıtasıyla öğretmeye çalıştığı ifade edilmiştir. Program içerisinde yer alan 13 haftalık oturumun her birinde işitme engelli bireylerin manevi gereksinimlerine yönelik anne ve babalara uygulamalar yapılmış ve eğitimler verilmiş, olumsuz yönelimli olan Tanrı algısının olumlu yönde gelişmesi ve bu durumun bireylerde psikolojik iyi oluş düzeylerini olumlu yönde etkilemesi beklenmiştir. Nitekim yapılan uygulamalarda bireylerde Tanrı algısının pozitif yönde artış gösterdiği ve etkili olduğu söylenebilir. Genel olarak Tanrı algısı olumlu gelişen bireylerde kendilerini daha mutlu, özgüvenli hissetme, psikolojik yeterliliğe sahip olma ve kendilerini daha olumlu değerlendirme şeklinde özelliklere sahip oldukları görülmektedir. Dolayısıyla bireylerde olumlu Tanrı algısı ile psikolojik iyi oluş arasında bir ilişkinin bulunduğu söylenebilir. Bireylerde bu özelliklerin geliştirilmesi, aynı zamanda bu bireylere bakım sağlayan ebeveynlerin de Tanrı'ya yönelik olumlu algılarla ilişkisinin olduğu, ebeveynlerde Tanrı algısının gelişmesinin aynı zamanda işitme engelli bireylerde de olumlu etkiler meydana getirdiği söylenebilir.

Araştırmada deney grubuna uygulanan 13 haftalık DOMAB programının bireylerde psikolojik iyi oluş düzeylerini arttırdığı ve kontrol grubundaki katılımcılara göre psikolojik iyi oluş düzeylerinin anlamlı düzeyde yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular ve literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde benzer bulgulara ulaşıldığı ve uygulanan programların bireylerde psikolojik iyi oluşu arttırdığı görülmüştür. Ayrıca araştırmada deney grubu ile gerçekleştirilen Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının bireylerde Tanrı algısının olumlu yönde gelişmesine katkı sağladığı, bu kapsamda seven Tanrı algısının ve Tanrıya yönelik olumlu duyguların artış gösterdiği, buna karşılık uzak/umursamaz Tanrı, korkutan ve cezalandıran Tanrı ve Tanrıya yönelik olumsuz duygularda azalma meydana geldiği belirlenmiştir. Sonuç olarak Tanrı algısında olumlu yönde gelişme meydana geldiği belirlenmiştir. Bu gelişme yapılan izleme testi ile de geçerliliğini korumuş olup, üç ay sonra gerçekleştirilen izleme testlerinde de uygulama ile elde edilen sonuçların korunduğu belirlenmiştir. Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde araştırma bulgularına benzer şekilde Niyazibeyoğlu (2021)'nin iç-dış başarı ve maneviyat ilişkisini

incelediği araştırmada 30 kız ve 30 erkek öğrenci ile 13 haftalık DOMAB programı uygulanmıştır. Araştırma sonucunda ergenler üzerinde manevi güçlenme ve bakım programının insani değerler, öz yeterlik ve Tanrı algısı düzeylerinde olumlu yönde gelişmeye katkı sağladığı, ergenlerde 14 farklı değer konusunda farkındalık meydana getirdiği belirlenmiştir.

Çelikten (2021), özel öğrenme güçlüğü olan çocukların manevi ihtiyaçları ve annelerine uygulanan manevi güçlenme ve bakım programının etkisini incelediği araştırmada katılımcılara yönelik Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve bakım programının uygulanması sonrasında bireylerde sevgi yönelimli Tanrı algısının olumlu yönde geliştiği ve buna karşılık korku yönelimde Tanrı algısında azalma meydana geldiği görülmüştür. Bu bulgular özel öğrenme güçlüğü olan çocuklarda manevi ihtiyaçların değer odaklı manevi yükselme ve bakım programının etkili olduğunu göstermektedir. Dağcı (2020)'nin huzurevi yaşlılarının manevi gereksinimlerinin belirlenmesi ve Değer Odaklı Manevi Bakım Programı'nın bireylerde psikolojik iyi oluş, umut ve Tanrı algısı düzeylerine etkisini incelediği araştırmada, deney grubuna uygulanan programın katılımcılarda psikolojik iyi oluş, umut ve Tanrı algısı puanlarında anlamlı düzeyde artış meydana geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre uygulanan değer odaklı manevi bakım programının huzurevindeki yaşlı bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılamada etkili olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte kontrol grubunda ölçülen özellikler bakımından anlamlı farklılık meydana gelse de son test puanlarında psikolojik iyi oluş, umut ve Tanrı algısı bakımından düşüş meydana geldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kara (2018)'nin engelli çocuğa sahip annelere yönelik yaptığı manevi destek çalışmasında annelerin stres altındayken dini düşüncelerinde yıkım ve olumsuz anlamlandırma yaşadıkları, bu olumsuz anlamlandırmanın ise stresi artırdığı belirlenmiştir. Araştırma kapsamında anneler engelli çocuğa sahip olmayı günahkar olma ve suçluluk gibi kavramlarla açıklamışlardır. Annelere yönelik yapılan oturumlar sonrasında anneler kendilerini bu konuda daha iyi hissettiklerini beyan etmişlerdir. Bu bağlamda da annelerin manevi açıdan güçlendikleri tespit edilmiştir. Bolat (2021), manevi güçlenmenin öğretmenlerin tükenmişlikle başa çıkma ile ilişkisini incelediği araştırmada, maneviyatın bireylerde kendini gerçekleştirme

sürecinde güçlü yönlerini desteklediği, bireyin mutlu olması, barış ve umut düzeyleri arasında etkileşim bulunduğu belirtilmiştir. Buna göre öğretmenlerde tükenmişlik düzeyini artmasının başa çıkma davranışlarını önemli düzeyde olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda Ankara ilindeki bir ortaokulda farklı branşlarda görev yapan öğretmenlere uygulanan 11 oturumluk Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının öğretmenlerde başa çıkma davranışlarını olumlu yönde etkilediği ve tükenmişlik düzeylerini azaltmaya katkı sağladığı belirlenmiştir. Dınvar (2011), travma sonrası stres, dünyaya ilişkin varsayımlar ve Tanrı algısı arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmada, olumsuz Tanrı algısının bireylerde kaygı, depresyon ve psikolojik sorunlara neden olabileceği belirtilmiştir. Bu durumun bireylerin yaşamlarından vazgeçmesine ya da yaşamlarını negatif yönde etkilemesine neden olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamında yapılan uygulamalarda katılımcıların manevi güçlenme programının uygulanması sonrasında şükretme, olumlu düşünce, kendini sevme ve affetme, hastalık ya da rahatsızlık gibi durumlarda bunun manevi nedenini düşünme, kendini tanıma olumsuz duygulardan uzaklaşma, olumlu Tanrı algısı sayesinde iyilik ve kendini kontrol edebilme gibi özelliklerin geliştiği belirlenmiştir. Bu özelliklerin bireylerde olumlu Tanrı algısının gelişimi ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yağlı ve Özdoğan (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada gazi ve yakınlarının manevi bakım ihtiyaçlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda fizik tedavi ve rehabilitasyon merkezinde tedavi gören 19 gazi ve 12 gazi yakını ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda gazi bireylerin manevi ihtiyaçlarının ailevi sorunlarla başa çıkabilme, arafta kalmışlık duygusu ile baş edebilme, beden algısı ve engellilik duygusu, Yaradan algısının olumsuz olması, baş etmede yardımcı faktörlerin bulunmaması, alkol ve sigara bağımlılığı gibi sorunlar olduğu belirtilmiştir. Bu ihtiyaçlar bireylerin manevi ihtiyaçları olup, bireylerde Tanrı algısının olumlu yönde geliştirilmesi ile ilişkili görülmektedir. Dolayısıyla bu bireylere yönelik manevi ihtiyaçları karşılayabilecek programların uygulanmasının bireylerde psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı gibi özelliklerin gelişimine katkı sağlayabileceği belirtilmiştir.

Özdoğan (2010b), tarafından yapılan araştırmada bireylerin manevi ihtiyaçlarının bulunduğu ve Yaraticının insanı muhatap alarak çeşitli özelliklerle

donattığı, insanın yeryüzünün halifesi olarak sorumluluklarının bulunduğu, bireyin Tanrıyı tanıması ve Tanrıya yönelik olumlu algılara sahip olmasının bireyin psikolojik iyi oluşunu etkilediği belirtilmiştir. Dolayısıyla bireyin Tanrı ile iyi ilişkiler içerisinde olması, pişmanlıklar yerine sorumluluklar üstlenmesi, kendi egosunu tatmin etmek ve isteklerinde ısrarcı olmak yerine değişime açık olarak Tanrıya güvenmesinin iyi oluşu etkilediği belirtilmiştir. Krause, Emmons ve Ironson (2015) tarafından gerçekleştirilen araştırmada bireylerde Tanrı algısı ile fiziksel sağlık durumu arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda bireyin Tanrı algısının fiziksel sağlığı ve şükredici bir yaşantıya sahip olması ile ilişki olduğu, manevi destek alan bireylerin Tanrıya yönelik algılarının pozitif yönde geliştiği, buna bağlı olarak pozitif Tanrı algısının bireylerin psikolojik durumlarını olumlu yönde etkilediği ve şükredici bir yaşantıya sahip olmalarına katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Güler (2007a), Tanrı algısı, benlik saygısı ve günahkarlık duygusuna ilişkin gerçekleştirdiği araştırmada, Tanrı algısının bireylerin kendini tanıması ile ilişkili olduğu, bireylerin Tanrı algısının olumlu olması ile günah işleme durumu arasında negatif ilişkilerin bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca araştırmada bireylerde Tanrı algısının olumlu gelişmesinin bireylerin kişilik özelliklerini de olumlu yönde etkilediği, olumsuz Tanrı özelliklerini ise benlik algısını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda Güler (2007b) tarafından yapılan diğer araştırmadaki bulgularla benzerlik gösterdiği ve korku yönelimli Tanrı algılarının bireylerin olumsuz benlik algılarına sahip olmasında etkili olduğu, Tanrıya yönelik olumlu algıların ve sevgi yönelimli duyguların bireylerde psikolojik iyi oluş özelliklerini artırdığı belirlenmiştir.

Bu kapsamda yapılan çeşitli araştırmalarda (Ayten, 2012; Başar, 2009; Seyyar, 2009), bireylerde Tanrı algısının olumlu gelişimi ile psikolojik iyi oluş, benlik saygısı ve psiko-sosyal özelliklerinin gelişimi arasında anlamlı ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Olumlu ve seven Tanrı yönelimli Tanrı algısına sahip olan bireylerde korku ve kaygının daha düşük düzeyde olduğu, sosyal ve psikolojik sorunların daha az görüldüğü belirlenmiştir (Alavi ve arkadaşları, 2013; Benson ve Spilka, 1973; Bradshaw ve arkadaşları, 2008; Eppig, 2001; Güler, 2007a; Güler,

2007b; Kaya, 2018; Testoni ve arkadaşları, 2016). Nitekim Homan ve Cavanaugh (2013) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da benzer bulgulara ulaşılmış Tanrı algısı ile beden imajı arasında bir ilişkinin olduğu belirtilmiştir. Bu ilişki sıcak ve güvenli özelliklere sahip Tanrı algılarının özellikle kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinde önemli düzeyde etkili olduğu, bireyin Tanrı tarafından sevilmesinin kendini iyi hissetmesine ve psikolojik iyi oluş düzeyinin artmasına katkı sağladığı belirlenmiştir.

Silton ve arkadaşları (2014) tarafından yapılan araştırmada Tanrı algısı ile bilişsel iyi oluş arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bireylerde görülen baskı, sosyal kaygı, depresyon, obsesyon ve paranoya gibi özelliklerin olumsuz ve cezalandıran Tanrı algısı ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık Tanrı algısı olumlu olan kişilerde bu semptomların ve olumsuz psikolojik özelliklerin daha az görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Jones ve diğerleri (2021)'nin sağlık çalışanları için manevi bakım eğitiminin etkililiğini inceledikleri araştırmada içsel maneviyat, kişilerarası maneviyat ve manevi değerlendirme ve müdahalelerin maneviyat yetkinlik seviyelerini artırmada etkili olduğu belirlenmiştir. Jones ve diğerleri (2022)'nin manevi bakım eğitiminin rehabilitasyon profesyonellerinin algıları ve uygulamaları üzerindeki etkisini inceledikleri araştırmada, manevi bakım eğitim programının rehabilitasyon profesyonellerinin algıları ve uygulamaları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bireylerde Tanrı algısının olumlu yönde gelişmesinin Yaradan'la sağlıklı ilişkiler kurmayı, Yaratıcı ile kişi arasındaki bağların gelişmesini sağladığı belirlenmiştir (Bradshaw, Ellison & Flannelly, 2008; Cebeci, 2010; Düzgüner, 2016; Özdoğan, 2012; Schoenfeld, 1987). Ayrıca bireylerde başarma ihtiyacı, hayata bakış açısı, öğrenme ve deneyim, sabır, şükür gibi ihtiyaçların karşılanarak bireylerde bilişsel, duyuşsal ve sosyal özelliklerin gelişimi ile manevi ihtiyaçların ve sevgi yönelimli Tanrı algısının geliştirilmesinin ilişkili olduğu görülmektedir (Adler, 2014; Ağılkaya Şahin, 2020; Allport, 1950; Aydın, 2011; Bal Koçak ve Özdoğan, 2015; Özdoğan, 2009). Yapılan çalışmalarda engelli çocuğa sahip olan bireylere yönelik manevi bakım ve sosyal destek programları uygulanmasının bireylerde psikolojik iyi oluşu olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir (Coşkun ve Akkaş, 2009; Çınar, 2015;

Darıca ve Şipal, 2011; Demirbilek, 2013; Düzgüner, 2016; Öz, 2013; Özdoğan, 2005; Sarıgül, 2016). Keivan ve diğerleri (2019) tarafından yapılan araştırmada manevi bakımın diğer hemşirelik müdahalelerinin yanı sıra, kişinin sağlığına bütünsel olarak kavuşması için beden ve ruhta bir denge oluşturduğu, hastanede yanık hastalarına uygulanan pansuman değişiklikleri sırasında dini ve manevi bakım programının ağrının yoğunluğuna ve ağrı kontrolünden memnuniyete etkisini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında engelli bireylerin ihtiyaçları olarak ortaya çıkan anlama ve anlaşılma ihtiyacını bireylerde işitme kaybının iletişim becerilerini etkilemesinin bir sonucu olarak geliştiği ve özellikle çocuklarda iletişim becerilerinin gelişmesini engelleyerek akademik, sosyal ve mesleki gelişimlerini olumsuz etkilediği belirtilmiştir (Tomblin, 2014). Bireylerde meydana gelen bu olumsuz gelişmeler psikolojik sağlık durumlarını olumsuz etkileyerek bireylerde iletişim engellerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Aydoğdu, 2017). Ayrıca işitme engelli bireyler iletişim sorunları ile birlikte sosyal yaşam, olumsuz duygular, yalnızlık gibi olumsuz duyguları da yaşamaktadırlar (Cambra, 2005; Most, 2007). Bireylerin yaşadıkları bu zorluklara karşılık yaşamlarını kolaylaştırıcı uygulamalar geliştirilerek teknoloji ve eğitim materyalleri ile bireylerin ihtiyaçları karşılanabilir (Aydın, 2021). Değer odaklı manevi bakım programı bireylere potansiyellerinin farkında olmayı, sabırlı olmayı, şükretmeyi, huzurlu yaşamayı, başarmayı ve kişisel bütünlüğü sağlamayı kolaylaştırmaktadır (Fromm, 2017b; Maslow, 2001; Peker, 2013).

Araştırmada uygulanan DOMAB programının özellikle işitme engelli bireylerde karşılaştıkları güçlükler ile başa çıkmada başarılı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda araştırma kapsamında Engelli bireylerin ihtiyaçları olarak ortaya çıkan güçlüklerle başa çıkmanın DOMAB programı ile sağlandığı görülmektedir. Benzer bulgular Warner-Czyz ve diğerleri (2015) tarafından yapılan araştırma bulguları ile de desteklenmektedir. Nitekim benzer şekilde engelli bireylerin ihtiyaçlarından olan kabul görme ve kabullenme gibi özellikler, bireyin sahip olduğu yetersizlik duygusunu kabullenmesine ve özgüven duygusunun geliştirilmesine

odaklanmaktadır. Uygulanan program bu bakımdan bireylerin kendini kabul etmesine katkı sağlayacak özelliklere sahiptir (Göçmenler, 2021).

Bireylerin kendini farklı ve yetersiz olarak görmemesi de işitme engelli bireylerin önemli ihtiyaçları arasında değerlendirilebilir. Uygulanan programın faydalı olduğu ve bireylerde sosyal ilişkilerin gelişmesine katkı sağladığı görülmektedir. Literatürde yapılan benzer araştırmalarda da bu bireylerin farklılıklar nedeniyle sosyal ve duygusal sorunlar yaşadıkları ve dışlandıkları belirtilmiştir. Bireylerin yaşadıkları bu olumsuz duygulara karşılık verilen eğitimleri bireylerde kendini farklı ve yetersiz hissetme duygularını azaltmaya katkı sağladığı görülmüştür (Clarke, Riach ve Chyne, 1977; Göçmenler, 2021; Dammayer ve diğ., 2018; Liasidou, 2014; Thomas ve diğ., 1989; Warner-Czyz ve diğ., 2015; Younghusband, 1970). Bu durum aynı zamanda engelli bireyin sosyal çevresindeki kişilerle etkileşimine de bağlı olup, bu bireylerin çevresinde bulunan kişilerin engelli bireylere yönelik farkındalıklarının artırılması da önemlidir (Smit, 2010). Çünkü engelli bireyler sosyal çevrelerinden destek aramakta ve yetersizliklerinin kendilerini olumsuz etkilemesini beklemektedir (Moog ve diğ., 2011; Steinbeck & Kohn, 2013). Bu bağlamda bireyin içerisinde bulunduğu aile ortamı da engelliliğe ilişkin yetersizlik duygularının yaşanmaması ve bireyin manevi gelişiminin desteklenmesi bakımından önemlidir (Henderson & Hendershott, 1991; English, 2002; Hintermair, 2000; Bailly, Dechoulydelenclave & Lauwerier, 2003). Dolayısı ile bireyin ebeveynlerinin ya da aile bireylerinin de bu yönde eğitilmesi faydalı olabilir (Duarte ve diğ., 2014; Dammayer ve diğ., 2018; Leigh, 1999; Warner-Czyz ve diğ., 2014). İşitme engelli bireylerin normal gelişim gösteren bireylere göre daha fazla sosyal ve psikolojik sorunlar yaşadıkları dikkate alındığında bu problemlerle başa çıkmada aile bireyleri başta olmak üzere sosyal çevresi ve bu bireylerin eğitimi ile ilgili olan kişilerin de farkındalık düzeylerinin artırılması son derece önemlidir (Bahadır, 2015; Dağcı, 2018b; Higgings, 1979; Köylü, 2003; Özdoğan, 2012; Peker, 2016; Peterson, Reilly ve Wellman, 2016; Punch & Hyde, 2005).

İşitme engelli bireyler, kendilerini bazen yalnız hissetmekte ve sonsuz varlığa sığınma ihtiyacı hissetmektedirler. Bu bireylerin muhatap alınması, insanı yalnız hissettiği bir dönemde değerli kılar. Değerli olduğunu bilmek de bireyin benlik

değerini yüceltmektedir (Ağılkaya Şahin, 2020; Arıcı, 2015; Doğan, 1994; Helminiak, 2001; Richards ve Bergin, 2005; Tarhan, 2009; Tekin, 2008). Ayrıca bireyin Yaradan'la bağının güçlendirilmesi, Tanrı'ya yönelik olumlu duygular geliştirmesi ve sevgi yönelimli Tanrı algısının gelişmesi bireylerde sosyal ve psikolojik sorunların azalmasına, korku ve endişe gibi duyguların daha az yaşanmasına katkı sağlamaktadır (Aksoy, 2015; Bahadır, 2018; Çamdibi, 2014; Fromm, 2017b; Göcen, 2014; Hökelekli, 2017; Merter, 2016; Özdoğan, 2010; Özdoğan, 2012; Seligman, 2021). İşitme engelli bireylerde psikolojik iyi oluşun artması ve seven Tanrı algısının artması, bu bireylerin başarı duyguları yaşamalarına, yaşamdan memnun olmalarına ve sosyal katılımın artmasına yardımcı olmaktadır (Frankl, 1994; Horney, 1998; Özdoğan, 2005; Özen, 2010; Plante & Sharma, 2001; Seyyar, 2007; Suzuki ve diğ., 2015). Bu bağlamda yapılan araştırmada ulaşılan bulgularla literatürdeki araştırmaların birbirini desteklediği, özellikle işitme engelli bireyler ve aileleri odaklı yapılan bu çalışmanın başarılı olduğu, DOMAB programının işitme engelli çocuğa sahip anne ve babaların manevi güçlenme ve bakımları için etkili bir şekilde kullanılabileceği anlaşılmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

Araştırmada işitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçları belirlenmiş ve işitme engelli çocuğa sahip ebeveynlere DOMAB programı uygulanmıştır. 13 haftalık DOMAB uygulamalarının işitme engelli çocuğa sahip ebeveynlerin psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı düzeylerine etkisi incelenmiştir. Bulgulardan elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir;

- Araştırmada işitme engelli bireylerin dışlanmama, hayata olumlu bakış açısı geliştirme, özgürlük, aile içi iletişim kurabilme, güçlüklerle başa çıkabilme, kabullenme, sabır, şükür, azim-başarı, empati, sosyalleşme, Yaradan sevgisi ve Yaradan'la sağlıklı bir bağ kurabilme ihtiyaçlarının olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.
- Deney grubundaki ebeveynlerin psikolojik iyi oluş düzeylerine ilişkin son test puanlarında anlamlı düzeyde artış meydana gelmiştir.
- Deney grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı düzeylerine ilişkin son test puanlarında anlamlı düzeyde iyileşme meydana gelmiştir.
- Kontrol grubundaki ebeveynlerin psikolojik iyi oluş düzeylerine ilişkin ön test ve son test puanlarında anlamlı düzeyde farklılık ortaya çıkmamıştır.
- Kontrol grubundaki ebeveynlerin Tanrı algısı düzeylerine ilişkin ön test ve son test puanlarında anlamlı düzeyde farklılık ortaya çıkmamıştır.
- Deney ve kontrol gruplarındaki ebeveynlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri son test puanları, deney grubu lehine anlamlı farklılık göstermektedir.
- Deney ve kontrol gruplarındaki ebeveynlerin Tanrı algısı düzeyleri son test puanları, deney grubu lehine anlamlı farklılık göstermektedir.
- Deney grubundaki ebeveynlere uygulanan DOMAB programı, ebeveynlerin sevgi yönelimli Tanrı algısı ve Tanrıya yönelik olumlu duygularının gelişmesine katkı sağlamıştır.

- Deney grubundaki ebeveynlere uygulanan DOMAB programı ebeveynlerde uzak/umursamaz Tanrı, korkutan ve cezalandıran Tanrı, Tanrı'ya yönelik olumsuz duygular puanlarında azalmalar meydana getirmiştir.
- Deney grubundaki ebeveynlerin kontrol grubundaki ebeveynlere göre Tanrı algısı ve Tanrıya yönelik olumlu duygular son test puanlarında anlamlı düzeyde artış meydana gelmiştir.
- Deney grubundaki ebeveynlerin kontrol grubundaki ebeveynlere göre uzak/umursamaz Tanrı, korkutan ve cezalandıran Tanrı, Tanrı'ya yönelik olumsuz duygular son test puanlarında anlamlı düzeyde azalma meydana gelmiştir.
- DOMAB programı, deney grubundaki ebeveynlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin yükselmesine ve Tanrı algısının olumlu yönde gelişmesine katkı sağlamıştır.
- İzleme ve kalıcılık testlerinden elde edilen sonuçların kalıcı olduğu, Psikolojik İyi Oluş ve Tanrı Algısı Ölçeği puanlarının son testteki puanlarla benzerlik gösterdiği sonuçlarına ulaşılmıştır.
- Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının değerlere yönelik farkındalıkların artmasına katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

5.2. Öneriler

Araştırmada işitme engelli bireylerin ebeveynlerine Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programı uygulanmış ve programın bireylerde olumlu yönde gelişmesine katkı sağladığı, aynı zamanda bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerini geliştirmeyi desteklediği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada ulaşılan sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki önerilere yer verilebilir;

5.2.1. Araştırmacılara yönelik öneriler

- DOMAB programı özel gereksinimli bireyler ve ebeveynleri üzerinde uygulanarak programın etkilediği tespit edilebilir.
- Mutluluk düzeyleri, yaşam doyumu, stres ve kaygı gibi değişkenler kullanılarak DOMAB programının etkililiği incelenebilir.
- Deney grubuna DOMAB ve kontrol grubuna farklı bir manevi bakım programının uygulandığı araştırmalar tasarlanarak programların etkililik düzeyi karşılaştırılabilir ve bu doğrultuda DOMAB programının geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi sağlanabilir.
- Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının farklı kültürler ya da mezhepler bakımından uygulanabilirliğini ve geçerliliğini test etmek amacıyla çalışmalar yapılabilir.

5.2.2. Uygulamaya yönelik öneriler

- DOMAB programının bireylerde Tanrı algısını olumlu yönde geliştirmesi nedeniyle manevi bakım hizmetlerinde kullanılması faydalı olabilir.
- DOMAB programı 13 haftalık hazırlanmış profesyonel bir programdır. Dolayısıyla programın uzman bireyler tarafından ya da bu program ile ilgili eğitim alan bireyler tarafından uygulanması önemlidir.
- Okullarda, işitme engelli bireylerin sosyal ve manevi ihtiyaçlarına yönelik çalışmaların yapılması ve bu bireylerin ihtiyaçlarının normal gelişim gösteren bireylere tanıtılması sağlanabilir.
- Araştırma kapsamında uygulanan DOMAB programı bireylerde Sevgi yönelimli Tanrı algısının gelişmesine katkı sağlayarak aynı zamanda bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerine de olumlu yönde geliştirmektedir. Bu bakımdan bazı psikolojik sorunlar yaşayan bireylerin bu sorunları ile başa çıkmalarının sağlanmasında program faydalı olabilir.
- DOMAB programının etkililiği dikkate alındığında, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı engelli bireylerin ailelerine yönelik DOMAB programını uygulayabilir, yaygınlaştırabilir.

- Milli Eğitim Bakanlığına bağlı işitme engelliler okullarında işitme engelli bireyler ve ailelerine DOMAB programı uygulanabilir ve yaygınlaştırılması sağlanabilir
- Milli Eğitim Bakanlığına bağlı özel eğitim merkezlerinde DOMAB programı uygulanabilir ve yaygınlaştırılması sağlanabilir.
- Gençlik Spor Bakanlığının özellikle engelli bireylerin manevi ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik çalışmalar yapması önemlidir. Bu kapsamda DOMAB programının uygulanmasına yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Özellikle ergenlik dönemindeki bireylerde Tanrı algısına yönelik duyguların olumlu yönde gelişmesi ve bu dönemde görülen psiko-sosyal sorunların azaltılmasında ve nlenmesinde DOMAB programı kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Abdi, S., Spann, A., Borilovic, J., de Witte, L., & Hawley, M. (2019). Understanding the care and support needs of older people: a scoping review and categorisation using the WHO international classification of functioning, disability and health framework (ICF). *BMC geriatrics*, 19(1), 1-15.
- Abu Raiya, H., Pargament, K. I., Mahoney, A., & Stein, C. (2008). A psychological measure of Islamic religiousness: development and evidence for reliability and validity. *International Journal for the Psychology of Religion*, 18(4), 291-315.
- Adler, A. (2014). *İnsan tabiatını tanıma* (Çev: A. Yörükan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ağılkaya Şahin, Z. (2020). *Psikoloji ve psikoterapide din*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). *Engelli ve yaşlı istatistik bülteni*. https://www.aile.gov.tr/media/88684/eyhgm_istatistik_bulteni_temmuz2021.pdf (Erişim: 05.06.2022).
- Akçamete, G. (Editör) (2003). *İşitme Engellilerin Eğitiminde Öğretmen El Kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Akın, A., Akın, Ü. (2015). *Psikolojide güncel kavramlar ı-pozitif psikoloji*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akkök, F. (1989). Özürlü bir çocuğa sahip anne babaların psikolojik iyi oluş düzeyini ölçme aracının güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Psikoloji Dergisi*, 7, (23).
- Akkök, F. (1997). *Bayan perşembeler*. Ankara: Metu Press Yayınları
- Akkök, F. Aşkar, Petek; Karancı, A. Nuray. (1992). Özürlü bir çocuğa sahip anne-babalardaki stresin yordanması. *Özel Eğitim Dergisi*, 1 (2).

- Alanazi, M. (2021). Communicating with Deaf Students in Inclusive Schools: Insights from Saudi University Faculty. *Eurasian Journal of Educational Research*, (95), 188-209.
- Alavi, S. Z., Amin, F., Savoji, A. P. (2013). Relationship between pathological guilt and god image with depression in cancer patients. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, (84) 919 – 924.
- Allport, G. (1950). *Individualand his religion: A psychological interpretation*, New York: Themacmillancompany.
- Altaş, N. (1997). *Hastanelerde din ve moral hizmetleri*. Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altaş, N. (1999). Hastanelerde dini danışmanlık hizmetleri (Türkiye uygulaması üzerine deneysel bir araştırma). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39(1), 599-659.
- Altaş, N. ve Köylü, M. (Ed.) (2014). *Dini danışmanlık ve din hizmetleri*. Ankara: Ensar Neşriyat.
- Arıkan, Ç. (2001). Aile ve özgürlük: Zihinsel özürlü çocuk sahibi ailelerin yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 9:69-79
- Arslan Özkan, İ. ve Okumuş H. (2012). Bakım ve iyileşmenin kesiştiği bir model: watson'ın insan bakım modeli. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 14(2), 61-72.
- Arslan, H., & Konuk Şener, D. (2009). Stigma, spiritüalite ve konfor kavramlarının Meleis' in kavram geliştirme sürecine göre irdelenmesi. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2(1), 51-58.
- Ashori, M., & Karimnejad, R. (2021). The effect of filial therapy on the interaction of deaf mothers with their hearing children. *International Journal of Play Therapy*, 30(3), 195.
- Atak, M. (Ed.) (2014). *Maneviyat psikolojisi sempozyumu bildiriler kitabı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

- Atkinson, R., Ernest, H. (2015). *Psikolojiye giriş*, 3. bs., Çev. Öznur Öncül, Deniz Ferhatoğlu, Ankara, Arkadaş Yayınları, s. 515.
- Aydın, E. (2021). Covid-19 pandemisinde toplumsal gerçeğimiz: işitme engelliler. *Turkey Health Literacy Journal*, 2(1).
- Aydın, Ö. (2011). *Yaşamı sürdürmede dinî inancın rolü*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydoğdu, B. N. (2017). *Ergenlik dönemindeki sağır öğrencilerin psikolojik problem ve ihtiyaç alanlarının belirlenmesi: Fenomenolojik bir çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Aylaz, R. (2012). *Engelli çocuğu olan anne-babaların psikolojik iyi oluş düzeyi ve başa çıkma stratejilerinin değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Ayo, O., Olufemi, A. S., & Gregory, U. G. (2013). Psychosocial influence of hearing impairment on the interpersonal behavior of youths with hearing impairment in oyo state, Nigeria. *Journal of Special Education and Rehabilitation*, 14(1-2), 33-44.
- Ayten, A. (2012). *Tanrı'ya sığınmak: dini başa çıkma üzerine psiko-sosyal bir araştırma*, İstanbul, İz Yayıncılık.
- Ayten, A., Göçen, G., Sevinç, K. Ve Öztürk, E. E. (2012). Dini Başa Çıkma, Şükür Ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları Ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12, (2).
- Bader, C., Froese, P. (2005). Images of God: The effect of personal theologies on moral attitudes, political affiliation, and religious behavior. *Interdisciplinary Journal of Research on Religion*, 1, 1-24.
- Bahadır, A. (2015). *Ergenlik döneminde dini şüphe ve tereddütler (Lise öğrencileri Üzerine Bir Araştırma)*. [içinde] Gençlik, din ve değerler psikolojisi. Ed.: H. Hökelekli, (ss. 307-368). İstanbul: Dem.
- Bahadır, A. (2018). *İnsanın anlam arayışı ve din*. İstanbul: İnsan yay.

- Bailey, T., Hastings, R. P., & Totsika, V. (2021). COVID-19 impact on psychological outcomes of parents, siblings and children with intellectual disability: longitudinal before and during lockdown design. *Journal of Intellectual Disability Research*, 65(5), 397-404.
- Bakırtaş, T., & İmamoğlu, A. (2022). Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerde suçluluk duygusu ve dini başa çıkma. *Bilimname*, (47), 1-40.
- Baki, A., Gökçek, T. (2012). Karma yöntem araştırmalarına genel bir bakış, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 11, (42).
- Bal Koçak, D. Y., Ve Özdoğan, Ö. T. D. (2015). *Çocuk Hastalara ve Yakınlarına Uygulanan Manevi Bakım (Hollanda Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Banyard, V. L., & Graham-Bermann, S. A. (1993). A gender analysis of theories of coping with stress. *Psychology of women quarterly*, 17(3), 303-318.
- Başar, S. (2007). *Diyanet işleri başkanlığı'nın yürüttüğü cami dışı din hizmetleri kapsamında hastanelerde din hizmeti ihtiyacı*, I. Din Hizmetleri Sempozyumu.
- Başar, S. (2009). *Hastanelerde din hizmeti modeli*. IV.Din Şurası, Ankara.
- Başar, S. (2021). *Gebelik sürecinde kadınlara yönelik olarak hastanede manevi bakım uygulamaları (İzmir örneği)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başkonak, M. (2016). *Türkiye'deki lise mezunu işitme engellilerin din eğitiminde karşılaştıkları güçlüklerin öğrenci ve eğitimci görüşleri açısından değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayhan, P. (2001). Zihinsel engelli kardeşe sahip olan çocukların duygu, düşünce ve davranışları. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, cilt 1, S 1, ss. 37-44.
- Baykan, Z. (2000). Özürlülük, engellilik, sakatlık nedenleri ve korunma. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 9(9), 15-22.

- Benson, P. ve Spilka, B., (1973). God image as a function of self-esteem and locus of control. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 12(3), September, s.297-310.
- Biggs, A., Brough, P., & Drummond, S. (2017). Lazarus and Folkman's psychological stress and coping theory. *The handbook of stress and health: A guide to research and practice*, 351-364.
- Bilgin, K. U. (1997). *Engellilerin İstihdamında Yöntem Arayışı*. Görme Engellilerin Sosyal Güvenlik Sorunları Ve İstihdamı Sempozyumu 1-2 Aralık. Altı Nokta Görme Engellilere Hizmet Vakfı Yayınları: 3, 19-31: Ankara.
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi. (2020). *Declaration on the right of disabled person*, [Http://Www.Un.Org/Documents/Ga/Res/30/Ares30.Htm](http://www.un.org/documents/Ga/Res/30/Ares30.Htm), Erişim: 20.01.2022
- Bolat, M. V. (2021). *Manevi güçlenmenin öğretmenlerin tükenmişlikle başa çıkmaları ile ilişkisi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bonab, B., Miner, M. & Proctor, M. (2013). Attachment to God in Islamic spirituality. *Journal of Muslim Mental Health*, 7(2): 77-104.
- Bozkurt, M. (1996). *İşitme engelli çocukla iletişim bilim ve teknik araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bradfield, O. M. (2022). Hearing Parents' Voices: Parental Refusal of Cochlear Implants and the Zone of Parental Discretion. *Journal of Bioethical Inquiry*, 19(1), 143-150.
- Bradshaw, M., Ellison, C. G., & Flannelly, K. J. (2008). Prayer, God imagery, and symptoms of psychopathology. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 47(4), 644-659.
- Buhalis, D., Eichhorn, V., Michopoulou, E., & Miller, G. (2005). Accessibility market and stakeholder analysis. *University of Surrey y One Stop Shop for Accessible Tourism in Europe (OSSATE)*.

- Burnett, J. J. and Baker, H. B. (2001). Assessing the travel-related behaviours of the mobility-disabled consumer. *Journal of Travel Research*, 40, 1, 4–11.
- Cambra, C. (2005). Feelings and emotions in deaf adolescents. *Deafness & Education International*, 7(4), 195- 205.
- Carpenter, B. N. (Ed.). (1992). *Personal coping: Theory, research, and application*. ABC-CLIO.
- Carr, A. (2016). *Pozitif psikoloji: Mutluluğun ve insanın güçlü yönlerinin bilimi*. Ankara: Kaknüs Yayınları.
- Cavkaytar, A. (Ed.) (2014). *Aile eğitim rehberi zihinsel engelli çocuklar*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara
- Cebeci, S. (2010). Bir din eğitimi yaklaşımı olarak dini danışma ve rehberlik. *Değerler Eğitimi Dergisi* 8(19), 53-69.
- Cecero, J. J., Marmon, T. S., Beitel, M., Hutz, A. & Jones, C. (2004). Images of mother, self, and god as predictors of dysphoria in non- clinical samples, *Personality and Individual Differences*, 36: 1669- 1680.
- Cenkseven, F. (2004). *Üniversite öğrencilerinde öznel ve psikolojik iyi olmanın yordayıcılarının incelenmesi*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cenkseven, F. ve Akbaş, T. (2002). Üniversite öğrencilerinde öznel ve psikolojik iyi olmanın yordayıcılarının incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 27(3), 43-65.
- Chang, E. C., Tugade, M. M., & Asakawa, K. (2006). Stress and coping among Asian Americans: Lazarus and Folkman's model and beyond. In *Handbook of multicultural perspectives on stress and coping* (pp. 439-455). Springer, Boston, MA.
- Choi, N. Y., Kim, H. Y., & Gruber, E. (2019). Mexican American women college students' willingness to seek counseling: The role of religious cultural values, etiology beliefs, and stigma. *Journal of counseling psychology*, 66(5), 577.

- Cirhinlioğlu, F. G. (2014). *Din psikolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Clarke, M. M, Riach, J., Chyne, W.M. (1977). *Handicapped children and pre-school education*, Report to the Warnock Committee on Special Education, University of Strathclde.
- Connor, C. M., Craig, H. K., Raudenbush, S. W., Heavner, K., & Zwolan, T. A. (2006). The age at which young deaf children receive cochlear implants and their vocabulary and speech-production growth: is there an added value for early implantation?. *Ear and hearing*, 27(6), 628-644.
- Corry, D. A. S., Mallett, J., Lewis, C. A., & Abdel-Khalek, A. M. (2013). The creativity-spirituality construct and its role in transformative coping. *Mental Health, Religion and Culture*, 16(10), 979-90.
- Cortese, C., Truscott, F., Nikidehaghani, M., & Chapple, S. (2021). Hard-to-reach: The NDIS, disability, and socio-economic disadvantage. *Disability & Society*, 36(6), 883-903.
- Cortese, C., Truscott, F., Nikidehaghani, M., & Chapple, S. (2021). Hard-to-reach: The NDIS, disability, and socio-economic disadvantage. *Disability & Society*, 36(6), 883-903.
- Coşkun, Y. Ve Akkaş, G. (2009). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli psikolojik iyi oluş düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (Kefad)* 10(1): 213-227.
- Cramer, J. M., & Steinbach, M. (2021). Conducting interviews with elderly Deaf people: opportunities and challenges. *Our Lives—Our Stories: Life Experiences of Elderly Deaf People*, 14, 19.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*: (Çev. Ed. M. Bütün & S. B. Demir). *Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Curran, K., Walters, N., & Robinson, D. (2007). Investigating the problems faced by older adults and people with disabilities in online environments. *Behaviour & Information Technology*, 26(6), 447-453.

- Curran, K., Walters, N., & Robinson, D. (2007). Investigating the problems faced by older adults and people with disabilities in online environments. *Behaviour & Information Technology*, 26(6), 447-453.
- Çağlar, D. (2005). *Özel eğitimde aile eğitimi sempozyumu*. Meb Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü
- Çamdibi, H.M. (2014). *Güzel ahlak ve insan ilişkileri*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Çankır, B., Yener, S. (2017). *İş'te pozitif psikoloji*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çelikten, G. (2021). *Özel öğrenme güçlüğü olan çocukların manevi ihtiyaçları ve annelerine uygulanan manevi güçlenme ve bakım programının etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çerik O. (2007). *Yaşlılıkta sosyal ve manevi bakım yaşlılık dönemi ve problemleri*. Yaşlılık Dönemi Ve Problemleri İçinde, Ed. Faruk Bayraktar. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Çetinkaya, B., Altundağ, S. ve Azak A. (2007). Spiritüel bakım ve hemşirelik. *ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 47-50.
- Çınar, M. (2015). *Yetişkin ve yaşlılarda Tanrı'ya bağlama tarzı ve ölüm psikolojik iyi oluş ilişkisi üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzurum.
- Çifçi, A. (2019). *14-18 yaş grubunda Tanrı algısı ile psikolojik sağlamlık ilişkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çolak, B., & Kahrıman, İ. (2021). Evaluation of Family Burden and Quality of Life of Parents with Children with Disability. *The American Journal of Family Therapy*, 1-21.
- Dağcı, A. (2020). *Huzurevi yaşlılarının manevi gereksinimlerinin belirlenmesi ve değer odaklı manevi bakım programının umut, psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı düzeyleri üzerindeki etkililiğinin değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Dağcı, A. (2020). *Huzurevi yaşlılarının manevi gereksinimlerinin belirlenmesi ve değer odaklı manevi bakım programının umut, psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı düzeyleri üzerindeki etkililiğinin değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dammeyer, J., Chapman, M., Marschark, M. (2018). Experience of hearing loss, communication, social participation, and psychological well-being among adolescents with cochlear implants. *American Annals of the Deaf*, 163(4): 424–439.
- Darıca, N., Şipal, F. (2011). *İşitme engelli çocuklarda gelişim ve eğitsel müdahale*. Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Daştan, N. B. ve Buzlu, S. (2010). Meme kanseri hastalarında maneviyatın etkileri ve manevi bakım. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim Ve Sanatı Dergisi*, 3,
- Demir, Ş. Ç. (2013). *Ergenlerde benlik saygısı ve dini başa çıkma*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirbilek, M. (2013). Zihinsel engelli bireylerin ve ailelerinin gereksinimleri. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 7(3), 58-64.
- Destek Eğitim Programı, (2008). *Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi işitme engelli bireyler destek eğitim programı*, Ankara: Meb
- Deutsch, M. (2006). A framework for thinking about oppression and its change. *Social Justice Research*, 19, 7–41.
- Dewe, P. (2004). Work stress and coping: theory, research and practice. *British journal of guidance & counselling*, 32(2), 139-142.
- Dınvar P. E. (2011). *Travma sonrası stres, dünya'ya ilişkin varsayımlar ve Tanrı algısı arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dınvar, P. E. (2011). *Travma sonrası stres, dünyaya ilişkin varsayımlar ve Tanrı algısı arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Diener, E., Sapyta, J. J. & Sulh, E. (1998). Subjective well-being is essential to wellbeing. *Psychological Inquiry*, 9(1), 33-37.
- Dinvar, P. E. (2011). *Travma sonrası stres, dünyaya ilişkin varsayımlar ve Tanrı algısı arasındaki ilişki*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, M. (1994). *Duanın psikolojik ve psikoterapik etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duarte, I., Santos, C. C., Rego, G., & Nunes, R. (2014). Health-related quality of life in children and adolescents with cochlear implants: self and proxy reports. *Acta oto-laryngologica*, 134(9), 881-889.
- Düzgüner, S. (2016). *Nereden çıktı bu maneviyat: manevi bakımın temellerine ilişkin kültürlerarası bir analiz*. Manevi danışmanlık ve rehberlik. ed. A. Ayten ve M. Koç ve N. Tınaz, İstanbul: DEM Yayınları, 17- 44.
- Düzgüner, S. (2021). *Maneviyat Algısı ve Yansımaları*. MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- Edvardsen, N. K., & Gjærum, R. G. (2021). The aesthetic model of disability. *Theatre and Democracy: Building Democracy in Post-war and Post-democratic Contexts*.
- Emerson, E. (2003). Mothers of children and adolescent with intellectual disability: social and economic situation, mental health status and self-assessed social and psychological impact of the child's difficulties. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47(4):385-399.
- Emmons, R., Mehmedoğlu, A., & Şengül, F. (2008). Maneviyat Bir Zekâ mıdır? Güdülenme, Biliş ve Nihaî İlgi Psikolojisi. *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, (35), 133-158.
- Engelliler Hakkında Kanun. (2005). Resmi Gazete (Sayı: 25868). Retrieved from <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf>.
- Eppig, E. C. (2001). *God-image and self-image in conversion testimonies of exslave women*. Doctoral dissertation, The Catholic University of American.

- Erdem, M., Kesgin, B. (2017). Manevi destek uygulayıcılarının manevi destek hizmetlerine ilişkin görüşleri. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(15), 124-140.
- Erdoğan, B. (2013). *Evde bakım hizmeti alan özürlü bireye sahip ailelerin sosyo-ekonomik durumlarının incelenerek, umutsuzluk ve yaşam doyumu düzeylerinin belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Erdoğan, E. (2014). *Tanrı algısı, dini yönelim biçimleri ve dindarlığın psikolojik dayanıklılıkla ilişkisi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ergül, Ş. (2010). Hemşirelik Eğitiminde Maneviyat ve Manevi Bakım Kavramları Nerede? Ne Zaman? Nasıl? *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 26(1): 65-75.
- Ergül, Ş. ve Bayık Temel, A. (2007). Maneviyat ve manevi bakım dereceleme ölçeği'nin türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirliği. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 1.
- Ergül, Ş. Ve Bayık, A. (2004). Hemşirelik ve Manevi Bakım, *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 8(1).
- Eripek, S. (1993). *Zihinsel engelli çocuklar*. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ertürk, B. (2003). *İşitme engelli çocukların ailelerine öneriler*. Ankara: Mina Ajans Matbaacılık
- Fava, G. A. & Ruini, C. (2014). *Increasing psychological wellbeing in clinical and educational settings: interventions and cultural contexts*. ISBN 978-94-017-8669-0 (eBook). Springer Dordrecht Heidelberg New York London.
- Fırat, A., (2000). *Özel eğitimde aile eğitimi sempozyumu*. Meb Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü
- Folkman, S., Chesney, M., McKusick, L., Ironson, G., Johnson, D. S., & Coates, T. J. (1991). Translating coping theory into an intervention. In *The social context of coping* (pp. 239-260). Springer, Boston, MA.

- Frager, R. (2009). *Manevi rehberlik*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Frankl, V. E. (1994). *Duyulmayan anlam çılgılığı* (Çev. Selçuk Budak). Ankara: Öteki.
- Fromm, E. (1995). *The art of loving*. New York: Harper&Row.
- Fromm, E. (2017b). *Kendini savunan insan* (Çev. Necla Arat). İstanbul: Say Yayınları.
- Ge, Z. M., Chen, R. X., Tang, W. Z., & Cong, Y. (2021). Why strong employment support for persons with disabilities has not brought about positive outcomes? A qualitative study in mainland China. *Children and Youth Services Review*, 121, 105839.
- Girgin, C. (2003) *İşitme engelli çocukların eğitime giriş*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- Gladding, S. T., & Crockett, J. E. (2019). Religious and spiritual issues in counseling and therapy: Overcoming clinical barriers. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 21(2), 152-161.
- Goldman, R. (2001). Düşünme ve dine tatbiki. (Çev.: Süleyman Akyürek). *Sosyal Bilimler Entitüsü Dergisi*, 11, 419-448.
- Göcen, G. (2012). *Şükür ve psikolojik iyi olma arasındaki ilişki üzerine bir alan araştırması*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Göcen, G. (2014). *Şükür pozitif psikolojiden din psikolojisine köprü*. İstanbul: Dem
- Göçmenler, H.(2021) *Üniversite eğitimi alan işitme engellilerin eğitim hayatında yaşadıkları sorunların incelenmesi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Gören, A. B. (2015). *Down sendromlu bireylerin manevi bakımı ve bir model önerisi*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Grimes, C. (2007). God image research: A literature review. *Journal Of Spirituality In Mental Health*, 9, 11-32.

- Güler Aydın, Ö. (2011). *Yaşamı sürdürmede dinî inancın rolü*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi.
- Güler, Ö. (2007). Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve güvenirlik çalışması, *AÜİFD XLVIII*, I, 123-124.
- Güler, Ö. (2007a). *Tanrı'ya yönelik atıflar, benlik algısı ve günahkarlık duygusu (yetişkin örneklem)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güler, Ö. (2007b). Tanrı Algısı Ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1): 123-133.
- Gürek, M. (2016). Yerel yönetimlerin engellilere yönelik eğitim faaliyetleri. *ABMYO Dergisi*, 42,131-143.
- Haile, L. M., Kamenov, K., Briant, P. S., Orji, A. U., Steinmetz, J. D., Abdoli, A., ... & Rao, C. R. (2021). Hearing loss prevalence and years lived with disability, 1990–2019: findings from the Global Burden of Disease Study 2019. *The Lancet*, 397(10278), 996-1009.
- Halisdemir, D. (2013). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluşları, kendini affetme düzeyleri ve geçmişe yönelik anne kabul red algıları arasındaki ilişkiler*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hallahan, P. D. and Kauffman, M. J. (1989) *Exceptional children*. Englewood, Prentice Hall.
- Hamurcu, H. (2011). *Ergenlerin yetkinlik inançları ve psikolojik iyi oluşlarını yordamada psikolojik ihtiyaçlar*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Haugh I. E. (1998). Including a spiritual dimension in family therapy: Ethical considerations. *Contemporary Family Therapy*. 20 (2), 181- 194.
- Helminiak, D. (2001). Treating spiritual issues in secular psychotherapy. *Counselling and Values*, 45: 163-189.

- Henderson, D., & Hendershott, A. (1991). ASL and the family system. *American Annals of the Deaf*, 136(4), 325-329.
- Higgins, P. C. (1979). Outsiders in a Hearing World: The Deaf Community. *Journal of Contemporary Ethnography*, 8(1), 3-22.
- Hill, P. & Pargament Kenneth, I. (2015). Din ve maneviyatın kavramsallaştırılması ve ölçülmesindeki gelişmeler. *Beden ve Ruh Sağlığı Araştırmaları İçin Olası Bulgular (M.Ulu, Çev.).Bilimname*, 28(1): 343-368.
- Hintermair, M. (2000). Hearing impairment, social networks, and coping: The need for families with hearing-impaired children to relate to other parents and to hearing-impaired adults. *American Annals of the Deaf*, 145 (1), 41-53.
- Hoffman, L.(2005). *Cultural constructs of the god image and god concept: implications for culture, psychology, and religion*. Annual Meeting Of The Society For The Scientific Study Of Religion, Kansas City Missouri.
- Holloway, C. (2019). Disability interaction (dix) a manifesto. *Interactions*, 26(2), 44-49.
- Holmström, I. (2022). Communication, Information, and Support for Swedish Parents with Deaf or Hard-of-Hearing Children. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 24(1).
- Homan, K. J., & Cavanaugh, B. N. (2013). Perceived relationship with God fosters positive body image in college women. *Journal of Health Psychology*, 18(12), 1529-1539.
- Horney, K. (1998). *Çağımızın nevrotik kişiliği* (Çev. Selçuk Budak). İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Hoyle, J. N., Laditka, J. N., & Laditka, S. B. (2021). Mental health risks of parents of children with developmental disabilities: A nationally representative study in the United States. *Disability and Health Journal*, 14(2), 101020.
- Hökelekli, H. (1998). *Din psikolojisi*, Ankara: TDV Yayınları.
- Hökelekli, H. (2010). *Din psikolojisine giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.

- Hökelekli, H. (2017). *Din psikolojisine giriş*. İstanbul: Değerler eğitimi merkezi yayımları.
- Huang, H., ve Humphreys, B. R. (2012). Sports participation and happiness: Evidence from US microdata. *Journal of Economic Psychology*, 33(4), 776-793.
- Huppert, F. A. (2009). Psychological well-being: Evidence regarding its causes and consequences. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 1(2), 137-164.
- Hurst, A. (2018). Reflecting on researching disability and higher education. In *Disability and Society* (pp. 123-143). Routledge.
- Huss, B. (2014). Spirituality: The emergence of a new cultural category and its challenge to the religious and the secular. *Journal of Contemporary Religion*. 29 (1), 47-60
- İlkım, B. (2017). *13-14 yaş arası işitme engelli ve işitme engelli olmayan erkek öğrencilerin bazı motorik özelliklerinin değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Iskandar, R., & Supena, A. (2021). The role of parents in training deaf children. *IJDS: Indonesian Journal Of Disability Studies*, 8(2), 331-345.
- Işık, A. (2013). *İşitme engelli ve işitme engelli olmayan spor yapan çocukların fiziksel ve motorik özelliklerinin karşılaştırılması*. Yüksek Lisans tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnan, S., Peker, G. C., Tekiner, S., Ak, F., & Dağlı, Z. (2013). Engellilik, Türkiye'de Engellilerin Durumu ve Sağlık Hizmet Sunumuna Bir Bakış. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 12(6).
- James, W. (2017). *Dinsel deneyimin çeşitleri* (Çev. İsmail Hakkı Yılmaz). İstanbul: Pinhan.
- Jeffrey P. Bjorck – John W. Thurman. (2007). Negative life events, patterns of positive and negative religious coping and psychological functioning. *Journal for the Scientific Study of Religion* 46/2, 160.

- Jones, K. F., Paal, P., Symons, X., & Best, M. C. (2021). The content, teaching methods and effectiveness of spiritual care training for healthcare professionals: A mixed-methods systematic review. *Journal of Pain and Symptom Management*, 62(3), e261-e278.
- Jones, K. F., Pryor, J., Care-Unger, C., & Simpson, G. (2022). "Spirituality is everybody's business": an exploration of the impact of spiritual care training upon the perceptions and practice of rehabilitation professionals. *Disability and Rehabilitation*, 44(8), 1409-1418.
- Kahraman, N. (2016). *Kamu ağız ve diş sağlığı merkezinde çalışanların psikolojik dayanıklılık düzeyleri (Ankara ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kara, E. (2008). Zihinsel engelli çocukları olan ailelerin çocuklarının durumunu dini açıdan değerlendirmeleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S .26, s.317-332.
- Karagöz, S. (2017). *Özel gereksinimli çocuk sahibi anne babalar için manevi danışmanlık ve rehberlik*. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Teori ve Uygulama Alanları içinde (s. 147-190). İstanbul: Dem Yayınları
- Karagül, A. (2012). Manevi Bakım, Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eitimi "Hollanda Örneği". *Dini araştırmalar*, 15(40).
- Karakaş, A. C. (2014). *Gerçeklik terapisi yönelimli dini başa çıkma psikoeğitim programının affetme esnekliği, empati ve stresle başa çıkma üzerindeki etkisi*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*, Ankara: Nobel Yayıncılık
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Karataş, Z. (2011). *Evde bakım hizmeti sunan aile bireyi bakıcıların moral ve manevi değerlerinin başa çıkmadaki etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karataş, Z. (2015). Manevi temelli sosyal hizmet yaklaşımı. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1).

- Kavas E., Kavas N. (2014). Manevi destek algısı ölçeği (MDA): Geliştirilmesi, geçerliği ve güvenilirliği. *Turkish Studies* 9(2), 905-915.
- Kaya, F. (2010). *Engelli çocuklarda depresyon ve kaygı düzeyi*. Ankara: Nobel Kitabevi.
- Kaya, F. (2018). *İmam hatip lisesi öğrencilerinde Tanrı algısı ve psikolojik iyi oluş ilişkisi üzerine bir araştırma (Ağrı İli Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keivan, N., Daryabeigi, R., & Alimohammadi, N. (2019). Effects of religious and spiritual care on burn patients' pain intensity and satisfaction with pain control during dressing changes. *Burns*, 45(7), 1605-1613.
- Keyes, C. L., Shmotkin, D., & Ryff, C. D. (2002). Optimizing well-being: the empirical encounter of two traditions. *Journal of personality and social psychology*, 82(6), 1007.
- Kleber, R. J., Brom, D., & Defares, P. B. (1992). *Coping with trauma: Theory, prevention and treatment*. Swets & Zeitlinger Publishers.
- Koca, C. (2010). Engelsiz şehir planlaması bilgilendirme raporu. *Dünya Engelliler Vakfı, İstanbul*, 4.
- Koçak D. B. (2015). *Çocuk hastalara ve yakınlarına uygulanan manevi bakım (Hollanda örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koenig, G. H. (2013). Din, maneviyat ve tıp: klinik uygulama için araştırma bulguları ve öneriler. *Trc. Nurten Kimter. Bilimname* 30(2), 215-230.
- Köylü, M. (2003). *Psiko-sosyal açıdan dini iletişim*. Ankara: Ankara Okulu.
- Krause, N., Emmons, R. A., Ironson, G. (2015). Benevolent images of God, gratitude, and physical health status. *Jornal of Religion and Health*. 54, 1503–1519.

- Krauss, S. E., Hamzah, A. H., Suandi, T., Noah, S. M., Juhari, R., Manap, J. H., ... & Mahmood, A. (2006). Exploring regional differences in religiosity among Muslim youth in Malaysia. *Review of religious research*, 238-252.
- Krishnan, I. A., De Mello, G., Kok, S. A., Sabapathy, S. K., Munian, S., Ching, H. S., ... & Kanan, V. N. (2020). Challenges faced by hearing impairment students during covid-19. *Malaysian Journal of Social Sciences and Humanities (MJSSH)*, 5(8), 106-116.
- Krohne, H. W. (2002). Stress and coping theories. *Int Encyclopedia of the Social Behavioral Sceinces [cited 2021]*.
- Kula N. (2012). Engelli birey ve ailesinin psiko-sosyal sorunları ve manevi destek. *Din Felsefe Ve Bilim Işığında Engelli Olmak Ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri İçinde*. İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi Yayınları.
- Kula, K. (2011). Engelli birey ve ailelerinin yaşantılarında Hz. Muhammed'in örnekliliği (Çorum Örneği). *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11(1), 163-194.
- Kulaksızoğlu, A. (2003). *Farklı gelişen çocuklar*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Kuş, A. M. (2018). *Sağlık bilimlerinde akademik araştırmalar: Hemşirelik Çalışmaları, engelli birey ve evde bakım*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Küçük, Y., & Arıkan, D. (2006). İşitme engelli çocukların topluma uyum sorunlarının incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 9(4), 22-30.
- Lazarus, R. S. (1993). Coping theory and research: Past, present, and future.
- Lee, E. Y., Neil, N., & Friesen, D. C. (2021). Support needs, coping, and stress among parents and caregivers of people with Down syndrome. *Research in Developmental Disabilities*, 119, 104113.
- Lee, W. Y., Tan, J. T. A., & Kok, J. K. (2022). The struggle to fit in: A qualitative study on the sense of belonging and well-being of deaf people in Ipoh, Perak, Malaysia. *Psychological Studies*, 1-16.

- Leigh, I. W. (1999). Inclusive education and personal development. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 4(3), 236-245.
- Liasidou, A. (2014). Critical disability studies and socially just change in higher education. *British Journal Of Special Education*, 41(2), 120-135.
- Lyotard, J. F. (2007). *Fenomenoloji*, Çev. İsmet Birkan, Ankara: Dost Kitabevi.
- Macy, R. J. (2007). A coping theory framework toward preventing sexual revictimization. *Aggression and Violent Behavior*, 12(2), 177-192.
- Magda, R. (2014). *The cognitive aspects of God representation*, PhD Thesis, Debrecen: University of Debrecen,.
- Mask, K. (2004). *Religion, spirituality, and the family: An analysis of publishing trends in selected family sciences and marriage and family therapy journals*. Texas Woman's University.
- Maslow, A. (2001). *İnsan olmanın psikolojisi*. (Çev. Okhan Gündüz). İstanbul: Kuraldışı.
- Matthews, E. J., Puplampu, V., & Gelech, J. M. (2021). Tactics and strategies of family adaptation among parents caring for children and youth with developmental disabilities. *Global Qualitative Nursing Research*, 8, 23333936211028184.
- Matthieu, M. M., & Ivanoff, A. (2006). Using stress, appraisal, and coping theories in clinical practice: Assessments of coping strategies after disasters. *Brief treatment and crisis intervention*, 6(4), 337.
- Maximo, S. I. (2019). A scoping review of ethical considerations in spiritual/religious counseling and psychotherapy. *Journal of Pastoral Care & Counseling*, 73(2), 124-133.
- McDermott, R., & Varenne, H. (2018). Adam, Adam, Adam, and Adam: The cultural construction of a learning disability. In *Successful Failure* (pp. 25-44). Routledge.

- McEwen, M. (2004). Analysis of spirituality content in nursing textbooks. *Journal of Nursing Education*, 43(1), 20-30.
- MEB. (2015). *İşitme engelliler için öğretmen kılavuz kitabı*. Ankara: Meb Yayınları.
- Merter, M. (2016). *Dokuz yüz katlı insan*. İstanbul: Kaknüs.
- Meydan, H. (2015). *Din eğitiminde manevi boyut*, İstanbul: Dem Yayınları
- Mollaoğlu H. (2013). *Hastane hizmetleri bağlamında manevi bakım: new york healthcare chaplaincy örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Moog, J. S., Geers, A. E., Gustus, C., & Brenner, C. (2011). Psychosocial adjustment in adolescents who have used cochlear implants since preschool. *Ear and hearing*, 32(1 Suppl), 75S.
- Moos, R. H. (1992). Stress and coping theory and evaluation research: An integrated perspective. *Evaluation Review*, 16(5), 534-553.
- Most, T. (2007). Speech intelligibility, loneliness, and sense of coherence among deaf and hard-of-hearing children in individual inclusion and group inclusion. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 12(4), 495-503.
- Munoz-Baell, I. M., & Ruiz, M. T. (2000). Empowering the deaf. Let the deaf be deaf. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 54(1), 40-44.
- Murphy, C., De Laine, C., Macaulay, M., Hislop Lennie, K., & Fader, M. (2021). Problems faced by people living at home with dementia and incontinence: causes, consequences and potential solutions. *Age and Ageing*, 50(3), 944-954.
- Mutluer, S. (2006). *Özgüven oluşmasında manevi değerlerin rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Niyazibeyoğlu, T. (2021). *İç-dış başarı ve maneviyat ilişkisi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Niyazibeyoğlu, T. (2021). *İç-dış başarı ve maneviyat ilişkisi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ok, Ü. (2015). *İnanç bakım danışmanlığı: Bir model geliştirme denemesi*. A. Seyyar (Ed.). Manevi Sosyal Hizmetler. İstanbul: Rağbet
- Okyay, N. (2008). *Hemşirelerin maneviyat ve manevi bakıma ilişkin görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öz, Ş. (2013). “Engelli” din eğitiminden “özürsüz” din eğitimi modelliğine:“ötekileştirilen” özürülülerin din eğitiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Hikmet Yurdu*, 6(11), 75-89.
- Özay, H. (2004). *Ailenin çocuğa dlişkin kabul ve beklenti düzeyleri.,özel eğitimden yansımalar* (Editör: Konrat, A.) (S.166). Ankara: Kök Yayıncılık
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özdoğan, Ö. (2005). *Bireyin değerleri içselleştirmesine ve yaşamasına peygamber kıssalarının etkisi*, VIII. Kutlu Doğum Sempozyumu: (Tebliğler), 18 Nisan 2005: 157-166.
- Özdoğan, Ö. (2005). Din psikoljisi ve manevi değeler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15, 159-180.
- Özdoğan, Ö. (2006). İnsanı anlamaya yönelik bir yaklaşım: Pastoral psikoloji. *AÜİFD*, 47(2), 127-141.
- Özdoğan, Ö. (2008). İnsana manevi-psikolojik yaklaşım. *Auifd Xltx*, Sayı 11: 77-102.
- Özdoğan, Ö. (2009). *Hastalıklara manevi psikolojik yaklaşım*, Iv. Din Şurası Tebliğ Müzakereleri İçinde. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özdoğan, Ö. (2010). *İsimsiz hayatlar, Manevi ve psikolojik yaklaşımla öze dönüş*, Ankara: Özdenöze.
- Özdoğan, Ö. (2010a). *Aşkın yanımız maneviyat*. Ankara: Özdenöze Yayınları.
- Özdoğan, Ö. (2010b). *İsimsiz hayatlar manevi ve psikolojik yaklaşımla arınma ve öze dönüş* (4. Baskı). Özdenöze Yayınları.

- Özdoğan, Ö. (2012). *Kanser tedavisine manevi ve psikolojik yaklaşım*. [içinde] Kansere çözüm var. Ed.: N. Doğan, (ss. 351-362). İst.: Hayy Kitap.
- Özdoğan, Ö. (2012). *Mutluluğu seçiyorum*. Ankara: Özdenöze Yayınları.
- Özen, Y. (2010). Kişisel sorumluluk bağlamında öznel ve psikolojik iyi oluş (sosyal psikolojik bir değerlendirme). *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 4, 46–58.
- Özen, Y. (2010). Tanrısen ve ben üçümüzün yolu pastoral psikoloji ve danışmanlığın gerekliliği üzerine. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(2), 41-47.
- Pargament, K. I. (2001). *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. Guilford press.
- Pargament, K. I. (2005). Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme. çev. A. Ulvi Mehmedoğlu, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 279-313.
- Pargament, K. I., Falb, M. D., Ano, G. G., & Wachholtz, A. B. (2013). The religious dimension of coping: Advances in theory, research, and practice.
- Pargament, K. I., Smith, B. W., Koenig, H. G., & Perez, L. (1998). Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal for the scientific study of religion*, 710-724.
- Peker, H. (2013). *Allah'ın boyasıyla boyanmak*. İstanbul: Timaş Yay.
- Peker, H. (2016). *Din psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Peterson, C. C., O'Reilly, K., & Wellman, H. M. (2016). Deaf and hearing children's development of theory of mind, peer popularity, and leadership during middle childhood. *Journal of Experimental Child Psychology*, 149, 146-158.
- Pimperton, H., & Kennedy, C. R. (2012). The impact of early identification of permanent childhood hearing impairment on speech and language outcomes. *Archives of disease in childhood*, 97(7), 648-653.

- Plante, T. G., & Sharma, N. K. (2001). *Religious faith and mental health outcomes*. In T. G. Plante, & A. C. Sherman, (Eds.), *Faith and Health: Psychological Perspectives* (pp. 381-402). New York: Guilford.
- Polat, V. (2021). *Manevi güçlenmenin öğretmenlerin tükenmişlikle başa çıkmaları ile ilişkisi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Polatçı, S. (2011). *Psikolojik sermayenin performans üzerindeki etkisinde !□ aile yayçlçmç ve psikolojik iyi oluşun rolü*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Punch, R., & Hyde, M. (2005). The social participation and career decision-making of hard of-hearing adolescents in regular classes. *Deafness & Education International*, 7(3), 122-138.
- Quattlebaum, A. A. (2002). *A study of the use of spirituality in social work practice*. Master Thesis. University of Sought Carolina. UMI Number: 3052068.
- Raina, P. O'donnell, M., Rosenbaum, P., Brehaut, J., Walter, S. D., Russell, D., Swinton, M., Zhu, B., Wood, E. (2005). The Health And Well-Being of Caregivers of Children With Cerebral Palsy", *Pediatrics*, 115, 626-636.
- Ramadhon, Y. F., & Ardisal, A. (2021). Pemberdayaan Tenaga Kerja Tunarungu Dalam Proses Memilah Kopi Didaerah Alahan Panjang. *Journal of Basic Education Studies*, 4(1), 595-604.
- Ramahi, J., Fteiha, A., & Khalili, O. (2021). Disabled students at the Palestinian Universities: Birzeit University as a model. *Education in the knowledge society: EKS*.
- Reynolds, J. M. (2022). Theories of Disability. In *The Disability Bioethics Reader* (pp. 30-38). Routledge.
- Richards, P. S., & Bergin, A. E. (2005). *Religious and spiritual assessment*. In P. S. Richards & A. E. Bergin, *A spiritual strategy for counseling and psychotherapy* (pp. 219-249). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/11214-008>

- Richman, L. S., Kubzansky, L., Maselko, J., Kawachi, I., Choo, P., ve Bauer, M. (2005). Positive emotion and health: going beyond the negative. *Health psychology : official journal of the Division of Health Psychology, American Psychological Association*, 24(4), 422-429.
- Rio, C. D. M., & White, L. J. (2012). *Maneviyatı dindarlıktan ayırmak: hilomorfik bir bakış açısı*. (S. Baş, Çev.) *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 37(1): 73-113.
- Rizzuto, A. M. (1979). *The birth of the living God*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual review of psychology*, 52(1), 141-166.
- Ryff, C. D. & Singer, B. (1996). Psychological well-being: meaning, measurement and implications for psychotherapy research. *Psychotherapy and Psychosomatics*. 65(1). 14- 23.
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of personality and social psychology*, 57(6), 1069.
- Ryff, C. D. (1995). Psychological well-being in adult life. *Current Directions In Psychological Science*, 4(4), 99-104.
- Ryff, C. D. ve Keyes, C. L. M. (1995) The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69 (4), 719-727.
- Ryff, C. D., & Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of personality and social psychology*, 69(4), 719.
- Ryff, C. D., & Singer, B. H. (2008). Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-being. *Journal of happiness studies*, 9(1), 13-39.

- Ryff, C. D., Magee, W. J., Kling, K. C., & Wing, E. H. (1999). Forging macro-micro linkages in the study of psychological well-being. *The self and society in aging processes*, 247, 278.
- Sachs, D., & Schreuer, N. (2011). Inclusion of Students with Disabilities in Higher Education: Performance and participation in student's experiences. *Disability Studies Quarterly*, 31(2).
- Sağır, Z. (2014). *Suriyeli mültecilerde dini başa çıkma ve ruh sağlığı*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Salvatore, C., & Wolbring, G. (2021). Children and youth environmental action: The case of children and youth with disabilities. *Sustainability*, 13(17), 9950.
- Sapp, S. A. (2017). The Role of Religious and Spiritual Beliefs in the Academic Success of College Students. PhD Thesis. Columbus: The Columbus State University.
- Sarıgül, A. (2016). *Bedensel engellilerde sosyal dışlanma ağırlı ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Schoenfeld, E. (1987). Images of God and man: An exploratory study. *Review of Religious Research*, 28 (3): 224-235
- Seligman, M. (2002). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*. New York: Free Press.
- Seligman, M. E. P. (2021). *Öğrenilmiş iyimserlik* (Çev. Semra-Kunt Akbaş). İstanbul: Eksi Kitaplar.
- Sevinç, Ş. (2002). *Çok ileri derecede bilateral sensorinöral işitme kayıplı çocukların rehabilitasyonunda gelişimsel profilin değerlendirilmesi. sağlık bilimleri enstitüsü, eğitim odyolojisi programı*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seyyar, A. (2007). *Bakıma muhtaç özürllülere dönük manevi bakım uygulamaları*. 1. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007) İçinde (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları C. 2: 251-272.

- Seyyar, A. (2009). *Dünya ve Türkiye uygulamaları açısından manevi bakım*. Özürlüler İdaresi Raporu.
- Seyyar, A. (2009). Mâneviyat eksenli sosyal hizmetler. *Sızıntı Dergisi*, 30(360).
- Seyyar, A. (2010). *Tıbbi sosyal hizmetlerde manevi bakım*. İstanbul: Rağbet.
- Shakespeare, T., Watson, N., Brunner, R., Cullingworth, J., Hameed, S., Scherer, N., ... & Reichenberger, V. (2022). Disabled people in Britain and the impact of the COVID-19 pandemic. *Social Policy & Administration*, 56(1), 103-117.
- Sharifi Ardani, A., Yarmohamadian, A., & Ghamarani, A. (2022). Explaining the Mothers' Lived Experience with Intellectually Disabled Children: a Phenomenological Approach. *Journal of Qualitative Research in Health Sciences*.
- Shokoohi-Yekta, M., Ghobary-Bonab, B., Malayeri, S. A., Zamani, N., & Pourkarimi, J. (2015). The relationship between anger and coping strategies of mothers of children with special needs. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 205, 140-144.
- Silton, N. R., Falnnelly, K. J., Galek, K., Elliseon, C. G. (2014). Beliefs about God and mental health among american adults. *Journal of Religion and Health*. (53) 5, 1285-1296.
- Sinanoğlu, A. (2005). *Kelam tarihinde Tanrı tasavvurları*. Ankara: İlahiyat Yayıncılık.
- Smit, A. L. (2010). Spiritual life of deaf people in South Africa. *American Annals of the Deaf*, 155(4), 514-516.
- Statham, J., and Chase, E. (2010). *Childhood wellbeing: A brief overview*. Loughborough: Childhood Wellbeing Research Centre.
- Steinbeck, K., & Kohn, M. (2013). *Clinical handbook in adolescent medicine, A: A Guide for Health Professionals Who Work with Adolescents and Young Adults*. World Scientific

- Sungur, M. (2002). *Otistik çocukların anne-babaları ile normal gelişim gösteren çocukların anne-babalarının depresyon, durumluk-sürekli kaygı düzeylerinin ve aile işlevlerinin araştırılması*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Suzuki, Y., Tamesue, D., Asahi, K. and Ishikawa, Y. (2015). Grit and work engagement: A cross-sectional study. *PLoS ONE*, 10(9).
- Sülü, E. (2006). *Yoğun bakımda yatan çocuk hastaların annelerinin manevi bakım (spiritüel bakım) gereksinimleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Şahin, Z. A. (2014). *Federal almanya cumhuriyeti'nde dini danışmanlık: Teori-eğitim- uygulama*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şener, D. K. Ve Arslan, H. (2009). Stigma, spiritüalite ve konfor kavramlarının meleis'in kavram geliştirme sürecine göre irdelenmesi, *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim Ve Sanatı Dergisi*, 2(1).
- Şimşek, H. (1994). Pozitivizm Ötesi Paradigmatik Dönüşüm ve Eğitim Yönetiminde Kuram ve Uygulamada Yeni Yaklaşımlar, II Eğitim Bilimleri Kongresi. *Ankara: Hacettepe Üniversitesi*, 1-15.
- Şirin, T. (2019). Evli çiftlerin sprituel iyi oluşları ile evlilik doyumları arasındaki ilişki. *Ekev Akademi Dergisi*. 23 (77), 389-410.
- Tannous, W. K., & McGrew, L. (2021). Removing the Constraints of Disability: How New Technology Is Transforming the Experience of Disabilities. In *Technological Breakthroughs and Future Business Opportunities in Education, Health, and Outer Space* (pp. 205-219). IGI Global.
- Tarakeshwar, N., & Pargament, K. I. (2001). Religious coping in families of children with autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 16(4), 247-260.
- Tarhan, N. (2009). *İnanç psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve Spss ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik İyi Oluş Ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28 (3): 374-384.
- Testoni, I., Visintin, E. P., Capozza, D., Carlucci, M. C. Shams, B. (2016). The implicit image of God: God as reality and psychological well-being. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 55, (1), 174-184,
- Thapliyal, M., & Ahuja, N. J. (2021). Underpinning implications of instructional strategies on assistive technology for learning disability: a meta-synthesis review. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, 1-9.
- Thomas, A., Bax, M., & Smyth, D. (1989). *The health and social needs of young adults with physical disabilities* (No. 106). Cambridge University Press.
- Tomblin, J. B., Oleson, J. J., Ambrose, S. E., Walker, E., & Moeller, M. P. (2014). The influence of hearing aids on the speech and language development of children with hearing loss. *JAMA Otolaryngology-Head & Neck Surgery*, 140(5), 403-409.
- Treloar L. L. (2012). Engellilik, dini inançlar ve kilise: engelli yetişkinlerin ve aile bireylerinin deneyimleri. Çev. Mehmet Bahçekapılı. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27: 211-230.
- Trovato, S., & Folchi, A. (Eds.). (2022). *The social condition of deaf people: The story of a woman and a hearing society* (Vol. 16). Walter de Gruyter GmbH & Co KG.
- TUNCAY, T. (2007). Kronik hastalıklarla başetmede tinsellik. *Sağlık ve Toplum*, 17(2), 13-20.
- Turner, S., Hatton, C., Shah, R., Stansfield, J., & Rahim, N. (2004). Religious expression amongst adults with intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 17(3), 161-171.

- Turner, S., Hatton, C., Shah, R., Stansfield, J., & Rahim, N. (2004). Religious expression amongst adults with intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 17(3), 161-171.
- Tüfekçioğlu, U. (2004) *Dil gelişiminde sorunlara neden olan engeller, çocukta dil ve kavram gelişimi* (Editör: Topbaş, S.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Webofset185-207
- Tüfekçioğlu, U. (2005). *İşitme yetersizlikleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Webofset
- Tüfekçioğlu, U. A. (1998). *İşitme engelliler*. (Editör: Süleyman Eripek), Özel Eğitim, Eskişehir: AÜ Açık Öğretim Fakültesi Yayın No: 1018.
- Uğurlu, E. S. (2014). Hemşirelikte manevi bakımın uygulanması. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5,(3).
- Unido, K., Lucero, J. N., & Vargas, D. (2021). Communication Approaches Used by Parents for Effective Interaction Among Their Deaf Children. *Available at SSRN 3794934*.
- Vurgun, Ş. (2015). Engelli bireylere yönelik alınan önlemlerin ve mesleki eğitimin uygulamadaki mevzuat ışığında değerlendirilmesi: Zonguldak ili örneği. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi* , 177-199.
- Waddington, L., & Priestley, M. (2021). A human rights approach to disability assessment. *Journal of International and Comparative Social Policy*, 37(1), 1-15.
- Wan, T. L. A., Hall-Lew, L., & Cowie, C. (2022). Feeling disabled: Vowel quality and assistive hearing devices in embodying affect. *Language in Society*.
- Warner-Czyz, A. D., Loy, B. A., Evans, C., Wetsel, A., & Tobey, E. A. (2015). Self-esteem in children and adolescents with hearing loss. *Trends in hearing*, 19, 2331216515572615.
- Wilson, W. (2009). *Psychiatric treatments involving religion: psychotherapy from a christian perspective*. P. Huguluet & H. Koenig (Eds.) Religion and Spirituality içinde (s. 283-300). New York: Cambridge University Press.

- Wong, P. T., Wong, L. C., & Scott, C. (2006). Beyond stress and coping: The positive psychology of transformation. In *Handbook of multicultural perspectives on stress and coping* (pp. 1-26). Springer, Boston, MA.
- Wood, J. L., & Hilton, A. A. (2012). Spirituality and academic success: Perceptions of African American males in the community college. *Religion & Education*, 39(1), 28-47.
- Wulff, D. M. (1997). *Psychology of religion: Classic and contemporary* (2nd ed.). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Yağlı, N., & Özdoğan, Ö. (2019). Gaziler ve yakınlarının manevi bakım ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik nitel bir araştırma. *Journal of Analytic Divinity*, 3(2), 67-100.
- Yağlı, N., & Özdoğan, Ö. (2019). Gaziler ve yakınlarının manevi bakım ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik nitel bir araştırma. *Journal of Analytic Divinity*, 3(2), 67-100.
- Yalçın, İ. (2015). İyi oluş ve sosyal destek arasındaki ilişkiler: türkiye’de yapılmış çalışmaların meta analizi, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 26(1), 21- 32.
- Yapıcı, A. ve Koçak, A. (2017). *Türkiye’de ruh sağlığı, maneviyat ve dindarlık: meta-analitik bir değerlendirme*. Din, Değerler ve Sağlık, ed. H. Hökelekli, İstanbul: DEM Yayınları, 65-115.
- Yavuz, B. (2019). *Öğretmen Adaylarında Psikolojik Dayanıklılık Ve Bilinçli Farkındalık Arasındaki İlişki: Manevi İyi Oluşun Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, A. Ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yıldırım, H. (2007). Zihinsel özürlü çocuğu olan ailelerde aile yüklenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11(2): 33-40.
- Yıldırım, S. (2018). *13-18 yaşlar arası meslek liseli ergenlerde Tanrı algısı üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Yılmaz, M., & Okyay, N. (2009). Hemşirelerin Maneviyat ve Manevi Bakıma İlişkin Görüşleri. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 11(3), 41-52.
- Younghusband, E. (1970). *Living with handicap: the report of a working party on children with special needs*. National Children's Bureau.
- Yumuşak, M. (2014). *Engelli bireylerin ve ailelerinin toplumsal hayatta yaşadıkları zorluklar araştırma raporu*. Kalkınma Bakanlığı Araştırma Projesi Raporu, Proje No: TRC2/14/DFD/0002.
- Zeidner, M., & Endler, N. S. (Eds.). (1995). *Handbook of coping: Theory, research, applications* (Vol. 195). John Wiley & Sons.
- Zinnbauer, B. J., Pargament, K. I., Cole, B., Rye, M. S., Butter, E. M., Belavich, T. G., Hipp, K. M., Scott, A.B. ve Kadar, J. L. (1997). Religion and spirituality: Unfuzzifying the fuzzy. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 36 (4), 549-564.

EKLER

EK-1 Görüşme Soruları

İşitme Engelli Bireylerin Manevi İhtiyaçları ve Ailelerinin Tanrı algısı ile Psikolojik İyi Oluş Düzeylerine Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) Programının Etkisi

Bu araştırmada işitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçlarını ve ailelerinin “Tanrı Algısı” ile “Psikolojik İyi Oluş” düzeylerine “Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmaya katılımanız gönüllü olup istediğiniz zaman görüşmeyi sonlandırabileceksiniz. Görüşmede verdiğiniz bilgilerin sadece bu araştırmada kullanılacağını, kişisel bilgilerinizin kesinlikle gizli tutulacağını belirtmek isterim.

Fatma Ulu Dikilitaş
Felsefe ve Din Bilimleri ABD
Din Psikolojisi Bilim Dalı
Doktora Öğrencisi

Prof. Dr. Öznur Özdoğan
Felsefe ve Din Bilimleri ABD
Din Psikolojisi Bilim Dalı
Tez Danışmanı

BÖLÜM I

KİŞİSEL BİLGİLER

- 1- Cinsiyetiniz nedir?
() Kız () Erkek () Belirtmek istemiyorum
- 2- Kaç yaşındasınız?
() 14 Yaş () 15 Yaş () 16 Yaş () 17 Yaş () 18 Yaş () Diğer.....
- 3- Günlük hayatınızda herhangi bir işitme cihazı / implant vb. kullanıyor musunuz?
() Evet () Hayır
- 4- Türkçe konuştuğunuzda yakın çevrenizdekiler sizi ne kadar anlayabiliyor?
() Çok iyi () İyi () Kısmen () Az () Hiç
- 5- Ailenizde sizden başka işitme engeli var mı? Varsa kim?
() Evet () Hayır
() Anne () Baba () Abi () Abla () Diğer.....

6- Ailenizde işaret dili bilen var mı? Varsa kim?

() Evet () Hayır

() Anne () Baba () Abi () Abla () Diğer.....

7- Ne zamandan beri işitme/konuşma sorunları yaşıyorsunuz?

() Doğuştan () Sonradan

() 1 yaş () 2 yaş () 3 yaş () 4 yaş () Diğer

BÖLÜM II

GÖRÜŞME SORULARI

İşitme Engellilik ve Duygu Durumu	1. İşitemiyor olmak nasıl bir duygu? 2. İşitemiyor olmanın ne tür zorlukları var? 3. Yaşadığın problemler karşısında kimlerden destek alırsın? 4. Mutluluk senin için nedir?
İşitme Engellilik ve Çevre	5. Ailenle olan ilişkin hakkında neler söyleyebilirsin? 6. Arkadaşlarınla olan ilişkin hakkında neler söyleyebilirsin? 7. Ailenle problem yaşar mısın? Evet ise ne tür problemler yaşarsın? 8. Arkadaşlarınla problem yaşar mısın? Evet ise ne tür problemler yaşarsın? 9. Ailenden neler beklersin(istersin)? 10. Arkadaşlarından neler beklersin (istersin)?
İşitme Engellilik ve Maneviyat	11. Yaradan (Allah) ile olan bağın nasıl? 12. Dua eder misin? Duanda neler istersin? Şu an dua etseydin Allah'tan ne isterdin? En çok ne zaman dua edersin?
İşitme Engellilik ve Değerleri Yaşama	13. Şükür eder misin? Nasıl şükür edersin? Örnek verir misin? İçinde bulunduğun anı hisseder misin, aklın geçmişe ve geleceğe kayar mı? 14. Hayatta yapmayı en çok sevdiğin şeyler neler? 15. Böyle (işitemiyor olmak) olmanı nasıl anlamlandırırıyorsun? 16. Yaşadığın olaylarda, yaşantılarında olumlu mu düşünürsün olumsuz mu? Örnek verir misin? 17. Diğer insanların fikirlerini dinler misin? 18. Sana göre sabır nedir? Sıkıntıları içine mi atarsın, yaşadıklarını çözmek için çabalar mısın? 19. Sana göre azim nedir? 20. Eklemek istediğin bir şey var mı?

EK-2 Araştırmada Kullanılan Ölçekler ve Kullanım İzinleri

Tanrı Algısı Ölçeği ve Kullanım İzni

Değerli katılımcılar; Aşağıda “Allah” hakkındaki duygu, düşünce ve davranışlarınıza ilişkin ifadeler bulunmaktadır. Sizden istenen; her bir ifadeyi dikkatlice okuyup, ifadenin sizi ne kadar yansıttığını, karşısında bulunan, derecelendirilmiş kutucuklara (X)işaretlemenizdir. Araştırmadan sağlıklı ve doğru bilgiler elde edilebilmesi için lütfen çekinmeden gerçek fikirlerinizi belirtmeye çalışınız. (1) Hiç (T.C. Sağlık Bakanlığı, Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı) (2) Kısmen (T.C. Sağlık Bakanlığı, Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı) (3) Biraz (4) Oldukça (5) Tamamen İFADE					
	Hiç	Kısmen	Biraz	Oldukça	Tamamen
1. O’nun bana karşı çok merhametli olduğunu hissediyorum.	1	2	3	4	5
2. O’nu düşünmek bana sıkıntı veriyor.	1	2	3	4	5
3. O’nun beni bağışlayacağını zannetmiyorum.	1	2	3	4	5
4. O’nu düşündüğümde içimden gelen tek duygu: sevgi.	1	2	3	4	5
5. O’nun bana olan sevgisini hissedebiliyorum.	1	2	3	4	5
6. O’nun bana şefkatle davrandığını hissedebiliyorum.	1	2	3	4	5
7. O’nu düşündüğümde utanıyorum ve kendimi suçlu hissediyorum.	1	2	3	4	5
8. O’nun bana karşı çok acımasız olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
9. O’nu düşünmek bana güven veriyor.	1	2	3	4	5
10. O aklıma geldiğinde O’ndan kaçıp uzaklaşmak istiyorum.	1	2	3	4	5
11. O’nu düşünmek beni mutlu ediyor ve içim sevinçle doluyor.	1	2	3	4	5
12. O, ne yaparsam yapayım kusurlarımı örtüyor.	1	2	3	4	5

	Hiç	Kısmen	Biraz	Oldukça	Tamamen
13. O, her zaman güvенеbileceğim tek kaynaktır.	1	2	3	4	5
14. O'nu düşününce kendim için kaygılanıyorum.	1	2	3	4	5
15. O, benim için korkutucudur.	1	2	3	4	5
16. Zor zamanlarımda, O'nun, yanımda olmadığını hissediyorum.	1	2	3	4	5
17. O, bütün insanları karşılık beklemeden sever.	1	2	3	4	5
18. O, yaptıklarım için beni cezalandırıyor.	1	2	3	4	5
19. O'nu düşünmekle huzur buluyorum	1	2	3	4	5
20. O, bence gerçekten de çok bağışlayıcıdır.	1	2	3	4	5
21. O'nun bana yakın olduğunu sanmıyorum.	1	2	3	4	5
22. O'nun beni her durumda koruduğunu biliyorum	1	2	3	4	5

Gönderen: Ozlem Guler Aydın

Gönderildi: 21 Eylül 2019 Cumartesi 20:30

Kime: Fatma Dikilitaş

Konu: Re: Tanrı Algısı Ölçeği'ni kullanma izin isteği

Merhaba olcegi calismanizda kullanabilirsiniz.
Basarilar.

21 Eyl 2019 Cmt 18:46 tarihinde Fatma Dikilitaş
şunu yazdı:

Hocam merhaba.

“İşitme Engelli Bireylerin Manevi İhtiyaçları ve Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının Ailelerinin Tanrı Algısı ile Kaygı Düzeylerine Etkisi” başlıklı doktora tezim için hazırlamış olduğunuz "Tanrı Algısı Ölçeği"nizi izniniz olursa tezimde kullanmak istiyorum.

Teşekkür ediyorum. Saygılarımla. İyi çalışmalar dilerim.

Fatma ULU DİKİLİTAŞ
Ankara Üniversitesi
Din Psikolojisi doktora öğrencisi

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ve Kullanım İzni

Aşağıda katılıp ya da katılamayacağınız 8 ifade vardır. 1–7 arasındaki derecelendirmeyi kullanarak, her bir madde için uygun olan cevabınızı belirtiniz.

	1	2	3	4	5	6	7
	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Biraz katılmıyorum	Kararsızım	Biraz katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1.	Amaçlı ve anlamlı bir yaşam sürdürüyorum						
2.	Sosyal ilişkilerim destekleyici ve tatmin edicidir						
3.	Günlük aktivitelerime bağlı ve ilgiliyim						
4.	Başkalarının mutlu ve iyi olmasına aktif olarak katkıda bulunurum						
5.	Benim için önemli olan etkinliklerde yetenekli ve yeterliyim						
6.	Ben iyi bir insanım ve iyi bir hayat yaşıyorum						
7.	Geleceğim hakkında iyimserim						
8.	İnsanlar bana saygı duyar						

Bulent Baki Telef
 Re: Psikolojik iyi oluş ölçeği
 Kime:

Cuma
 Ayrıntılar BT

Merhabalar

Ekte ölçeği, geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını gönderiyorum. İyi çalışmalar.

Fatma Dikilitaş < >, 1
 Kas 2019 Cum, 13:56 tarihinde şunu yazdı:

Alıntılanmış Metni Göster

Ankara Üniversitesi
 Din Psikolojisi doktora öğrencisi

EK-3 Etik Kurul İzni

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ALT ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ**

Karar Tarihi : 07/10/2019

Toplantı Sayısı : 12

Karar Sayısı : 356

356- Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü doktora öğrencisi **Fatma Ulu Dikilitaş**'ın "İşitme Engelli Bireylerin Manevi İhtiyaçları ve Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının Ailelerinin Tanrı Algısı ile Kaygı Düzeylerine Etkisi" başlıklı tezi ile ilgili 24/09/2019 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelendi.

Yapılan incelemeler sonucunda; aşağıda belirtilen eksikliklerin tamamlanmasından sonra başvuru dosyasının yeniden incelenmesine oybirliği ile karar verildi.

- 1- Yapılacak olan görüşme formu ve aile bilgi formu nüshaları dosya içerisinde görülmemiştir.
- 2- Tanrı Algısı Ölçeği ve Özürlü Bir Çocuğa Sahip Anne Babaların Kaygı ve Endişe Düzeyi anketinin nüshaları dosya içerisinde görülmemiştir.
- 3- Bakım kavramının konuyla ilgisi yoktur, çıkarılmalıdır.

ASLININ AYNIDIR
07/10/2019

Prof. Dr. Muharrem ÖZEN
Ankara Üniversitesi
Etik Kurulu Başkanı

EK-4 Aydınlatılmış Onam Formu

İşitme Engelli Bireylerin Manevi İhtiyaçları ve Ailelerinin Tanrı algısı İle Psikolojik İyi Oluş Düzeylerine Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım programının Etkisi

Bu araştırma çalışmasına katılmanız istenmektedir. Çalışmaya katılıp katılmama kararı tamamen size aittir. Katılmak isteyip istemediğinize karar vermeden önce araştırmanın neden yapıldığını, bilgilerinizin nasıl kullanılacağını, çalışmanın neleri içerdiğini ve olası yararlarını risklerini ve rahatsızlık verebilecek konuları anlamanız önemlidir. Lütfen aşağıdaki bilgileri dikkatlice okumak için zaman ayırınız. Eğer çalışmaya katılmaya karar vererseniz imzalamanız için size bu Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu verilecektir. Çalışmadan herhangi bir zamanda ayrılmakta özgürsünüz. Araştırma hakkında sorularınız olursa sorunuz ve açık yanıtlar isteyiniz.

Bu çalışma size ikili görüşmeler ve tema odaklı grup toplantısı şeklinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi Fatma Ulu Dikilitaş tarafından uygulanacaktır. İkili görüşmeler ve tema odaklı grup toplantıları sırasında ses kaydı alınabilecektir.

“Ebeveynlere uygulanacak kişisel bilgi formu” doldurmanız istenecektir. Bu anket sorularından istediğiniz soruya cevap verip, istemediğiniz soruya cevap vermeyebilirsiniz. Ancak bilimsel çalışmanın amacına ulaşabilmesi için sorulara eksiksiz cevap vermeniz önemlidir. Grup toplantıları zamanınızın uygun olduğu saatlerde ayarlanacak ve katılımınız için gerekli şartlar sağlanacaktır. Grup toplantılarına katılımınızdan önce ve toplantılar tamamlandıktan sonra yine iki adet ölçeğe (T.A.Ö / P.İ.Ö) ait soruları cevaplamanız istenecektir.

İşitme engelli bireylerin ailelerine sunulacak manevi desteğin boyutlarını incelemek önemlidir. Bu konuda ülkemizde “manevi bakım” alanında bir araştırmanın olmaması nedeniyle yapılacak bu çalışma önem kazanmaktadır. Sizlerden alınan bilgiler bilimsel bir çalışmada kullanılacaktır. Vereceğiniz bilgilerin doğruluğu çalışmamızın geçerliliği ve size gelecekte verilecek hizmetlerin planlanabilmesi açısından önem taşımaktadır. İzniniz alınmadan hiçbir

şekilde ad, soyadı ve kişisel bilgileriniz paylaşılmayacak, hiçbir yerde açıklanmayacaktır.

“Yukarıda yer alan ve araştırmaya başlanmadan önce gönüllülere verilmesi gereken bilgileri içeren metni okudum (ya da sözlü olarak dinledim). Eksik kaldığını düşündüğüm konularda sorularımı araştırmacılara sordum ve doyurucu yanıtlar aldım. Yazılı ve sözlü olarak tarafıma sunulan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anladığım kanısındayım. Çalışmaya katılmayı isteyip istemediğim konusunda karar vermem için yeterince zaman tanındı. Bu koşullar altında, araştırma kapsamında elde edilen şahsıma ait bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını, gizlilik kurallarına uyulmak kaydıyla sunulmasını ve yayınlanmasını, hiçbir baskı ve zorlama altında kalmaksızın, kendi özgür irademle kabul ettiğimi beyan ederim.”

İmza:

Tarih:

Uygulayıcı: Fatma Ulu Dikilitaş

A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri ABD

Din Psikolojisi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

İmza:

Tarih:

Gönüllü Adı Soyadı:

EK-5 Aile Kişisel Bilgiler Formu

İşitme Engelli Bireylerin Manevi İhtiyaçları ve Ailelerinin Tanrı algısı ile Psikolojik İyi Oluş Düzeylerine Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının Etkisi

Bu araştırmada işitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçlarını ve ailelerinin Tanrı algısı ile psikolojik iyi oluş düzeylerine Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım programının etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Görüşmede verdiğiniz bilgilerin sadece bu araştırmada kullanılacağını, kişisel bilgilerinizin kesinlikle gizli tutulacağını belirtmek isterim. Bu araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz ve vereceğiniz samimi cevaplar için teşekkür ederim.

Fatma Ulu Dikilitaş

Prof. Dr. Öznur Özdoğan

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Doktora Öğrencisi

Tez Danışmanı

Aile İçin Kişisel Bilgi Formu

Yaşınız :

Cinsiyetiniz : Kadın ☐ Erkek ☐

Eğitim durumunuz: İlkokul Ortaokul Lise Üniversite

Yüksek Lisans/Doktora

Mesleğiniz:

Gelir Düzeyi: 3000 Liradan az 5000 Liradan az Diğer

Medeni durum: Evli ☐ Boşanmış ☐ Dul ☐

Kaç tane çocuğunuz var?

Herhangi bir engel durumunuz var mı? Varsa nedir?

Daha önce herhangi bir aile eğitim programına katıldınız mı? Katıldıysanız bunlar neler?

EK-6 Veli İzin Formu

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formunun Uygulanmasına Yönelik Veli İzin Belgesi

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi Fatma Ulu Dikilitaş tarafından gerçekleştirilecek olan araştırmada velisi bulunduğum’a hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunun uygulanması, ses/video kaydının alınması gibi söz konusu verilerin analiz edilip yorumlanması hususu tarafımda uygun görülmüştür.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Tarih: / /

İsim / Soyisim / İmza

Adres:

Not: Lütfen yarı yapılandırılmış görüşme formunu okumadan bu belgeyi imzalamayınız.

EK-7 Resmi İzin

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 14588481-605.99-E.2132629
Konu : Araştırma İzni

30.01.2020

ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Öğrenci İşleri Daire Başkanlığına)

İlgi : a)27.12.2019 tarihli ve 98481 sayılı yazınız.

b)MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 2017/25 nolu Genelgesi.

Üniversiteniz Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Din Psikolojisi) Anabilim Dalı doktora programı öğrencisi Fatma ULU DİKİLİTAŞ'ın "**İşitme Engelli Bireylerin Manevi İhtiyaçları ve Ailelerin Tanrı Algısı ile Psikolojik İyi Oluş Düzeylerine, Değer Odaklı Manevi Güçlenme Programının Etkisi**" konulu çalışması kapsamında İlimiz Altındağ İlçesi İlkemiz Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'nde uygulama talebi ilgi (b) Genelge çerçevesinde incelenmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda, söz konusu araştırmanın Müdürlüğümüzde muhafaza edilen ölçme araçlarının; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Milli Eğitim Temel Kanunu ile Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarına uygun olarak, ilgili yasal düzenlemelerde belirtilen ilke, esas ve amaçlara aykırılık teşkil etmeyecek, eğitim-öğretim faaliyetlerini aksatmayacak şekilde okul ve kurum yöneticilerinin sorumluluğunda gönüllülük esasına göre uygulanması Müdürlüğümüzce uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Turan AKPINAR
Vali a.
Milli Eğitim Müdürü

Dağıtım:
Gereği:
Ankara Üniversitesi

Bilgi:
Altındağ İlçe MEM

EK-8 Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı

DOMAB Programı Oturumlar Öncesi Genel Bilgi

İşitme engelli çocuğa sahip ailelerin manevi gereksinimleri doğrultusunda Özdoğan'ın (2019) geliştirdiği Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programı gerçekleştirilmiştir. Bu programın işitme engelli çocuğa sahip ailelerin hem manevi gereksinimlerini karşılayacağı hem de manevi değerler konusunda farkındalığı artıracığı öngörülmüştür. İlkemiz Özel Eğitim ve Rehabilitasyon merkezinde eğitim görmekte olan yirmi işitme engelli bireyin aileleri ile tek tek görüşülerek araştırma konusunda bilgi verilmiştir. Araştırmanın amacı hakkında bilgiler içeren, grup toplantılarına katılım için aydınlatılmış onam formu (Bkz. Ek-4) okunmuş ve bu formla ilgili kısa bir açıklama yapılmıştır. Kendi rızası ile grup oturumlarına katılmayı kabul eden her katılımcıya bu onam formu imzalatılmıştır. Pandemi nedeniyle ölçekler ailelerin evlerine tek tek gidilerek uygulanmıştır. Katılımcılara uygulanacak manevi bakım ve güçlenme uygulamasının zamanı ve içeriği hakkında kısa ve öz bilgiler sunulmuş ve onlardan gönüllü olanlar tema odaklı grup toplantılarında yer almıştır. Bu bağlamda uygulamanın on üç oturumdan oluşacağı, bir oturumun yaklaşık 45 dakika olacağı, oturum esnasında ya da uygulama sürecinde araştırmaya katılımdan vazgeçme konusunda herkesin serbest olduğu, her oturumdan sonra bir sonraki oturumun günü ve saati hakkında bu amaçla oluşturulan whatsapp grubundan bilgilendirme yapılacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla bu uygulama ile ilgili ön bilgilendirme yapıldığı için bütün katılımcılar toplantılara amaçlı ve bilinçli bir şekilde katılım sağlamıştır.

Oturumlar Covid-19 nedeni ile online olarak gerçekleştirilmiştir. On üç hafta olarak gerçekleştirilen DOMAB programı her haftanın pazar akşamı saat 21:00 olarak belirlenmiş ve bazı haftalarda gün ve saat değişikliğine gidilmiştir. DOMAB programı web tabanlı olarak deney grubunda yer alan katılımcılar ile yürütülmüştür. Haftada bir gerçekleştirilen oturumlardan önce haftanın temasına dair sunum tez danışmanı ile paylaşılmış ve tez danışmanının tavsiyeleri doğrultusunda sunumda gerekli değişiklikler yapılarak, oturumlar uygulanmıştır.

Oturumların ideal bir şekilde gerçekleşmesi için aileler için de kullanışlı olan web tabanlı Google meet uygulaması tercih edilmiştir. Grup üyelerinin uygulayıcıyı net bir şekilde duyabilmesi için mikrofonlarını kapatmaları gerektiği ifade edilmiş böylece dikkat dağıtıcı bir faktör olmaması amaçlanmıştır.

Her bir oturumun başlangıcında ‘giriş’ bölümü, araştırmacı tarafından tasarlanmıştır. Bu bölümde önce günlük yaşantıları ile bağlantı kurabilecekleri şekilde, günün teması ile ilgili sorular sorulmuş ve ailelerin oturum sürecine doğal katılımının sağlanması amaçlanmıştır. Bu bölümün hemen ardından önceden hazırlanan materyaller, ‘içerik sunumu’ bölümünde sunulmuştur. Ardından, katılımcıların daha çok düşük eğitim düzeyine sahip olduğu da göz önüne alınarak günün temasını somutlaştırma yoluna gidilmiştir. Bu amaçla güzel söz ve özdeyişlerin katılımcılarla birlikte değerlendirildiği ‘birlikte yorumlama’, ibretlik hayat hikâyelerinin bulunduğu ‘kıssadan hisse’ bölümleri uygulamaya dâhil edilmiştir. Ayrıca, ele alınan günün konusunun kalıcılığını sürekli hale getirmek amacıyla ‘kalıcılığı sağlama’ bölümü de uygulamaya eklenmiştir. Sonuç olarak her bir oturum temelde beş bölümden oluşmaktadır: Giriş, içerik sunumu, birlikte yorumlama, kıssadan hisse, kalıcılığı sağlama. Bu aşamalara dair ayrıntılar aşağıdaki şekillerde gösterilmiştir.

DOMAB PROGRAMI (OTURUMLAR)

Açılış

Açılışta uygulayıcı tarafından DOMAB programı hakkında genel bir bilgilendirme yapılmıştır.

Oturumlar giriş, içerik sunumu, birlikte yorumlama, kıssadan hisse ve kalıcılığı sağlama olmak üzere beş aşamadan oluştuğu belirtilmiştir. Her oturumun giriş bölümünde onlara ilgi çekici sorular sorulacağı, mikrofonlarını açıp söz alabilecekleri belirtilmiştir. İçerik sunumu aşamasında ise günün konusunun açıklanacağı, Prof. Dr. Öznur Özdoğan’ın kitaplarından içerikler paylaşılacağı, Kur’an ve hadislerden örnekler verileceği, Anadolu bilgelerinin sözlerine atıfta bulunulacağı ifade edilmiştir. Birlikte yorumlama bölümünde atasözleri ve özdeyişler gibi anlamlı sözlerin paylaşılacağı ve bu sözlerin birlikte yorumlanacağı ifade

edilmiştir. Kıssadan hisse bölümünde günün konusuyla ilgili ibretlik hikâyeler paylaşılacağı, kalıcılığı sağlama bölümünde günün konusunu daha iyi kavramak için whatsapp grubunda içerik paylaşımları yapılacağı, konuyla ilgili videolar paylaşılacağı belirtilmiştir. Ardından katılımcılara planın nasıl olduğu sorulmuş, şayet oturumlarda olmasını istedikleri herhangi bir şey varsa dile getirmeleri istenmiştir. Katılımcılar, böyle bir faaliyet olduğu için çok memnun olduklarını, bu etkinliğin işitme engelli çocukları ve kendileri için yararlı olmasını umut ettiklerini söylemişlerdir. Katılımcıların ilgisini toplamak için “Çocuğunuzun işitme engelli olduğunu öğrendiğinizde neler hissettiniz?” soruları sorulmuştur. Buna binaen katılımcılardan bazıları, yaşadıkları süreç hakkında kısa açıklamalarda bulunmuştur. Katılımcıların çoğunluğu şok yaşadığını, durumu kabullenemediğini, başlangıçta temel işlerini bile yapmakta zorlandığını söylerken az bir kısmı ise bu durumun Allah’tan geldiğini, kader olduğunu, durumu kabullendiğini belirtmiştir. Diğer yandan katılımcılar, işitme engelli çocukları olduğunu ilk öğrendiklerinde neler hissettiklerini, bu duruma nasıl alıştıklarını, günlük yaşamlarındaki değişimleri ve geçmişte yaşadıkları sıkıntıları dile getirmişlerdir. Katılımcılar ayrıca işitme engelli çocuklarıyla ilgili gelecek kaygısı yaşadıklarını, çocuklarının ihtiyaçlarını gidermede zorlandıklarını, kaliteli cihazların çok pahalı olduğunu, iletişimde zorlandıkları için çocuklarını tek başına bir yere göndermek istemediklerini ifade etmişlerdir. Bu süreçte uygulayıcı, ‘etkin dinleme’ yaparak jest ve mimikleriyle onları anladığı dönütünü vermiş ve böylece paylaşımlarının ilgi çektiğinin farkında olmaları sağlanmıştır. Ailelerin kendileri hakkındaki bu paylaşımlarını takiben uygulayıcı da kendi özgeçmişi, şimdiki hayatı, ailevî durumu gibi konular hakkında paylaşımlarda bulunmuştur. Uygulayıcının daha önce dört yıl süresince işitme engelliler okulunda öğretmenlik yaptığı bilgisi ailelerin ilgisini çekmiştir.

Son olarak açılış konuşmalarının ardından uygulayıcı tarafından ‘niyet’ oturumuna giriş yapılmıştır.

NİYET

Oturum 1	
Oturum Teması:	Niyet
Süre:	45
Yöntem:	Anlatım, Soru-cevap, Tartışma.
Araç-Gereç-Materyal:	Kur'an-ı Kerim Meali, Mutluluğu Seçiyorum adlı kitap, Aşkın Yanımız Maneviyat adlı kitap, İsimsiz Hayatlar adlı kitap, Power point sunumu.
Oturumun Amacı:	Katılımcıların kararlarında niyetin önemini ortaya koymak.
Kazanımlar	Katılımcılar, program sonunda; - Yeni kararlar alma ve bu kararları uygulamada niyetin önemli olduğunu kavrar. - Niyetin sürece bağlılığı kolaylaştırdığını bilir. - Sürecin sorumluluğu hakkında farkındalık kazanır.

Giriş

Uygulayıcı açılış konuşmasının ardından katılımcıların konuya dikkatini çekmek için onlara “İbadet etmeden önce ne yaparsınız?” sorusunu yöneltti. Katılımcılar, “*niyet ettiklerini, hazırlık yaptıklarını*” ifade ettiler.

Uygulayıcı “Sizlerle bugünden itibaren her hafta oturum düzenleyeceğiz ve bir tema üzerinde paylaşımlarda bulunacağız, verimli olmasına niyet ediyorum.” demiş ve ardından niyetin tanımını; “*Niyet, Yaradan’la gerçekleştirilen bağ kapsamında en üst düzeyde farkındalığın yaşanmasıdır. Her eylemin temelinde niyet vardır. Niyet ile birey Yaradan’ı ile işine başlamış olduğundan, O’nun gücü ile geleceğe güvenle ilerler.*” (Özdoğan, 2012:13) şeklinde yapmıştır.

Niyet kavramının tanımı ile giriş yapıldıktan sonra içerik sunumu aşamasına geçilmiştir.

İçerik Sunumu

Uygulayıcı “Önce biz böyle yeni başlangıçlarda bir farkındalık kazanmak isteriz ve niyet ederiz. Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım programı ile siz de biz de değişip dönüşeceğiz. Hayata bakış açımız olumlu yöne evrilecek, Yaradan’la

ilişkimizde daha güçlü bir bağ kuracağız ve bu bağ ile ailemizle daha mutlu olarak; eşimizle, çocuklarımızla ilişkilerimizde daha tolere eden, daha üst boyuttan bakan insanlar haline geleceğiz.” dedi ve niyetin hayatımızdaki gücüne dair şu açıklamalar yapıldı:

*“Her başlangıcın, toprağa atılan her tohumun, her hareketin özünde bir niyet vardır. Bütün ibadetlerin en temel şartı niyet etmek olduğu gibi bu aynı zamanda farzdır. “Niyet ettim Allah rızası için” denilerek başlanılan her ibadet en yüksek boyuttadır. Düşüncelerimiz maddeyi etkilediği gibi, niyetlerimiz de hayatlarımızı kuşatmıştır. Her niyet ediş, yapacağımız iş için Yaradan’la yola çıkmak demektir. Her niyet ediş, Yaradan’ın gücünü, yani gerçek gücü işlerimizde ortak etmek demektir. Gücünü Yaradan’dan alan için zorluk nedir? Rabbimiz bize olan yakınlığını ve desteğini şu sözlerle ne güzel ifade etmektedir: **Kullarım Beni soracak olurlarsa bilsinler ki, Beni çağırdığında, çağıranın çağrısına karşılık veririm. O halde, onlar da Benim çağrıma karşılık versinler ve Bana inansınlar ki böylece doğru yolu bulmuş olsunlar (Bakara 186).**” Özdoğan (2010).*

Ardından niyetin hayatın temelinde olduğu vurgulanmıştır. Oturumlara, Hz. Muhammed’in doğum günü olan bir ayda başladığımız ifade edilmiş, Hz. Muhammed’in hayata bakış açısına kısaca yer verilmiş ve Hz. Muhammed’in yaptığı dua ile devam edilmiştir; *“İnanan insan, elinden, dilinden, hiçbir azasından zarar gelmeyen insandır. Kusurları ortaya çıkaran değil, güzelliklere vesile olan insanlar olalım.”* Niyetlerimize insanların yararına çalışmayı, güzelliklere vesile olmayı da eklememiz gerektiği belirtildi. Niyetlerimizde daima bu duanın farkındalığı olması gerektiği dile getirildi.

Niyetin bir süreç olduğundan, önce bir şeyi seçip ona karar verdiğimizden, ardından onu elde etmek için eylemde bulunduğumuzdan, Yaradan’ın yardımı ile o süreci yaşadığımızdan bahsedildi. Eylemlerimizdeki sorumluluğun bize ait olduğu, sonuçtaki hikmeti görmenin ve olumlu düşünmenin önemine vurgu yapıldı. Olumlu düşüncenin bize manevi güç kazandırdığı ifade edildi.

Sonrasında “olumsuz düşünce orucundan” bahsedildi. Prof. Dr. Öznur Özdoğan, kanser hastaları ile yaptığı çalışmalarında bu tekniği uyguluyor. Zihne olumsuz bir şey geldiğinde onu içine almamaya niyet etmek. Aynı oruç halinde olduğu gibi, zihnin içine olumsuz almama uygulaması. ‘Kansere Çözüm Var’ adlı kitabında anlattığı Ayşe vakasında bu tekniği öğretiyor. Ayşe, karşılaştığı olumsuz düşünceleri hemen fark edip içselleştirmeden zihninden uzak tutmayı başarıyor. Bunun için ilgisini dağıtıyor ve olumsuz etkiyi içselleştirmemeyi seçiyor. Sonuç olarak da bu düşünme biçiminin faydasını görüp, şifa buluyor (Öznur Özdoğan, Kansere Çözüm Var).

Kıssadan Hisse

“Yere Çakılan Sopa” hikayesi slayt sunumunda gösterilmiş, neticede önemli olanın davranıştan ziyade niyetin olduğu ifade edilmiştir.

“Yere Çakılan Sopa” hikayesinde her yere atıyla giden bir derviş, uzun bir yolculuk sırasında dinlenmek için bir pınar başında mola verir. Kaçmasın diye atını bağlayacak bir yer arar ama bulamaz. Bunun üzerinde yere çaktığı bir sopaya atını bağlar. Yeteri kadar dinlendikten sonra tekrar yola çıkacakken “Benden sonra gelenler de atını bağlar” diye düşünerek çaktığı sopayı geri çıkarmaz. Bir süre sonra başka bir derviş konaklamak için bu pınar başında durur. Su içmek için pınara doğru giderken yere çakılı sopaya ayağı takılır ve yüz üstü düşer. Bu derviş de “Bu sopaya ben takılıp düştüm, benden sonra gelenler de takılıp düşer” diye çakılı sopayı yerden çıkarır.

Birlikte Yorumlama

Bununla bağlantılı olarak Yunus Emre’nin ‘İlim ilim bilmektir / İlim kendin bilmektir / Sen kendini bilmezsen / Bu nice okumaktır’ dörtlüğü okunmuştur. Katılımcılara bunu daha önce duyup duymadıkları sorulunca bir kısmı duyduğunu dile getirmiş ve anlamını açıklamaya çalışmışlardır. Ardından dörtlük uygulayıcı tarafından açıklanmıştır.

Kalıcılığı Sağlama

Oturumda anlatılanların kalıcılığını sağlamak için sunulan içerikler ve videolar –bu amaçla oluşturulan- whatsapp grubunda paylaşıldı. Paylaşılan içeriklerin ve videoların bir sonraki oturuma kadar tekrar okunması ve izlenmesi önerildi.

Gözlem ve Değerlendirme

DOMAB programının tanıtılması ve ilk uygulaması niteliğindeki bu oturumda katılımcıların ilgili oldukları görüldü. Pandemi sürecinde böyle bir eğitsel oturumun onları heyecanlandığı gözlemlendi.

Herhangi bir konuda değerlendirme yaparken niyetin ne kadar önemli olduğuna dikkat çekilmiştir. Zorluklarla başa çıkmada katılımcıların sorumluluk alması gerektiği anlatılmış ve zorluklarla başa çıkmada öncelikle niyet etmenin önemi dile getirilmiştir. Niyetin bir süreç olduğundan, olumlu düşünmenin öneminden bahsedilmiştir. Sonuç olarak katılımcılar seçimlerini niyet ve farkındalık çerçevesinde ele alacaktır.

SABIR

Oturum 2	
Oturum Teması:	Sabır
Süre:	45
Yöntem:	Anlatım, Soru-cevap, Tartışma
Araç-Gereç-Materyal:	Kur'an-ı Kerim Meali, Mutluluğu Seçiyorum adlı kitap, Aşkın Yanımız Maneviyat adlı kitap, İsimsiz Hayatlar adlı kitap, Power point sunumu.
Oturumun Amacı:	Katılımcıların 'sabır' kavramını öğrenmelerini ve yaşadıkları sıkıntılar karşısında 'sabırlı olma'yı başarabilmelerini sağlamak
Kazanımlar	Katılımcılar, program sonunda; • Sabır ve tahammül kavramlarının bilgisine sahip olur. • Sabır ve tahammül kavramları arasındaki farkı ayırt eder. • Dini baş etme ile sabır arasındaki ilişkiyi kavrar. • Sabrın aktif bir süreç olduğunu anlar. • Öfke ile sabır arasındaki ilişkiyi ayırt eder. • Sabrın insanın yaşam kalitesini ve iç huzurunu artırıcı bir değer olduğunun bilincine varır.

Giriş

Toplantıya başladıktan hemen sonra bir önceki oturumun özeti yapıldı. Niyet kavramı üzerinde kısaca duruldu.

Daha sonra uygulayıcı, katılımcıların konuya ilgilerini çekmek için onlara “Başınıza kötü şeyler geldiğini hissettiğinizde ne tür tepkiler verirsiniz?” sorusunu yöneltti. Bu aşamada amaç katılımcıların ön bilgilerini belirlemektir. Katılımcılar, “Stres olduklarını, sinirlendiklerini, gerildiklerini, çaresiz hissettiklerini, ‘neden bu durum benim başıma geldi?’ diye düşündüklerini ve üzüldüklerini” ifade ettiler.

Uygulayıcı, katılımcılara, “Olumsuz yargılara kapıldığınız zaman neler hissettiniz?” sorusunu sordu. Katılımcılardan bazıları; “Allah’ın beni cezalandırdığını düşündüm, yaşadıklarımın işlediğim bir günahın bir bedeli olduğunu düşündüm.” gibi cevaplar verdiler.

Gelen yanıtlardan hareketle bu ifadeler ‘olumsuz başa çıkma’ olarak nitelendirildi. Bu zorluklar karşısında ise bireyin başa çıkma becerisini geliştirmeyi vurgulamak için Kenneth Pargament’in ‘Başa Çıkma Kuramı’ ile konuya giriş yapıldı ve içerik sunumu aşamasına geçildi.

İçerik Sunumu

Bu aşamada uygulayıcı, “Başa çıkmanın zor zamanlarda ortaya çıkan anlam arayışı” olduğuna vurgu yaparak “Olumsuz yargılara kapıldığımız zaman gösterdiğimiz bu tepkilerimizin olumsuz başa çıkma olarak nitelendirildiğini” açıkladı. Daha önceden konuya ilişkin olarak hazırlanan detaylı metinler slaytlar halinde yansıtıldı ve üzerinde konuşuldu.

Baş a çıkma, bireyin yaşadığı stresli olaylar ve durumlara karşı bilişsel, davranışsal, fizyolojik ve çevresel düzenlemeler yaparak verdiği tepkilerdir (Folkman & Lazarus,1988). Baş a çıkma sürecinde ise manevi kaynakları kullanmanın karşılaşılan sorunları çözmede etkili olduğu bilinmektedir (Pargament, 1997). Pargament ve arkadaşları, baş a çıkma sürecinde manevi ve dini kaynakların etkisini ve önemini incelemişlerdir. Yaptıkları çalışmalarda dini/manevi baş a

çıkmanın, dini/manevi olmayan başa çıkma metotlarından çok daha ötede ve üstte olduğu ve dini başa çıkmanın insanın iyi oluşu ve sağlığı üzerindeki olumlu etkisinin önemini vurgulamışlardır.

Olumsuz Manevi Başa Çıkma

Olumsuz dini başa çıkmaya örnek; *“Allah tarafından cezalandırmayı hak edecek ne yaptığımı düşünürüm.”*

Olumsuz Manevi Başa Çıkmanın Etkileri:

- Yaşadığı olayları sürekli olumsuz olarak gören saplantılı kişilik gelişimi
- Artan stres ve depresif eğilimler
- Kaygı bozuklukları
- Yaşama ve kendisine dair süregelen eleştirel bakış ve söylem
- Kendisine ve diğerlerine karşı tepkisizlik ve duyarsızlaşma
- Psikosomatik semptomlar
- Fibromiyalji, romatizma, kalp ve damar sorunları vb.

Buna göre olumsuz başa çıkma yerine, olumlu başa çıkma yaklaşımını benimsemelerinin daha doğru olacağı ifade edilerek olumlu başa çıkma kavramına giriş yapıldı.

Olumlu Dini Başa Çıkma

Olumlu başa çıkma kavramı; Yaratan ile kurulan güvenli ilişkiyi, başkaları ile kurulan manevi bağlanmışlık hissini içerir.

Olumlu manevi başa çıkma stratejisine; “Öfkemi gidermesi için Allah'tan yardım dilerim” ifadesi örnek olarak söylenebilir.

Olumlu Manevi Başa Çıkmanın Etkileri

- Sağlığı olumlu etkiler.
- Kişiye olumlu yaşam tecrübeleri sunar.
- Daha sağlıklı bir yaşam için kişiye umut aşılar.

- Stres ve depresyon düzeyini önemli ölçüde azaltır.
- Zihinsel sağlığı artırır.
- Kişiyi daha iyi bir stres yönetimi sunar.
- Stresin fiziksel ve zihinsel zararlı etkilerini dengelemeye yardım eder.

Katılımcılara; *“Uzun yıllar boyunca evlilik yaşamış birinin eşini darp ettiği hatta ölümüne sebep olduğu haberlerine sıklıkla rastlıyoruz. Sizce böyle bir durum neden kaynaklanıyor?”* sorusunu yöneltti. Bunun ardından katılımcılardan K1, *“Büyük ihtimalle yıllarca eşiyi yaşadığı problemlere sabretmiş bir eşin artık bardağı taşıran son damla olarak bu hadisede yılların yükünü eşine anlık bir öfkeyle yansıtmış olabilir.”* cevabını verdi.

Bunun üzerine uygulayıcı, bu hadisenin sabretmek olarak nitelendirilemeyeceğini dile getirerek tahammül ve sabır kavramlarına giriş yaptı.

Daha önceden hazırlanan ‘sabır’ ve ‘tahammül’ kavramlarına ilişkin açıklamalar ve bunların arasındaki farklar slayt olarak yansıtıldı ve üzerinde konuşuldu, tartışıldı.

Slayt içeriklerinden bazıları şu şekildedir:

Sabır ile tahammül kavramlarını birbirinden ayırıyoruz. Sabretmeyi tahammül olarak yaşıyoruz. Arapça bir kavram olan tahammül kavramı ‘hml’ kökünden gelir. Yüklenmek, bir yükü üstüne almak, katlanmak anlamlarına gelmektedir. Hamal da aynı kökten türemiştir.

Tahammül: Psikolojik boyutuyla içimize atmak.

- Güçlü görünme çabası
- Olsun, olsun diyoruz.
- En sonunda «Yeter artık!»

Birey (öz itibarıyla) aktif varlık olmasına rağmen bu esnada pasif bir süreç yaşamaktadır.

İlişkilerde birçok insan acıya katlanmanın erdem olduğunu düşünür. Fakat kötü ilişkiler, stres ve endişeyi artırmakla beraber bedensel rahatsızlıklara da kapı aralar.

- Tahammül, öfkeyi tetikler.
- Sabır şifadır.

Sabır ne demek? Bilinenin aksine sabır süreci aktif bir süreçtir, pasif bir bekleyiş değildir. Tahammül duygusu kaliteli bir tutum değildir, yaşam enerjisini yok eder, öfkeyi tetikler. Yaradan'ın tahammül diye bir ismi yoktur, sabır diye bir ismi vardır.

Sabır nasıl bir süreçtir?

Sabır; önce süreci kabullenmek, ben bunu yaşıyorum diyebilmek; sonra bir adım atıp bunu nasıl çözebilirim diyerek harekete geçmek demektir. Okumak, fikir danışmak sonra aklımıza ve gönlümüze yatan çözümü uygulamaktır. Yani sabır aktif bir süreçtir. Aslında doğamızın temelinde edilginlik değil etkinlik vardır.

Sopayla kilime vuran kişinin amacı, kilimin canını acıtmak değildir. Tozunu almak, kirden pastan arındırmaktır. Allah insanlara sıkıntı vermekle onların ruhunu arındırır.

Oturumun bu bölümünde Prof. Dr. Öznur Özdoğan'ın «Aşkın Yanımız Maneviyat» adlı kitabında yer alan, şifa üzerine yaptığı çalışmadan -örnek olay- dan bahseden uygulayıcı, “Allah hiç kimseye kaldıramayacağı yükü yüklemes (Bakara, 286). Her ne yaşarsak baş edebilecek güçteyiz” dedi ve örnek olayı slayta yansıttı:

Örnek Olay

Şehit eşini ziyarete gittiğimizde o gün çok kötüydü. Çünkü on üç yaşındaki çocuğuna babasının öldüğünü söyleyecekti ve onun gerginliğini ben de yaşadım, ona şöyle yaklaştım: “Sen bu haberi duyduğunda kendini nasıl hissettin? -Sanki ben, ben değilim. Ben nasıl kaldırıyorum, nasıl baş edebiliyorum, bilmiyorum.

-Rabbim seni bir güç ile donatmıştır. Aynı donatım çocuğun için de geçerli. 13 yaşında ama o bir şehit kızı artık.

Bunu duymak anneye çok iyi geldi. *“Tamam hocam, o (artık) güçlü diye (çocuğuma) açıklayacağım”* dedi.

Uygulayıcı, tema ile bağlantılı olarak *olumsuz düşünce orucu* kavramına değinerek sözlerine devam etti:

Olumsuz Düşünce Orucu

Oruçlu birine bir su ikram edildiğinde niyetliyim şu an içemem dediği gibi olumsuz düşünce orucu da aklımıza gelen -bu ayki maaşım yetismeyecek, bu çocuk adam olmayacak, iyileşemiyorum, ülkem şöyle olacak- gibi olumsuz düşünceleri uzaklaştırmak, niyetliyim seni zihnimden uzak tutuyorum demektir. (Özdoğan, 2009)

‘Vesveseler, kaygılar, korkular bireyi yorar ve eylemsiz bırakır.’ dedikten sonra, bir saha çalışmasına işaret ederek bir vak’a örneğine yer verildi:

Bir Vak’a Örneği

Vak’ada, Ayşe birtakım tedaviler görmüş dördüncü evrede bir kanser hastası. Kanser hücreleri bedene yayılmış bu hasta olumsuz düşünce orucunda çok başarılı olmuştur. Bir yakını nasıl olduğunu Ayşe’ye sorduğunda *“dişlerimi yaptırıyorum”* demiş. *“Ne kadar ömrün kaldı ki dişlerini yaptırıyorsun?”* cevabını alan hasta, uygulayıcıya cevaben: *“Hocam eski ben olsam perdeleri kapatır günlerce dışarı çıkmazdım. Bu söz üzerine telefonu kapattım. Üstümü değiştirdim. Kızılay otobüsüne bindim. Anneler günü için hediyeler aldım eve geldiğimde hiçbir şeyim kalmamıştı”*. Mutluluğumuzla bağışıklık sistemi arasında ilişki var. Biz de mutluyken buz gibi bir havada dışarı çıksak dahi bir şey olmaz. Fakat aksi durumda havadan nem kaparız. İçe atıp biriktirmek kaliteli bir duygu değil. Belki de kanseri tetikliyor.

Ayşe vakasında kanser hastası olan Ayşe’nin vücudunda daha sonradan kanser hücresi olmadığı tespit ediliyor. Hayata olumlu bakmak, Allah’a bırakmak, anlamlandırmak, eski kişiliğimizden daha başka motiflere geçmek şifalandırıyor.

- Yaratıcımızın her an bizimle olduğu ve tecrübe ettiğimiz her şeyin O’nun bilgisi dâhilinde olduğunu hatırd tutmak bize güç verir.

- İnsan; beden, zihin bir de ruhtan meydana gelen üç boyutlu varlıktır. Bedenimize doktorlar, zihnimize psikologlar dokunacak. Ruhumuza da dokunuş gerek. Biz buna manevi boyut diyoruz. Bu çalışmalar ruhumuza dokunuş olacak. Aşkın yanımız maneviyatımızı güçlendirdiğimizde bu bizim bedenimize, zihnimize, ilişkilerimize iyi gelir.

Sabır yaşantısı nasıl gerçekleşir?

- Başımıza gelen sıkıntıyı kabullenerek,
- Sıkıntı konusunda bilgilenerik,
- Sorunu çözmeye çalışarak.

Zorlu süreçlerden hep güçlenerek çıktığımızı bilmemiz gerekir. Bu süreçler hayatımıza çok şey katacaktır.

Oturumun sonunda Asr Suresi hep birlikte okundu ve ardından uygulayıcı tarafından Türkçe açıklaması şöyle yapıldı:

Asr Suresi

*Asra yemin olsun ki,

*Gerçekten insan, ziyandadır.

*Ancak iman edip salih amellerde (iyi işlerde) bulunanlar, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler başka. (Asr suresi, Kur'anı Kerim)

Birlikte Yorumlama

Bu aşamada daha önceden konuya ilişkin hazırlanan –aşağıdaki- ayet ve hadisler slaytlar halinde yansıtıldı ve üzerinde değerlendirmeler yapıldı.

“Yaradan hiç kimseye kaldıramayacağı bir yükü yüklemes.” (Bakara, 2/286).

“Allah sabredenleri sever.” (Ali imran 146)

“Ey iman edenler, sabır ve namazla Allah’tan yardım isteyiniz; kesinlikle Allah sabredenlerle beraberdir.” (Bakara suresi, 153. ayet)

Peygamberimizin haksız bir durumla karşılaştığında sessizce bir kenara çekilip beklemek yerine, elimizden geldiğince haksızlığı giderme çabasında olmayı tavsiye ettiğine vurgu yapıldı.

“...Kim sabrederse, Allah ona dayanma gücü verir. Kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir ikram verilmemiştir.” (Müslim, Zekât, 124).

Ayrıca, konu ile ilgili düşünürlerin sözleri ve atasözleri de slaytlar şeklinde yansıtıldı ve üzerinde değerlendirmeler yapıldı.

- “Sabır ile koruk helva olur, dut yaprağı atlas.” Atasözü sabır ile en olmayacak işlerin bile olduğunun görülebileceğini anlatır. Gerçekten de sabredip aktif çalışılırsa başa gelen sıkıntının sağlıklı bir şekilde çözüldüğü görülür.

“Sabretmek, öylece durup beklemek değil, ileri görüşlü olmak demektir.” Şems-i Tebrizi.

- “Sabır, yaranın içinde Yaradan’ı görmektir.” Mevlana

Kıssadan Hisse

İki Küçük Farenin Hikâyesi

Bir kaymak kovaşına iki fare düşmüş. Kova çok derinmiş ve farelerin çıkması mümkün değilmiş. Farelerden biri kaderine razı olup ölümü öylece beklemiş ve boğulmuş. Diğer fare kovanın içinde koşmaya başlamış o kadar hızlı ve o kadar çok koşmuş ki sonunda kaymak tereyağı olmuş fare de yağın üstünden atlayıp kovadan kurtulmuş.

Yenilenme İradesi

Kartal, kuş türleri arasında en uzun yaşayanıdır. Hatta yetmiş yıl yaşayanları bile vardır. Ancak kartal bu yaşa ulaşmak için 40 yaşında çok zorlu bir karar vermek zorundadır. Ya ölümü seçecektir ya da yeniden doğuşun acılı ve zorlu sürecini göğüsleyecektir.

Bu, yeniden doğuş süreci 150 gün kadar sürer. Peki, bu nasıl gerçekleşir?

Yeniden doğuş için kartal bir dağın tepesine uçar. Ve oradaki bir kayalıkta, artık uçmasına gerek olmayan yuvasında kalır. Bundan sonra gagasını sert bir şekilde kayaya vurmaya başlar.

En sonunda gagası düşer. Gagası çıktıktan sonra pençelerini söker. Yeni pençeleri çıkınca bu sefer eski tüylerini yolmaya başlar. 5 ay sonra kartal kendisine 20 yıldan fazla yaşam sağlayan doğuş uçuşunu yapmaya hazırdır.

Eşeğin Uğraşısı

Günlerden bir gün köylerden birinde adamın birinin eşiği kuyuya düştü, sesini duyan sahibi köylüleri yardım çağırdı. Sonunda karar verildi ki kurtarmak için çalışmaya değmez, tek çare kuyuyu toprakla örtmek ve hayvanı gömmek. Elllerine aldıkları küreklerle etraftan kuyunun içine toprak attılar zavallı hayvan üzerine gelen toprakları her seferinde silkinerek dibe döktü ayaklarının altına aldığı toprak sayesinde her an biraz daha yükseldi. Sonunda yukarıya kadar çıkmış oldu. Köylüler ağzı açık kalakaldı.

Kıssadan ders: Hayat bazen bizimde üzerimize asılır, üstümüzü toz toprakla örtmeye çalışanlar olur. Bunlarla baş etmenin yolu yarılayıp sonuçta aydınlığa adım atmaktır, kör kuyuda olsa bile hareket etmektir.

Kalıcılığı Sağlama

Oturumda anlatılanların kalıcılığını sağlamak için sunulan içerikler ve videolar –bu amaçla oluşturulan- whatsapp grubunda paylaşıldı. Paylaşılan içeriklerin ve videoların bir sonraki oturuma kadar yeniden okunması ve izlenmesi önerildi.

Gözlem ve Değerlendirme:

Ailelerin hayatlarında sabır kavramına dair doğru bilgiye sahip olmadıkları, sabır yerine tahammülü yaşadıkları, yaşadıkları zorluklar karşısında olumsuz baş etme yaklaşımını tercih ettikleri görülmüştür. Katılımcıların birçoğu tahammül ile sabır arasındaki ayrımı ilk defa duyduğunu, kendisinin sabır diye bildiği şeyin aslında tahammül olduğunu ifade etmiştir.

Oturum sonunda veliler, sabır konusunda farkındalık yaşadıkları ve bundan sonra tahammül değil sabrı yaşayacaklarını, olumsuz durumlarla baş ederken olumlu baş etmeyi benimseyeceklerini ifade ettiler. Yaşadıkları sıkıntılara yeni bir bakış açısı kazandıklarını, davranışlarında etken olacaklarını söylediler. Böylece katılımcıların önemli bir kısmında aktif sabıra doğru bir yönelim olduğu ifade edilebilir.

ŞÜKÜR

Oturum 3	
Oturum Teması:	Şükür
Süre:	45
Yöntem:	Anlatım, Soru-cevap, Tartışma
Araç-Gereç-Materyal:	Kur'an-ı Kerim Meali, Mutluluğu Seçiyorum adlı kitap, Aşkın Yanımız Maneviyat adlı kitap, İsimsiz Hayatlar adlı kitap, Power point sunumu, video gösterimi
Oturumun Amacı:	- Nimeti ve nimetin kaynağını fark etmek. - Vesveselerden kurtulmak, kendine ve Yaradan'a güvenmek, anı yaşamak ve umudu canlı tutmak. - Olumsuz düşünce orucu ve olumlu düşünmeye-hayata olumlu bakmaya niyet etmek. - Şükürün iyileştirici ve geliştirici yönünü fark etmek.
Kazanımlar	Katılımcılar, program sonunda; - Şükür ve karşılaştırmalı şükürün farkını bilir. - Anda yaşamının önemini kavrar. - Hayatında karşılaştığı olaylarda anda olmanın farkına varabilir. - Hayatın her aşamasına karşı dostça bir tutum sergiler ve ihtiyaç duyduğu özeni kendine gösterir.

Giriş:

Toplantıya başladıktan hemen sonra bir önceki oturumun özeti yapıldı. Sabır kavramı üzerinde kısaca duruldu.

Bugünkü oturumun temasının şükür olduğu ifade edildi. Daha sonra uygulayıcı, katılımcıların konuya ilgilerini çekmek için onlara video izleterek oturumu başlattı.

Video içerikleri şu şekildedir:

“Bu gördüğünüz iki bardak suda, sağımdakinin mikroskop fotoğrafı bu. Solumdakinin fotoğrafı da bu. Nasıl yani dediğinizi duyuyorum şu anda. Hadi, bir tahminde bulunun. Bu iki fotoğraf neden farklı?”

Biri taze biri eskimiş suya mı ait? Hayır. Biri kirli, biri temiz belki de farklı bölgelerden alınmış örneklerdir. Cevabı bunlardan hiçbirisi değil.

Aslında bu iki su molekülü aynı suya ait. Her ikisini de hemen dışarıdaki sebilden doldurdum. Ama farklı bir işlemde geçirdim. Ne mi yaptım? Bu fotoğraftaki moleküle çok şükür ve sevgi kelimesini. Buna da şeytan kelimesini tekrarladım. Bu kelimeleri duyan sular böyle şekil değiştirdi. İlk kez 1990’ların başında bir Japon bilim adamı bu deneyi yaptı ve suyun hafızası olduğunu tespit etti. İlginç değil mi? Kelimeler bu suyu etkilediği gibi bizi de etkiliyor. Bugün bu kelimelerden birini, şükretmeyi konuşacağız. Şükretmek öyle güçlü bir eylem ki bu kelimeyi duymak bile suyu en güzel hale getiriyor.

İnsanın da yaklaşık yüzde yetmişinin su olduğunu düşünürsek şükreden bir insanın nasıl güzelleştiğini düşünün. Uzmanlar mutluluğun anahtarının şükür olduğunu bulmuşlar.

Başını konuşuyorum. Çünkü sizler zaten kadim bir medeniyetin çocukları olarak bunu biliyorsunuz. Bizim bazı hakikatleri bilmemiz için ille de deney yapmamız gerekmiyor.

Şükür, çağımızın en büyük vebalarından olan depresyon, kaygı ve anksiyete bozukluğuna ilaç gibi geliyormuş. Şükreden insanların daha olumlu, daha neşeli, hoşgörülü, yapıcı ve cömert oldukları tespit edilmiş. Şükredenler problemleri daha çabuk analiz ederek çözüme ulaştırıyormuş. Malum insan ruh taşıyor.

İnsan hayatın merkezinde manevi bir sisteme ihtiyaç duyuyor. İşte şükür o sistemin temel rehberi. Şükretmenin hediyelerine bakar mısınız? Çok şükür”

Videonun izlenmesinin ardından katılımcılara “Peki şükür kavramı sizlere neleri çağrıştırmaktadır?” sorusu yöneltildi. Katılımcılardan bazıları; “Allah’a teşekkür etmek, bizden daha zor durumda olanları düşünüp şükretmek.” gibi cevaplar verdiler. Uygulayıcı Şükrün “iyilikten taraf olmak, nimeti fark etmek ve

belki en önemlisi nimetin kaynağını görebilmek” olduğunu ifade etti ve ardından kısa bir video gösteriminde bulundu.

Video içerikleri şu şekildedir:

Arif Nihat Asya'nın “Su içen kuşu, her yudumda gagasını göklere kaldırarak Allah'a şükrederken gördüm” dizeleri... Hem tefekkür hem şükürdür.

Nimet nedir?

“Mutluluğun formülü şükredenlerden olmakta, nimeti görmekte gizlidir. Nimet nedir? Yaratılan her şeydir. Bize emanet edilen beden, malımız, mülkümüz, aldığımız nefes. Bin bir güzellikteki tabiat...

Sevmek, konuşabilmek, yürüyebilmek, dertlenmek ve niceleri. Mutluluk, şükürdür. Şükürse görmek ve tefekkür etmek demektir.”

Uygulayıcı tarafından videolar izletildikten sonra ve içerik sunumu aşamasına geçildi ve ilgili metinler ekrana yansıtıldı.

İçerik Sunumu:

Bu aşamada uygulayıcı şükür kavramının “nimeti, nimeti verenden bilme, nimetin verilmesinden dolayı mutluluk hissetme ve nimeti verenin amacına ve sevgisine uygun bir şekilde davranma" olduğuna vurgu yaparak şükür kavramını açıkladı. Şükürün insanın insan olmasının anahtarı; aradığı huzur, mutluluk ve erdemli yaşamın en güzel ve iyi yolu olduğunu ifade etti.

Ardından uygulayıcı katılımcılara şu soruyu yöneltti:

“Depremde yıkılan bir bina gördüğünüzde ‘neyse ki ben o binada değildim, şükürler olsun’ ya da corona virüse yakalanan birini gördüğünüzde ‘çok şükür ben yakalanmadım’ veya bedensel engelli birini gördüğünüzde ‘çok şükür elim ayağım var’ şeklinde düşünür müsünüz?”

Katılımcılar “evet başkalarını düşünüp halimize şükrederiz” dediler. Gelen yanıtlardan hareketle bu ifadeler ‘mukayeseli şükür’ olarak nitelendirildi. Uygulayıcı “mukayeseli şükür” kavramına giriş yaptı, daha önceden konuya ilişkin olarak

hazırlanan ‘mukayeseli şükür’ ve ‘anda şükür’ kavramları başta olmak üzere detaylı metinler slaytlar halinde yansıtıldı ve üzerinde konuşuldu.

Mukayeseli Şükür

Bu yaklaşım bizi kısa süreliğine tatmin etse de kaliteli bir şükür değildir. Başkasının ne hissettiğini tam anlayamadığımızı gösterir, empatinin tam gelişmediğini gösterir. Bu eksik yaklaşıma literatürde ‘mukayeseli şükür’ diyoruz.

Mukayeseli şükür, insanı o an için tatmin ediyor, ama yüceliğini alıp götürüyor.

Anda Şükür

- Karşılık olmadan ana şükür
- Anda her ne yaşıyorsak Yaratıcımıza şükretmemiz gerekiyor.

İçinde bulunduğumuz anda ne yaşıyor olursak olalım, içinde bulunduğumuz yaşantının olumlu yanını, yani hayrını keşfedip teşekkür etmek vardır.

Hız. Eyüp’ün hastalığında olan şükürü, Hız. Yusuf’un hapisanedeki şükürü anda şükretme yaşantısına örnektir. Duan varsa duyan da vardır. Şükür, olana ve olmayana teşekkür edebilmektir. Olanda hayır vardır diyebilmektir.

Uygulayıcı, katılımcılara ‘Şükretmek nasıl hissettirir?’ sorusunu yöneltti ve ardından şükretmenin nasıl hissettirdiğini açıklayan videoyu izletti.

Video içerikleri şu şekildedir:

“Şükretmek bünyemizi nasıl etkiler? Bizi iyi hissettirir. Affedici, cesaretli, mutlu ve tevazu sahibi yapar. Başta bahsettiğim su örneğinde olduğu gibi vücudumuz şükrettikçe güzelleşir.

Şükür Allah’ın cömertliğine karşı en güzel kabuldür. Verdin teşekkür ederim. Aldım, çok mutluyum.”

Videonun ardından daha önceden hazırlanan şükür kavramına ilişkin açıklamalar olarak slayt olarak yansıtıldı ve üzerinde konuşuldu, tartışıldı. Slayt içeriklerinden bazıları şu şekildedir:

Şükür, yaşamı olumlu etkiler, karamsar olmayı engeller, pasif değil aktif olmaya yardımcı olur.

Sabır ve şükür kavramları insanın sahip olması gereken mutluluk psikolojisinin iki temel ögesi olarak, inanan insanın hayatında önemli yer tutmaktadırlar.

Şükür; nimeti, nimeti verenden bilme, nimetin verilmesinden dolayı mutluluk hissetme ve nimeti verenin amacına ve sevgisine uygun bir şekilde davranmadır.

Bu sözlerin ardından uygulayıcı, katılımcılara tema ile ilişkili kısa bir video izletti.

Video içerikleri şu şekildedir:

“Şükür insanı yaşatır, ayakta tutar. Şükür doyumdur, bolluktur, teşekkürdür. Şükür bizleri ince düşünceli yapandır. Şükür bir iyilik severlik hareketidir.

Şükür nimetleri arttırdığı gibi insanı Allah'a ulaştırır. Allah'a ulaşan insanın gönlü zengin olur. Şimdi bir kez daha hayatımızdaki güzellikleri yeniden gözden geçirmek, verilen nimetleri görmek, ihsan sahibine övgüde bulunmak vaktidir.”

Videonun ardından tema ile ilgili açıklamalarda bulunuldu ve ilgili metinler slayta yansıtıldı.

Hayat, insanoğlunu her zaman destekler, her şeyde bir hayır vardır ve yaşanılan her olay insanı güçlendirir.

“Hak şerleri hayreyle/ zannetme ki, gayr eyler/ Arif ânı seyreyler/ Mevla görelim neyle neylese güzel eyler.” (Erzurumlu İbrahim Hakkı)

“Hak şerleri hayr eyler” eseri dinletildi.

Birlikte Yorumlama:

Bu aşamada daha önceden konuya ilişkin hazırlanan –aşağıdaki- ayet ve hadisler slaytlar halinde yansıtıldı ve üzerinde değerlendirmeler yapıldı.

«Şükür, imanı bütünleyen bir kelimedir» İzutsu

“Sizin şer bildiklerinizde hayır, hayır bildiklerinizde şer olabilir” (Yusuf, 102).

Konu ile ilgili değerlendirmeler yapıldı ve ilgili metinler şu şekilde ekrana yansıtıldı.

Ahlâkıyla, yaşamı ve kişiliği ile Hz. Muhammed'in hayatının her sistemi arasında, her alanında şükür yaşayışı ile karşılaşmak mümkündür. Hz. Muhammed, şükretmeyi mutluluğun temel öğesi olarak görür.

Hz. Muhammed, dualarında da; “Allah'ım! Seni anmam, Sana şükredebilmem ve sana ibadetlerin en güzeliyle yönelebilmem için bana yardım et!” (Nesâî, Sehv: 60) diyerek öncelikle şükreden bir insan olmayı istemektedir.

İnsanlar arası ilişkilere büyük önem veren peygamberimiz Hz. Muhammed, “İnsanlara karşı şükran hissi taşımayan Allah'a da şükretmez” (Tirmizî) derken insanlara gösterilen teşekkürü, Allah'a şükür olarak kabul etmektedir.

Hz. Muhammed, “Mü'minin durumu gıpta ve hayranlığa değer. Çünkü her hâli kendisi için bir hayır sebebidir. Bu durum yalnız mümine mahsustur: Sevinecek bir hal geldiğinde şükreder; bu onun için hayır olur. Üzülecek bir hal geldiğinde de sabreder; bu da onun için hayır olur.” demiştir. (Müslim, Zühd 64).

Hz. Muhammed'e göre şükürün sözel olarak kalmaması, insanın hayatına yayılması gerektiğine vurgu yapıldı.

Kıssadan Hisse:

Çatlak Kova

Hindistan'da bir sucu, boynuna astığı uzun bir sopanın uçlarına taktığı iki büyük kovayla su taşırmış. Sağlam olan kova her seferinde ırmaktan efendisinin evine ulaşan uzun yolu dolu olarak tamamlarken, çatlak kova, içine konan suyun sadece yarısını eve ulaştırabilirmiş. Bu durum iki yıl boyunca her gün böyle devam etmiş. Sucu her seferinde efendisinin evine 1,5 kova su götürebilmiş.

Sağlam kova başarısından gurur duyarken, zavallı çatlak kova görevinin sadece yarısını yerine getiriyor olmaktan dolayı utanç duyuyormuş. İki yılın sonunda bir gün çatlak kova ırmağın kıyısında sucuya seslenmiş:

“İki yıldır çatlağımdan su sızdırdığımdan dolayı görevimin yarısını yerine getirebildiğim için kendimden utanıyor ve senden özür diliyorum.”

Sucu şöyle demiş:

“Patronun evine dönerken yolun kenarındaki çiçekleri fark etmeni istiyorum.”

Gerçekten de tepeyi tırmanırken patikanın bir kenarındaki yabani çiçekleri ısıtan güneşi görmüş. Fakat yolun sonunda yine suyunun yarısını kaybettiği için kendini kötü hissetmiş ve yine suçudan özür dilemiş. Sucu kovaya sormuş:

“Yolun sadece senin tarafında çiçekler olduğunu ve diğer kovanın tarafında hiç çiçek olmadığını fark ettin mi? Bunun sebebi benim senin kusurunu bilmem ve ondan yararlanmamdır. Yolun senin tarafına çiçek tohumları ekdim ve her gün biz ırmaktan dönerken sen onları suladın. İki yıldır ben bu güzel çiçekleri toplayıp onlarla patronun sofrasını süsledim. Sen böyle olmasaydın, o evinde bu güzellikleri yaşamayacaktı.”

Farkında mısınız? Hepimiz aslında çatlak kovalarız. Allah’ın büyük planında hiçbir şey ziyan edilmez. Kusurlarınızdan korkmayın. Onları sahiplenin. Kusurlarınızla birlikte gerçek gücünüzün oluştuğunu bilerseniz eğer, siz de güzelliklerin yaşamasına sebep olabilirsiniz.

En İyi Buğday Yarışması

En iyi buğday yarışmasına senelerdir katılan bir çiftçi, büyük ödülü o yıl da kazanmıştı. Yarışmayı izleyen gazeteciler, çiftçiden bu başarısının sırrını öğrenmek istediler. Çiftçi, bu sırrın, kendi buğday tohumlarını komşularıyla paylaşmasında yattığını söyledi.

Gazeteciler bu cevaba çok şaşırdılar:

“Onlar sizin rakibiniz olarak yarışmaya katılıyorlar. Buna rağmen, ne diye tohumlarınızı onlarla paylaşıyorsunuz?” diye sordular.

Çiftçi:

“Neden olmasın?” dedi. “Bilmiyor musunuz? Rüzgâr, olgunlaşmakta olan buğdaydan poleni alır ve tarladan tarlaya taşır. Bu bakımdan, komşularımın kötü buğday yetiştirmeleri demek, benim ürünümün de iyi olmaması demektir. En iyi buğdayı yetiştirmek için, komşularımın da iyi buğdaylar yetiştirmesine yardımcı olmam gerekiyor.”

Kalıcılığı Sağlama:

Oturumda anlatılanların kalıcılığını sağlamak için sunulan içerikler ve videolar –bu amaçla oluşturulan- whatsapp grubundan paylaşıldı. Paylaşılan içeriklerin ve videoların bir sonraki oturuma kadar okunması ve izlenmesi önerildi.

Gözlem ve Değerlendirme:

Katılımcılar bu tema işlenirken ayetlerin, sözlerin ve hikayelerin çok etkili olduğunu ifade ettiler. Oturumun çok verimli geçtiği şeklinde görüş bildiren katılımcılar olduğu görüldü. Ayrıca izlenen videolardan çok etkilendikleri gözlemlendi. Geçmiş için üzülme ve gelecek için endişelenmek yerine anda yaşamayı tercih etme fikri katılımcılar tarafından benimsenmiştir.

Oturum sonunda hayatın insanoğlunu her zaman desteklediği, her şeyde bir hayrın olduğu ve yaşanan her olayın insanı güçlendirdiği sonucuna varıldı.

AZİM

Oturum 4	
Oturum Teması:	Azim
Süre:	45
Yöntem:	Anlatım, Soru-cevap, Tartışma
Araç-Gereç-Materyal:	Kur'an-ı Kerim Meali, Mutluluğu Seçiyorum adlı kitap, Aşkın Yanımız Maneviyat adlı kitap, İsimsiz Hayatlar adlı kitap, Power point sunumu.
Oturumun Amacı:	Hırs yerine azim tutumunu benimsemek. Katılımcıların 'azim' değerini öğrenmelerini ve 'hırs' yerine 'azim' değerini hayata geçirmelerini sağlamak.
Kazanımlar	Katılımcılar, program sonunda; • Azim ve hırs kavramlarının bilgisine sahip olur. • Azim ve hırs kavramları arasındaki farkı ayırt eder. • Azmin kaliteli bir duygu olduğunu bilir. • Hırsın kalitesiz bir davranış olduğunu hayatından örnekler vererek açıklayabilir. • Hırs yapmanın insanı tükettiğinin ve öfkeyi tetiklediğinin farkına varır.

Giriş

Toplantıya başladıktan hemen sonra bir önceki oturumun özeti yapıldı. Şükür kavramı üzerinde kısaca duruldu.

Daha sonra katılımcıların konuya dikkatlerini çekmek için onlara video izletildi.

Uygulayıcı, toplumumuzda çok teşvik edilen hırs ve onun doğru yaşanma biçimi olan azim değeri üzerinde konuşacaklarını söyledi. Katılımcılardan birçoğu bu temayı beğendiğini, işitme engelli bireylerin ihtiyaç duydukları bir konu olduğunu ifade ettiler.

Uygulayıcı azim ve hırs kavramını tanımlayarak sözlerine devam etti ve daha önceden konuya ilişkin olarak hazırlanan detaylı metinler slaytlar halinde yansıtıldı. Slayt içeriklerinden bazıları şu şekildedir:

Arapça kökenli olan azim kavramı, “herhangi bir işe başlamak, karar vermek” olarak tanımlanır.

Azim ve hırs ayrı yaşantılardır.

Azim faydalı bir işi, bir eylemi gerçekleştirmek veya zararlı bir işi gerçekleştirmemek konusunda gösterilen kararlılıktır.

Azim, ilerlediğimiz yolda karşılaştığımız engelleri aşma kararlılığıdır.

Hırs ise tutkulu bir ümitte, bir şeyi mutlaka elde etmek düşüncesiyle aşırı derecede çalışıp bedenen yorulmak ve bir şey hakkında hissedilen şiddetli bir arzu veya hevestir.

Hırs, arzu ve isteklerin yoğun olarak yaşanmasıdır.

Ekrana yansıtılan bu metinler ile konuya giriş yapıldı ve içerik sunumu aşamasına geçildi.

İçerik Sunumu:

Bu aşamada uygulayıcı, katılımcılara video izletti.

Video içerikleri şu şekildedir:

“Böyle bir ihtiyarcık işte bu da. Bu efendi var ya Kasım'ım, belki Sultan Alaaddin'i, belki de Sultan Alparslan'ı gördü Malazgirt'te.

Ya neden uzun ömür sürer kaplumbağalar bilir misin Kasım'ım? Teslim olmuşlar da ondan.

Sadece yolunu yürür. Acelesi yok, ihtirası yok.

İhtiras olmayan da vakit bollarır. Hırs daraltır. Hem vakti daraltır, hem yüreği.

Ne der erenler? Hırs sebebi asalettir. Ne demek bu? Hırs insanı çürütür.

Çürür mü insan? Çürür elbet. Hırs çürütür. Değil mi ki her şeyin hırsı var, para hırsı, iktidar hırsı, makam hırsı, dost hırsı...

Hele bir teslim ol. Sen ne karar kılsan da karar üstünde bir karar var. Teslim ol, huzur bul. Teslim olmayan durulmaz.

Durulmayan huzur bulur mu? Musa idi, bu kaplumbağalar değil, insan sürer idi bu ömrü.”

Video izlenildikten sonra ilgili metinler slayta yansıtıldı ve üzerinde konuşuldu, tartışıldı. Slayt içeriklerinden bazıları şu şekildedir:

Hırsın Bazı Belirtileri:

Zenginliğe rağmen cimrilik.

Dünya, makam, mal, mülk ve şöhret sevgisi.

Yaşamaya her şeyden çok bağlı olmak.

Hırsın Zararları:

Elindekine kanaat etmemek

Mutsuzluk, başarıyı yakalayamamak ve elindekini kaybetme durumu veya kaygısı

Öfke, kin, haset ve kıskançlığın yaygınlaşması

Azimli insan çok çalışır, hırslı insan ölümüne çalışır.

Azimli insan istediğini elde edemediğinde üzülmaz. Her şeye rağmen kendisine verilene razı olur, şükreder. Şükretmenin verdiği rahatlıkla çalışmaya devam eder. Onun için önemli olan çalışmaktır. Başaramazsa da çalışmaya devam etmektedir.

Edison'un asistanı, "700. Denemede de başarısız olduk" dediğinde, Edison,

"Hayır başarısız olmadık, yapmamamız gereken 700 şey öğrendik." diye cevap vermiştir.

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Yaratıcı bizlere şöyle seslenmektedir: "Bir işe azmettiğinde artık Allah'a güven. Kuşkusuz Allah, kendine güvenip, dayananları sever." (Âl-i İmran, 159)

Azimde Yaratıcı ile bağ kurarak ve güven içinde hedeflerimize doğru ilerleriz.

Kuranı Kerim'de Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed azimliler (ulul-azim) olarak nitelendirilmiştir.

Hz. Muhammed, vicdanımızı hırsıstan korumamızı söylemekte ve bizlere şu uyarıda bulunmaktadır: İnsanoğlu yaşlanır ama ondaki iki huy gençleşir: Hırs ve uzak hedefleri gerçekleştirme isteği.

Yunus Emre dizisinde tema ile ilgili bir kesit izletildi.

Birlikte Yorumlama:

Bu aşamada daha önceden konuya ilişkin hazırlanan –aşağıdaki- ayet ve hadisler slaytlar halinde yansıtıldı ve üzerinde değerlendirmeler yapıldı.

Peygamberimiz şöyle devam ediyor:

"Sizler yöneticiliğe karşı çok hırslısınız. Halbuki o, kıyamet günü pişmanlık demektir. Ancak, onu hakkıyla kazananlar bu pişmanlıktan kurtulurlar."

Hırs seni kul etmesin, 'Hak' seni hür yarattı. (Hz. Ali)

"Bir insanda kendini yüksek görme, hırs ve şehvet soğan gibi kokar."
Mevlana

Hırslı olanlar, paraya tapanlar, deniz suyu içenlere benzer. İçtikçe susuzlukları artar ve felâketleri yaklaşır.” Mevlana

“Nice balık vardır ki, su içinde her şeyden eminken, boğazının hırsı yüzünden oltaya tutulmuştur.” Mevlana

“Çok hırslı insanlar toplumda övülür ve hep başarıya ulaştıkları düşünülür. Ama hırslı insanlar bana; kendilerini durmadan yıpratın hiçbir zaman doymayan, başarı için her yol mübah diyecek kadar ilkelerinden uzaklaşabilen insanlar gibi gelirler.” (Albet Einstein)

Kıssadan Hisse:

Bitiş Çizgisine Ulaşmak

Maraton koşusu sonuçlanalı bir saati geçmişti. Son kalan birkaç seyirci de stadyumdan ayrılmaya hazırlanıyordu. Temizlik görevlileri etrafı toplamaya başlamıştı ki stadyumun giriş kapısından zenci bir atlet görüldü. Koşmuyordu ve sekme ile yürüme arasında bir hareketle bitiş çizgisine ulaşmaya çalışıyordu. Yüzünden büyük acı çektiği belli olan Tanzanyalı atlet John S. Akwarth, sonunda bitiş çizgisine ulaşmayı başardı. Akhwari 1968 Olimpiyatlarındaki bu koşuyla spor tarihine geçti. Ama bunun nedeni yarışı birinciden saatler sonra bitirmesi değil, bitiş çizgisine ulaştıktan sonra gazetecilere söyledikleriydi.

Tanzanyalı atlet yarış sırasında bir kaza geçirmiş ve yaralanmıştı. Tedavisi yapılmıştı ama bacağı hâlâ kanıyordu. Buna rağmen devam etmiş ve yarışı tamamlamıştı.

Şimdi yanına yaklaşan gazeteciler sordular:

-Yarışı kazanma şansınızı zaten yitirmişsiniz. Neden mutlaka bitiş çizgisine ulaşmak için kendinizi zorladınız?

Atlet, bu soruya şaşırdı ama verdiği cevap soruyu soran gazetecileri utandırmaya yetmişti.

-Çünkü halkım beni buraya yarışa başlamak için değil, yarışı bitirmem için gönderdi!...

Kazı Boyunca Elde Ettiklerimiz

İki kardeş evlerinin arkasına büyük bir delik kazmaya karar vermişlerdi.

Çalıştıkları sırada “*Hey ne yapıyorsunuz?*”, “*Dünyanın içinden geçen bir delik kazıyoruz*” dediler. Diğer çocuklar kahkaha ile gülmeye başladı Sessizlikten sonra kazı yapan çocuklardan bir tanesi yerden içi örümcek, solucan ve geniş bir böcek çeşidini içeren bir kavanoz aldı.

Sonuna kadar kazamasak bile bakın yol boyunca neler bulduk. Hedefleri elbetteki çok iddialıydı ama onların kazmaları için bir amaç teşkil ediyordu. Hedefler de zaten bunun için değil midir? Şimdi kendinize sorun; her hedefe eksiksiz bir şekilde ulaşılacak, her iş başarılı bir şekilde tamamlanacak, her umut gerçekleşecek, her sevgi kalıcı olacak, her çaba sonuçlanacak diyenlerden misiniz yoksa hedefine yürümenin zevkini tadabilen, evet ama yol boyunca elde ettiklerime bak, bir şeyler yapmayı denediğim için kazandığım şu mükemmel şeylere bir bak diyenlerden mi?

İnsan, azimli olursa, aşamayacağı engel kalmaz. Azimde insanlığa hizmet duygusu baskınken, hırsta kendine hizmet duygusu baskındır. Azmin ve sağlam iradenin karşısında hiçbir engel duramaz.

Hırs insanı kemirir, azimse besler. İkisi de belki hedefe ulaştırır ama aksi yönlerden. Hırsla ulaştığın hedefe varsan da yolda kendini bitirirsin, varınca da doymazsın. Azimle ulaşırsan yolda kendini tanırırsın, geliştirirsin, varınca da kendinle gurur duyarsın.

Kalıcılığı Sağlama:

İçerik sunumu whatsapp grubundan paylaşıldı, yine whatsapp grubundan konu ile ilgili videolar paylaşıldı. Bir sonraki oturuma kadar paylaşılan içeriklerin okunması izlenmesi önerildi.

Gözlem ve Değerlendirme:

Katılımcıların hayatlarında azim kavramına dair doğru bilgiye sahip olmadıkları, azim ve hırsı ayırt edemedikleri, yaşadıkları çabaların hırsa dönüşebildiği görülmüştür. Oturum sonunda ailelerin azim konusunda farkındalık yaşadıkları ve bundan sonra hırslı değil azimli yaşayacaklarını, bir iş için çabalarken

azim değerini benimseyeceklerini ifade ettiler. Oturum sonunda söz alan bir anne, işitme engelli bireylerin çok hırslı olduğunu, bu duygunun da onları kemirdiğini ifade etti. Ailelerin hırsın yerine konulacak olan azim değerinden oldukça memnun oldukları, aileler tarafından azim ve hırs arasındaki farklılığın anlaşıldığı, azimli davranıldığında başarılı olunabileceği konusunda bir bilincin oluştuğu söylenebilir.

BİLGELİK

Oturum 5	
Oturum Teması:	Bilgelik
Süre:	45
Yöntem:	Anlatım, Soru-cevap, Tartışma
Araç-Gereç-Materyal:	Kur'an-ı Kerim Meali, Mutluluğu Seçiyorum adlı kitap, Aşkın Yanımız Maneviyat adlı kitap, İsimsiz Hayatlar adlı kitap, Power point sunumu.
Oturumun Amacı:	Katılımcıların başa gelenlerin hikmetli yönlerini fark etmelerini sağlamak.
Kazanımlar	Katılımcılar, program sonunda; • Olayların hikmetli yönlerini düşünmeyi kavrar.

Giriş:

Bir önceki oturumun özeti yapıldı. Azim kavramı üzerinde kısaca duruldu.

Daha sonra uygulayıcı katılımcıların konuya ilgilerini çekmek için bir video izleterek giriş yaptı.

Video içerikleri şu şekildedir:

“Düşündüğünden fazlasını biliyor ve çok düşünüyorsun biliyor musun? Bilgi, bilgelikle aynı şey değildir. Öyle mi? Aradaki fark neymiş? Cam silmeyi bilirsin değil mi? Evet. Bilgelik bunu yapmaktır.”

Video izlenildi ve içerik sunumu aşamasına geçildi.

İçerik Sunumu:

Uygulayıcı bir şeyi bilmek ile onu yapmak arasındaki farka dikkat çekti, bilgin ile bilgenin farklı kavramlar oluşuna değindi ve daha önceden konuya ilişkin olarak hazırlanan detaylı metinler slaytlar halinde yansıtıldı ve üzerinde konuşuldu.

Bilge, dünya ile uyumlu, kendi kendine yeten, bilinçli yaşayan ve eylemlerini düşünerek yapan anlamına gelir.

Bilge insan, bilgili, kendini yöneten, bildiğini kendisi ve başkaları için faydalı olacak şekilde kullanabilen kişidir.

Sevgi bilgeliğin başlangıcıdır. Sevgi ile kişinin anlayış yeteneği de gelişir.

“Ben gelmedim dava için

Benim işim sevi için.

Dostun evi gönüllerdir

Gönüller yapmaya geldim.”

Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini dizeleriyle açıklayan Yunus Emre, bilge insanın amacında, yönteminin de sevgi olduğunu söyler.

Bilgin ile bilge farklıdır. Bilgin, birtakım bilgileri hafızaya yerleştirir.

Hatta öyle bilgiler vardır ki, kişiyi bilge yapması bir yana, onun için bir yükür. Bilge ile bilgin, aynı olaya farklı şekilde bakarlar. Bilgin, olaylara olumsuz anlam yükleyebilir.

Bilge, faydalı olmayan bilginin peşinden koşmaz. Bilgeye göre her insan bir öğretmen ve her olay bir deneyimdir. Bu yönüyle bilge, elindeki imkanları en iyi şekilde değerlendirir.

Bilge, olayları gelişme fırsatına dönüştürür. Ayrıca kendini ilgilendiği konuya tam olarak verir. Onun bulunduğu ortam çok yüksek ışık veren bir ampulle aydınlatılmış gibidir. Aydınlanmış ortamda bulunan bütün insanlar da aydınlanmış olur.

Bilge insan şükreder. Şükür; öğrendiğimiz bilgileri paylaşmaktır, kazandığımızı ihtiyaç sahipleriyle paylaşmaktır, deneyimleri paylaşmaktır.

Slayt gösteriminin ardından uygulayıcı, katılımcılara video izletti.

Video içerikleri şu şekildedir:

“Yaşlılık nedir?”

“Yaşlılık nedir diye hep sorduk, konuştuk. Aslında beynin istediği ama vücudun yapamadığı şeye yaşlılık tanımı benim çok hoşuma gitti. O an canınız bir şey yapmak istiyor ama bedenimiz buna imkan vermediği için artık yaşlıyız. Evet. Yaşlanma durumu, ister istemez beyninde bir küçülme durumu.

Evet. Fiziksel olarak, somut olarak tıp dünyasında biriminde senede yaklaşık yüzde dört, altmış yaşından sonra senede ortalama yüzde dört civarında beyin küçülür. Bu ne mukadder. Ama beynin küçülmesinin göstergesi

Yani beyin küçülüyor diye işte o en büyük muamma bu konuda ön beyin uzmanı Ecanom Goldborg bir kitap yazdı. Sebebi de kendisi bir çalışma için gönüllü oluyor, kendi laboratuvarında yapılan bir çalışma. Çalışmada beyin damarları çekiliyor sanırım. Bunun da MR'ını çekiyorlar. Tabii kendi masasına geliyor bütün MR'lar. Bir bakıyor kendi MR'ına. Kafada beyin kalmamış. İşte altmışlı yaşların sonunda. Kafada kalmamış. Küçükçük bir şey. Anam ne oldu bizim beyne falan filan deyip paniğe kapılıyor. Sonra oturuyor, bir düşünüyor diyor ki yani tamam beyin bu kadar, beynim bu kadar ufalmış ama hala laboratuvarında aktif çalışıyorum. En güzel kararları ben veriyorum, projeler üretiyoruz. Yaratıcı fikirler çıkıyor. Gençlere bir laf söylüyor ama aydınlanmış vaziyette gidiyorlar falan. Doğru. Diyor ki peki, donanım bu kadarsa benim kafam hala nasıl böyle çalışabiliyor. Yazdığı kitabın adı bilgelik paradoksu. Maalesef henüz Türkçe'ye çevrilmedi. The Westden Perdox diye İngilizce bir kitap. Çok çarpıcı bir kitap. Şunu söylüyor özetle. Yaşlılık, yaşlanma dediğimiz süreç biyolojinin doğal bir süreci yani. Herkes yaşlanacak. Biz ne kadar tıpta hastalık gibi görsek de bu doğal bir süreç. Biliyorsunuz bir ara işte menopoz sonrası hanımlara hormon deplasmanı yapıldı. Kanserler patlattı falan. Biz hep buna müdahale etmeye çalışıyoruz ama bu doğal bir süreç. Biyolojide bir şey varsa bunun bir faydası olmalı.

Mesela geyiklerde, gergedanlarda, tabiatla yaşayan hayvanlarda bakıyorsunuz avcı böyle bir sürüye saldırdığı zaman bazı genç hayvanlar yaşlıları

koruyorlar. Halbuki yaşıyı at, bırak, onlar yesin, sen kaç hani güçlü olan hayatta kalacak zannediyoruz ya, tabiatta yaşıyı koruyorlar. Niye acaba diye bakıldığında ilginç bir şey görülüyor. Sürü bir yere göçeceği zaman o yaşlıların bir kısmı özellikle de böyle bilge olanları diyelim, uzun uzun bir yere doğru bakıyorlar. Hepsi aynı yere bakıyor.

Sürünün gençleri kalkıyor onların baktığı yere doğru gidiyor. Çünkü onlar yemin, suyun, şartların iyi olduğu yeri hissediyorlar. Yaşanmışlık var, tecrübe var yani. Şimdi insan türünde de bakıyorsunuz, yeni bir şeyler öğrenebilme, hızlı işlem yapabilme, kapasitesi zayıflarken parça parça bilgileri birleştirip onlardan büyük anlamlar çıkarabilme ve doğruyu yanlış daha net görebilme anlamındaki bilgelik artış gösteriyor. İşte denen diye tabir edilen şey bu. Bizim kültürde buna hikmet deniyor.

Hikmet, doğruyla yanlış bilgece birbirinden ayırt edebilmek ve bunun için de bahane ya da gerekçe göstermeye gerek duymamak anlamına geliyor. Şimdi dikkat edin maçlarımızı hakemlere teslim ediyoruz, sağlığımızı hekimlere teslim ediyoruz, davalarımızı hakimlere veriyoruz. Bu üç kelime de hikmet sözünden türetilmiştir. Hüküm denen Arapça bir kökten gelir. Bu üçünün de ortak bir özelliği vardır. Bunu ben herkese anlatmak istiyorum. Çok önemli. Davalarda da maçlarda da sağlıkta da, hekimin, hakimin ya da, hakemin önüne gelen bir daha asla tekrar nevi şahsına münhasır bir olaydır. Hiçbir dava aynen iki şekilde karşısına gelmez hakimin. Hiçbir insanın sağlık problemi birbirine benzemez. Bir maçta ofsayt mı değil mi? Bir başka maça bakarak karar veremezsiniz. Dolayısıyla üç meslek grubuna biz ne yapma yetkisi veriyoruz? Tekrarı olmayan, kitapta yazmayan bir konuda içtihat yapıp karar verme yetkisi. O yüzden bu insanların hepsinin bilge olması gerekiyor. Dolayısıyla bu yetenek yaşanmışlıkla gelişen bir durumdur, böyle kitaptan okuyarak diplomayla olan bir şey değil. Yaşadıkça, yaşamı yüksek çözünürlükte yaşadıkça bilge bir yaşlılık ve biz bugün dünyadaki gelişmiş toplumlar başta olmak üzere o yaşlıları bakım evlerine kapatıp her nesilde hayatı yeni baştan öğrenmek zorunda kalıyoruz. Bu da bize çok fazla vakit kaybettiriyor. Oysaki yaşlılarla beraber yaşayan toplumlar çok büyük avantajlar taşır.

Bunu zaten İslam literatüründe de biliri; yaşlılarınız olmasa belalar üstünüze yağmur gibi yağacaktır diye. Maalesef yaşlıları hayatımızdan çıkarttıkça bu belalar da başımıza niye geliyor diye düşünmeye muhtemelen devam edeceğiz. O bilgelikten istifade etmeyi de unutmamamız lazım. Ağzınıza sağlık.

Video içerikleri şu şekildedir:

“Bir bilgin mi olmayı istersiniz yoksa bir bilge mi olmayı mı? Socrates der ki; “Gerçek bilgelik bilmediğimiz şeyleri bilmediğimizi bilmektir.” Yani bilmediğini bilmeyene cahil, bilmediğini bilene ise bilge denir.

Bu nedenle cahil, bilmediğini bilmeyen, bilgeyse bilmediğini bilen kişidir. Bilgelik, Osmanlıca'da hikmet kelimesinden gelir.

Hikmet ne? Doğruyu ve yanlış bilgece birbirinden ayırabilme becerisidir. Zaten felsefenin ilk adı da bilgeliktir. Bilgelğin ilk adımlarından birisi de hayatı sorgulamaktır. Çünkü sorgulanmayan hayat anlamlı olmaz.

Sorguladıkça hayatı yeniden yaşarız. Yeni fırsatlar, yeni imkanlar keşfederiz. Bu sayede sürekli gelişiriz. Çünkü sorgulamak gelişmeye kapı açmaktır ve gelişmektir.

Ne diyor Oruç Baba? Bilginin ışığı sana kendiliğinden gelmez. Sen onu istemeli ve aramalısın. Bu nedenle kişi bilgi edinerek bilge olamaz. Edindiği bilgileri uygulayarak bilgelik yoluna girer ve böylece yavaş yavaş bilge olur. Düşündüğünden fazlasını biliyor ve çok düşünüyorsun biliyor musun? Bilgi,, bilgelikle aynı şey değildir. Öyle mi? Aradaki fark neymiş?

Cam silmeyi bilirsin değil mi? Evet. Bilgelik bunu yapmaktır. Kişinin bilgileri az da olabilir. Hiç sorun değil. Önemli olan bu az bilgileri içselleştirip samimiyetle hayatına uygulayıp yaşayabilmektir.

Bilgeye sormuşlar. Bir insanın zekasını nereden anlarsın? Bilgi cevap vermiş. Konuşmasından hemen anlarım. Peki hiç konuşmazsa? Bilge tekrar cevap vermiş. O kadar zeki insan yoktur.

Buradan şunu anlıyoruz. İnsanın bilgisayardan üstünlüğü bildiklerini hayata geçirerek yaşamasıdır. Bu nedenle bilgin konuşur, bilge dinler.

Aklından ne geçiyordu söyler misin? Sevemediğin insanlar en çok ihtiyaç duyduğun kişiler olabilir. Konuşmak bilgelik değildir. Bilgelik yapmaktır. Bilgelikte esas olan, sahip olunan bilgileri içselleştirebilmektir.

Başkalarının göremediğini görmelisin. Başkalarının korkudan uyum kaygısından, tembellikten ötürü görmemeyi tercih ettiğini gör. Bak, tüm dünya her gün yenileniyor.

Bilge sürekli vazgeçerek özgürleşen bir kişi olduğundan kendisine olan cesareti, özgüveni ve saygısı çok fazladır. Bu nedenle bilge kendisini başkalarının gözünde aramayı yıllar önce bırakmış kişidir. Onun için aman başkaları ne der endişesiyle davranışlar düzenlenmez.

Bir bilgeye sormuşlar. Dünyadaki en güzel şey nedir? Bilge cevap vermiş, sevmek. Peki daha sonra nedir? Sevmek.

Peki neden sevmek sevmekten önce gelir diye sormuşlar. Bilge cevap vermiş. Çünkü insan sevdiğine sevildiğinden daha çok emindir. Seni gözünden ağla diyen yok. Kalbinle ağla.

Nasıl? Daha nasıl ağlayacağım kalbimden? Öfkeni yendiğin zaman kalbinden ağlarsın. Bilge insanlar kriz anında sakin kalmayı başarabilir ve ayrıntılarda boğulmak yerine büyük resmi görebilirler.”

Birlikte Yorumlama:

Bu aşamada daha önceden konuya ilişkin hazırlanan –aşağıdaki- ayet ve hadisler slaytlar halinde yansıtıldı ve üzerinde değerlendirmeler yapıldı.

Bilge insan, öfkesini yönetebilendir. Peygamberimiz Hz. Muhammed, bu konuda şöyle söylemiştir: “Öfkesinin gereğini yerine getirebilecek olduğu halde öfkesini yutan insanın kalbi yüce Allah’a güven ve imanla doludur.”

Kur’an-ı Kerim’de Bilgelik:

Bilge kişinin durumuyla ilgili olarak Yaradan: “Kendisine hikmet-bilgelik verilmiş olana çok büyük bir hayır verilmiştir. Gönlünü ve aklını çalıştıranlardan başkası düşünüp anlayamaz” (Bakara, 269) ifadesini kullanmaktadır.

«Kendini bilen Rabbini bilir.»

Bilge kişi başkaları ile iyi geçinir.

«Mümin başkalarıyla iyi geçinen ve kendisiyle de iyi geçinilendir.» Hz. Muhammed

Bilge kişi, ahlaklıdır.

Hz. Muhammed «Ben ahlakı güzelleştirmek için gönderildim.» demiştir.

Bilgi, iyi karakterli insanların elinde insanlığa faydalı olmak için kullanılırken; kötü karakterli insanların elinde felaketlere sebep olabilir. Atom bombası çok ileri bir teknolojidir. Ama bu bilgi, tarihte insanların felaketine neden olmuştur.

“Kötü karakterli kişiye ilim ve fen öğretmek, eşkiyanın eline kılıç vermektir.”

Mevlana

«Bütün ilimlerin ruhu, mahşer günü ben kimim diyebilmendir. Sen dinin esaslarını bildin, ancak kendi aslına bak, o iyi mi?» Mevlana

Kıssadan Hisse:

Bilgelik Kusur Görmemektir

İki bilge insan sohbet ediyorlarmış. Sohbet sırasında üçüncü bir kişi gelmiş ve dinlediklerinden çok etkilenmiş.

Sizlerin hiçbir şeyi tesadüfen yapmayacağınızı düşünüyorum. Giysileriniz ilgimi çekti” diyerek bilgelerden birisine, “Neden kolları böylesine geniş bir giysi giydiniz?” diye sormuş. Bilge kollarını hareket ettirerek şöyle cevap vermiş.

“Biz gördüğümüz kusurları böyle örtüveririz.”

Bu cevaptan çok etkilenen kişi, vücuduna oturan dar bir giysisi olan diğer bilgeye dönerek tedirginlikle, “Sizin böyle giyinmenizin bir anlamı var mı?” diye soruvermiş. Bilge bu soruya özgüvenle şöyle cevap vermiş. “Biz kusur görmeyiz ki örtelim.”

Bizler de zaman zaman sevdiklerimizin kusurlarını örtme çabasında oluruz. Bu insan ruhunu yoran bir anlayıştır. Kusurları görüyorsun, örtüyorsun. Bugün birlikte kusur görmemeye niyet edelim.

Bilge'nin Kaşıkları

Bilgenin birine sormuşlar "Sevginin sözünü edenlerle onu yaşayanlar arasında ne fark vardır?" diye. Bunun üzerine bilge "gelin size göstereyim." demiş. Bencil olduğunu düşündüğü bir grubu yemeğe çağırmış. Onlara bir sofraya hazırlamış. Derken kaselerde çorbalar bir bir gelmiş ve arkasından da 'bilge kaşıkları' denilen bir metre boyunda kaşıklar. Bilge "Bu kaşıkların ucundan tutup öyle yiyeceksiniz." diye şart koşmuş; fakat bilgenin misafirleri kaşıklar çok uzun olduğundan, bir türlü döküp saçmadan onları ağızlarına götürememişler. Sonunda beceremeyeceklerini anlayınca aç kalkmışlar sofradan. Homurdana homurdana terk etmişler orayı. Bunun üzerine bilge "Şimdi de paylaşmayı, sevgiyi gerçekten bilenleri çağıralım." demiş. Yeni bilge kaşıklarını uzatmış yeni sevgi dolu misafirlerine. Ardından "Buyurun." demiş. Her biri uzun kaşığını çorbaya daldırıp, sonra karşısındaki arkadaşına uzatarak içirmiş. Böylece birbirlerini doyurmuş ve şükrederek kalkmışlar sofradan. "İşte" demiş bilge "Kim ki gerçek sofrasında yalnız kendini görür ve doymayı düşünürse o aç kalacaktır. Kim kardeşini düşünür de doyurursa o da kardeşi tarafından doyurulacaktır." demiş

İnsanı Düzelten Dünyayı Düzeltebilir

"Bir baba akşam yorgun argın işten eve dönerken, hayalinden pijamalarını çekip şöyle bir koltuğa geçip uzanmak ve televizyonda haberleri seyrederken hafif kestirmek geçiyor.

Eve gelen babayı kapıda evladı karşılıyor ve ona seslenerek hoş geldin babacığım diyor.

Çocuğun hayalinde de babası eve dönünce onunla şöyle parka kadar gidip biraz eğlenmek belki de yanında hediye olarak bir dondurma yemek var. "Çocuk; babacığım beni parka götürür müsün? Orada biraz seninle oynayalım mı?" diye sorar.

Baba da “Evladım çok yorgunum, başka bir zaman gitsek olmaz mı?” der. Ancak çocuğun yüz ifadesini gören babanın içi burkulur ve dayanamaz, o anda gözüne büyük bir kâğıda basılı bir dünya haritası takılır.

Aklına bir fikir gelir. Dünya haritasını alır böler, böler, böler. Bunu üç beş kez tekrarlar. Daha sonra evladına uzatarak, “Evladım bunu içerde birleştirdiğin zaman gel seninle parka gidip istediğin kadar oyun oynayacağım, belki bir de sürpriz bile olabilir senin için” der.

Çocuk içeri geçer, baba gayet rahat, pijamalarını giyip koltuğa uzanmışken tam o sırada çocuk çıkagelir. “Babacığım buyur birleştirdim.” der.

Baba afallamış bir vaziyette evladına sorar. “Evladım ben bile bunu üç beş saatte anca yapacakken sen nasıl oldu da hemen yaptın.”

Çocuğun cevabı manidardır.

“Babacığım dünya haritasının arkasında bir insan resmi vardı onu düzeltince dünya da düzelmiş oldu, buyur.”

Kalıcılığı Sağlama:

Oturumda anlatılanların kalıcılığını sağlamak için sunulan içerikler ve videolar –bu amaçla oluşturulan- whatsapp grubunda paylaşıldı. Paylaşılan içeriklerin ve videoların bir sonraki oturuma kadar okunması ve izlenmesi önerildi.

Gözlem ve Değerlendirme: Katılımcılar oturum sonunda bilgelik konusunda farkındalık yaşadıklarını, yaşanan sıkıntılara hikmetle bakmayı öğrendiklerini ifade ettiler. Özellikle izlenilen videolar ve anlatılan hikayeler çok etkili oldu. Bu oturumda bilgeliğin bilinenlerin yaşanması anlamı ve asıl meselenin bilmek değil yaşamak olduğu fark edildi. Bilgeliğin sonuca değil, sürece ve öğrendiklerine sevgiyle bakabilmek olduğu anlaşıldı.

OLUMLU DÜŞÜNMEK

Oturum 6	
Oturum Teması:	Olumlu Düşünmek
Süre:	45
Yöntem:	Anlatım, Soru-cevap, Tartışma
Araç-Gereç-Materyal:	Kur'an-ı Kerim Meali, Mutluluğu Seçiyorum adlı kitap, Aşkın Yanımız Maneviyat adlı kitap, İsimsiz Hayatlar adlı kitap, Power point sunumu.
Oturumun Amacı:	- Düşünce tarzını değiştirerek olumsuz düşünce orucu ve olumlu düşünmeye, hayata olumlu bakmaya niyet etmek. - Olumsuz olarak görülen tecrübeleri olumluya çevirip anlamlandırmak ve onlarla baş etmek.
Kazanımlar	Katılımcılar, program sonunda; - Zihnini olumluluklara açar. - İçindeki sevgi enerjisini ve gücünü canlı tutar. - Yaşadığı olaylarla baş edebilecek güçte olduğunu bilir. - Yaradan'ına sonsuz güvenerek vesveselerden kurtulur, anı yaşar ve umudunu canlı tutar. - Olumlu düşünmeye niyet eder. - Düşünce tarzını değiştirmeye istekli olduğu takdirde hayatını da değiştirebileceği gerçeğini kavrar.

Giriş

Toplantıya başladıktan hemen sonra bir önceki oturumun özeti yapıldı. Bilgelik kavramı üzerinde kısaca duruldu.

Ardından uygulayıcı tarafından katılımcılara “su molekülü deneyi” videosu izletilerek konuya dikkat çekilmiştir.

Video içerikleri şu şekildedir:

“Bu sergi buraya Japonya'dan geldi ve Yaratıcısı Bay Mazhar Imoto. Bay Imato suyun moleküler yapısı ve onu etkileyen şeylerle ilgileniyor ve eserlerinde bunu anlatıyor. Şimdi Su dört element içinde en kolay etkilenen...

Bay Imoto Berke, su fiziksel olmayan etkilere de tepki verebilir diye düşünmüş ve bu yüzden de bir seri çalışma yapmış. Zihinsel uyarıcılar uygulamış ve bu uygulamaları karanlık alan mikroskobuyla fotoğraflamış.

Bu ilk fotoğraf. Fujivara Barajı'ndan alınan suyun fotoğrafı. Bu su, bizden Budist keşiş tarafından kutsandıktan sonraki hali.

Şimdi, sıradaki bir seri fotoğrafta Baymoto kelimelerin çıktısını almış. Damıtılmış su şişelerinin üstüne yapıştırmış ve onları bir gece dışarıda bırakmış. Bu ilk fotoğraf saf damıtılmış su. Sadece kendi özü. Sonraki fotoğraf, görebildiğiniz gibi her biri farklı. İşte bakın buradakiler gibi.

Bu, aşkın yaşam gücü ve buraya teşekkür ederime geçiyoruz. Burada şişede nereye yapıştırdığını görebilirsiniz. Japonca biliyorsunuz bunu anlamış olmalısınız.

Şimdi Bay Moto. Tüm bunlarda itici gücün düşünce ya da niyet olduğunu düşünmekte ve bunun molekülleri nasıl etkilediğiyle ilgili bilimsel açıklamayı su moleküllerinin dışında ediyorsun. Seni öldürmek istiyorum.

Vücudumuzun yüzde doksanının su olduğunu düşünenecek olursanız bunun çok daha etkileyici olduğunu anlayabilirsiniz. Aşkın yaşam gücü.

İnsanı düşündürüyor değil mi? Eğer düşünceler suya bunu yapabiliyorsa düşüncelerimizin bize yapabileceklerini bir hayal edin.”

Video gösteriminin ardından içerik sunumu aşamasına geçildi.

İçerik sunumu:

Video izletildikten sonra insan bedeninin de dörtte üçünün su olduğu ve olumsuz konuşmalardan, olumsuz düşüncelerden etkileneceği; sürekli olumsuz, negatif, enerji tüketen insanlardan uzak durmanın hem fiziksel hem de psikolojik olarak sağlığımızı destekleyeceği dile getirildi.

Katılımcıların hayata bakışları üzerine sorular yöneltilmiş, en çok rahatsız oldukları durumun toplumun acıyarak bakmaları olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra işitme engelli çocuklarının geleceği ile ilgili huzursuzluk yaşadıkları, bu durumların onları olumsuz etkilediğini söylemişlerdir.

Uygulayıcı olumlu düşüncenin tanımını yaparak sunumuna devam etti.

Olumlu düşünce, ‘hayatımızın her aşamasında Yaratıcı’nın bizlere öğrettiğinin farkında olma, en kötü durumlarda bile her zaman yapılabilecek bir

şeylerin olduğu inancına sahip olma' olarak tanımlanmıştır. Bu düşüncenin yaşamı olumlu etkilediği, karamsar olmayı engellediği, pasif değil aktif olmaya yardımcı olduğu ile ilgili açıklamalarda bulunulmuştur.

Her yaşantının bir nedeni olduğu ve bireyin karşılaştığı her zorluğu aşabilecek şekilde yaratıldığı ayetler ile açıklanmıştır:

Yaradan;

«Sizin şer bildiklerinizde hayır, hayır bildiklerinizde şer olabilir.» (Bakara suresi, 216)

Allah hiç kimseye gücünün yeteceğinden başka yük yüklemeyiz. (Bakara suresi, 286)der.

Görünenin ardındakini görmemiz gerekir.

Kişinin mutluluğu fiziki durumundan çok beyindekilere bağlıdır. Tüm organları sağlam olduğu halde psikolojik sorunlar içinde ümitsiz olan insanlar bulunduğu gibi, gözleri tamamen görmeyip ya da tamamen işitemeyip de hayatı son derece üretken ve huzurlu geçen insanlar vardır. Belirleyici olan, engelli olsun ya da olmasın, insanın yaşam karşısında duruşunun sağlamlığıdır.

Peygamberimiz Hz. Muhammed, Mekke'deyken hayatının en zorlu yıllarını yaşadı. Bir gün Medineliler onu davet etti ve artık hayatında güzellikler başladı. Aslında hepimizin hayatında hicret vardır. Hiç beklemediğimiz bir anda güzellikler oluşur.

Hız. Muhammed, ashabıyla beraber yürürken yol kenarında bir köpek ölüsüne denk gelirler. Sahabelerden bazıları manzara karşısında "Bu leş ne kadar da pis kokuyor" demekten kendilerini alamazlar. Bu durum karşısında Hız. Muhammed'in tepkisi ise hayli farklı olmuştur: "Mübareğin ne güzel dişleri var."

Kaldıramayacağımız hiçbir yaşantıyı yaşamayız. Yaşadığımız her şeyle baş edebilecek gücümüz var. Yeter ki olumlu düşünelim. Olumlu bir bakış açısı geliştirmek hem fiziksel hem de zihinsel sağlığa iyi gelir. Hayattaki bazı olumsuz gelişmeler olumlu bakış açımızı korumayı zorlaştırabiliyor. Ancak olumlu düşüncüyü benliğimizin bir parçası haline getirmek, yaşamımız boyunca bize yarar sağlar.

Örnek bir cümle:

“Bazen hata yapıyorum ancak hatalarımdan ders çıkarabiliyorum” gibi yapıcı cümleler kurabiliriz.

Olumlu düşüncelere yönelmek sıkıntıları görmezden gelmek değil, en olumlu seçeneğe karar vermektir. Olumlu düşünüldüğünde duygu ve davranışlar da olumlu olur. Eğer sürekli olumlu düşünmek isteniyorsa zihne olumsuz düşünceler geldiğinde hemen “Ben niyetliyim, bu düşünceleri zihnime almıyorum” denilmelidir. Böylece olumsuzlukların umudu kırmasına engel olma süreci başlatılabilir. Ayrıca doğrular da yanlışlar da insanın kendisindir ama “Geçmişte keşke şöyle yapsaydım” gibi düşünceler bir kenara bırakılmalı ve “O günkü şartlarda öyle gerekiyormuş ki öyle yaptım, bundan sonra aynı hatayı yapmayacağım, yönümü doğrulara çevireceğim” denilmelidir.

Uygulayıcı şu ifadelere dikkat çekmiştir. Yaratıcımızın her an bizimle olduğu ve tecrübe ettiğimiz her şeyin O’nun bilgisi dâhilinde olduğunu hatırd tutmak bize olumlu düşünme gücü verir.

Birlikte Yorumlama:

Bu aşamada daha önceden konuya ilişkin hazırlanan –aşağıdaki- özlü sözler slaytlar halinde yansıtıldı ve üzerinde değerlendirmeler yapıldı.

«Yıldızları görmek için belirli bir karanlığa ihtiyaç vardır.» Osho

«En büyük acılarınız bir gün en güçlü yanlarınız haline geliyor.» Drew Barrymore

«Pozitif düşünce ile birleşen pozitif eyleminiz başarıyla sonuçlanır.» Shiv Khera

«Yüzünüzü güneşe döndüğünüz zaman, gölgeler hep arkanızda kalır.» Helen Keller

“Her şey üstüne gelip seni dayanamayacağın bir noktaya getirdiğinde sakın vazgeçme çünkü orası gidişatın değişeceği yerdir” (Mevlana Celaleddin Rumi)

Kıssadan Hisse:

Hangisi: Siyah Beyaz Köpek

Siz neyi besliyorsunuz?

Yaşlı Kızılderili reisi kulübesinin önünde torunu ile oturmuş, az ötede boğuşan iki köpeği birlikte izliyorlardı. Yaşlı reisin sürekli göz önünde tuttuğu köpeklerden biri beyaz, diğeri ise siyahtı.

Çocuk, köpeklerin kulübeyi korumak için var olduğunu düşünmüştü. Oysa bir köpeğin bu iş için yeterli olacağını, öyleyse diğesine neden gerek olduğunu düşündü bir an. Hem neden köpeklerin renklerinin illa siyah ve beyaz olduğu sorusu da kafasına takılıyordu. Merakını gidermek için aklındaki soruları dedesine bir bir sordu.

Yaşlı reis: *“Onlar benim için iki simgedir evlat. Birisi iyiliğin, diğeri ise kötülüğün simgesi. Aynen şu gördüğün köpekler gibi, iyilik ve kötülük de içimizde sürekli mücadele edip durur”* diye cevapladı torununu.

Çocuk dedesinin bu açıklaması üzerine merakla bir soru daha sordu: *“Peki sence hangisi kazanır bu mücadeleyi?”*

Bilge reis derin bir gülümsemeyle baktı torununa. *“Hangisi mi evlat? Ben hangisini daha iyi beslersem, o”* dedi.

Bu hikâyedeki gibi olumlu tarafımızı beslememiz gerektiği, zorlu süreçlerden hep güçlenerek çıktığımızı bilmemiz gerektiği, bu süreçlerin hayatımıza çok şey katacağını bilmemiz gerektiği açıklanmıştır.

Kalıcılığı Sağlama: Oturumda anlatılanların kalıcılığını sağlamak için sunulan içerikler ve videolar–bu amaçla oluşturulan- whatsapp grubunda paylaşıldı. Paylaşılan içeriklerin ve videoların bir sonraki oturuma kadar okunması ve izlenmesi önerildi.

Gözlem ve Değerlendirme: Katılımcılar oturum sonunda olumlu düşünmek konusunda farkındalık yaşadıklarını, yaşanan sıkıntılara olumlu bakmayı öğrendiklerini ifade ettiler.

Olumlu düşünce üzerine konuşulması oturuma ilgiyi artırmıştır. Hayatın insanoğlunu her zaman desteklediği, her şeyde bir hayrın olabileceği ve yaşanan her olayın insanı daha da güçlendireceği fikirlerini paylaşmak onlara iyi gelmiştir.

Katılımcıların ifadelerinden, onların hayata bakışlarının genellikle olumsuz olduğu ve işitme engelli çocuklarının geleceği konusunda kaygılarının yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer yandan katılımcılar, işitme engelli çocuklarının iletişim problemlerinden dolayı çocuklarının, anne babaları olmadan bir yaşam sürdürebileceğinden endişe duyduğu gözlemlenmiştir.

İnsanın eşsiz bir varlık olarak tam kapasiteli bir şekilde yaratıldığı fikrinin dile getirilmesi; bedenimizde, zihnimizde eksikler olabileceği fakat ruhumuzun asla engelli olmayacağı düşüncesi onlara farklı bir bakış açısı sunmuştur. Dolayısıyla olumlu düşüncenin insan hayatındaki yeri ve önemi üzerine bir farkındalık yaşadıkları ifade edilebilir.

Katılımcıların uygulayıcı tarafından oturumda anlatılan ‘su molekülü deneyi’ hem de ‘siyah köpek beyaz köpek’ hikâyesinden etkilendikleri gözlenmiştir.

Katılımcılar tarafından olaylara bakarken “Hayır diye düşünülenlerde şer, şer diye düşünülenlerde hayır olabilir” ayetinin özünü kavrandığı belirtilebilir. Dolayısıyla katılımcıların, düşünce yapısını olumlu yönde değiştirmeye istekli olduğu takdirde yaşamını da değiştirebileceklerini kavradıkları ifade edilebilir.

AFFETMEK

Oturum 7	
Oturum Teması:	Affetmek
Süre:	45
Yöntem:	Anlatım, Soru-cevap, Tartışma
Araç-Gereç-Materyal:	Kur'an-ı Kerim Meali, Mutluluğu Seçiyorum adlı kitap, Aşkın Yanımız Maneviyat adlı kitap, İsimsiz Hayatlar adlı kitap, Power point sunumu.
Oturumun Amacı:	Affetmenin sağlık ve benlik üzerindeki olumlu etkilerini açıklamak
Kazanımlar	- Katılımcılar, program sonunda; - Affetmenin hem affedene hem de affedilene yararlı olduğunu bilir.

Giriş:

Toplantıya başladıktan hemen sonra bir önceki oturumun özeti yapıldı. Olumlu düşünmek üzerinde kısaca duruldu.

Uygulayıcı affetmenin tanımını yaparak giriş yaptı. Af kelimesi Arapça A-F-V kökünden türemiş bir isimdir. Sözlükte silmek, yok etmek, iptal etmek, bir şeyi bırakıp diğer şeyi istemek, bir şeyi almak, ona ulaşmayı istemek anlamlarına gelir.

Ardından affetmeyle ilgili içerik sunumu aşamasına geçildi ve ilgili metinler ekrana yansıtıldı.

İçerik sunumu:

Affetmek

Bağışlama; kendimizi geçmişin etkisinden kurtarmak, geleceği daha akılcı yoldan yenilenmiş umut ve inançlarla karşılamaktır. Bağışlar ama incindiğimizi, gücendiğimizi ve duygusal yönden kırıldığımızı belleğimizden çıkarmazsak, bu kırılganlıkların gölgesinde gerçek bağışlama oluşamaz.

Din Psikolojisi alanında yapılan araştırma sonuçları, affetme sürecinin tamamlanması için “Yaradana bırakma” yı önermektedir.

Bizler yaşadığımız deneyim sürecini affeder ve kişiyi affetmeyi Allah’a bırakırız, havale ederiz. O anda gerçekten özgür oluruz.

Duyarlı, incinmeye hazır ve mükemmel olmayan insanlar olduğumuzu kabul eder ve öylece de kabul ediliriz.

Bağışlamaya sadece yaşadığımız dünyada değil sonsuzlukta da ihtiyacımız olduğunu peygamberimiz şöyle dile getirir: “Kıyamet günü varlıklar toplandığı zaman, arşın altından üç defa ‘ey insanlar, Allah sizi affetti, siz de birbirinize olan hakkınızı bağışlayın’ diye seslenilir.”

Kuran-ı Kerim de: “Kim sabreder ve bağışlarsa, şüphesiz bu, azme değer işlerdendir.” (Şura, 43) ayetiyle affetmenin üstün bir ahlak özelliği olduğu bildirilmektedir.

Affetmek, olumsuzlukları ortadan kaldıran, kişinin hem fiziken hem de zihnen sağlıklı bir yaşam sürmesine yardımcı olan bir değer, yüksek bir ahlak özelliğidir.

Kendini olduğu gibi sevmek ve keşkeleri bir kenara bırakmak için öncelikle insanın kendini affetmesi gerektiği üzerinde durulmuştur: Kendini sevmek için insan, önce kendisini affetmelidir. Geçmişte yanlışlar yapılmış olabilir. *“O çünkü aklımla öyle yaptım, bugünkü aklım olsaydı yapmazdım”* şeklinde düşünülürse kendini affetmek daha da kolaylaşır.

Geçmişte yaşanan pişmanlıklardan kurtulmada ve toplumsal huzurun tesis edilmesinde affetmenin rolü üzerinde özellikle durulmuştur. Ayrıca tövbe ile affetmenin yakından ilişkili olduğuna değinilmiş ve affetmenin sağlığa olumlu yansımaları olacağı belirtilmiştir.

Tövbe

Tövbe etmenin anlamlarından bir tanesi de affetmektir. Olayları affedebilmek için öncelikle insan kendi hatalarını fark edip kendini affetmelidir. Ardından geçmişteki pişmanlıkları bir kenara bırakarak kendiyi barışık olmalıdır. Kendini affetmek, Yaradan ile kurulacak iletişimin kalitesini de belirler. Kur'an'da tövbe edenlerin ve hatalarını fark edip düzelterek Yaratan tarafından da bağışlanacağı belirtilmiştir (Bakara, 2/160; Mâide, 5/39).

Tövbe “Allah’ın sonsuz affediciliğidir”

Herhangi bir zamanda hiçbir ön koşula bağlı kalınmadan tövbe edilebilir.

“Ey inananlar! Samimi bir tövbe ile Allah’a dönün.” ayetiyle tövbenin içtenlikle yapılmasına yani kalıcılığına dikkat çekilmektedir. (Tahrim, 8) Kararlılıkla gerçekleştirdiğimiz tövbe, doğru insanlarla bir arada olduğumuzda ömür kazanır.

Kur'an hata yapan insanın bir daha yapmamak üzere tövbe etmesini önerirken insanın hatasını tekrarlayabileceğini belirterek, tövbesini bozanlara Allah'ın yeniden tövbe etme olanağını verdiğini söylemektedir:

“Rabbimiz içinizi bilir. Eğer siz iyi kimselerden olursanız, Allah daima kendisine dönenleri bağışlayıcıdır.” İsra, 25)

Bu ayette, Yüce Yaradan'ımız bizim iç dünyamızı, zaaflarımızı; henüz olgunlaşmamış, güç kazanmamış yönlerimizi bildiğini hatırlatarak, fark ettiğimiz ve yapmama kararı aldığımız her hatamız için, tekrar dönüşüm fırsatını vurgulamaktadır.

Hatalarımız bizi özümüzden uzaklaştırmaktadır. Özümüzle iletişimimiz olmayınca, Yaradan'ımızla da bağ kuramamış oluruz.

Kur'an, tövbesini bozanların yeniden tövbe edebileceğini belirtirken, hiç tövbe etmeyenleri, hatalarında ısrar edenleri uyarmaktadır:

“...Tövbe ederlerse kendileri için hayırlı olur. Yüz çevirirlerse elem dolu bir azap onlar içindir. Artık onlar için yeryüzünde gerçek bir dost ve yardımcı yoktur.” (Tevbe, 74)

Ayette, hatamızda ısrar ettiğimizde mutsuz olacağımız hatırlatılmaktadır.

Tövbe, işlenmiş hatalardan kurtulma ve bağışlanma aracı olarak ele alındığı için, tövbenin silemeyeceği hiçbir hata yoktur.

Çünkü Kur'an, insanoğlunun hiçbir hatasını Allah'ın bağışlayıcılığından daha güçlü saymamaktadır. Bu prensip Kur'an'da çok net bir biçimde ortaya konmuş, şöyledenmiştir:

“De ki: Ey benliklerine karşı aşırı giden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah bütün hataları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.” (Zümer, 53)

Peygamberimiz şu öneriyi sunmaktadır: “Kötü bir davranış yaptığında çok üzülmeye, hemen güzel davranışlarda bulun. İyilikler kötülükleri siler götürür”. Bu yaklaşım Kur'an-ı Kerim’de “tövbe” kavramı ile ifade edilmektedir.

Tövbe insanın Allah'a yönelişi, Allah'ın da kendisine yönelen insana bağışlayıcılık vasfıyla dönmesi, yani her iki tarafın birbirine yaklaşmasıdır. İnsanın Yaraticısıyla olan ilişkisinde sürekli var olan bir mekanizmadır.

Tövbe;

1. Farkındalık kazanma,

2. Kendini affetme,
3. İyi işler yapma,
4. Kararlılık ve kalıcılık olmak üzere dört aşamadan meydana gelir.

Farkındalık

Tövbeye başlamak için önce hatamızı fark etmemiz gerekir. Farkındalık yaşantısında hem hatalarımızı hem de öz benliğimizi fark ederiz.

Kendini affetme

Hatalarımızı fark ettiğimiz noktada utanç, suçluluk, kendine kızgınlık ve “bunu bana neden yaptırdı” şeklinde başkalarına dönük öfke oluşabilmektedir. Bu noktada insan, kendini affetmeye ihtiyaç duymaktadır.

Olumsuz olaylara bağlı kalmak zihnimiz, ruhumuz, hücre dokumuz ve hayatımız için zehirdir.

Kendini affeden ve keşkelerinden arınan insanın kendine saygı düzeyi yükselir. Böylece güçlenen insan mutluluk ve huzur yönünde seçimlerde bulunur.

İyi işler yapma

Kendine ve başkalarına yararlı eylemler üretme, Kur'an'ı Kerim'de bu yaşantı “salih ameller” olarak ifade edilmektedir. “Salih” kelimesi “sulh-barış” kelimesinden gelmektedir. Salih amel, insanın hem kendisiyle hem de çevresindekilerle barışık olmasına yönelik eylemlerde bulunmasıdır.

Kur'an'da insanın pişmanlık duyması ve tövbe etmesini son aşama olmadığı ifade edilir. Gerçekte kişinin tövbe etmesinden sonra sergileyeceği davranış biçimi önemlidir.

Kararlılık ve kalıcılık

Hz. Ali'ye sık sık tövbe edip her defasında tekrar hata işleyen bir kimsenin durumu sorulduğunda o, “kişi tövbede istikrarı yakalayana kadar tövbeye devam etmeli” diyerek, tövbede asıl olanın “kararlılık” olduğunu vurgulamaktadır. Tövbe edenlerin iyi insanlarla dostluk ve arkadaşlık kurması hatayı alışkanlık haline getiren

kişilerden de uzak durmaya çalışması önemlidir. Hata yapmaktan çok hataya devam etmek zarar verir bize.

Birlikte Yorumlama:

Bu aşamada daha önceden konuya ilişkin hazırlanan aşağıdaki ayet ve hadisler slaytlar halinde yansıtıldı ve üzerinde değerlendirmeler yapıldı.

Yüce Yaratıcımız bizleri “bağışlayıcı” olmaya çağırmaktadır: “Sen af yolunu benimse, irfanla bildir ve cahillerden yüz çevir.” (A’raf, 199)

“... affetsinler ve hoş görsünler. Allah’ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.” (Nur, 22)

“... Yine de affeder, hoş görür (kusurlarını yüzlerine vurmaz) ve bağışlarsanız, artık elbette Allah bağışlayandır, esirgeyendir.” (Teğabun, 14)

Mevlana: “Nimetlerin temeli gökten yağdı, toprağın altına girdi de ondan sonra tertemiz cana gıda oldu. Yükünü başkasına yükleme, kendin yüklen.

Gönül evine iyi bak. Gamdan tozlandı mı süpürge olmaksızın, tövbeyle süpürülür. Gönlü katılıkta taşa dönmüş... Tövbe oraya ekin ekmek için o taşı nasıl yarar! Gönlün yine o suçu çekerse bu, tövbenin gerçekleşmediğine alamettir.” der.

Kıssadan Hisse:

Çölde Yolculuk Eden İki Arkadaş

Çölde yolculuk eden iki yakın arkadaş tartışır ve biri diğerine tokat atar. Tokadı yiyenin canı çok acıdığı halde tokat atana hiçbir şey söylemez ve kumlara şöyle yazar: “Bugün en yakın arkadaşımdan bir tokat yedim”. Ardından ikisi yıkanabilecekleri bir su bulana kadar birlikte yürürler. Tokadı yiyen yıkanırken bir batağa saplanır ve boğulmak üzereyken tokadı atan arkadaşı tarafından kurtarılır. Tokadı yiyen boğulmaktan kurtulunca bir kayaya “Bugün en yakın arkadaşım hayatımı kurtardı.” sözlerini kazır. Tokadı vuran ve sonra arkadaşının hayatını kurtaran, diğerine “Senin canını yaktığımda bunu kum üzerine yazdın ama şimdi hayatını kurtardığımda bunu kayaya kazıyorsun. Sebebi nedir?” der. Tokadı yiyen “Sen beni incittiğinde bunu kum üzerine yazdım ki bağışlama rüzgârı estiğinde onu

silebilsin. Ama benim hayatımı kurtardığında kayaya kazıdım ki onu hiçbir rüzgâr yok etmesin.” diye cevap verir.

Bu hikâyede olduğu gibi yapılan hatalara odaklanılmamalı ve kin duyulmamalıdır. Yapılan iyilikler unutulmaması ve iyiliğe iyilikle karşılık verilmesi gerekir.

Kalıcılığı Sağlama:

Oturumda anlatılanların kalıcılığını sağlamak için sunulan içerikler ve videolar –bu amaçla oluşturulan- whatsapp grubundan paylaşıldı. Paylaşılan içeriklerin ve videoların bir sonraki oturuma kadar okunması ve izlenmesi önerildi.

Gözlem ve Değerlendirme: Katılımcılar oturum sonunda affetmek ve tövbe konusunda farkındalık yaşadıklarını, affetme yetimiz olmadığını ancak süreci affedebileceğimizi ve affetmeyi Yaradan’a havale etmemiz gerektiğini öğrendiklerini ifade ettiler. Yaşanılanları anlamlandırarak bunlardan ders alma ile ilgili sunulan içeriğin öfke beslemekten uzak ve huzurlu olmalarına yardımcı olduğu söylenebilir.

Kendini olduğu gibi kabul etmek ve pişmanlıklardan kurtulmak için önce kendini affetme düşüncesi aileler tarafından ilgi görmüştür. Ayrıca kendi hataları için tövbe edenlerin Yaradan tarafından affedileceğinin Kur’an’da belirtilmesi ve bize karşı yanlış yapanlara öfkelenmek yerine onların hatalarını affetmenin daha bizleri daha huzurlu kılacağı söylenebilir.

SEVGİ

Oturum 8	
Oturum Teması:	Sevgi
Süre:	45
Yöntem:	Anlatım, Soru-cevap, Tartışma
Araç-Gereç-Materyal:	Kur’an-ı Kerim Meali, Mutluluğu Seçiyorum adlı kitap, Aşkın Yanımız Maneviyat adlı kitap, İsimsiz Hayatlar adlı kitap, Power point sunumu.
Oturumun Amacı:	Sevginin ilişkilerin sağlıklı olmasına katkısını açıklamak.
Kazanımlar	Katılımcılar, program sonunda; Kendisi, çevresi ve Yaradan ile ilişkilerinde sevgiyi esas almanın değerini bilir.

Giriş:

Toplantıya başladıktan hemen sonra bir önceki oturumun özeti yapıldı. Affetmek kavramı üzerinde kısaca duruldu.

Daha sonra uygulayıcı, katılımcıların konuya ilgilerini çekmek için onlara “*Sevgi ya da sevmek deyince aklınıza ne geliyor?*” sorusunu yöneltti. Katılımcılar, sevmek deyince akıllarına gelen ilk varlığın çocukları olduğunu ifade etmişlerdir.

Uygulayıcı tarafından sevgi kavramı ‘insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu’ olarak tanımlanmıştır. Sevginin insanın temel manevi gereksinimlerinden biri olduğu ve maneviyatın, kayıtsızlığı sevgiye dönüştürdüğü belirtilmiştir. Ardından içerik sunumuna geçilmiştir.

İçerik Sunumu:

Bu aşamada daha önceden konuya ilişkin olarak hazırlanan detaylı metinler slaytlar halinde yansıtılmış ve üzerinde konuşulmuştur.

Bütün varlık türlerini birbirine bağlayan, onları evrene yönelten sevgidir. Hepimiz Yaradan’ın o ilahi nefesini içimizde taşıdığımız için ve insan olduğumuz için çok kıymetliyiz. Şartlar ne olursa olsun kendimizi sevmeli ve kendimize şefkat göstermeliyiz ve kendimize gereksiz yere yüklenmemeliyiz.

Kendimizi eleştirmeye son vermeliyiz. Hepimizin kusurlarımızla birlikte bu hayatta bir işlevi var; yanlışımızla, kusurumuzla, hatamızla varız. Bu yaşa kadar ne yaptıysak onlar bizi biz yaptı, mükemmel olmadığımız için karşımızdaki insanlardan da mükemmellik beklemememiz gerekir.

Yeterince aydınlanmamış, Yüce Yaratıcı’nın ışığından yoksun kalmış bir gönülde sevginin yeri yoktur.

Sevgi insanda birleştirici, bütünleştiricidir. Severecek, düşünerek yaşamayı bilen kimse Tanrı’yladır.

Yunus Emre’de Sevgi

Yunus Emre'nin eserlerinde; ruhu temiz tutmak, sevgiyi yaşamak ve Yaratıcı'nın sevgisine erişebilmek yer alır. Yunus'un felsefesinde insanın sevgi yoluyla Tanrı'ya ulaşacağı ifade edilir.

Yunus Emre'nin dilinde bilge kişinin adı “eren”dir. Eren, barış içinde yaşamayı arzu eden, bütün insanları kardeş gören, kendini sevmeyeni bile seven kişidir.

Onun gönlü yalnız sevgiyle, dostluk duygularıyla doludur. Erenin, evrene karşı sevgisi, saygısı vardır.

Eren'in gözünde insan, bir küçük evrendir.

Gelin tanış olalım / İşi kolay kılalım

Sevelim sevillelim / Şu dünyâ kimseye kalmaz.

Adımız Miskin'dür bizim / Düşmanımız kindür bizim

Biz kimseye kin tutmazuz / Kamu âlem birdir bize

Cümle Yaradılmışa bir göz ile bakmayan

Şer'ün evliyâsıysa Hakikatte âsîdür

Bir kez gönül kırdın ise/ bu kıldığın namaz değil/ Yetmiş iki millet dahi/ elin yüzün yumaz değil.

Biz gelmedik dava için/ bizim işimiz sevda için/ dostun evi gönüllerdür/ gönüller yapmaya geldik.

Yunus Emre sevgiyi, Allah ve onun yarattığı tüm varlıklara karşı duyulan bir yakınlık, bir eğilim diye anlar. Sevgi Yüce Yaradan'ın niteliğidir. En saf şekliyle sevgi, yani koşulsuz sevgi, sonsuz bağışlama ve dualarımıza cevap verme yönüyle Yüce Yaradan'ın niteliğidir.

Yüreğimiz güzelliği, şefkati, bağışlamayı ve sevgiyi ifade etmek üzere yaratılmıştır.

Sevgi bizim yaptığımız bir şey değil, olduğumuz bir şeydir. Sevgi insanın özüdür varlığımızın ta kendisidir, her şey sevgiden yaratılmıştır. Sevginin zıddı, korkudur. Sevgi kapsayıcı, kucaklayıcıdır. Diğer canlılara uzanır. Korku ise

dışlayıcıdır. Katılımı engeller. Kalbimizi açtıkça, kendimizi ve diğer canlıları kucakladıkça sevgi artar, korku azalır. Sevgi olmazsa, yaşam tüm anlamını yitirir. Kalp durduğunda yaşam biter. Sevginin gücünden uzaklaştığımız andan itibaren sığ, özensiz bir yaşam sürmeye başlarız. İçimizdeki sevgiye güçlü bir şekilde bağlanmadığımız sürece yaşam kaynaklarımız kesilir, kendimize yabancılaşırız. Kalbimizi kapattıkça dünya kusurlu, güvenilmez ve kötü bir yer gibi görünmeye başlar. Özümüzü hissederek yaşadığımızda, hareketlerimize duyarlılık ve estetik egemen olur. İçinde bulunduğumuz topluma üretimlerimizle katkıda bulunuruz. İnsanları sever ve kendimizin de mükemmel olmadığını biliriz. Bizi zaman zaman incitmiş olan kişileri sevmeyi sürdürürüz. Çünkü, onların insan olarak değerli kişiler olduğunu, kötü davrandıkları kadar iyi davranmaya yetenekleri bulunduğunu da biliriz. Onları, değişme olasılıklarına açık insanlar olarak görürüz. Böyle görünce de sevgimiz anlayışla gelişir ve artar.

Sevgi kendini başkasında, başkasını kendinde bulmaktır.

İnsan, kendisinin ve bir başkasının ruhsal gelişimini desteklemeli ve böylece benliğini genişletme arzusu içinde olmalıdır.

Birlikte Yorumlama:

Bu aşamada daha önceden konuya ilişkin hazırlanan –aşağıdaki- ayet ve hadisler slaytlar halinde yansıtıldı ve üzerinde değerlendirmeler yapıldı.

- Bu yaklaşım Yüce Yaradan'ımızın önerdiği bir davranıştır: “Onlar, bollukta da darlıkta da infak edenler; öfkelerini yenenler ve insanlar (daki hakların)dan bağışlama ile (vaz) geçenlerdir. Allah, iyilik yapanları sever. (Al-i İmran, 134)
- Peygamberimiz Hz. Muhammed, hayatının başlangıcından itibaren zorlu deneyimler yaşamaya başladı. Babasını hiç görmedi. Annesi, o altı yaşında iken Hakk'ın rahmetine kavuştu. Çok sevdiği dedesi de iki yıl sonra vefat etti. Yani Hz. Muhammed sevdiklerinden ayrılmayla erken yaşlarında tanışmıştı. Ama o hep ileriye baktı. Yeteneklerini ve ahlakını geliştirmeye çalıştı. Güzellikler üretmeye devam etti. Yaratıcısını dost edindi.

- “Peygamberimiz “İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de gerçek manada iman etmiş olamazsınız” diyor.

Kıssadan Hisse:

Derviş Kaşıkları

Dervişe bir gün sormuşlar:

- Sevginin sadece sözünü edenlerle, onu yaşayanlar arasında ne fark vardır?

Size farkı göstereyim deyip, önce sevgiyi dilden kalbine indirememiş olanları çağırarak onlara bir sofra hazırlamış. Hepsi sofrada yerlerini almışlar. Derken tabaklar içinde sıcak çorbalar gelmiş ve arkasından da derviş kaşıkları denilen bir metre boyunda kaşıklar.

Derviş şöyle bir şart koymuş:

- Bu kaşıkların ucundan tutup öyle yiyeceksiniz.

Peki deyip çorbalarını içmeyi denemişler.

Fakat kaşıklar uzun geldiğinden sıcak çorbayı döküp saçarak hem kendilerini yakmışlar hem de ağızlarına bir damla bile götürememişler. En sonunda bakmışlar olacak gibi değil sofradan aç kalkmışlar.

Daha sonra derviş, bu defa sevgiyi gerçekten bilenleri yemeğe çağırmış. Yüzleri aydınlık, gözleri sevgi ile gülümseyen insanlar gelmiş, sofraya oturmuş. Onlara da aynı şartı dile getirmiş.

Her biri uzun kaşığını çorbaya daldırmış sonra karşısındaki kardeşine uzatarak çorbalarını içmişler. Böylece birbirlerini doyurmuşlar ve sofradan afiyetle, şükrederek kalkmışlar.

Derviş sevgiyi gerçekten yaşayanların farkını soranlara;

- İşte! Kim ki hayat sofrasında yalnız kendini görür ve doymayı düşünürse o aç kalacaktır. Ve kim kardeşini düşünür de doyurursa o da kardeşi tarafından doyurulacaktır. Şunu da unutmayın. Hayat pazarında her zaman alan değil veren kazançlıdır.

Kalıcılığı Sağlama:

Oturumda anlatılanların kalıcılığını sağlamak için sunulan içerikler ve videolar –bu amaçla oluşturulan- whatsapp grubundan paylaşıldı. Paylaşılan içeriklerin ve videoların bir sonraki oturuma kadar okunması ve izlenmesi önerildi.

Gözlem ve Değerlendirme:

Grup üyelerinin, aktarılan vaka örnekleri, özdeyişler ve tanımlardan yola çıkarak kendi hayatları ile ilgili özdeşim kurdukları fark edildi. Oturumun giriş bölümündeki sevgi ile ilgili sorulara, çocuklarının sevgisi üzerinden dile getirdikleri, kendilerini feda edercesine sevdiklerini ifade ettikleri cevaplarla karşılık vermişlerdir. Oturumda sevgi kavramının işlenmesi katılımcıların dikkatini çekmiştir. Sevgi üzerine konuşmak katılımcılara iyi gelmiştir. Hem kendini ve diğer insanları hem de Yaradan’ı sevmeyi anlatmak katılımcılara farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

Yaradan ile ilgili olarak konular konuşulurken ‘korku’ dilinin hâkim olduğuna, Allah’ın cehennem ile cezalandıracağına, yapılan ibadetlerin cehenneme gitmekten korktukları için yapıldığına yönelik ifadeler mevcuttu. Katılımcılar kullanılan ayet ve hadisleri daha önce duyduklarını ama bu ayet ve hadislere hiç sevgi açısından bakmadıkların dile getirmişlerdir.

AŞKIN YANIMIZ MANEVİYAT

Oturum 9	
Oturum Teması:	Aşkın Yanımız Maneviyat
Süre:	45
Yöntem:	Anlatım, Soru-cevap, Tartışma
Araç-Gereç-Materyal:	Kur’an-ı Kerim Meali, Mutluluğu Seçiyorum adlı kitap, Aşkın Yanımız Maneviyat adlı kitap, İsimsiz Hayatlar adlı kitap, Power point sunumu.
Oturumun Amacı:	• Maneviyatın hayattaki işlevlerini ortaya koymak
Kazanımlar	Katılımcılar, program sonunda; • Maneviyatın özünün kendiyle, çevresiyle ve Yaradan’la olumlu bağlar kurmak olduğunu kavrar.

Giriş:

Toplantıya başladıktan hemen sonra bir önceki oturumun özeti yapıldı. Sevgi kavramı üzerinde kısaca duruldu.

Daha sonra uygulayıcı, katılımcıların konuya ilgilerini çekmek için onlara

- *Dünyada niçin varım?*
- *Var oluş amacım ne?*
- *Ne için yaşıyorum?*
- *Siz de sormuşsunuzdur, hadi bir daha soralım kendimize, niçin yaşıyoruz?*

sorularını yöneltti. Ardından maneviyatın ne olduğu ve aşkın yönümüzün insanları nasıl etkilediği ile ilgili içerik sunumu aşamasına geçildi.

İçerik Sunumu:

Bu aşamada daha önceden konuya ilişkin olarak hazırlanan detaylı metinler slaytlar halinde yansıtıldı ve üzerinde konuşuldu.

İnsan olmak her şeyden önce çok değerlidir.

Kendini keşfetmek ve kendini gerçekleştirmek ve bunu yaparken Yaradan'la bağ içerisinde olmak, onun verdiği güzellikleri görmek insan olma değerini yükseltir.

Kendini bilen kişinin, kendine ve Yaradan'ına güveni vardır. Kendini bilen kişi enerjisini boşa harcamaz. İç hazinelerini bilir. İnsanı insan yapan en önemli özelliği düşünmek ve Yaradan'la bağ kurabilmektir. İnsanı insan yapan öz, Allah'ın içimize üflediği nefestir. Bu yüzden Allah'a yakınlıkla gerçek benliğimize yakınlık arasında doğru bir orantı vardır. Aşkın, manevi yönüyle bağını koparan insan, kendi doğasına da yabancılaşır.

Maneviyat, insanın kendi ötesi ile yani aşkın boyutu ile iletişim kurmasıdır. Bu iletişim, hayatın asıl amacı ve anlam ihtiyacına cevap verecektir. Maneviyat; Yaradan'ın ipine sınıksız sarılmaktır, Rabbim sen bana yetersin ve bana bunu yaşattıysan elbet bir hikmeti vardır demektir. Maneviyat olmadığında, olayları Yaradan'dan kopuk değerlendirdiğimizde endişeler, kaygılar peşimizi bırakmaz. Maneviyat olmadığında, sadakatsizlikler, aldatmalar, bağımlılıklar birbiri ardına

gelir. Her an ve her yerde Rabbiyle bağı sağlam olan birey en büyük hazzı maneviyatından alır ve sahte hazlara da ihtiyaç duymaz. Yaşanılan acılar ve olaylar tesadüf değildir. Yaradan katında her şey yerli yerinde ve zamanındadır. Yaratıcımız kaldıramayacağımı yükü insana yüklemes.

Hayatın öğreticiliğine açık olmamız gerekir. Başımıza gelen ve olumsuz gibi görünen olaylar “musibet” değil, deneyimdir, musibet kelimesi “isabet eden” anlamına gelir. Maneviyatın özünde; Yaradan’ın izni olmaksızın bir yaprağın bile kımıldamayacağı farkındalığı vardır. Bunu bilen bir insan için yaşadığı hayat Yaradan’la kurduğu bağ üzerinden şekillenir. Maneviyatın zorluklarla baş etmeye olan katkısı yüksektir, baş etmek Yaradan’dan güç alarak dimdik durabilmek, sallansa bile yerinden kopmamaktır.

Maneviyatın engellilik ile ilişkisi kısaca sunulmuştur. Ruh; beden yaratılmadan önce vardı, öldükten sonra da olacaktır. Ruh ölmez, engelli olmaz. Dolayısıyla asıl olan ruhtur ve beden, ruhun isteklerini yerine getirmek için yaratılmıştır. Başa gelenlerle baş edip güzel işler yapıldığı takdirde insan, Allah’ın bir nimeti olarak cennet ile rızıklandırılacaktır ve yine insan cennetle ödüllendirilen sevdikleriyle beraber olacaktır.

Biz; beden, zihin bir de ruhtan meydana gelen üç boyutlu varlıklarız. Bedenimize doktorlar, zihnimize psikologlar dokunacak. Ruhumuza da dokunuş gerek. Biz buna manevi boyut diyoruz. Bu çalışmalar ruhumuza dokunuş olacak. Aşkın yanımız maneviyatımızı güçlendirdiğimizde bu bizim bedenimize, zihnimize, ilişkilerimize iyi gelir.

Birlikte Yorumlama:

Bu aşamada daha önceden konuya ilişkin hazırlanan –aşağıdaki- ayet ve hadisler slaytlar halinde yansıtıldı ve üzerinde değerlendirmeler yapıldı.

“O kimseler gibi olmayın ki, Allah’ı unutmuşlardır, Allah da onlara kendi benliklerini unutturmuştur.” (Haşr suresi 19)

“Onlar ayakta iken, otururken, yan yatarken Allah’ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışı konusunda düşünürler. Ve derler ki; Rabbimiz sen bunu boşuna yaratmadın...” (Ali İmran, 191)

Ayetinde Rabbimiz, dua ve tefekkürle hayatı anlamlandırmaya yönlendirir.

İnsanın anlam arayışında varacağı nihai nokta “maneviyat” tır.

Hz. Muhammed “Mümin, yeşil ekine benzer. Rüzgâr hangi taraftan eserse o tarafa yatar, fakat yıkılmaz, rüzgâr sakinleştiğinde yine doğrulur. İşte mümin de böyledir; o, başına gelenler nedeniyle eğilir fakat yıkılmaz...” (Buhari, Tevhid, 31.) demiştir.

Kıssadan Hisse:

Bir Hikaye

Siyah Köpek Beyaz Köpek

Siz neyi besliyorsunuz?

Yaşlı Kızılderili reisi kulübesinin önünde torunu ile oturmuş, az ötede boğuşan iki köpeği birlikte izliyorlardı. Yaşlı reisin sürekli göz önünde tuttuğu köpeklerden biri beyaz, diğeri ise siyahtı.

Çocuk, köpeklerin kulübeyi korumak için var olduğunu düşünmüştü. Oysa bir köpeğin bu iş için yeterli olacağını, öyleyse diğeri neden gerek olduğunu düşündü bir an. Hem neden köpeklerin renklerinin illa siyah ve beyaz olduğu sorusu da kafasına takılıyordu. Merakını gidermek için aklındaki soruları dedesine bir sordu.

Yaşlı reis: “Onlar benim için iki simgedir evlat. Birisi iyiliğin, diğeri ise kötülüğün simgesi. Aynen şu gördüğün köpekler gibi, iyilik ve kötülük de içimizde sürekli mücadele edip durur” diye cevapladı torununu.

Çocuk dedesinin bu açıklaması üzerine merakla bir soru daha sordu: “Peki sence hangisi kazanır bu mücadeleyi?”

Bilge reis derin bir gülümsemeyle baktı torununa. “Hangisi mi evlat? Ben hangisini daha iyi beslersem, o” dedi.

Kalıcılığı Sağlama:

Oturumda anlatılanların kalıcılığını sağlamak için sunulan içerikler ve videolar –bu amaçla oluşturulan- whatsapp grubundan paylaşıldı. Paylaşılan içeriklerin ve videoların bir sonraki oturuma kadar okunması ve izlenmesi önerildi.

Gözlem ve Değerlendirme:

Oturum sonunda katılımcıların maneviyatı daha iyi anlamaları sağlanmış ve manevi açıdan güçlenmeleri için adımlar atılmıştır. Böylece katılımcıların yeni davranışlar ortaya koyarken manevi yönlerinden destek almalarına katkıda bulunulmuştur. Maneviyatın hikaye ve kadim sözlerle izah edilmesi, ailelerin oldukça ilgisini çekmiştir. Oturum sonunda onların, maneviyatın temelinde insanın özü ve Yaradan ile bağ kurmak olduğunu kavradıkları ifade edilebilir. Ayrıca ruhun bedenden çok daha önce yaratıldığı, bedenin engelli olabileceği, hasta olabileceği, ölebileceği, ruhun ise daima ölümsüz olacağının anlatılması engelli çocukları ile ilgili isyan etmekten kurtardığı ve katılımcıları olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Netice olarak engelli çocukları ile ilgili başa çıkmaları konusunda destek sağlanması ve bu sürece manevi açıdan yaklaşımlarına yardımcı olunmasının katılımcılara destek sunduğu söylenebilir.

DENGE

Oturum 10	
Oturum Teması:	Denge
Süre:	45
Yöntem:	Anlatım, Soru-cevap, Tartışma
Araç-Gereç-Materyal:	Kur'an-ı Kerim Meali, Mutluluğu Seçiyorum, Aşkın Yanımız Maneviyat, İsimsiz Hayatlar, Power point sunumu.
Oturumun Amacı:	Dengenin günlük hayatta nerelerde kullanıldığını öğrenmek
Kazanımlar	Katılımcılar, program sonunda; Kainattaki dengeyi insanın günlük yaşamındaki dengeyle karşılaştırır.

Giriş:

Toplantıya başladıktan hemen sonra bir önceki oturumun özeti yapıldı. Maneviyat kavramı üzerinde kısaca duruldu. Daha sonra uygulayıcı, katılımcıların konuya ilgilerini çekmek için Fatiha suresinin anlamını slayta yansıttı ve okudu ve üzerinde değerlendirmeler yaptı.

Bismillahirrahmanirrahim

Çok seven ve çok şefkatli olan Allah'ın adıyla...

Hamd, alemlerin Rabbi Allah içindir.

O, çok seven ve çok şefkatli olandır.

Din gününün sahibidir.

Yaptıklarımızın karşılığını alacağımız günün sahibidir.

Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.

Bizi dosdoğru, dengeli yoluna ilet.

Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet.

Gazabına uğrayanların ve sapmışların yoluna iletme.

Bizi orta dengeli yola ulaştır.

Fatiha suresini her okuduğumuzda, beşinci ayette «İhdinassıratelmüstakim» “Allah'ım bizi dosdoğru, orta dengeli yoluna (sıratı müstakim) ulaştır” diyoruz, dua ediyoruz.

Fatiha suresinin anlamı okunduktan sonra evlerde kaldıkları pandemi döneminde dengeli yaşayıp yaşamadıkları soruldu. Anne babaların çoğu denge konusunda sıkıntı yaşadıklarını ifade ettiler. Ayrıca eğitimin online olmasından dolayı hem çocuklarının hem kendilerinin daha çok sanal ortamda zaman geçirdiklerini söylediler. Konuya bu şekilde giriş yapıldı ve içerik sunumu aşamasına geçildi.

İçerik Sunumu:

Bu aşamada uygulayıcı tarafından denge kavramına yönelik daha önceden konuya ilişkin olarak hazırlanan detaylı metinler slaytlar halinde yansıtıldı ve üzerinde konuşuldu..

Kur'an'da kavam, mizan ve adl kelimeleri de denge anlamına gelmektedir. Denge; ne eksik ne fazla, belli bir düzende ve uyum içinde olma halidir. Dengenin

“İnsanın bedensel, zihinsel, duygusal ve manevi kaynaklarının uyum halinde olması” olduğuna vurgu yapılmıştır..

İnsanlarla olan ilişkilerde, tutarlı davranışlar sergilemede dengenin önemli olduğu ve uç boyutlarda yaşanan duyguların bireyi yolundan alıkoyabileceği, dengenin olmaması durumunun yaşanabilecekler üzerindeki etkisine dair açıklamalar yapılmıştır.

Uç boyutlar, coşkular, hüznler bizi yolumuzdan alıkoyan duraklardır. Orta yol, denge, itidal Fatiha suresindeki istikamet dosdoğru yol, o nehrin yoludur. O yolda olduğumuzda akış muhteşemdir çünkü o, Yaradan'ın yoludur.

Uzun süren çok fazla tatil, çok fazla film, çok fazla televizyon, çok fazla online oyunlar; kişinin asgari direnç göstermeyi seçtiği uzun, disiplinsiz boş vakitler, bir yaşamı yavaş yavaş yok eder. İnsanın yeteneklerinin uyur durumda kalmasına, becerilerinin gelişmemesine, zihin ve ruhun uyuşmasına, yüreğinin ise mutluluğu bulamamasına neden olur.

Maneviyatı yaşadığımızda evrendeki bütünlüğü ve uyumu kavrarız. Denge ve uyum içinde bir yaşantıya sahip oluruz. Maneviyatı yaşadığımızda yaşamın kutsallığının farkında oluruz, maddesel değerleri dengeleriz.

Maneviyatı yaşadığımızda başkalarını önemseriz, dünyanın daha iyi olmasını arzu eder ve bu yönde çalışırız.

Hz. Muhammed'in 'Kendisi için istediğini kardeşi için istemeyen gerçek mümin olamaz.' sözü ilişkilerimizde dengeyi sağlamaya yönelik bir ilkedir.

İlişkilerimizde Denge

Özveri ve fedakârlık yaşantıları farklı şeylerdir.

Fedakârlık, kendimizi feda ederek yaptığımız vericiliklerdir. İdare edeyim, saçımı süpürge edeyim, elimden gelenin fazlasını yapayım tarzı düşüncelerle içimizden gelmeyerek yani gönüllü olmayarak yaptığımız vericiliklerdir. Gönüllü olmadan yaptığımız her iyilik, her vericilik fedakârlık yaşantısını beraberinde getirir. Fedakârlık beklentiyi, karşılanmayan beklentiler de öfkeyi doğurur. Farkında olmadan fedakârlık yaptığımız kişilere karşı içimizde öfke duyguları birikebilir.

Özveri ise; özümüzden yani içimizden gelerek yaptığımız vericiliklerdir. Özverinin özü gönüllülüktür. Gönüllülükle yapılan işlerde beklentiye girmeyiz. Özümüzden, yüreğimizden ve içimizden gelerek verdiğimiz için bu duygu hem bizi hem karşıımızdakiını mutlu eder.

Rabbimizden fedakarlık yaşantılarımızı özveriye çevirmesini, gönüllülüğümüzü artırmasını isteyelim ve dengeli bir yaşantıya niyet edelim.

Yaradılışıımıza, özümüze dönüp beslenmemizde, ilişkilerimizde, yaşantımızın her alanında dengeyi yaşamaya niyet edelim.

Birlikte Yorumlama:

Bu aşamada daha önceden konuya ilişkin hazırlanan –aşağıdaki- ayet ve hadisler slaytlar halinde yansıtıldı ve üzerinde değerlendirmeler yapıldı.

Kuranı Kerim’de yaratılmış her şeyin bir ölçü ve denge içinde yaratıldığı anlatılır.

Kur’anı Kerim’de Allah’ın, insanı yaratıp dimdik durmasını sağladığı, kulak, göz ve kalp verdiği düzgün ve dengeli kıldığı anlatılmaktadır.

(Mülk suresi, 22, 23)

(İnfitar suresi, 7)

Yaratılmış her şeyin bir ölçü ve denge içinde yaratıldığı, yağın yağmurun da bir ölçüye göre indirildiği Kur’an’da hatırlatılmaktadır. (Zuhruf suresi, 11)

Tin suresi 4. Ayette insanın en güzel, dengeli şekilde yaratıldığı belirtilmektedir.

Ahseni takvim «Şüphesiz biz insanı en güzel dengeli biçimde yaratmışızdır.»
Tin suresi, 4.ayet

Ayette geçen “Takvim” kelimesi “bir şeyin dengeli ve uyumlu bir biçimde yaratılması, kıvama, nizama sokmak gibi anlamlara gelmektedir.

Hud suresi “Aşırı gitmeyin” uyarısı

O halde sen emrolunduğun gibi dengeli ol, dosdoğru yürü, seninle birlikte tövbe edenler de. Aşırı gitmeyin. O sizin yaptıklarınızı görür. (Hud suresi, 112)

“Elini boynuna bağlamış gibi cimri olma, onu bütün bütün de açma” (İsra 17/29).

“Akrabanın da hakkını ver, muhtacın da yolda kalmışın da. Ama saçıp savurma” (İsra 17/26).

“Allah'ın seçkin kulları infak ettiklerinde israfa kaçmazlar, eli sıkı da olmazlar. Bu ikisi arasında bir kıvamdadırlar” (Furkan 25/67).

“Yiyin, için ama israf etmeyin, çünkü Allah israf edenleri sevmez” (A'raf 7/31). Yani vermenin de yemenin de aşırısı iyi değil.

Kıssadan Hisse:

Denge konusunda Hz. Muhammed'in örnek hayatı anlatılmıştır: Hz. Aişe diyor ki: “Yanımda Beni Esed kabilesinden bir kadın vardı. Bu sırada Hz. Peygamber içeri girdi: “Bu kimdir?” diye sordu “Falancadır, geceleri hiç uyumaz, (ibadet eder)” dedim. Hz. Muhammed: “Gücünüz yettiği kadar amel edin. Allah’a andolsun ki, siz (ibadet yapmaktan) usanmadıkça, Allah da (sevap vermekten) usanmaz. Allah’a en hoş gelen dinî amel, kişinin devamlı olarak yaptığı ameldir.” buyurdu. (Buhârî, Teheccüd, 18).

Kalıcılığı Sağlama:

Oturumda anlatılanların kalıcılığını sağlamak için sunulan içerikler ve videolar –bu amaçla oluşturulan- whatsapp grubunda paylaşıldı. Paylaşılan içeriklerin ve videoların bir sonraki oturuma kadar okunması ve izlenmesi önerildi.

Pandemi döneminde, evde kaldığımız ve arkadaşlarımızla olamadığımız bu süreçte güzel yaradılışımıza, doğamıza dönüp beslenmemizde, ilişkilerimizde, dengeyi yaşamaya niyetlenmeleri ailelere tavsiye edildi.

Gözlem ve Değerlendirme:

Oturuma başlamadan önce ailelerin söylediklerinden, pandemi nedeniyle evde bulunduklarından dengeli yaşam konusunda zorlandıkları gözlemlenmiştir. Özellikle de çocukların okula gitmemesi hem kendilerinin hem çocukların sanal ortamda kalma sürelerini artırmıştır. Denge değerini hayatlarında yaşayamama neticesinde anne babaların ve çocukların çeşitli sorunlar yaşadıkları sonucuna

varılmıştır. DOMAB programı ile kendi hayatlarında dengeyi sağlamak adına ailelerin kendilerine sözler vermeleri ve denge değeri tanımlarında yaşadıkları farkındalıklar programın pozitif yansımaları olarak görülebilir.

UMUT VE DUA

Oturum 11	
Oturum Teması:	Umut ve Dua
Süre:	45
Yöntem:	Anlatım, Soru-cevap, Tartışma
Araç-Gereç-Materyal:	Kur'an-ı Kerim Meali, Mutluluğu Seçiyorum adlı kitap, Aşkın Yanımız Maneviyat adlı kitap, İsimsiz Hayatlar adlı kitap, Power point sunumu.
Oturumun Amacı:	• Yaradan'la bağ kurmak için duanın fonksiyonunu kavramak.
Kazanımlar	Katılımcılar, program sonunda; • Duanın yaşam olaylarıyla baş etmede ve psikolojik iyi oluştaki etkisini fark eder. • Umudunu her koşulda canlı ve diri tutar.

Giriş:

Toplantıya başladıktan hemen sonra bir önceki oturumun özeti yapıldı. Denge kavramı üzerinde kısaca duruldu.

Daha sonra uygulayıcı, katılımcıların konuya ilgilerini çekmek için onlara *“Umutsuzluğa kapıldığınız durumlar oluyor mu? Böyle durumlarda neler yaparsınız?”* sorularını yöneltti. Katılımcılar *“İşitme engelli bir çocuğa sahip olmanın başlı başına bir umutsuzluk ve gelecek kaygısı oluşturduğunu”* ifade ettiler. Gelen yanıtlardan hareketle uygulayıcı *“manevi planda, Rabbimizle güçlü bir bağ içerisindeyken hayatımızın akışında meydana gelen durumlarda umudumuzun hiç bitmeyeceğini”* ifade etti. Ardından içerik sunumu aşamasına geçildi.

İçerik Sunumu:

Bu aşamada daha önceden konuya ilişkin olarak hazırlanan detaylı metinler slaytlar halinde yansıtıldı ve üzerinde konuşuldu.

Yaradan'ın ipine sarılan insan, yani mümin bilir ki; her ne yaşarsa yaşasın mutlaka bir hikmeti vardır ve bu hikmet, ilahi bir dizaynın parçasıdır.

Yasin suresinin son iki ayetinde Rabbimiz şöyle der; “Bir şeyi yaratmak istediği zaman, O’nun yaptığı sadece “ol” demektir ve hemen olur.”

Yaradan için imkânsız diye bir şey yoktur, o yüzden Allah ile bağ içerisinde olanın umudu hiç bitmez, çünkü gücünü Rabbinden alıyor, gücünü Rabbinden alanın gücü hiç bitmez, umudu hiç bitmez.

Dua:

Dua insanoğlunun vazgeçilmez yönelişidir. Yaşadığı zorlukları, sıkıntıları ve problemleri çözmede her insan duaya başvurur. Dua Arapçada ‘VDA’ kökünden gelmekte olup, istemek, çağırmak anlamlarını ifade eder. Dua insanın Rabbine bağlılığının en güzel ifadesidir.

Mutluluk yolunu açan; kalbe huzur, ruha gıda veren ve sonsuzluğu tattıran vecd halidir. Dua, stres ve kaygıdan kurtulmak için sıkça başvurulacak etkili yollardan biridir. Bizler korkularımızı, hüznümüzü, yalnızlıklarımızı özümüzden koptuğumuz ve kendimize yabancılaştığımızda yaşarız. Fakat özümüzle, gerçek doğamızla iletişim kurduğumuzda çok yüce bir güçten, yani bizleri var eden sonsuz kaynaktan besleniriz. Dua ettiğimizde yani O sonsuz güç kaynağını işlerimize dahil ettiğimizde, bizler huzur buluruz ve yaptığımız eylemlerde güçlü bir şekilde yerini bulur. Allah insanın kalbine dua ile yaklaşır. Allah’ı unutarak edilen dua gerçekleşmez. Dua dinin esasıdır, çalışmak da duanın esası.

Ey mahlûkâtın, canlıların ihtiyâcını gideren Rabbim! Sen varken hiç kimseyi hatırlamak ve ondan bir şey ummak uygun değildir.

Yâ Rabbî! Rûhumda bir ilim katresi var. İlâhî, onu hevâ rüzgarıyla ten toprağından muhâfaza eyle.

Yâ Rabbî! Duâ ve yakarışlarımızda sana lâayık olmayan sözleri bilmeyerek söyleyip hatalarda bulunmuş isek, o kelimeleri sen ıslah et ve duamızı kabul buyur. Çünkü sözlerin hakimi ve sultanı ancak sensin.

Ya Rabbî! Sana ne arz edeyim. Çünkü sen gizli ve açık her şeyi bilirsin.

Dua eden kişi, duaya bu açılardan bakarsa Yaradıcısı ile olan bağıını asla koparmaz. Yalnızlık hüznünü dua ile giderir. Hatta duayı yaptıkça özünü gerçekleştirmiş olur ve ruhunda huzur duyar. Dua insanı Yaradan’a bağlar ve onu manevi olarak güçlendirir.

İnsan dua yoluyla Yaradan’ı ile doğrudan sevgi içinde bağ kurar, Yaradan’la konuşur; yardımını, affını ister, ruhsal bir yükseliş yaşar. Dua, doğumdan ölüme her alanda işlev gören manevi bir atmosferdir.

Birlikte Yorumlama:

Bu aşamada daha önceden konuya ilişkin hazırlanan –aşağıdaki- ayet ve hadisler slaytlar halinde yansıtıldı ve üzerinde değerlendirmeler yapıldı.

Kur’ an-ı Kerim’ de Yaradan bizlere şöyle seslenmektedir:

“Kullarım sana beni soracak olurlarsa bilsinler ki ben onlara çok yakınım. Beni çağırduğında çağıranın çağırısına karşılık veririm. O halde onlar da benim çağırma karşılık versinler. Ve bana inansınlar ki böylece doğru yolu bulabilsinler. (Bakara, 186)

Peygamberimiz «Siz, kabul edileceğine yakinen inanarak Allah’a dua ediniz. Yüce Allah’ ı unutarak edilen dua gerçekleşmez.» der.

Ve “Allah duanızı kabul eder. Dua ettim, hâlâ duam kabul olmadı diye acele etmeyiniz! Allah’tan içtenlikle isteyiniz! Çünkü kerem sahibinden istiyorsunuz”

sözleriyle inananları güvenle ve samimiyetle dua etmeye çağırmaktadır.

Peygamberimiz sadece sözle değil, eylemlerimizle de dua etmenin önemine dikkatimizi şu sözleriyle çekmektedir:

“Rabbinin yolunda gayretle çalışana Allah, istediğini verdiği gibi istemeyi unuttuklarını da bahşeder.”

“İnsan dua ile Allah’ a yaklaşır. Allah da insanın kalbine.” Yunus Emre

Mevlana’nın dilinden bir dua:

“Yâ Rabbî! Bizim hâlimize bakarak muâmele etme. Kendi ikrâm ve ihsanına göre bize muamele eyle.

Kıssadan Hisse:

Hz.Yusuf Kıssası

“Kardeşleri Yusuf’u kuyuya atmış ve kanlı gömleğini Yusuf’u kurt yedi diye babası Hz.Yakup’a götürmüşlerdir. Hz.Yakup; çok sevdiği oğlu Yusuf’un gömleğine gözyaşları içerisinde sarılmış, hüznünü içinde gizlemiş, şikâyetini sadece Allah’a iletmiştir.

“... Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Anlattıklarınıza karşı yardımı istenilecek de ancak Allah’tır.” (Yûsuf, 12/18) diyerek Rabbine yönelen ve O’ndan yardım isteyen Hz.Yakup, Yusuf’a kavuşacağına dair umudunu asla kaybetmemiştir.

Ve sonunda Yusuf ona tekrar bahşedilmiştir.

Onun bu hali Kur’an’da şöyle haber verilmiştir: “Ey oğullarım! Gidin Yûsuf’u ve kardeşini araştırın. Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah’ın rahmetinden ümidini kesmez.” (Yûsuf, 12/87)

Hz. Yakup, oğullarının Hz. Yusuf’u bulacaklarına dair umudunu hiç yitirmemiş ve onlara Allah’ın rahmetinden umut kesmemelerini öğütlemiştir.

Çünkü Allah’ın rahmetinden umut kesmek, Rabbine gönülden iman edenlere değil, inkâr edenlere ve gerçeği örtenlere ait bir ruh hâlidir.

Bizler tek başına olabiliriz ama yalnız değiliz, her zaman Rabbimiz bizimledir ve bize şahdamarımızdan daha yakındır.

Kalıcılığı Sağlama:

Oturumda anlatılanların kalıcılığını sağlamak için sunulan içerikler ve videolar –bu amaçla oluşturulan- whatsapp grubundan paylaşıldı. Paylaşılan içeriklerin ve videoların bir sonraki oturuma kadar okunması ve izlenmesi önerildi.

Gözlem ve Değerlendirme:

Umut ve dua arasındaki ilişki fark edildi. Hayatlarında maneviyatın gücünü keşfetmiş olmanın değerli olduğu fark edildi. Umut olmadan o zorluklar aşılmaz, Yaradan’a varılmazdı. Umutların dualarımızla beslendiği fark edildi.

YARADAN ALGISI

Oturum 12	
Oturum Teması:	Yaradan Algısı
Süre:	45
Yöntem:	Anlatım, Soru-cevap, Tartışma
Araç-Gereç-Materyal:	Kur'an-ı Kerim Meali, Mutluluğu Seçiyorum adlı kitap, Aşkın Yanımız Maneviyat adlı kitap, İsimsiz Hayatlar adlı kitap, Power point sunumu.
Oturumun Amacı:	• Yaradan'la bağı sevgi yönelimli kurmak
Kazanımlar	Katılımcılar, program sonunda; • Her şart ve koşulda Yaradan'ın bizi çok sevdiğini bilir.

Giriş:

Toplantıya başladıktan hemen sonra bir önceki oturumun özeti yapıldı. Umut ve dua kavramları üzerinde kısaca duruldu.

Daha sonra uygulayıcı, katılımcıların konuya ilgilerini çekmek için onlara; *“Hiç Allah tarafından cezalandırıldığınızı düşündünüz mü?”*, *“İmtihan kavramı hakkında ne düşünüyorsunuz?”* sorularını yöneltti. Bazı anne babalar, *“engelli çocuğa sahip olmanın günahlarının bedeli olduğunu, Yaraticının onları cezalandırdığını”* belirttiler. Hatta *“İçinde bulunduğumuz pandemi sürecinin de Yaradan'ın bir imtihanı olduğunu”* ifade edenler oldu. Uygulayıcı, ailelerin işitme engelli çocukları ve pandemi ile ilgili sınav ve cezalandırma yorumlarının ardından; *“Yaradan'ımız bizleri sınavlara tabi tutmaz. O, bize yaşadıklarımızla öğretmeye çalışır. Rabbimizden korktuğumuzda sevgi bağı kurmakta zorlanırsınız. Ancak O'nu çokça seversek yaşantılarımızdan deneyim kazanabiliriz. Bizleri çokça seven Rabbimiz, bizleri cezalandırmaktan ziyade öğretmeye çalışır.”* diyerek konuya giriş yaptı ve içerik sunumu aşamasına geçildi.

İçerik Sunumu:

Uygulayıcı *“Kur'an-ı Kerim'de yüce Yaradan kendini nasıl tarif ediyor?”* *‘Bana Allah deyin ya da Rahman deyin.’* Yani Rabbimiz kendini merhamet eden, şefkat eden, rahmetiyle herkesi, her şeyi kuşatan anlamında rahman olarak

tanınıyor ve bu ismi ile anılmasını diliyor.' diyerek içerik sunumu aşamasına geçildi, daha önceden konuya ilişkin olarak hazırlanan detaylı metinler slaytlar halinde yansıtıldı ve üzerinde konuşuldu.

Hz. Muhammed şöyle diyor: Yeryüzünde hiç günah işlemeyen bir kavim, topluluk bulunmuş olsaydı, Rabbimiz o topluluğun neslini tüketir onun yerine hataları, kusurları, günahları olan ve af dileyen, tövbe eden bir toplum yarattı. Kısaca Rabbimiz bizimle merhamet ve şefkat eksenli bir bağ kuruyor.

Genelde anne babalar kendi otoritelerini çocuklarının üzerinde kurabilmek için Allah'tan güç alıyorlar. Bunu da Allah'ın cezalandırıcı özelliklerini ön plana çıkararak yapıyorlar. Bu şekilde daha çocukluk çağından itibaren Yaradan'ımızı cezalandıran bir varlık olarak düşünmeye başlıyoruz. Bu korku, yetişkinlik dönemine kadar devam ediyor ve kişinin Yaradan'ıyla olan bağının zayıf olmasına neden oluyor. Çünkü bizler korktuğumuz bir varlığı tam manasıyla sevemeyiz.

Rabbimiz de tıpkı bir öğretmen gibidir. Bizi imtihan etmez bize sadece öğretir. Öğrendiğimiz zaman zaten başarı ardından gelir. Yaradan kimseye kaldıramayacağı yükü yüklemes. Her ne yaşıyorsak veya yaşadıysak onunla baş edebilecek güçte olduğumuz için yaşadık.

Çevremizde bizden daha zor deneyimler yaşadığını düşündüğümüz kişilere ise acıyarak yardımcı olamayız. Acımak, içinde kibir de barındırır. Şefkatle yanlarında olmalıyız.

Rabbimizden korkarsak onun bize öğretmek istediklerine kendimizi kapatırız, vermek istediği mesajları alamayız, gönül bağını kuramayız. Ama Rabbimizi çok seversek, başımıza gelen bütün deneyimlere kendimizi ve ruhumuzu açarız ve her birini, gelişmek için birer fırsat olarak görürüz.

Yaradan anlayışında sevgi hakim olursa birey daha huzurlu ve anlamlı bir hayat yaşar. Yaradan anlayışında sevgi egemen olan insan için her olay onun gelişimi, deneyim kazanması için bir fırsattır. Korku merkezli Yaradan anlayışında hayatın bir sınav yeri olduğu düşüncesi strese sebep olmakta, yaşanan olaylardan gerçek anlamda faydalanabilmeyi engelleyebilmektedir.

Seven, değer veren bir Yaradan algısı insanları güvende hissettirebilir. Korkulan, cezalandıran bir Yaradan algısı ise güvensizlik oluşturabilir.

İnanç, zor yaşam olayları karşısında insanlara sığınılacak bir liman olabilmekte ve o an yaşanan çaresizlik duygularına dayanma gücünü artırabilmektedir.

Eğer birey kendisini seven ve koruyacak olan bir Yaratıcı'ya inanıyorsa bu algıları, yaşadığı olayla başa çıkmasına yardım edebilmektedir.

Ancak olayı ilahi bir ceza gibi görme, Yaratıcı'nın gücünden şüpheye düşme gibi olumsuz algılar, stresle sağlıklı olarak başa çıkmanın önüne geçebilmektedir.

Yapılan çalışmalar, Yaradan algısı ile insanın kendisine ilişkin algıları arasında doğru orantı olduğunu göstermektedir.

Uzak ve cezalandırıcı bir Yaradan algısı ile değersizlik hissi, çökkün ruh hali ve psikolojik sorunlar ilişkili bulunmaktadır. Hayat, bir imtihan süreci değil öğrenme sürecidir. Hayatımızda korkular yerine sevginin ve Yaradan'a sonsuz güvenin hakim olmasını diliyoruz.

Bismillahirrahmanirrahim

Çok seven ve çok şefkatli olan Allah'ın adıyla...

(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?

Üzerinden kaldırmadık mı belini büken yükünü?

Senin şânını yükseltmedik mi?

Şüphesiz güçlülle beraber bir kolaylık vardır.

Gerçekten, güçlülle beraber bir kolaylık vardır.

Öyleyse, bir işi bitirince diğerine koyul.

Ancak Rabbine yönel ve yalvar. (İnşirah Suresi)

Birlikte Yorumlama:

Bu aşamada daha önceden konuya ilişkin hazırlanan aşağıdaki ayet ve hadisler slaytlar halinde yansıtıldı ve üzerinde değerlendirmeler yapıldı.

“Hakkınızda hayırlı olduğu halde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz. Sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz. Yalnız Allah bilir, siz ise bilemezsiniz.” (Bakara 216)

Peygamberimiz de insanlara Allah’ı sevdirecek tanıtmıştır.

O, sadece söyledikleriyle değil, hal diliyle de bu şefkati ve sevgiyi üzerinde en güzel şekilde taşımıştır.

Onun bu metodu Kur’an-ı Kerim’de şöyle ifade edilmiştir:

“Sen onlara karşı Allah’tan bir lütuf olarak yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah’a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.” (Ali İmran 159)

“Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.” (Zümer 53)

Kıssadan Hisse:

Uygulayıcı tarafından Hz. Peygamberin hayatından bir örnek paylaşılmıştır. Bu örnekle Allah’ın insanlara olan merhameti ve şefkati açıklanmıştır:

“Bir gazve sonrası Peygamberimize bir grup esir getirildi. İçlerinde bir kadın telaş içinde yavrusunu arıyordu. Sonunda bir çocuk buldu ve onu kucaklayıp bağrına bastıktan sonra emzirmeye başladı. Durumu gören şefkat Peygamberi (as) yanındakilere; “Bu kadının çocuğunu ateşe atacağına inanır mısınız?” diye sordu. Onlar da “Hayır” diye cevap verdiler. Bunun üzerine güzel peygamberimiz; “Bilin ki Allah’ın kullarına olan rahmeti, bu kadının çocuğuna olan şefkat ve merhametinden çok daha fazladır” demiştir.

(Buhari, Edeb, 18- Müslim, Tevbe, 22)

Kalıcılığı Sağlama:

Oturumda anlatılanların kalıcılığını sağlamak için sunulan içerikler ve videolar –bu amaçla oluşturulan- whatsapp grubundan paylaşıldı. Paylaşılan içeriklerin ve videoların bir sonraki oturuma kadar okunması ve izlenmesi önerildi.

Gözlem ve Değerlendirme:

Oturumun başında, yaşanan salgını aileler genelde imtihan ve cezalandırma olarak değerlendirdiler. Onların görüşlerinden anlaşıldığı kadarıyla Allah algılarında korkunun hakim olduğu söylenebilir. Oturum esnasında sık sık Allah anlayışlarında korkudan ziyade, sevginin egemen olması vurgulanmıştır. Salgın dönemi ile insanların sınava tabi tutulmadığı aksine Allah’ın insanlara salgın ile bir şeyler öğretmeye çalıştığı dile getirilmiştir. Allah anlayışında sevginin ve güvenin egemen olduğunda sınırsız kaynaktan beslenmenin öneminin aileler tarafından kavrandığı söylenebilir.

DEĞERLENDİRME

Oturum 13	
Oturum Teması:	Değerlendirme
Süre:	45
Yöntem:	Anlatım, Soru-cevap, Tartışma
Araç-Gereç-Materyal:	Kur’an-ı Kerim Meali, Mutluluğu Seçiyorum adlı kitap, Aşkın Yanımız Maneviyat adlı kitap, İsimsiz Hayatlar adlı kitap, Power point sunumu.
Oturumun Amacı:	• Değerleri içselleştirerek başa gelen olayların birer deneyim olduğunun farkına varmak ve süreci anlamlandırmak. • Manevi güçlenme programının kendi iç dünyasında yol açtığı değişimin farkına varmak
Kazanımlar	Katılımcılar, program sonunda; • Değerleri hayata nasıl aktaracağını bilir. • Olumlu dini baş etme yöntemlerini tercih eder. • Yaşadıklarını anlamlandırır ve onların deneyim olduğunu bilir. • Manevi güçlenme uygulamalarının iç dünyasını zenginleştirdiğinin farkına varır.

Son oturumda ailelerle şu ana kadar programda işlenen konuların özeti yapılmıştır. Kapanış oturumuna kadar katılımcılarla 12 oturum gerçekleştirilmiştir.

Katılımcıların oturum boyunca içeriği dikkatli bir şekilde takip ettikleri ekran başından ayrılmadıkları görülmüştür.

Araştırmacı tarafından ailelere programın faydaları ve gerekliliği hakkında sorular yöneltilerek DOMAB oturumlarına dair düşünceleri hakkında konuşulmuştur. Oturumda genel bir özet yapıldıktan sonra ailelere pandemi sürecinde çevrimiçi olarak düzenlenen DOMAB programının yararlı olup olmadığı sorulmuştur. Bu soru bağlamında aileler, Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım programının değerler konusunda farkındalık kazandırdığını, farklı bakış açısı sunduğunu, oturumlarda gösterilen videolar, görsellerle desteklenen power point sunumları, ayetler, hadisler, Anadolu bilgelerinin özlü sözleri ve hikayelerden bolca istifade ettiklerini dile getirdiler. Ailelere DOMAB programının işitme engelli bireyler ve aileleri için gerekli olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcılar ise programın; değerlerin doğru yaşanması, başa gelenleri kabul ve anlamlandırmayı kolaylaştırması, hayata bağlaması, engellerin aşılabileceğine inandırması gibi birçok yararlı özelliğinden dolayı ülke çapında uygulanması gerektiğini vurgulamışlardır.

Ailelerin maneviyatları hakkında yeni bilgiler edinmeleri ve yeni bakış açıları kazanmaları, manevi yönlerine yeniden yönelmelerini sağlamıştır. Çevrimiçi oturumlarda temalar sunulurken din psikolojisi literatüründeki bilgiler, ayetler, hadisler, Anadolu bilgelerinin sözleri ve vaka örneklerinden faydalanılması onların yeni olumlu düşünceler edinmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca toplantılarda izletilen videolar ve whatsapp grubunda paylaşılan içerikler oturumların kalıcılığını arttırmıştır.

ÖZET

Ulu Dikilitaş, Fatma, *İşitme Engelli Bireylerin Manevi İhtiyaçları ve Ailelerinin Tanrı algısı ile Psikolojik İyi Oluş Düzeylerine Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programının Etkisi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022, Danışman: Prof. Dr. Öznur Özdoğan, s. 249.

Amaç: Araştırmada, işitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçlarının belirlenerek ebeveynlere yönelik uygulanan Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının ailelerin Tanrı algısı ve psikolojik iyi oluş düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Araştırmanın evrenini 2021 yılında Ankara ilinde yaşamakta olan, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde öğrenim gören, işitme engelli tanısı almış bireylerin ebeveynleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Ankara ilinde yaşayan 14-18 yaş arası işitme engelli tanısı almış çocuğu olan 32 öğrencinin ebeveynleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda araştırmaya deney grubu için 32, kontrol grubu için de 32 olmak üzere toplamda 64 ebeveyn dahil edilmiştir. Araştırmada nicel verilerin toplanmasında demografik bilgi formu, Tanrı Algısı Ölçeği ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği kullanılmıştır. Demografik bilgi formunda katılımcıların yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, mesleği, gelir düzeyi, medeni durumu, çocuk sayısı, engel durumu olup olmadığı ve daha önce aile eğitim programına katılıp katılmadığı şeklinde bilgilere yer verilmiştir. Araştırmada işitme engelli öğrencilerle, yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Görüşme amacıyla kullanılan formda öğrencilerin cinsiyeti, yaşı, işitme cihazı/implant kullanma durumları, Türkçe konuşunca yakın çevredekilerin anlama durumu, ailede başka işitme engelli olup olmadığı, ailede işaret dili bilen olup olmadığı, işitme/konuşma sorunları yaşama süresi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Araştırmada 14-18 yaş grubundaki işitme engelli öğrencilerle yapılan görüşmeler için 20 soru hazırlanmıştır. Çalışma kapsamında öncelikle işitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçları belirlenmiştir. Belirlenen ihtiyaçlara yönelik işitme engelli bireylerin ebeveynlerine DOMAB programı uygulanmıştır. Araştırmada Psikolojik İyi Oluş ve Tanrı Algısı ölçekleri uygulanarak ön testler bakımından birbirine denk işitme engelli çocuğa

sahip 64 anne-baba dahil edilmiştir. Kontrol ve deney gruplarında yer alan ailelerin; Tanrı algısı ve psikolojik iyi oluş düzeyleri ön-test, son-test, izleme testi puanları karşılaştırılmıştır. Araştırmaya dahil edilen bu kişiler deney ve kontrol grubu olmak üzere rastgele iki gruba ayrılmıştır. Kontrol grubuna herhangi bir özel uygulama gerçekleştirilmemiş, deney grubuna ise 13 hafta süreyle Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programı uygulanmıştır. Bu program bireylerde dini baş etme, sorumluluk kazandırma, olumlu düşünme, manevi güçlenme, değerleri hayatı aktarma, düşünce tarzını geliştirme, Yaradan’a sonsuz güven, sabır, Yaradan sevgisi, yaşadıklarını anlamlandırma, umut ve şükür gibi özellikler kazandırmayı amaçlamaktadır. Araştırmada elde edilen veriler iki kategoride değerlendirilmiştir. İşitme engelli bireylerin ihtiyaçlarının belirlenmesinde yapılan görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Bu kapsamda Ankara ilinde bir özel eğitim merkezindeki 20 katılımcı ile görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca araştırmada “Tanrı Algısı Ölçeği” ve “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği” uygulanarak ön test-son test ve izleme testi verileri SPSS24 programında analiz edilmiştir. Analizlerde, işitme engelli bireylerin ebeveynlerine ilişkin elde edilen verilerin yüzde ve frekans dağılımları verilmiştir. Ayrıca verilerin normallik dağılımları incelenmiş olup, Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Buna göre verilerin analizinde parametrik istatistiksel tekniklerden bağımsız örneklem t testi, bağımlı örneklem t testi analizleri yapılmıştır.

Bulgular: Araştırmada nitel verilerin analizi sonucunda; işitme engelli bireylerin duygu durumu, çevre, Yaradan ve değerlere yönelik olmak üzere dört ana temaya ve bu temalara ait 22 kategoriye ulaşılmıştır. Araştırmada nicel verilerin analizi sonucunda; Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım (DOMAB) programının uygulandığı deney grubundaki işitme engelli bireylerin ailelerinin psikolojik iyi oluş ve sevgi yönelimli Tanrı algısı düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç: Gerçekleştirilen görüşmeler doğrultusunda işitme engelli bireylerin dışlanmama, hayata olumlu bakış açısı geliştirme, özgürlük, aile içi iletişim kurabilme, güçlüklerle başa çıkabilme, kabullenme, sabır, şükür, azim/başarı, empati, sosyalleşme, Yaradan sevgisi ve Yaradan’la sağlıklı bir bağ kurabilme ihtiyaçlarının

olduğu belirlenmiştir. İşitme engelli bireylerin manevi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla ebeveynlere yönelik gerçekleştirilen DOMAB programı sonucunda bireylerde psikolojik iyi oluş, sevgi yönelimli Tanrı algısı ve Tanrıya yönelik olumlu duyguların gelişmesine katkı sağlamıştır. Buna karşılık uzak/umursamaz Tanrı, korkutan ve cezalandıran Tanrı, Tanrı'ya yönelik olumsuz duygularda azalma meydana gelmiştir. Sonuç olarak uygulanan DOMAB programı, deney grubundaki ebeveynlerde psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısının olumlu yönde gelişmesine katkı sağlamıştır. Kalıcılık testleri sonucunda elde edilen sonuçların kalıcı olduğu; psikolojik iyi oluş ve Tanrı Algısı leği puanlarının, son testteki puanlarla benzerlik gösterdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Maneviyat, Manevi Güçlenme ve bakım, Manevi İhtiyaçlar, İşitme Engellilik, Aile, Tanrı algısı, Psikolojik İyi Olma.

ABSTRACT

Ulu Dikilitas, Fatma, *The Effect of Value-Oriented Spiritual Empowerment Program on the Spiritual Needs of Hearing Impaired Individuals and Their Families' Perception of God and Psychological Well-Being Levels*, PhD Thesis, Ankara University, Institute of Social Sciences, 2022, Supervisor: Prof. Dr. Oznur Ozdogan, p. 249.

Purpose: The aim of the research is to determine the spiritual needs of hearing impaired individuals and to examine the effect of the Value-Oriented Spiritual Empowerment and Care (DOMAB) program applied to parents on the perception of God and psychological well-being of families.

Method: The population of the research consists of the parents of individuals with hearing impairment, living in Ankara in 2021, studying at the special education and rehabilitation center affiliated to the Ministry of Education. The sample of the study consists of the parents of 32 students who have a child between the ages of 14-18 and diagnosed with hearing impairment, living in the province of Ankara. In this context, a total of 64 parents, 32 for the experimental group and 32 for the control group, were included in the study. In the study, a demographic information form, a God perception scale and a psychological well-being scale were used to collect quantitative data. In the demographic information form, the participants' age, gender, education level, occupation, income level, marital status, number of children, whether they have a disability and whether they have participated in the family education program before are included. In the study, semi-structured interviews were conducted with hearing impaired students. In the form used for the purpose of the interview, information about the gender, age, hearing aid/implant use status of the students, the understanding of the people in their immediate surroundings when speaking Turkish, whether there is a hearing impairment in the family, whether there is sign language in the family, and the duration of hearing/speech problems are included. given. 20 questions were prepared for interviews with hearing impaired students in the 14-18 age group. Within the scope of the study, first of all, the spiritual needs of the hearing impaired individuals were determined. DOMAB

program was applied to the parents of hearing impaired individuals for the identified needs. Psychological well-being and God perception scales used in the study were applied, and parents with 64 hearing-impaired children were included in the pre-tests. Families in the control and experimental groups; God perception and psychological well-being levels, pre-test, post-test and follow-up test scores were compared. These people included in the study were randomly divided into two groups as the experimental and control group. No special application was made to the control group, while a value-oriented spiritual empowerment/maintenance program (DOMAB) was applied to the experimental group for 13 weeks. This program aims to provide individuals with features such as religious coping, responsibility, positive thinking, spiritual empowerment, transferring values to life, developing a way of thinking, endless trust in the Creator, patience, love of the Creator, making sense of their experiences, hope and gratitude. The data obtained in the research were evaluated in two categories. The data obtained from the interviews in determining the needs of the Hearing Impaired Individuals were analyzed by content analysis. In this context, interviews were held with 20 participants in a special education center in Ankara. In addition, pretest-posttest and follow-up test data were analyzed in SPSS24 program by applying God Perception Scale and "Psychological well-being level scale" in the study. In the analysis, the percentage and frequency distributions of the data obtained from the parents of the hearing-impaired individuals are given. In addition, the normality distribution of the data was examined and it was determined that the data showed normal distribution as a result of the Kolmogorov-Smirnov test. Accordingly, in the analysis of the data, independent sample t-test, dependent sample t-test were performed using parametric statistical techniques.

Findings: As a result of the analysis of qualitative data in the research; Four main themes, namely the emotional state of hearing impaired individuals, the environment, the Creator and values, and 22 categories belonging to these themes were reached. As a result of the analysis of quantitative data in the research; It was concluded that the psychological well-being and love-oriented God perception levels of the families of hearing impaired individuals in the experimental group in which

the Value-Oriented Spiritual Strengthening and Care (DOMAB) program was applied increased.

Conclusion: In line with the interviews, it was found that hearing impaired individuals need not to be excluded, to develop a positive perspective on life, freedom, to communicate within the family, cope with difficulties, accept, be patient, gratitude, perseverance/success, empathize, socialize, love the Creator, and establish a healthy bond with the Creator. determined. As a result of the DOMAB program, which was carried out for parents in order to meet the spiritual needs of hearing-impaired individuals, it contributed to the development of psychological well-being, perception of loving God and positive feelings towards God. On the other hand, there has been a decrease in negative feelings towards God who is distant/indifferent, God who scares and punishes, and God. As a result, the DOMAB program implemented contributed to the positive development of psychological well-being and the perception of God in the parents in the experimental group. It was determined that the results obtained as a result of the permanence tests were permanent, and that the scores of psychological well-being and God perception scale were similar to the scores in the post-test.

Keywords: Psychology of Religion, Spirituality, Spiritual Empowerment/Care, Spiritual Needs, Hearing Impairment, Family, God Perception, Psychological Well-being.